

บทที่ 1

บทนำ

1.1 หลักการและความเป็นมา

มติคณะรัฐมนตรี 3 สิงหาคม 2553 เรื่องแนวนโยบายการฟื้นฟูวิถีชีวิตกะเหรี่ยง ภายใต้ มาตรการฟื้นฟูพระยะยาว ในประเด็นที่ 3 การสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมนั้น ได้มีข้อเสนอแนะในการกำหนดพื้นที่เขตวัฒนธรรมพิเศษ โดยมีพื้นที่นำร่อง 4 แห่ง ได้แก่ บ้านห้วยหินลาด ตำบลบ้านโป่ง อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย ตำบลไล่โว่ อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี บ้านหนองมณฑา(มอวาคี) ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ และบ้านเลตองคู ตำบลแม่จัน อำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก ซึ่งถือเป็นพื้นที่ที่มีความเด่นชัดในวิถีวัฒนธรรมของชาวกะเหรี่ยงสามารถใช้เป็นแบบอย่างนำร่องในการศึกษาการดำเนินกิจกรรมฟื้นฟูและพัฒนาเพื่อการถอดบทเรียนและขยายผลไปในพื้นที่อื่นใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาอย่างเต็มรูปแบบ

จากการพิจารณาถึงคุณลักษณะวิถีวัฒนธรรมกะเหรี่ยงของพื้นที่นำร่องทั้ง 4 แห่ง ในเบื้องต้นพบข้อเท็จจริงว่าในแต่ละพื้นที่ดังกล่าวมีรูปแบบทางวัฒนธรรมและพิธีกรรมทางความเชื่อที่มีคุณค่าลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกัน อันอาจเนื่องมาจากประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ในชุมชนท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลไกการสร้างสรรค์และสืบทอดวัฒนธรรมที่เรียกกันในภาษากะเหรี่ยงสะกอว่า“เบลาะ” ในพื้นที่นำร่องทั้ง 4 แห่ง มีความแตกต่างกัน รวมทั้งพิธีกรรมความเชื่อ กฎระเบียบ กระบวนการจัดการและการถ่ายทอดตามวิถีวัฒนธรรมท้องถิ่นนั้น ส่งผลทำให้ชุมชนชาวกะเหรี่ยงมีความเข้มแข็งและสามารถแก้ปัญหาต่างๆได้ด้วยตนเอง แต่ด้วยการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยของรัฐและความเจริญก้าวหน้าด้านเทคโนโลยีตามยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไปในปัจจุบันทำให้ชุมชนชาวกะเหรี่ยงได้รับผลกระทบโดยตรง คนรุ่นใหม่ไม่มีความรู้ในเรื่องวิถีชีวิตและวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชน และไม่เห็นคุณค่าของการสืบทอดวัฒนธรรมโดยกลไกทางสังคมของชุมชนชาวกะเหรี่ยงแบบดั้งเดิม

เพื่อให้การฟื้นฟูวิถีชีวิตและวัฒนธรรมชุมชนชาวกะเหรี่ยงรวมทั้ง “เบลาะ” เป็นไปอย่างยั่งยืนและเป็นประโยชน์ทั้งต่อชุมชนเองและต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมโดยรวม จึงจำเป็นต้องมีกระบวนการทำความเข้าใจร่วมกันระหว่างหน่วยงานภาครัฐ เอกชน และชุมชน ให้มีความเข้าใจถึงสถานการณ์ในชุมชนและแก่นของวิถีชีวิตและวัฒนธรรมชุมชนชาวกะเหรี่ยงที่มีคุณค่าในแต่ละพื้นที่นำร่อง

ที่มีความแตกต่างกัน เพื่อให้เข้าใจถึงศักยภาพของชุมชนและอุปสรรคของการฟื้นฟูวิถีชีวิตและวัฒนธรรม และรับรู้ถึงความต้องการที่จะได้รับการส่งเสริมสนับสนุนแนวทางการฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรของชุมชน มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในการกำหนดกลยุทธ์และกิจกรรมการฟื้นฟูวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่ สอดคล้องกับลักษณะของพื้นที่และของชุมชน จึงได้จัดทำโครงการวิจัยนำร่องเพื่อศึกษาวิถีชีวิตและ วัฒนธรรมเฉพาะและกลไกการสืบทอดวัฒนธรรมในพื้นที่นำร่องเขตวัฒนธรรมพิเศษภายใต้การสนับสนุน งบประมาณจากกรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรมในปี 2554

1.2 วัตถุประสงค์และคำถามหลักในการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้มุ่งทำความเข้าใจ วิถีชีวิตและวัฒนธรรมในพื้นที่นำร่องเขตวัฒนธรรมพิเศษ 4 พื้นที่ โดยกำหนดขอบเขตในเรื่องของวิถีชีวิตนั้น เป็นเรื่องระบบเศรษฐกิจ ซึ่งเน้นกิจกรรมทั้งในภาคเกษตร และนอกภาคเกษตรและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ส่วนในด้านวัฒนธรรมนั้น เน้นระบบ ความเชื่อ พิธีกรรม และงานศิลปะ แม้ว่าจะมีลักษณะที่ร่วมกันหลายประการ แต่ละพื้นที่ก็มีวิถีชีวิตและ วัฒนธรรมที่มีลักษณะเฉพาะหรือเป็นเอกลักษณ์ จากพลวัตของการปะทะประสานกับสิ่งแวดล้อมทาง ธรรมชาติและสังคมที่มีความแตกต่างกัน การวิจัยครั้งนี้ยังเน้นการศึกษากลไกที่ทำให้วิถีชีวิตและ วัฒนธรรมแบบดั้งเดิมยังคงดำรงอยู่ แม้จะมีการปรับเปลี่ยนไปบ้าง กลไกดังกล่าวหมายถึงกลไกบุคคลซึ่ง ประกอบไปด้วยผู้นำและผู้รู้ต่าง ๆ และกลไกเชิงสถาบันที่ประกอบไปด้วยสถาบันการเรียนรู้ สถาบันศาสนา และกฎจารีตประเพณีและกฎเกณฑ์ที่ตั้งขึ้นมาใหม่ กล่าวโดยสรุป โครงการวิจัยนี้ ตั้งใจตอบคำถามหลัก ดังต่อไปนี้

- 1) วิถีชีวิตวัฒนธรรมของกะเหรี่ยงซึ่งครอบคลุม ระบบเศรษฐกิจและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ความเชื่อและพิธีกรรม และศิลปวัฒนธรรม มีลักษณะสำคัญอย่างไรบ้าง
- 2) กลไกการสืบทอดวิถีชีวิตและวัฒนธรรมดั้งเดิมที่เรียกว่า "เบลาะ" ยังมีประสิทธิผลหรือมีการ ปฏิบัติการในแต่ละพื้นที่ในลักษณะใดบ้าง
- 3) กลไกใดที่มีบทบาทสำคัญในการสืบทอดวิถีชีวิตและวัฒนธรรมแต่ละพื้นที่ และ
- 4) หากต้องฟื้นฟู"วิถีกะเหรี่ยง" จะใช้กลไกใดที่จะมีประสิทธิผลในการดำเนินการ

วัตถุประสงค์ของการวิจัยครั้งนี้มีดังต่อไปนี้

- 1) เพื่อศึกษาลักษณะสำคัญของระบบเศรษฐกิจ การใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ความเชื่อและพิธีกรรม และศิลปวัฒนธรรมของพื้นที่นำร่องเขตวัฒนธรรมพิเศษ

- 2) เพื่อศึกษาถึงสถานภาพและบทบาทหน้าที่ของกลไกการสืบทอดวิถีชีวิตและวัฒนธรรมทั้งแบบดั้งเดิมที่เรียกว่า“เบลาละ” และที่พัฒนาขึ้นมาใหม่
- 3) เพื่อวิเคราะห์การดำรงอยู่ของกลไกที่มีบทบาทสำคัญในการสืบทอดวิถีชีวิตและวัฒนธรรม
- 4) เพื่อพัฒนาแนวทางการดำเนินงานพัฒนากลไกการสืบทอดวิถีชีวิตและวัฒนธรรม

1.3 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง (Review Literature)

กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีจำนวนมากที่สุดในบรรดากลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่บนพื้นที่สูงและเขตป่าเขา ประกอบไปด้วยกลุ่มย่อยที่ใช้ภาษาในตระกูลกะเหรี่ยงอีกหลายกลุ่ม รวมจำนวนไม่ต่ำกว่า 500,000 คนในปัจจุบัน¹ แต่ละกลุ่มย่อยหรือกลุ่มเดียวกันแต่อยู่ต่างพื้นที่กัน จะพัฒนาระบบวิถีชีวิต ภาษา วัฒนธรรมและความเชื่อที่มีลักษณะโดดเด่นแตกต่างกัน เนื่องจากการปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมและความสัมพันธ์ทางสังคมที่แตกต่างกัน ลักษณะของวิถีชีวิต ภาษา วัฒนธรรม และความเชื่อของกะเหรี่ยงซึ่งแต่ละกลุ่มและแต่ละพื้นที่มีส่วนที่คล้ายกัน และส่วนที่ต่างกัน จะสามารถศึกษาได้จากงานวิจัยกะเหรี่ยงมีอยู่เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคปี 1960 ที่มีนักวิชาการต่างประเทศเข้ามาศึกษา “ชาวเขา” เช่น งานรวมบทความเกี่ยวกับอัตลักษณ์ของกะเหรี่ยงที่ Keyes เป็นบรรณาธิการ (1979) งานเล่มนี้เป็นงานที่มีเนื้อหาครอบคลุมได้แก่เรื่องตำนานความเป็นมา ระบบความเชื่อ การทำการเกษตร ความสัมพันธ์กับกลุ่มอื่น ฯลฯ อย่างไรก็ตาม งานวิจัยเหล่านี้เน้นศึกษาประวัติและสถานการณ์ของกะเหรี่ยงทางภาคเหนือ ในส่วนกะเหรี่ยงทางตะวันตกสามารถศึกษาประวัติศาสตร์กะเหรี่ยงที่สมบูรณ์ที่สุดได้จากงานของ Renard (1980) ที่ให้ภาพชัดเจนถึงการเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารของกษัตริย์ไทยยุคต้นรัตนโกสินทร์ของกลุ่มกะเหรี่ยงจากเขตประเทศพม่า และผู้นำของกลุ่มกะเหรี่ยงได้รับการแต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมืองปกครองในบริเวณลุ่มน้ำแม่กลอง สำหรับงานวิจัยของปิ่นแก้ว (2539) เป็นงานที่บรรยายถึงวิถีชีวิตและภูมิปัญญาอันเวศวิทยาของชุมชนกะเหรี่ยงในป่าทุ่งใหญ่นเรศวร

กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงมีความโดดเด่นในเรื่องของภูมิปัญญาด้านธรรมชาติ อันเนื่องมาจากวิถีชีวิตที่อยู่ร่วมกับป่ามาเป็นเวลายาวนาน มีงานอีกจำนวนมากที่พูดถึงภูมิปัญญากะเหรี่ยงในเรื่องนี้ ทั้งงานวิทยานิพนธ์ที่ศึกษาในระดับบัณฑิตศึกษา เช่นงานของประเสริฐ ตระการศุภกร (Prasert 2007) และงานเขียนที่เป็นเชิงสารคดี นิทาน ฯลฯ จำนวนมากของคนกะเหรี่ยงเอง (พะตึจอณี โอโดเฮา 2547) นอกจากนี้

¹ ตัวเลขทางการปี 2545 มีจำนวนคนกะเหรี่ยงประมาณ 440,000 คน (กรมการพัฒนาสังคมและสวัสดิการ, กระทรวงพัฒนาการสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. 2545)

ในงานที่เกี่ยวข้องกับภาษา และวัฒนธรรม จะมีงานวิจัยอยู่จำนวนมาก งานศึกษาทางด้านภาษามีงานที่
บุกเบิกโดย สุริยา รัตนกุล (2529) ที่จัดทำพจนานุกรมไทย-กะเหรี่ยง งานศึกษารายละเอียดระบบความเชื่อ
และพิธีกรรมของ Mischung (1980) และ Hayami (2004) รวมทั้งขบวนการทางศาสนาของกะเหรี่ยงที่มี
หลายขบวนการที่มีลักษณะของการนับถือพระศรีอาริย์ และการปฏิบัติตนอย่างเข้มงวดอยู่ในกรอบของ
ศีลธรรม เช่น ขบวนการครุบาททางภาคเหนือของประเทศไทย (Kwanchevan 1988, 2003) ขบวนการ ลัทธิ
ฤาษี ที่บ้านเลตองคุ อำเภอกุ่มผาง จังหวัดตาก (Stern 1968, ขวัญซีวัน 2545, 2550)

ผลจากการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 ตั้งแต่ปี 2504 เป็นต้นมา ทำให้เกิดการ
เปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างรวดเร็ว ไม่เว้นแม้แต่ชุมชนบนพื้นที่สูง นอกเหนือจากผลกระทบ
ของการเข้าสู่ความทันสมัยแล้ว การที่เป็นชนกลุ่มน้อยบนพื้นที่สูง ยังได้รับผลกระทบจากโครงการของรัฐ
มากกว่าชุมชนไทยในชนบทพื้นที่ราบโดยทั่วไป นั่นคือการที่รัฐเข้าไปถือกรรมสิทธิ์ทรัพยากรป่าไม้ด้วย
วิธีการประกาศเขตป่าอนุรักษ์ ได้แก่ เขตอุทยานแห่งชาติ เขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่า และเขตป่าต้นน้ำ และกัน
ให้เป็นเขตป่าสงวน ทำให้ชุมชนที่อยู่ในเขตป่าเหล่านี้มาก่อนกลายเป็นผู้บุกรุกและผิดกฎหมาย ถูกจำกัด
การเข้าถึงทรัพยากรป่าไม้ ที่สำคัญคือการส่งเสริมระบบการศึกษาที่ไม่มีพื้นที่ให้กับองค์ความรู้และภูมิ
ปัญญาดั้งเดิม อีกทั้งทำให้องค์ความรู้ และวัฒนธรรมดั้งเดิมอยู่ในฐานะที่ด้อยและไม่มีคุณค่า งานศึกษา
ปัญหาและผลกระทบของการศึกษาแบบสมัยใหม่มีหลายเรื่อง เช่น งานศึกษาเรื่อง “โรงเรียนสถาน
สงเคราะห์ : พื้นที่สร้างความเป็น “พลเมืองไทย” ในกลุ่มคนชายขอบ กรณีศึกษา โรงเรียนสถานสงเคราะห์
พนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี” ของศุภรา มณีรัตน์ (2548) งานเรื่อง พัฒนาการการจัดการศึกษาในชุมชน
ชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง และ กะเหรี่ยง : หลากหลายชีวิตจากขุนเขาสู่เมือง ของขวัญซีวัน บัวแดง (2549)

การเสื่อมสูญของภาษา วัฒนธรรม และระบบความเชื่อแบบดั้งเดิมของกะเหรี่ยงจึงมีผลจาก
นโยบายของรัฐในการทำให้คนกะเหรี่ยงที่อยู่ในป่ากลายเป็นคนผิดกฎหมาย ถูกจำกัดพื้นที่ทำกิน ไม่มี
ความมั่นคงในการดำรงชีวิต ต้องอพยพโยกย้ายไปหางานทำที่อื่น ประการต่อมา เกิดจากระบบการศึกษาที่
ไม่ส่งเสริมวัฒนธรรมดั้งเดิม และที่สำคัญเกิดจากสื่อของรัฐ รวมทั้งแบบเรียนและสื่อสมัยใหม่ที่มีส่วนสร้าง
ภาพลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ในลักษณะที่ไม่ถูกต้องและเป็นด้านลบดังปรากฏในงานของสุนทร สุขสวัสดิ์
จิต (2551) และงานของปนัดดา บุญสาระนัย(2546ก) เรื่อง “ชนเผ่าอาข่า : ภาพลักษณ์ที่ถูกสร้างให้สกปรก
ล้าหลัง แต่ดึงดูดใจ” ที่อธิบายให้เห็นถึงกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ประติษฐของรัฐและสังคมไทย และถูก
ผลิตซ้ำผ่านวาทกรรมในสื่อของรัฐ สื่อสาธารณะต่างๆ ทั้งในเชิงบวกและเชิงลบ แต่ต่างก็เป็นอัตลักษณ์ที่ได้
กลายเป็นภาพตัวแทนที่แสดงตัวตนแบบถาวรของชนกลุ่มนั้นๆ

อย่างไรก็ดี ชุมชนและสมาชิกกลุ่มชาติพันธุ์จำนวนมาก ไม่ได้อยู่นิ่งเฉยปล่อยให้วิถีชีวิตและวัฒนธรรมแบบทันสมัยเข้ามาครอบงำเสียทั้งหมด แต่ได้มีปฏิบัติการหลายรูปแบบเพื่อตอบโต้กับปฏิบัติการของรัฐที่กีดกันการเข้าถึงทรัพยากร อีกทั้งมีความพยายามในการพัฒนาวิถีชีวิตและวัฒนธรรมในลักษณะที่ตอบสนองความต้องการทั้งด้านวัตถุและจิตใจของบุคคลและชุมชนในแต่ละท้องถิ่น งานศึกษาถึงปฏิบัติการดังกล่าวอาจแบ่งออกได้ดังต่อไปนี้

1) งานศึกษาเกี่ยวกับการสร้าง“อัตลักษณ์”ที่เป็นบวกของกลุ่มชาติพันธุ์

ปรากฏการณ์ของการสร้างอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์เพื่อใช้ในการต่อสู้กับวาทกรรมของรัฐที่ให้ภาพ“ชาวเขา”ในด้านลบ ที่มีมาอย่างต่อเนื่องในระยะสิบกว่าปีที่ผ่านมา นั้น ได้ถูกวิเคราะห์ในงานศึกษาหลายชิ้นถึงกระบวนการเกิด ลักษณะและผลของการสร้าง มีทั้งงานที่สนับสนุน ทั้งตั้งและอธิบาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรณีการสร้างวาทกรรมการเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีวัฒนธรรมและจิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่าของกลุ่มกะเหรี่ยง ทั้งนี้งานของวอล์คเกอร์ (Walker 2001) จะเป็นชิ้นแรกทีกล่าวว่า ภาพของการทำไร่หมุนเวียนซึ่งถือเป็นการอนุรักษ์ป่าของกลุ่มกะเหรี่ยงที่เขาเรียกว่า “ฉันทามติกะเหรี่ยง” (Karen consensus) นั้น เป็นภาพที่ละเลยความเป็นจริงที่คนกะเหรี่ยงได้ทำการเกษตรแบบอยู่กับที่อย่างถาวรและการค้าขายที่มีมานานแล้ว การสร้างภาพดังกล่าวจะไม่ได้ผลในการต่อสู้เพื่อช่วงชิงทรัพยากรป่า ซึ่งเป็นความเห็นที่สอดคล้องกับคำอธิบายของฮายามิ (Hayami 1997) ซึ่งศึกษากะเหรี่ยงที่บ้านวัดจันทร์ อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ที่มองว่าความเป็นชุมชนและวัฒนธรรมของคนกะเหรี่ยงที่แสดงออกในพิธีกรรมและวาทกรรมนั้นได้ถูกทำให้เป็นกลยุทธ์ในการแก้ไขปัญหาความแตกต่างทางชนชั้นและการเริ่มมีลักษณะปัจเจกที่เกิดขึ้นในชุมชนเอง นอกจากนี้ในชุมชนก็ไม่ได้มีความคิดเห็นหรือมีเสียงเดียวกันเสียทั้งหมด ภาพพจน์ของกะเหรี่ยงที่เป็นผู้ป้องกันรักษาป่าจะถูกเน้นย้ำโดยคนหนุ่มสาวที่มีการศึกษาและเป็นคริสเตียน อย่างไรก็ตามเธอก็แสดงให้เห็นในงานชิ้นหลังว่าอัตลักษณ์ของกะเหรี่ยงที่เป็นผู้อนุรักษ์ป่าที่ดูเหมือนจะช่วยกันสร้างโดยหลายฝ่ายนั้น ปัจจุบันได้กลับมาเป็นส่วนหนึ่งของอัตลักษณ์ของคนกะเหรี่ยง และนำไปใช้ในการอธิบายเรื่องต่าง ๆ เช่น เรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ในขณะที่งานของเกรฟเวอร์ (Gravers 2004) ได้โต้แย้งงานของวอล์คเกอร์ โดยเน้นว่า วาทกรรม“ไร่หมุนเวียน” เป็นกลยุทธ์ที่คนกะเหรี่ยงใช้ตอบโต้กับรัฐที่กล่าวหาว่าการทำไร่ของคนกะเหรี่ยงเป็นไร่เลื่อนลอยที่ทำลายป่าไม้ เป็นกลยุทธ์ของกระบวนการเปลี่ยนความทันสมัยให้กลายเป็นประเพณีนิยม และทำให้ประเพณีนิยมเป็นส่วนหนึ่งของความทันสมัย นอกจากนี้ เกรฟเวอร์ยังมองเห็นว่าการที่ภาพตัวแทนในเรื่องการอนุรักษ์ป่าไม้ของกะเหรี่ยงที่อาจจะไม่เป็น

จริงในทุกพื้นที่นั้น ไม่เป็นปัญหาอะไร เป็นสิ่งที่ขบวนการต่อสู้ทุกขบวนการใช้อยู่แล้ว ในการต่อสู้ บางเรื่อง ประชาชนก็รวมตัวกันภายใต้ภาพตัวแทนเดียวกัน แต่บางครั้งก็แยกกัน

ส่วนงานวิทยานิพนธ์ของวินัย (2545) ที่ศึกษาชุมชนบ้านหนองเต่า ต.แม่วิน อ.แม่วาง จ.เชียงใหม่ ไม่ได้อภิปรายต่อถึงความขัดแย้งระหว่างภาพตัวแทนกับความเป็นจริงที่หลากหลายของกะเหรี่ยงในแต่ละพื้นที่ แต่เน้นให้เห็นถึงกระบวนการสร้างภาพตัวแทนหรืออัตลักษณ์ของคนกะเหรี่ยงที่ผูกพันกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งถือเป็นองค์ความรู้เกี่ยวกับปกากะญอค่อนข้างได้รับผลสำเร็จ เพราะวินัยมองว่าเป็นการแปลงทุนทางวัฒนธรรมให้เป็นอำนาจเชิงสัญลักษณ์ ทำให้ชาวปกากะญอมีพื้นที่ในสังคมได้มากขึ้น เช่นเดียวกับงานของ Yos (2004) ก็เป็นไปในทางที่สนับสนุนงานของวินัย โดยสรุปว่า การสร้างภาพลักษณ์ของกะเหรี่ยงแท้ที่จริงแล้วเป็นการสะสมทุนทางวัฒนธรรม และเปลี่ยนแปลงให้กลายเป็นอำนาจเชิงสัญลักษณ์ ผู้ทำการผลิตทางด้านวัฒนธรรมของกะเหรี่ยง ได้ส่งเสริมกลยุทธ์นี้โดยนำเอาความรู้ท้องถิ่นและทรัพยากรทางวัฒนธรรมใส่ในปฏิบัติการทางการเมืองซึ่งเป็นการส่งเสริมอัตลักษณ์ความเป็น "บุตรของป่า" ในสายตาผู้อื่นและสายตาของตนเอง

ในความเป็นจริง ไม่ใช่เฉพาะกะเหรี่ยงเท่านั้นที่ออกมาตอบโต้รัฐในเรื่องที่รัฐกล่าวหาว่าทำลายป่าชนกลุ่มอื่น ก็เช่นกัน มีงานที่ศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ม้งอยู่หลายงานที่แสดงให้เห็นถึงการปรับตัวและการเคลื่อนไหวของอนุรักษ์ทรัพยากร เช่น งานวิทยานิพนธ์สาขาพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ของอะภัย วาณิชประดิษฐ์ (2546) เรื่อง 'พลวัตของความรู้ท้องถิ่นในฐานะปฏิบัติการของการอ้างสิทธิเหนือทรัพยากรบนที่สูง: กรณีศึกษาชุมชนม้ง บ้านแม่สาใหม่ อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่' ศึกษาถึงการอ้างสิทธิชุมชนของชาวม้ง ภายใต้บริบทของการแย่งชิงความชอบธรรมในการเข้าถึงทรัพยากร พบว่าชาวม้งถูกกระบวนการกักขังอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ทำการลดทอนความชอบธรรมในการแย่งชิงทรัพยากรบนที่สูง ชาวม้งจึงผลิตคุณค่าใหม่บนฐานภูมิทัศน์วัฒนธรรมให้กับความรู้ท้องถิ่น ผลต่อองค์ความรู้ว่าด้วยการจัดการเชิงซ้อนบนฐานระบบสิทธิเชิงซ้อน รวมถึงร่วมเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อเปิดพื้นที่ทางสังคมให้กับการนิยามอัตลักษณ์ของชาวม้งใหม่ในหลายระดับ หรืองานของไพบูลย์ (2547) ที่ศึกษาลักษณะความรู้ของชาวม้งในพื้นที่เขตอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่ เกี่ยวกับเสียงผาและกวาง ภายใต้การถูกจำกัดสิทธิและถูกกีดกันในการเข้าถึงทรัพยากร โดยในกระบวนการอ้างสิทธิชาวม้งได้ริเริ่มสร้างสรรค์การอนุรักษ์สัตว์ป่าขึ้นมาจากพื้นฐานความรู้เฉพาะที่สั่งสมในชีวิตประจำวันเพื่อต่อกรกับรัฐและตอบโต้ต่อภาพลักษณ์ "การทำลาย" ที่คนอื่นในสังคมสร้างขึ้น

นอกจากนั้น ยังมีงานที่แสดงให้เห็นว่าในความเป็นจริง อัตลักษณ์ของปัจเจกมีความหลากหลาย อาจจะเป็นการรับเอาอัตลักษณ์ของความเป็นไทยมาผสมผสานกับอัตลักษณ์ของชาติพันธุ์ และเลือกที่จะแสดงออกตามสถานการณ์ความสัมพันธ์ทางสังคม เช่น งานของประสิทธิ์ ลิปรีชา (2546) แสดงให้เห็นถึงกระบวนการต่อรองของชาวม้งที่มีต่อการบังคับใช้นามสกุลของรัฐไทย โดยเข้าร่วมกำหนดว่าตนเองอยากเป็นอย่างไร เพื่อทำให้อัตลักษณ์ทางการที่หยุดนิ่งตายตัว มีพลวัตและขอบเขตที่กว้างและหลากหลายยิ่งขึ้น เช่นเดียวกับงานของเปรมพร ชันติแก้ว (2544) ศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ถึงกระบวนการกลายเป็นคนไทยของชาวกะเหรี่ยง ซึ่งชาวกะเหรี่ยงใช้เป็นทางเลือกหนึ่งในการปรับตัวเพื่อเผชิญหน้ากับปัญหานานาที่เข้ามาในชุมชนพร้อมกับการพัฒนาของรัฐ และมีรูปแบบที่หลากหลายซับซ้อน ไม่ได้เป็นไปในทิศทางเดียว ขณะที่ปรับตัวเข้าสู่กระบวนการกลายเป็นไทย ก็ยังคงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของตนเอาไว้อย่างหลากหลายลักษณะ ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขและสภาพการณ์ต่างๆกัน

2) งานศึกษาเกี่ยวกับการสร้างเครือข่ายในประเทศและข้ามชาติ

ด้วยความก้าวหน้าของเทคโนโลยีของการเดินทางและการสื่อสาร ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่ห่างกัน ทั้งในประเทศเดียวกันและต่างประเทศสามารถเชื่อมโยงกันได้ง่ายขึ้น มีงานศึกษาหลายงานที่ทำความเข้าใจในเรื่องนี้ เช่น บทความของประสิทธิ์ ลิปรีชา (2545) ที่เล่าถึงกรณีศึกษาเครือข่ายติ่มมิ่ง ที่มีพี่น้องลูกหลานที่ใกล้ชิดอยู่กระจายกันถึงห้าประเทศ ได้แก่ จีน ไทย ลาว ฝรั่งเศส และสหรัฐอเมริกา และความก้าวหน้าของการติดต่อสื่อสาร และการเดินทาง ทำให้การติดต่อพบปะกันเป็นไปได้ง่ายขึ้น การเชื่อมเครือข่ายก่อให้เกิดผลหลายประการ ประการแรก ทำให้เกิดการสร้างกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีลักษณะ”ชุมชนจินตนาการ” ที่รู้สึกว่าเป็นสมาชิกกลุ่มเดียวกันทั้ง ๆ ที่ไม่เคยพบกัน จากงานของอรุณญา ศิริผล (2546) ที่ให้ความสนใจกรณีกลุ่มชาติพันธุ์ม้งที่ใช้เครือข่ายอินเทอร์เน็ตในการติดต่อสื่อสารข้ามชาติ และงานของปนัดดา(2546ข) ที่ศึกษาถึงความเคลื่อนไหวเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรและปัจเจกชนกลุ่มชาติพันธุ์อาข่า (ในประเทศจีนจัดอยู่ภายใต้กลุ่มของฮานี) ซึ่งปัจจุบันอาศัยอยู่ในหลายประเทศ ได้แก่ ประเทศไทย พม่า ลาว และจีน ในรูปแบบของการจัดประชุมประจำปี ที่มีเนื้อหาที่เน้นการสร้างอัตลักษณ์และการฟื้นฟูองค์ความรู้ในด้านสังคมและวัฒนธรรมของอาข่า

ประการต่อมา การเชื่อมเครือข่ายก่อให้เกิดการช่วยเหลือในการปรับตัวด้านอาชีพและการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เผชิญในพื้นที่เมืองหรือพื้นที่ที่กลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงย้ายเข้าไปอยู่ใหม่ เช่น งานศึกษาของ วิสุทธิ์ เหล็กสมบูรณ์ (2546) เรื่อง การสร้างความหมายว่าด้วยเครือข่ายและครอบครัวในเครือข่าย

ทางสังคมของผู้หญิงอิวเมียน (เย้า) ในชุมชนเมืองเชียงใหม่ เครือข่ายทางสังคมแบบไม่เป็นทางการของกลุ่มผู้หญิงอิวเมียนในเมืองเกิดขึ้นจากการเลือกใช้ความหมายและชุดความคิดตามแบบแผนจารีตของสังคมอิวเมียนเป็นหลัก และใช้เครือข่ายทางสังคมนี้เป็นเวทีของการแสดงอำนาจทั้งแบบรูปธรรมและนามธรรมในวิถีการผลิตและการบริโภคของผู้หญิงอิวเมียน เช่นเดียวกับ งานของอะยาโกะ โดมิตะ (2545) ศึกษาเรื่องเครือข่ายการเรียนรู้ของชาวอาฮาผู้ค้าสินค้าชาวเขา จำนวน 10 คนบริเวณตลาดไนท์บาร์ซาร์ และบริเวณใกล้เคียง ในเขตเมืองเชียงใหม่ เมื่อชาวเขาลงจากหมู่บ้านเข้าสู่เมืองเชียงใหม่ ทุกคนต้องอาศัยเครือข่ายทางสังคมของตน อันได้แก่เครือข่ายพี่น้องที่ใกล้ชิด เช่น พ่อแม่ พี่น้อง สามี/ภรรยา เพื่อน ในการช่วยเหลือแนะนำเกี่ยวกับการอยู่อาศัยและประกอบอาชีพค้าขายอยู่ในเมือง ชาวเขาจำนวนมากที่ลงมาอยู่ในเมืองสามารถพูดภาษาไทยแต่ไม่ชัด และไม่สามารถอ่าน-เขียนภาษาไทยได้ ไม่มีบัตรประชาชน จึงจำเป็นต้องเข้าสู่สถานบริการระดับล่าง อีกส่วนหนึ่งพยายามเป็นเจ้าของกิจการขนาดเล็กของตัวเอง โดยขายสินค้าहतถกรรมที่มีลักษณะทางวัฒนธรรมบางอย่างของตน

3) งานศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงและปรับใช้ศาสนาและวัฒนธรรมในบริบทใหม่

ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงสภาพทางเศรษฐกิจสังคมเข้าสู่ความทันสมัยและโลกาภิวัตน์ การดำรงศาสนาและปฏิบัติวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมมีความยากลำบาก สมาชิกกลุ่มชาติพันธุ์จำนวนมากเลือกที่จะปรับตัวโดยการเปลี่ยนแปลงศาสนาดังปรากฏในงานวิจัยหลายเล่ม เช่น งานของสรินยา กิจประยูร (2541) ที่ศึกษาการเปลี่ยนแปลงเป็นศาสนาคริสต์ของชาวอาฮา นอกจากการบรรยายถึงบริบทที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนศาสนาแล้ว งานวิจัยพบว่าการเปลี่ยนศาสนาไม่ได้ทำให้วัฒนธรรมดั้งเดิมสูญเสียดังเดิม ยังมีการดำรงวัฒนธรรมดั้งเดิมบางอย่างโดยให้ความหมายบางอย่างใหม่ และอาจจะเป็นความหมายที่ผสมผสานความเชื่อในศาสนาคริสต์รวมกับความเชื่อแบบดั้งเดิม ในบางกรณี องค์กรทางศาสนาเองผลักดันให้ชุมชนดำรงวัฒนธรรมดั้งเดิม ภายใต้ความหมายใหม่ที่เกี่ยวพันกับพระเจ้าในศาสนาคริสต์ เช่นที่ปรากฏในงานเรื่อง ผ้าป่าข้าว: บทสะท้อนวิถีคิดของชุมชน โดยอาริยา เสวตามาร์ (2542)

งานอีกกลุ่มหนึ่งพบว่ากลุ่มชาติพันธุ์มีการปรับใช้ศาสนาและวัฒนธรรมในด้านการท่องเที่ยว เพื่อให้ได้รายได้เพิ่ม ในลักษณะที่ไม่ทำให้ชุมชนสูญเสียดังเดิมและการดำรงชีวิตและวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมเสียทีเดียว แต่มีวิธีการจัดการอย่างแยบยล เช่น งานศึกษาโฮมสเตย์ในชุมชนลาหู่ของ สาริณี ภาสยะวรรณ (2553) ที่แสดงให้เห็นการจัดแบ่งพื้นที่ให้นักท่องเที่ยว และการวางระยะห่างจากนักท่องเที่ยว งานของทวิช จตุวรรพฤกษ์ (2538, 2541) แสดงให้เห็นการดิ้นรนพลิกฟื้นภูมิปัญญาผ่านพิธีกรรมตามจารีต

ของชาวสีซอ ในพื้นที่เมือง งานของอิทธิพล เหมหงษ์ (2545) เสนอภาพรายละเอียดและกระบวนการเปลี่ยนแปลงแบบแผนในการดำเนินชีวิตของเด็กนักเรียนหญิงชาวกะเหรี่ยง 10 คน ซึ่ง ต้องปรับตัวจากสภาพสังคมวัฒนธรรมเดิมที่พึ่งพาช่วยเหลือกันภายในชุมชน เคารพญาติมิตรและผู้อาวุโส มีความเชื่อและพิธีกรรมที่นับถือผี เข้าสู่สังคมวัฒนธรรมและเศรษฐกิจแบบใหม่ ด้วยความหวังที่จะมีโอกาสหางานทำได้ ง่ายหลังจากเรียนจบ และแสดงการรักษาวัฒนธรรมประจำเผ่าด้วยการแต่งกายแบบกะเหรี่ยงตามที่ทางโรงเรียนกำหนดให้

งานศึกษาเหล่านี้ แสดงให้เห็นความพยายามของกลุ่มชาติพันธุ์ที่พยายามปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตและวัฒนธรรม ที่ผสมผสานแบบดั้งเดิมเข้ากับแบบใหม่เพื่อความอยู่รอดและเพื่อชีวิตที่ดีขึ้น อย่างไรก็ตาม ยังไม่มีงานศึกษากรณีชุมชนที่มีความพยายามดำรงวิถีชีวิตและวัฒนธรรม ว่ากลไกการสืบทอดวัฒนธรรมที่มีประสิทธิภาพที่ดำรงอยู่ในชุมชนนั้น มีลักษณะอย่างไร และจะพัฒนาต่อไปได้อย่างไร ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญ สำหรับการพัฒนาแนวทางส่งเสริมต่อไป

1.4 วิธีดำเนินการวิจัย

โครงการวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยเน้นการมีส่วนร่วมของบุคคลสำคัญและกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน ในขณะที่เดียวกันก็ได้ประสานงานและปรึกษาร่วมกับเจ้าหน้าที่จากทั้งหน่วยงานราชการ และหน่วยงานพัฒนาเอกชน ที่ดำเนินการอยู่ในพื้นที่ ดังปรากฏในตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 1.1 พื้นที่ศึกษาและหน่วยงานที่มีส่วนร่วมในการวิจัย

พื้นที่ศึกษา	กระทรวงมหาดไทย	กระทรวงศึกษาธิการ	กระทรวงวัฒนธรรม	องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น	หน่วยงานพัฒนาเอกชน
1) บ้านห้วยหินลาดใน ตำบลบ้านโป่ง อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย	ปลัดอำเภอ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน	โรงเรียนบ้านหินลาดใน	วัฒนธรรมอำเภอ	องค์การบริหารส่วนตำบล	-มูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ -เครือข่ายกะเหรี่ยงเพื่อวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

พื้นที่ศึกษา	กระทรวงมหาดไทย	กระทรวงศึกษาธิการ	กระทรวงวัฒนธรรม	องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น	หน่วยงานพัฒนาเอกชน
2) ตำบลไล่โว่ อำเภอดงขตะบุรี จังหวัดกาญจนบุรี(6 หมู่บ้าน)	กำนันต.ไล่โว่ ผู้ใหญ่บ้าน	ครูโรงเรียนไล่โว่		นายก และรอง อบต.ไล่โว่ ประธานและสมาชิกสภา	- มูลนิธิสืบ นาคะเสถียร -เจ้าหน้าที่องค์การกระจายเสียงฯ(ไทยพีบีเอส)
3) บ้านหนองมณฑา (มอวาดี) ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่	กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน	ครูและเจ้าหน้าที่นิเทศก์ การศึกษานอกโรงเรียน	วัฒนธรรม อำเภอ	ผู้บริหารและสมาชิกอบต.	-เครือข่ายกะเหรี่ยงฯ - สมาคมศูนย์รวมการศึกษาและวัฒนธรรมฯ(อิมเปค) -สมาคมปกากะญอเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน -ศูนย์สังคมพัฒนา -มูลนิธิชนเผ่าพื้นเมืองบนที่สูง
4) บ้านเลตองคู ตำบลแม่จัน อำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก	-ปลัด อำเภอ -ครูตชด.	ครูโรงเรียนเลตองคู	วัฒนธรรม อำเภอ	นายกเทศมนตรีและผู้บริหาร ตำบล.แม่จัน	เครือข่ายกะเหรี่ยงฯ

โดยมีขั้นตอนและวิธีการทำงานดังต่อไปนี้

1) ศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากงานวิจัยและรายงานการทำงานของภาคส่วนต่าง ๆ ที่ทำในพื้นที่วิจัย

2) วางแผนการวิจัยในแต่ละพื้นที่โดยการประสานและปรึกษาหารือกับเจ้าหน้าที่หน่วยราชการและองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานในพื้นที่ และผู้ที่มีบทบาทสำคัญในด้านการสืบทอดและอนุรักษ์วัฒนธรรม

3) การเก็บรวบรวมข้อมูลโดยวิธีการ

(1) สัมภาษณ์ ได้แก่ สัมภาษณ์ผู้รู้ในเรื่องประวัติศาสตร์ชุมชน ระบบเศรษฐกิจ การใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ความเชื่อและพิธีกรรมและศิลปวัฒนธรรม รวมถึงปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ผู้รู้ ได้แก่ ฮีไซ(ผู้นำทางศาสนา) ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน นายกองค้การบริหารส่วนตำบล แกนนำเยาวชน เป็นต้น และสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องทั้งจากหน่วยงานของรัฐเช่น นายอำเภอ ปลัดอำเภอ ครู และจากองค์กรพัฒนาเอกชนในพื้นที่

(2) การประชุมกลุ่ม (focus group) ผู้รู้และผู้นำในแต่ละพื้นที่ เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลและพัฒนาแนวทางและข้อเสนอแนะ

(3) การจัดประชุมร่วมกันระหว่างผู้นำชุมชนบ้านหินลาดใน บ้านมอวาดี และหมู่บ้านใกล้เคียงเช่น บ้านหนองเต่าและบ้านทุ่งหลวงเพื่อแลกเปลี่ยนบทเรียนการอนุรักษ์วัฒนธรรมและหาแนวทางการดำเนินการส่งเสริมต่อไป

4) เขียนรายงานความก้าวหน้าและรายงานฉบับสมบูรณ์

สำหรับรายละเอียดวิธีการดำเนินงานวิจัยในแต่ละพื้นที่มีดังนี้

1) บ้านห้วยหินลาดใน ตำบลบ้านโป่ง อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย

นักวิจัยประจำพื้นที่ได้ดำเนินการเก็บข้อมูลในพื้นที่โดยการพบปะ สัมภาษณ์ ประชุมกลุ่ม ผู้ให้ข้อมูลซึ่งมีองค์ประกอบผู้รู้ทางวัฒนธรรม ผู้นำทางการ เยาวชน โดยบันทึกข้อมูลที่ได้จากการให้ข้อมูลทั้งหมด รวบรวมและทยอยจัดพิมพ์ อีกทั้งใช้วิธีการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมในพิธีกรรมขึ้นเบลาะก่อนวันมีดมือ ทั้งนี้ได้เข้าพื้นที่บ้านห้วยหินลาดใน และบ้านห้วยไต้ง(เหตุผลที่เข้าศึกษาหมู่บ้านห้วยไต้งด้วยเพราะรูปธรรมของปฏิบัติการเบลาะอยู่ที่ห้วยไต้ง) ทั้งหมด 6 ครั้งในเดือนมิถุนายน-กันยายน 2554 ทั้งนี้มีขั้นตอนในการดำเนินการดังนี้

(1) ประชุมทำความเข้าใจโครงการร่วมกันกับชุมชนและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่

- (2) กำหนดกรอบการวิจัย
- (3) พัฒนาคำถามและเครื่องมือเก็บข้อมูลคำถาม
- (4) การดำเนินงานภาคสนาม

2) บ้านหนองมณฑา (มอวาคี) ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่

นักวิจัยประจำพื้นที่ ได้จัดเวทีสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับโครงการในระดับพื้นที่ และนำเสนอกรอบวิจัย ประเด็นคำถาม และร่วมกันพูดคุยแลกเปลี่ยน โดยมีผู้รู้ ผู้เฒ่าจากบ้านมอวาคี และบ้านหนองเต่า ผู้วิจัย และผู้ช่วยวิจัย จากนั้นได้เก็บข้อมูลเฉพาะโดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เป็นรายบุคคล และเป็นกลุ่มที่บ้านมอวาคี และที่บ้านใกล้เคียงได้แก่บ้านหนองเต่า บ้านห้วยอีค่าง บ้านแม่มุต และบ้านทุ่งหลวง เนื่องจากมีผู้รู้กระจายอยู่ในที่ดังกล่าว ผู้วิจัยเดินทางเข้าไปพูดคุยกับที่มวิจัยและเก็บข้อมูลในพื้นที่ 5 ครั้ง ผู้ช่วยวิจัยในพื้นที่ได้เก็บข้อมูลทั้งในหมู่บ้านมอวาคี และหมู่บ้านใกล้เคียงอีก 5 ครั้ง เมื่อได้ข้อมูลแล้วผู้เก็บข้อมูลถอดเทป จัดหมวดหมู่ข้อมูลที่ได้จากการเก็บข้อมูลต่างๆ รวบรวมงานเบื้องต้นครั้งแรก เพื่อนำเสนอในเวทีนำเสนอให้ชุมชน และการวิเคราะห์ร่วม

การจัดเวทีทำอย่างเป็นทางการสองครั้ง ครั้งแรกจัดเมื่อวันที่ 25 สิงหาคม 2554 โดยผู้เข้าร่วมประชุมประกอบด้วยฮีโซ่ และผู้รู้ ตัวแทนแม่บ้านพ่อบ้านทั้งชายหญิงจากบ้านหนองเต่า มอวาคี ทุ่งหลวง และบ้านห้วยตอง ณ บ้านหนองเต่า และจัด ครั้งที่สองเป็นเวทีตรวจสอบข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลครั้งแรก เมื่อวันที่ 22 กันยายน 2554 โดยมีผู้เข้าร่วมจากบ้านมอวาคี บ้านหินลาดใน และบ้านหนองเต่า รวมทั้งมีนักวิชาการ นักวิจัย และทีมผู้ช่วยวิจัย ณ สมาคมศูนย์รวมการศึกษาและวัฒนธรรมชาวไทยภูเขาในประเทศไทย

3) ตำบลไล่โว่ อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี

กิจกรรมการวิจัยที่สำคัญได้แก่

- ผู้วิจัยและผู้ช่วยวิจัยเก็บข้อมูลหมู่ 1, 2 และ 4 โดยสัมภาษณ์มีคทายก ผู้นำทางศาสนาและพิธีกรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น (จักสาน ทอผ้า) กำนัน นายกอบต. และผู้รู้คนอื่น ๆ อีกทั้งมีการพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการ และการประชุมกลุ่มย่อย

- จัดประชุมระดับตำบลที่หมู่ 4 เพื่อชี้แจงโครงการ เก็บข้อมูลเพิ่มเติมและแลกเปลี่ยนความคิดเห็น

4) บ้านเลตองคุณ ตำบลแม่จัน อำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก

การดำเนินงานเก็บข้อมูลสำหรับพื้นที่บ้านเลตองคุณ นักวิจัยได้ดำเนินกิจกรรมสองประการที่สำคัญ

ประการแรกคือ ดำเนินการประสานงาน สัมภาษณ์และแลกเปลี่ยนกับเจ้าหน้าที่ทั้งภาครัฐและเอกชนที่รับผิดชอบหรือทำงานอยู่ในพื้นที่บ้านเลตองคุณ ที่สำคัญได้แก่

- วัฒนธรรมจังหวัดตากและวัฒนธรรมอำเภอแม่สอด ซึ่งรับผิดชอบอำเภออุ้มผางด้วย ทราบว่าทางวัฒนธรรมอำเภอแม่สอดได้เข้าไปในหมู่บ้านบ้างแล้ว และได้เก็บข้อมูลพื้นฐานที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมที่มีลักษณะเฉพาะของบ้านเลตองคุณไปบ้างแล้ว

- นายอำเภออุ้มผาง จากการสัมภาษณ์นายอำเภอ พบว่านายอำเภอแม่จะมาใหม่แต่ก็มีความรู้ในเรื่องลัทธิฤๅษี และกระบวนการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านเป็นอย่างดีพร้อมที่จะให้ความร่วมมือในด้านการอนุรักษ์วัฒนธรรม

- ปลัดอำเภอ ได้ติดต่อสอบถามข้อมูลทางโทรศัพท์ ซึ่งทางปลัดอำเภอได้ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี

- ผู้อำนวยการและผู้บริหารโรงเรียนอุ้มผางวิทยาคม

- เจ้าหน้าที่เครือข่ายกะเหรี่ยงฯ และเจ้าหน้าที่โครงการสาธารณสุขที่อยู่ในอำเภออุ้มผาง ซึ่งทราบถึงสถานการณ์ในหมู่บ้านเป็นอย่างดี

ประการที่สอง นักวิจัยและผู้ช่วยวิจัยได้เข้าไปเก็บข้อมูลในหมู่บ้านเลตองคุณสองครั้ง ครั้งแรกในเดือนพฤษภาคม 2554 ครั้งที่สองเดือนกรกฎาคม 2554 การเข้าไปครั้งแรกยังสามารถที่จะเดินทางเข้าหมู่บ้านโดยรถ"อีต๊อก"(ดัดแปลงจากรถไถเดินตาม)สลับกับการเดินขึ้นเขาเป็นช่วง ๆ แต่ตั้งแต่เดือนมิถุนายน 2554 จนถึงเดือนกันยายน 2554 ถนนเสียหายมาก ไม่สามารถใช้ยานพาหนะแบบใดได้เลย การเดินทางเข้าหมู่บ้านครั้งที่สอง จึงเป็นการเดินเท้าจากหมู่บ้านเป็งเคล็งซึ่งเป็นหมู่บ้านสุดท้ายที่ถนนเข้าถึงไปยังบ้านเลตองคุณ ใช้เวลาประมาณ 5 ชั่วโมง

การเก็บข้อมูลที่หมู่บ้านเลตองคุณ ได้มีการสัมภาษณ์ผู้นำหมู่บ้าน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำทางศาสนา ฤๅษี ครู หมอ สมาชิกคริสตจักร ได้ทราบถึงการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของหมู่บ้าน

ปัญหาของการเก็บข้อมูลโครงการนี้ มีดังนี้

1) เบลาะ เป็นเรื่องราวที่เคยมีปฏิบัติอย่างเข้มข้นในอดีต แต่ปัจจุบัน ชุมชนกะเหรี่ยงส่วนใหญ่ได้ยุติการปฏิบัติมานาน ยังเหลือปฏิบัติการอยู่บ้างแต่น้อยมาก จึงทำให้ความเข้าใจต่อเรื่องเบลาะมีหลากหลาย และเยาวชนหรือคนรุ่นใหม่ของชาวกะเหรี่ยงไม่รู้จัก

2) พื้นที่ศึกษาสองพื้นที่ได้แก่ หมู่บ้านเลตองคู และหมู่บ้านในตำบลไลโว้ เป็นพื้นที่ที่เข้าถึงได้ยาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงเวลาของการเก็บข้อมูล (กรกฎาคม-ตุลาคม 2554) ซึ่งเป็นฤดูฝน หมู่บ้านอยู่ห่างไกลไม่สามารถเข้าถึงได้ด้วยยานยนต์ การเดินทางใช้วิถีเดินเท้าซึ่งใช้ระยะเวลานาน

3) ช่วงทำวิจัยเป็นช่วงเดียวกันกับฤดูทำการเกษตร ชาวบ้านมีงานค่อนข้างรัดตัว ทำให้การเก็บข้อมูลทำได้ไม่เต็มที่

บทที่ 2

หมู่บ้านห้วยหินลาดใน ตำบลบ้านโป่ง อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย

หมู่บ้านห้วยหินลาดใน หมู่ที่ 7 ตำบลบ้านโป่ง อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย เป็นชุมชนกะเหรี่ยงสะกอหรือปกากะญอที่มีความเข้มแข็งและความโดดเด่นในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและ การดำเนินวิถีชีวิตที่พึ่งพาตนเองผ่านประสบการณ์การต่อสู้เพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและเรียกร้องสิทธิชุมชนมาอย่างโชกโชนและยาวนานทำให้เกิดการสะสมความรู้ ประสบการณ์ในการปกป้องและรักษาทรัพยากรและเห็นพลังศักยภาพด้านบวกของชุมชนมาก จนเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวาง เห็นได้จากการที่มีแขกมาเยือนเพื่อเรียนรู้ศึกษาดูงานจากหลากหลายกลุ่มซึ่งมีทั้งภาครัฐ เอกชน นักเรียน นักศึกษา นักวิชาการ ทั้งจากในและต่างประเทศ นอกจากนี้ผู้นำชาวบ้านและแกนนำเยาวชนบ้านหินลาดในได้ถูกเชิญเป็นวิทยากรตามี่ต่างๆ เพื่อนำเสนอองค์ความรู้ ประสบการณ์พร้อมทั้งให้ข้อคิดในเรื่องการจัดการสิ่งแวดล้อมการบริหารจัดการทรัพยากรโดยชุมชน การเกษตรทางเลือกแบบพึ่งพาตนเอง เช่น ระบบไร่หมุนเวียน ฯลฯ มาอย่างต่อเนื่อง

2.1 ประวัติความเป็นมาและลักษณะของชุมชนที่ศึกษา²

บ้านหินลาด เป็นชื่อเรียกตามชื่อแม่น้ำ ห้วยหินลาด ซึ่งมีความยาวประมาณ 13 กิโลเมตร ในระยะช่วงกลาง มีหินผาที่ลาดยาวลงมาในพื้นที่ประมาณ 20 ตารางวา ชาวบ้านจึงเรียกลำห้วยนี้ว่า “ห้วยหินลาด” ตามกันมา จากการบอกเล่าสืบต่อกันมา เมื่อประมาณ 100 ปีกว่า บรรพบุรุษผู้ก่อตั้งชุมชน คือ นายสุกา ปะปะ ซึ่งย้ายมาจากอำเภอแม่แจ่ม ตั้งแต่ยังเป็นหนุ่มได้เดินทางมาที่บ้านป่าเป้า อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ แต่งานกับหญิงสาวชื่อหน่อคือ ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2432 ได้พาครอบครัวและญาติพี่น้อง 3 ครอบครัว มาตั้งที่อยู่ที่บ้านแม่ถางข้าว (บ้านห้วยทรายขาว) อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย เมื่อปี พ.ศ. 2463 ทางการได้เข้ามาเก็บภาษีไร่ ภาษีสัตว์เลี้ยง เช่น วัว ควาย เมื่อปี พ.ศ. 2470 ชุมชนได้ขยายเพิ่มขึ้นประมาณ 30 ครัวเรือน พื้นที่ทำกินมีความจำกัดมากขึ้น ชาวบ้านบางส่วนได้ย้ายครอบครัวไปหาพื้นที่ทำกินใหม่ ที่เป็นพื้นที่ราบที่สามารถบุกเบิกนาได้ เช่น บ้านปูนน้อย บ้านห้วยไร่ อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย บ้านออน อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ส่วนที่เหลืออาศัยทำกินในพื้นที่ในระบบไร่หมุนเวียน

² เอกสาร ข้อมูลชุมชนบ้านห้วยหินลาด หมู่ที่ 7 ตำบลบ้านโป่ง อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย

ทั้งนี้จากการบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ว่า พบว่ามีการย้ายพื้นที่ตั้งหมู่บ้านเก่าทั้งหมด 11 จุด หมู่บ้านเก่า หรือ แคลอ³ ในภาษาปกากะญอ ทั้งหมด 11 จุด มีดังนี้ (ดูรูปที่ 2.1 ประกอบ)

จุดที่ 1 แคลอแมะวา(ห้วยทรายขาว) อาศัยอยู่เมื่อประมาณ ปี พ.ศ.2463 เป็นหมู่บ้านที่มีผีดุ เกิดโรคระบาดชาวบ้านกลัวจึงย้ายออก (อยู่นอกแผนที่)

จุดที่ 2 แคลอฉกีสาวี (ไร่เหล่าข้าวไม่พอกิน) เมื่อประมาณ ปี 2471 ซึ่งก็พบว่าเป็นพื้นที่ไม่เหมาะสมต่อการทำกิน เนื่องจากที่เผาไร่ไม่ค่อยไหม้ สัตว์ป่ารบกวนพืชผล เมล็ดข้าวลีบมาก ชาวบ้านเรียกว่า ห้วยข้าวลีบ

จุดที่ 3 แคลอผู่หมี (เครือส้มป่อย) ประมาณ ปี พ.ศ. 2474 ซึ่ง ผู้นำฮี้โซไม่ได้ประกอบพิธี “เส้ขอทิ” มีคนตาย ซึ่ง เป็นป่าช้าของชุมชนในปัจจุบัน

จุดที่ 4 แคลอหอยผีดำ (ห้วยสบหอยผี ประมาณ ปี 2479) เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ “แดะหมือเบอ” พื้นที่ ต้องห้ามคนอยู่ไม่ได้

จุดที่ 5 แคลอทีโก๊ะลลช (ห้วยแห้ง) ประมาณ ปี พ.ศ. 2486 ตั้งชุมชนอยู่ที่นี้ได้ 5 ปีจึงย้ายที่ตั้ง หมู่บ้าน เนื่องจากน้ำไม่เพียงพอ ในช่วงนั้นมี 2 ครอบครัวได้ย้ายที่ตั้งหมู่บ้านมาอยู่ที่บ้านห้วยหม้อ (ปัจจุบันเป็นพื้นที่ทำกินบ้านหินลาดนอก)

จุดที่ 6 แคลอหมือค่าเตาะที (ผีตั้งฝาย) คือมีฝายกั้นน้ำตามธรรมชาติ ปี พ.ศ. 2490 ได้ย้าย ชุมชนที่อยู่ได้เพียง 1 ปี เพราะเชื่อว่าพื้นที่บริเวณนี้ผีแรงทำให้เกิดการเจ็บไข้ได้ป่วย ได้บุกเบิกทำเป็นนา ข้าวไปหมดแล้ว

จุดที่ 7 แคลอ เกอลีแฮคี (ลมแรง) อยู่ตลอด ปี พ.ศ. 2491 ย้ายเนื่องจากลมแรงมากเกินไปอยู่ ไม่ได้

จุดที่ 8 แคลอเหล่ากอ (กิวไม้ตาไก่) กิ่งไม้กอขาวบนเนินใกล้แหล่งน้ำ ปี พ.ศ. 2495 มีความลาดชัน และลมแรงมากไป

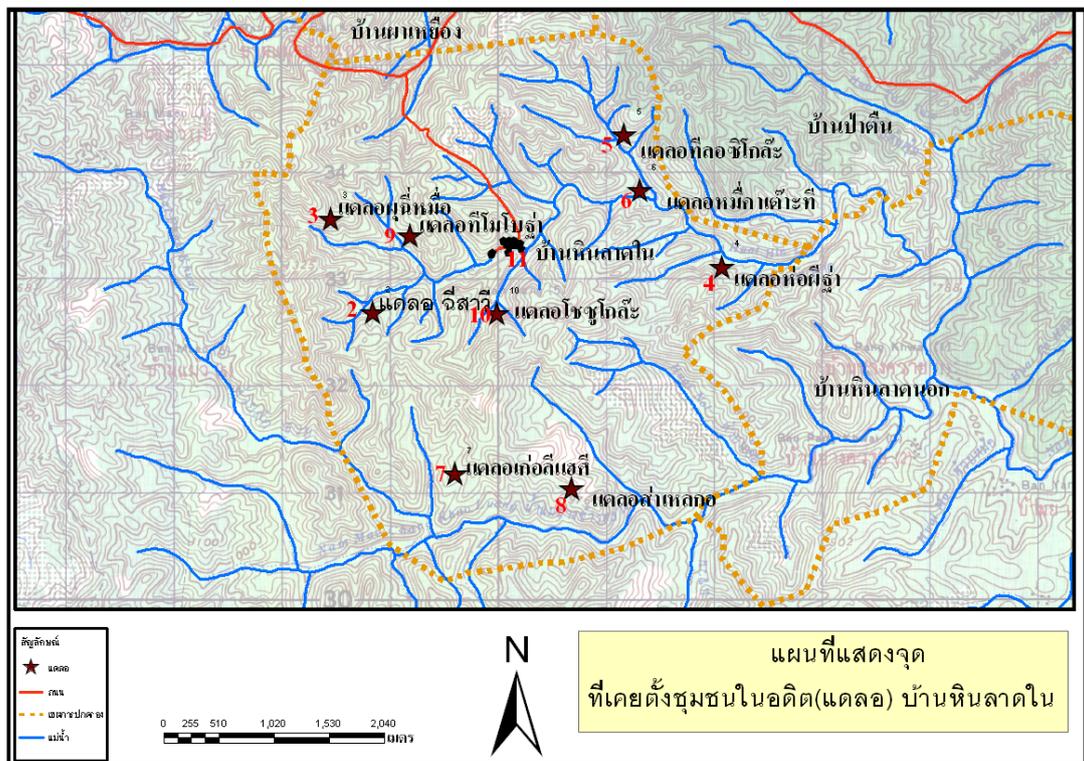
³ แคลอ หมายถึงร่องรอยที่ตั้งหมู่บ้านเก่า ซึ่งเป็นธรรมเนียมดั้งเดิมของคนกะเหรี่ยงหากหมู่บ้านเกิดมีปัญหา โรคภัยไข้เจ็บ มากๆหรือมีเหตุการณ์ที่คนตายมากๆ จากสาเหตุใดสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ความหมายว่า หมู่บ้านเดิมนั้นไม่ดีแล้วหากอยู่ต่อไป อาจมีอันเป็นไปได้ จะทำการย้ายหมู่บ้านไปตั้งหมู่บ้านใหม่ในบริเวณใกล้เคียงกับหมู่บ้านเดิมซึ่งอยู่ในรัศมีที่สามารถทำกิน ในพื้นที่เดิมได้ ร่องรอยที่ตั้งหมู่บ้านเดิมนั้น เรียกว่า แคลอ

จุดที่ 9 แดลทึโมโบถ่า(สบท่าน้ำ) อยู่ทางทิศตะวันตกของหมู่บ้าน ปี พ.ศ. 2500 ย้ายเนื่องจากผู้นำอีไซขณะนั้นเสียชีวิต ลูกบ้านทำนายว่าต้องย้าย

จุดที่ 10 แดลทึไซชูโก๊ะ (ห้วยไม้สนดำ) มีอยู่ใกล้ ๆ กัน 2 จุด ปี พ.ศ. 2503 ขาดการประกอบพิธีกรรม มีคนเสียชีวิต

จุดที่ 11 บ้านหินลาดในปัจจุบัน ปี พ.ศ. 2507 ย้ายมาอยู่ที่บ้านหินลาดในมาจนถึงปัจจุบัน

ในปี พ.ศ. 2511 – 2512 ได้มีการแยกครอบครัวบางส่วน จากจุดที่ 10 แดลทึไซชูโก๊ะ (ห้วยไม้สนดำ) ไปอยู่ที่บ้านหินลาดนอก เพราะสะดวกในการทำนา บางส่วนไปอยู่กับพี่น้องบ้านท่าซี้เหล็กเพราะไปหาที่ทำนา

รูปที่ 2.1 แสดงที่ตั้งชุมชนเก่าของบ้านหินลาดใน

หมายเหตุ จุดที่ 1 แดลแมะวะ(ห้วยทรายขาว) อยู่นอกขอบเขตของบ้านหินลาดในจึงไม่ปรากฏในแผนที่ และชื่อหมู่บ้านที่ไม่มีหมายเลขกำกับหมายถึงหมู่บ้านใกล้เคียงในปัจจุบันไม่รวมอยู่ใน 11 จุดที่มีการโยกย้าย

เมื่อปี 2543 ได้รวมหมู่บ้านห้วยหินลาดนอก ห้วยหินลาดใน ผาเยื้อง ห้วยทรายขาว ได้จัดตั้งเป็นหมู่บ้านทางการ เมื่อ วันที่ 1 กันยายน 2543 เป็นหมู่ที่ 7 ชื่อหมู่บ้านห้วยหินลาด โดยมีห้วยหินลาดในเป็น

หมู่บ้านหลักและมีหมู่บ้านบริวารคือ บ้านห้วยหินลาดนอก บ้านห้วยทรายขาวและบ้านผาเยื้อง (ซึ่งเป็นชุมชนที่ห่างออกไปเพียง 4 กิโลเมตร) มารวมอยู่ด้วย

อาณาเขตของบ้านห้วยหินลาด หมู่ 7 มีเขตติดต่อดังนี้

- ทิศเหนือ ติดกับ หมู่ที่ 8 และหมู่ที่ 7 ตำบลเวียง อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย
- ทิศใต้ ติดกับ เขตตำบลป่าจ้อยหมู่ที่ 8 และหมู่ที่ 10 อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย
- ทิศตะวันออก ติดกับ ตำบลบ้านโป่ง หมู่ที่ 2 และหมู่ที่ 5 อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย
- ทิศตะวันตก ติดกับ เขตตำบล แม่แว่น อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่

ลักษณะของบ้านหินลาดใน

ชุมชนบ้านหินลาดในอยู่ในเขตป่าธรรมชาติ(เป็นป่าสงวนธรรมชาติแม่ปูน, โป่งเหม็น) (ประกาศเมื่อปี พ.ศ. 2517) มีสภาพเป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์ ความสูงจากระดับน้ำทะเล 800 – 900 เมตร บริเวณที่ตั้งของชุมชนอยู่ในหุบเขามีแม่น้ำไหลผ่าน และรอบ ๆ บริเวณหมู่บ้านมีสภาพป่าธรรมชาติที่ชาวปกากะญอเรียกว่า เกอเนอหมื่อ หมายถึง ป่าดงดิบ มีพันธุ์ไม้ที่สำคัญ เช่น ไม้ก่อ ไม้ยาง ไม้จำปี ไม้เต็ง ไม้รัง ไม้ประดู่ และอื่นๆ และป่าที่มีต้นชา เตารั้ง หวาย กระจายในพื้นที่ จากการที่พื้นที่มีความอุดมสมบูรณ์ ชุมชนมีการกันเขตสำหรับดูแลทรัพยากรธรรมชาติกับหย่อมบ้านบริวารอย่างชัดเจน

อาณาเขตของชุมชนบ้านหินลาดใน มีเขตติดต่อ ดังนี้

- ทิศเหนือ ติดต่อ พื้นที่หมู่บ้านป่าตึง (ชนเผ่าลีซู)
- ทิศใต้ ติดต่อ เขตอุทยานแห่งชาติขุนแจ
- ทิศตะวันออก ติดต่อ บ้านห้วยหินลาดนอก (ชนเผ่าปกากะญอ)
- ทิศตะวันตก ติดต่อ บ้านห้วยทรายขาว (ชนเผ่าลาหู่)

ในส่วนของกรมคมนาคม บ้านหินลาดในตั้งอยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอเวียงป่าเป้าระยะทาง 23 กิโลเมตร วัดตามทางหลวงหมายเลข 1150 ได้ 21 กิโลเมตร จากทางหลวงเข้าถึงหมู่บ้านระยะทาง 2 กิโลเมตร ซึ่งเป็นถนนลูกรังและถนน รถบรรทุกขนาดเล็กวิ่งผ่านได้ หมู่บ้านบริวารแต่ละบ้านอยู่ห่างกัน นั่นคือบ้านห้วยหินลาดนอก 10.5 กิโลเมตร ถนนเข้าหมู่บ้านแยกจากบ้านป่าตึง ระยะทาง 3.5 กิโลเมตร เป็นถนนลูกรังและพื้นแข็งบางช่วง บ้านห้วยผาเยื้องห่างจากหมู่บ้านห้วยหินลาด 4 กิโลเมตร เป็นทางเข้าหมู่บ้านขนาดแคบ ใช้สำหรับทางเดินเท้าและรถจักรยานยนต์ผ่านสัญจรไปได้เมื่อมีความจำเป็น ระยะทาง

1 กิโลเมตร ความกว้าง 1 เมตร และบ้านห้วยทรายขาว ซึ่งตั้งห่างจากหมู่บ้านห้วยหินลาดใน 9.5 กิโลเมตร ซึ่งทางเข้าบ้านแยกจากถนนเวียงป่าเป้า-พร้าว ระยะ 3 กิโลเมตร เป็นถนนลูกรังบางช่วง

2.2 วิถีชีวิตและวัฒนธรรม

2.2.1 การประกอบอาชีพของชุมชน

หมู่บ้านหินลาดในมีจำนวนหลังคาเรือน 20 หลังคาเรือน ประชากร 101 คนเป็นผู้ชาย 51 คนเป็นผู้หญิง 49 คน (สัมภาษณ์ พฤศจิกายน 2554) ประชากรเกือบทั้งหมดทำอาชีพเกษตรกรรม โดยมีรูปแบบการใช้และการจัดการที่ดินในการทำการเกษตรที่สำคัญ อยู่ 3 รูปแบบ ได้แก่

รูปแบบที่ 1 การทำไร่หมุนเวียน ชุมชนได้ดำเนินการผลิตแบบระบบไร่หมุนเวียนที่สืบทอดกันมานาน โดยระบบนี้ จะใช้พื้นที่หนึ่งปีแล้วทิ้งให้เป็นไร่เหล่าเพื่อการพักฟื้นตัวให้ที่ดินมีความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติ และหมุนเวียนกลับมาทำไร่เดิมอีกในปีที่ 7 หมู่บ้านนี้ยังมีพื้นที่ทำไร่เพียงพอ จึงสามารถหมุนรอบได้ 5-7 ปี (ดูรูปที่ 2.2) โดยไร่เหล่าที่พักฟื้นในระยะเวลาที่แตกต่างกันก็จะมีชื่อเรียกที่แตกต่างกันอันเนื่องจากองค์ประกอบและลักษณะของไร่ที่แตกต่างกันไป ได้แก่

ไร่เหล่าพักฟื้น 1 ปี (จกี-เอาะ-เม) แปลว่า “ไร่เหล่ากินข้าว” ซึ่งหมายถึงไร่ที่ได้ผลผลิตที่ได้กินข้าวในปีนั้น ซึ่งในพื้นที่จะมีร่องรอยของการทำไร่อย่างเห็นได้ชัดเจน เช่น ตอไม้ ตอไผ่ ต้นหญ้าแตกหน่อแตกกอใหม่ ในพื้นที่ยังมีพืชที่สามารถเก็บกินต่อได้ เช่น มัน เผือก ถั่ว เป็นต้น เป็นที่เลี้ยงสัตว์ เช่น วัว ควาย และเป็นที่พักินของสัตว์ขนาดเล็ก เช่น หนู ตุ่น อ้น เป็นต้น มีมูลไส้เดือนเต็มไปหมด แสดงถึงความสมบูรณ์ของดิน

ไร่เหล่าพักฟื้น 2 ปี (จกี-วา) แปลว่า “ไร่เหล่าขาว” เป็นพื้นที่ไร่ซากแต่ก็ยังมีพืชเก็บกินต่อ เช่น พริก มะเขือ มัน กระเจี๊ยบ ต้นสาบเสือและต้นหนาดงอกขึ้นมาเต็มผืนไร่ ต้นไม้ ต้นไผ่ดกขึ้นมาใหม่ขนาดข้อมือ ต้นไม้ที่เคยถูกริดกิ่งจะแตกกิ่งใหม่เกือบเป็นเหมือนต้นเดิม เป็นที่อยู่และหลบภัยของสัตว์ขนาดเล็ก เช่น หนู ตุ่น

ไร่เหล่าพักฟื้น 3 ปี (จกี-เบาะ) แปลว่า “ไร่เหล่าอ่อน” เป็นพื้นที่ไม้แตกกอและมีลูกไม้งอกเจริญเติบโต เต็มพื้นที่ไปหมดแต่ยังมีพืชเก็บกินต่อ เช่น มะละกอ กัลฉวย มันแกว ต้นไม้ เช่น ต้นไผ่ที่งอกขึ้นมาใหม่ ขนาดท่อนแขน เป็นแหล่งอาหารและที่อยู่อาศัยสัตว์ป่าใหญ่ เช่น เก้ง หมูป่า แม่น หมี ต้นไม้ที่เคยถูกริดกิ่งกลับมาเป็นต้นเดิม ต้นหญ้าเริ่มเหี่ยวแห้ง เพราะถูกบดบังจากต้นไม้

ไร่เหล่าพักพื้น 4 ปี (ดู-ลู-ถ่อ) แปลว่า “ไร่เหล่ากระทง” สืบเกิดจากต้นไม้ ต้นไม้ขนาดเท่าโคนขา บางชนิดเริ่มออกดอกออกผล เช่น มะขามป้อม เป็นต้น เป็นที่อาศัยและหากินของสัตว์ป่าใหญ่ เช่น เก้ง และกวาง ซึ่งเข้ามาหากินลูกมะขามป้อม เป็นที่นอนของนกชนิดต่างๆ เช่น นกเขา นกอีมู นกเป็ดน้ำ เป็นต้น เป็นที่หลบภัย แหล่งอาหาร และที่ขยายพันธุ์ของนก หนูหลายชนิด หนู่าชนิดต่างๆ เริ่มตายไป มียาสมุนไพรสำหรับรักษาหลายชนิด

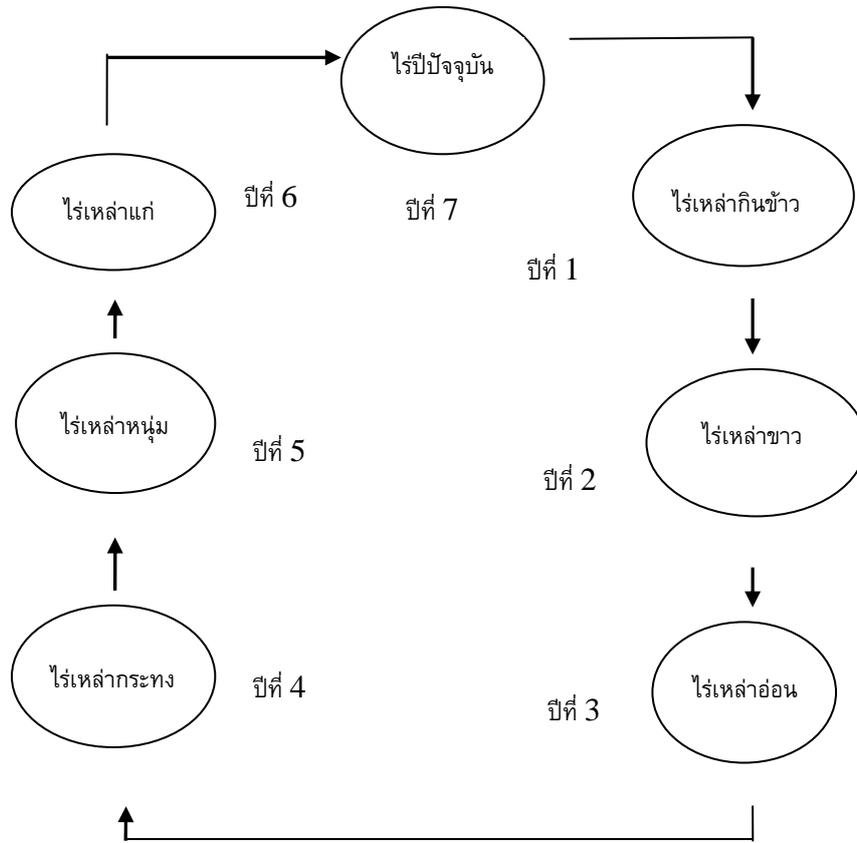
ไร่เหล่าพักพื้น 5 ปี (ดู-เยาะ-โปล) แปลว่า “ไร่เหล่าหนุ่ม” จะมีต้นไม้และต้นไม้ขนาดสองฝ่ามือ โอบไม่ถึง มีสัตว์ป่าหลายชนิดมาอาศัยและหากิน เป็นที่อาศัยและหากินของแมลงหลายชนิด มีไม้ใช้สอยหลายชนิด เช่น ไม้ทำรั้ว ไม้สร้างบ้าน

ไร่เหล่าพักพื้น 6 ปี (ดู-หละ) แปลว่า “ไร่เหล่าแก่” มีต้นไม้ต้นไม้ขนาดทำเสาเรือนได้ เป็นที่หากินและขึ้นนอนของไก่ป่า ไก่ฟ้า เป็นที่หาอาหารของสัตว์ป่ากลางคืน เช่น เก้ง อีเห็น และเป็นที่ยากินผลไม้ของนกชนิดต่างๆ เพราะต้นไม้เริ่มได้อายุออกดอกออกผล

ไร่เหล่าพักพื้น 7 ปี (ดู-ปก่า) แปลว่า “ไร่เหล่าที่เป็นป่า” ซึ่งจะมีต้นไม้ขนาดทำเสาเรือนได้ ต้นไม้ที่ถูกริดกิ่งอยู่กลมกลืนกับต้นไม้งอกใหม่ หนู่าชนิดต่างๆ เน่าเปื่อยและถูกย่อยสลายเป็นสารอาหารในดิน เป็นที่ยากินเวลากลางคืนของเก้ง กวาง หมูป่า ป่าพื้นตัวได้อายุสำหรับถางไร่อีกครั้ง

ไร่หมุนเวียนมีลักษณะที่สำคัญหลายประการ⁴ เนื่องจากไร่หมุนเวียนเป็นระบบเกษตรผสมผสาน ที่นอกจากจะผลิตข้าวเป็นหลักแล้วยังมีพืชพรรณราว 70 ชนิด 137 สายพันธุ์ เป็นบ่อเกิดแห่งปัจจัยดี อาหาร สมุนไพร ไม้ใช้สอย ที่สมบูรณ์และมั่นคง นอกจากนี้ให้อาหารที่ปลอดภัยแก่ผู้คนแล้ว ยังเป็นแหล่งอาหารของสัตว์เลี้ยงประเภทวัวควาย ซึ่งเป็นแรงงานและอาหารให้กับคน ในขณะเดียวกันก็เป็นการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ ทั้งในเรื่องพันธุ์พืช และพันธุ์สัตว์ป่าที่เข้ามาอยู่อาศัยและหากินในไร่เหล่า การทำไร่หมุนเวียนจะอยู่บนพื้นฐานระบบการแลกเปลี่ยนแรงงาน ที่กระชับความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติและคนในชุมชน รวมทั้งทำให้เกิดความสนุกสนานรื่นเริงและเป็นโอกาสของการพบปะของคนหนุ่มสาว ระบบไร่หมุนเวียนยังช่วยอนุรักษ์ธรรมชาติเนื่องจากมีระบบการป้องกันไฟป่า จากการจัดทำแนวกันไฟก่อนเผาไร่ มีข้อห้ามและระเบียบกฎเกณฑ์เชิงอนุรักษ์มากมาย เช่น ห้ามทำไร่หมุนเวียนในบางพื้นที่ เช่น พื้นที่ที่มีน้ำรอบ ๆ พื้นที่ที่มีน้ำสามสายมาบรรจบกัน เพราะเสี่ยงต่อการพังทลายของดิน เป็นต้น

⁴ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ประเสริฐ ตระการศุภกร และถาวร กัมพลกุล (2553), ถาวร กัมพลกุล และประเสริฐ ตระการศุภกร (2552) และ เครือข่ายกะเหรี่ยงเพื่อวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม (2545)

รูปที่ 2.2 การใช้ที่ดินทำไร่หมุนเวียนในระยะ 7 ปี

นายชัยประเสริฐ ผู้นำหมู่บ้านได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับข้อดีของการทำไร่หมุนเวียนว่า “ไร่หมุนเวียน หมายถึงค่อย ๆ ทำไป ที่บ้านหินลาดในคนทำไร่ข้าว จะเป็นเจ้าของไร่เฉพาะในปีแรก และเป็นเจ้าของจริง ๆ เฉพาะข้าว ผลผลิตที่เป็นของกินอย่างอื่นต้องเอื้อต่อผู้อื่นในชุมชน เช่นเมื่อผ่านไร่หมุนเวียนของใครสามารถ เก็บเกี่ยวผลผลิต เช่น แตง พริก มะเขือ หรืออื่น ๆ ได้ โดยที่ไม่ว่ากัน เนื่องจากพื้นที่ทำกินถือว่าเป็นของ ส่วนรวม จึงสร้างความสัมพันธ์และผูกพัน ที่เสมือนเครือญาติ ทำให้เกิดความสามัคคีในชุมชน”

นายชัยประเสริฐยังกล่าวอีกว่า “ที่ดินที่เป็นของส่วนรวม ไม่สร้างความเห็นแก่ตัวเหมือนที่ดินที่เป็น บั้จเจก การทำนาเข้าสู่ระบบบั้จเจกมากขึ้น เคยมีชาวบ้านหินลาดในท่านหนึ่งเล่าว่า ครั้งที่ไปลงแขกช่วย แรงงานกัน เมื่อไปในพื้นที่ไร่หมุนเวียน เจ้าของมักจะฝากของกินกลับไปด้วยแทบทุกครั้ง แต่พอไปช่วยใช้ แรงงานคืนในพื้นที่นาแล้วละก็ไม่มีอะไรที่เป็นผลผลิตจากนาให้เอากลับบ้านได้เลย ทำให้เมื่อไปทำงานใน ไร่ บางครั้งไม่คิดเป็นแรงงานที่จะต้องให้แลกเปลี่ยนคืนก็ได้”

นายชัยประเสริฐ ให้ข้อสังเกตจากในรอบไร่หมุนเวียน 6 ปี ที่มีการหมุนรอบพื้นที่ไร่เหล่าในแต่ละปี จะไม่ใช่เจ้าของคนเดิมอีก นั่นคือเป็นการจัดการที่ดินที่เป็นแบบมีส่วนร่วม ในรอบวงจรการทำไร่หมุนเวียน ต้องมีการช่วยกันทุกคนในชุมชน ไม่ใช่ความสำเร็จของการทำไร่หมุนเวียนจะเป็นเจ้าของไร่ แต่เกิดจากการช่วยกันอย่างมีนัยและแบ่งบทบาทหน้าที่อย่างเห็นได้ชัดเจน เช่น ผู้ชายและผู้หญิงเริ่มประกอบพิธีปลูกประเดิม ซึ่งไม่ใช่เจ้าของไร่ที่ต้องเริ่มปลูก แต่เป็นหนุ่มสาวที่เป็นหญิงสาว 2 คน และชายหนุ่ม 1 คน ทำการปลูกให้ และทำงานด้วยกัน ภายหลังจากที่ปลูกข้าวเจ้าของไร่จะทำการต้มเหล้า ต้องเรียกคนที่เริ่มปลูกข้าวในไร่ข้าวมาต้มเหล้าด้วย

นอกจากนั้น การทำไร่หมุนเวียน ยังเป็นกิจกรรมที่มีคุณค่าที่เชื่อมโยงกับการอนุรักษ์ป่า เป็นระบบการเกษตรที่ไม่ใช้สารเคมี ทำให้น้ำ ป่าไม้ สัตว์ป่า ไม่ได้รับผลกระทบ อีกทั้งไม่มีการพลิกหน้าดิน ทำให้การชะล้างพังทลายของหน้าดินมีน้อยมาก นอกจากนี้ยังเป็นวิถีชีวิตวัฒนธรรมเพราะตลอดระยะเวลาในช่วงการทำไร่หมุนเวียน สร้างกระบวนการสืบทอด ถ่ายทอดวัฒนธรรม เช่นการลงแขกช่วยเหลือนแรงงานอย่างเต็มใจ สร้างความสามัคคีแลกเปลี่ยนความคิดเห็นประสบการณ์ซึ่งกันและกัน มีการร้องเพลง เล่านิทาน ไปพร้อมๆ กันไปด้วย นอกจากนี้ระบบนี้ยังมีฐานคิดหลักในการพึ่งตนเองซึ่งเป็นหลักคิดที่ป้องกันความโลภ เพราะการทำไร่หมุนเวียนเป็นกระบวนการทำงานที่มีความยากลำบากและมีความละเอียดทำได้ในพื้นที่จำกัดไม่ใช่พื้นที่กว้างมาก เพราะครอบครัวเล็กใช้พื้นที่ทำได้อย่างมากราว 2 ไร่ จึงเป็นสาเหตุที่ไม่เอื้อต่อการสร้างแรงจูงใจในการแย่งชิงพื้นที่ทำกินกัน ตรงกันข้ามยังเอื้อต่อการแบ่งปันในการใช้พื้นที่ทำกินกันมากกว่าและหลักคิดและธรรมเนียมปฏิบัติของการยึดถือระบบนี้เป็นหลักการแบ่งปันแรงงานที่ผ่านระบบแลกเปลี่ยนแรงงานรวมถึงแบ่งปันผลผลิต หากได้ผลผลิตเหลือเพื่อให้ผู้อื่นที่อยู่ในชุมชนเก็บเกี่ยวไร่ของตนเองได้ ผลผลิตข้าวที่ได้มาจะมีระบบการแบ่งปันกันเองในชุมชนมิให้ครอบครัวใดครอบครัวหนึ่งขาดแคลนข้าวกิน ดังคำพังเพยที่ว่า “ได้กินก็ได้กินด้วยกันทั้งหมู่บ้าน หากอดอดอยากก็ต้องอดอดอยากกันทั้งหมู่บ้าน” เป็นต้น ไร่หมุนเวียนเป็นแหล่งผลิตและเก็บเมล็ดพันธุ์พืชที่หลากหลาย เมล็ดพันธุ์พืชพื้นบ้านส่วนใหญ่จะยังคงอยู่ในไร่หมุนเวียนเพราะจะเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์ที่ผ่านกระบวนการปลูกในพื้นที่ไร่หมุนเวียนหรือการใช้หลักการ ของ In situ⁵ และนอกจากได้ข้าวแล้ว ไร่หมุนเวียนยังเป็นแหล่งอาหารให้เจ้าของและคนในชุมชนตลอดทั้งปี จึงสามารถพูดได้ว่าระบบนี้เป็นแหล่งผลิตความมั่นคงทางอาหารที่สำคัญของชุมชน นอกจากนี้ในอีกมิติหนึ่งของระบบไร่หมุนเวียนค้นพบว่าเป็นพื้นที่ที่เป็นวงจรสร้างความ

⁵ In situ เป็นการรักษาพันธุ์พืชโดยผ่านกระบวนการปฏิบัติการเพาะปลูกจริง เช่น ไร่หมุนเวียน เป็นต้น

หลากหลายทางชีวภาพ นอกจากไรที่ทำกินในปีนั้นจะเป็นแหล่งผลิตความหลากหลายเมล็ดพันธุ์แล้ว พื้นที่ไรหมุนเวียนที่ฟื้นตัวตั้งแต่ปีที่ 1-2 เป็นแหล่งอาหารของสัตว์เลี้ยงและสัตว์ป่าเป็นอย่างดีพร้อมทั้งเป็นพื้นที่ขยายพันธุ์ของสัตว์ป่าต่างๆด้วยและการฟื้นตัวในปีต่อ ๆ ไปเป็นแหล่งเจริญเติบโตของความหลากหลายทางชีวภาพ ทั้งพืช และสัตว์ต่างๆ

รูปแบบที่ 2 การทำสวนผสมผสานในรูปแบบของวนเกษตร โดยรักษาต้นชาที่มีอยู่แล้วตามธรรมชาติในพื้นที่ป่า ปลูกเพิ่มเติม อีกทั้งปลูกไม้ผลเช่นพลับพลาพันธุ์ดีเสริมผสมผสานในพื้นที่ป่า เป็นอาหารและสร้างรายได้ อีกทั้งสามารถใช้ไม้ใช้สอย และสมุนไพรจากพื้นที่เหล่านี้ได้

รูปแบบที่ 3 การทำนาข้าวโดยปรับพื้นที่ที่เหมาะสมและทำระบบท่อน้ำหรือขุดลำเหมืองให้น้ำเข้าในที่นาได้ พื้นที่ทำนาข้าวส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ที่ไม่ชันมาก

สัดส่วนการใช้ที่ดินแต่ละประเภทของบ้านหินลาดใน แสดงตามตารางที่ 2.1 และรูปที่ 2.3

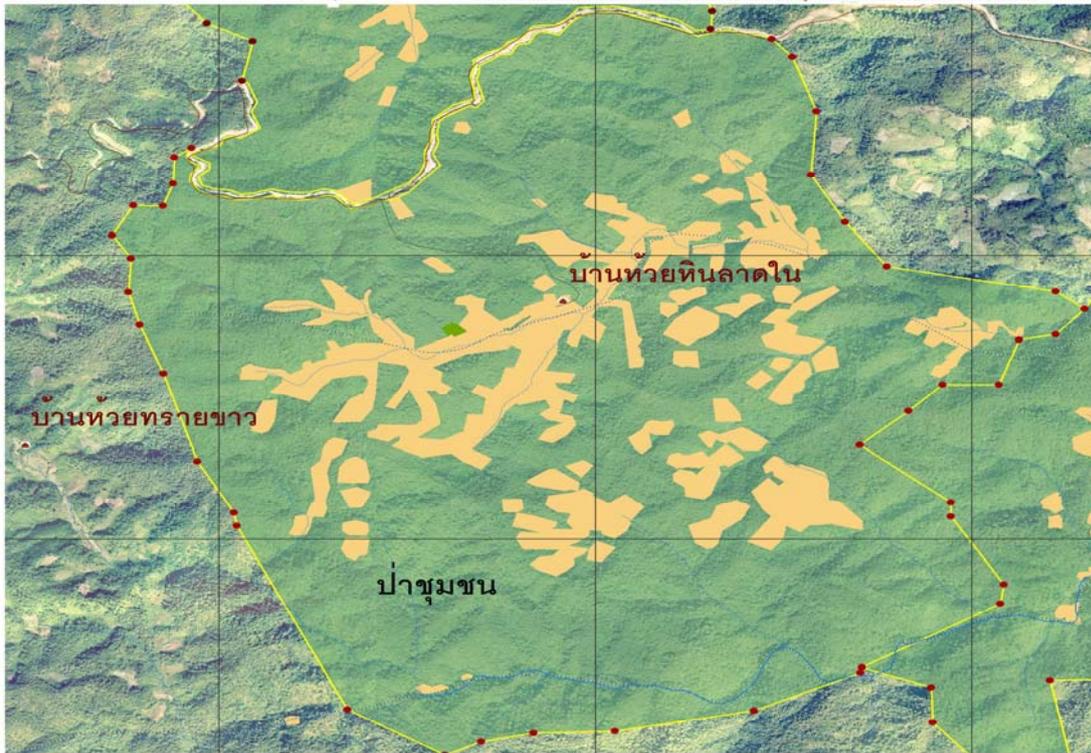
ตารางที่ 2.1 ข้อมูลการใช้ที่ดินบ้านหินลาดใน

ลำดับที่	ประเภทการจัดการ	พื้นที่		สัดส่วน
		ตร.กม.	ไร่	ร้อยละ(%)
1	ที่อยู่อาศัย	0.02	12.05	0.12
2	พื้นที่นา	0.08	49.98	0.49
3	พื้นที่สวน(ไม้ยืนต้น)	1.26	788.58	7.67
4	พื้นที่โรงเรียน	0.00	2.03	0.02
5	พื้นที่ไรหมุนเวียน	1.26	786.77	7.65
6	พื้นที่ป่าช้า	0.01	4.97	0.05
7	พื้นที่ป่าชุมชน	13.82	8,635.37	84.00
รวม		16.45	10,279.75	100.00

แหล่งข้อมูล : การจัดการที่ดิน ชุมชนบ้านหินลาดใน ปี 2553

แผนที่ จำแนกพื้นที่ใช้สอยและพื้นที่ป่าชุมชน

บ้านห้วยผาเอื้อง บ้านห้วยหินลาดใน บ้านห้วยหินลาดนอก หมู่ที่ 7 ตำบลบ้านโป่ง อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย

รูปที่ 2.3 แสดงการจำแนกพื้นที่ใช้สอยและป่าชุมชนบ้านห้วยหินลาดใน

นอกจากการทำกรเกษตรแล้ว ชาวบ้านนั้นยังมีอาชีพอื่นๆ อีก เช่น การเลี้ยงสัตว์ ได้แก่ หมู ไก่ วัว ควาย หมา แมว ซึ่งเป็นวิถีวัฒนธรรมดั้งเดิม สำหรับ หมู ไก่ จะใช้สำหรับประกอบพิธีกรรมและบริโภค ภายในครัวเรือน เลี้ยงเป็ด เลี้ยงปลาในบ่อปลา สำหรับบริโภค เลี้ยง หมา แมว สำหรับเฝ้าบ้าน เลี้ยงวัว สำหรับเอาไว้ขาย เป็นรายได้ อาชีพการหาของป่า ในแต่ละปีจะเก็บของป่าตามฤดูกาล จะสามารถเก็บ หน่อไม้ มะขาม มะแขว่น น้ำผึ้ง หน่อหวาย ผัก ผลไม้ และเห็ด ต่าง ๆ ซึ่งส่วนหนึ่งอยู่ในสวนวนเกษตรของ ชุมชน สำหรับบริโภค และขายบ้างเล็กน้อย แต่สำหรับใบชา และใบชาแก่ สามารถเก็บเกี่ยวขายได้ตลอด ปี นอกจากนั้นยังมีอาชีพการทำงานหัตถกรรม จักสานและงานฝีมือต่างๆ ชาวบ้านหินลาดใน เป็นชุมชน หนึ่งที่ยังคงรักษาเอกลักษณ์ในงานศิลปหัตถกรรมด้านงานฝีมือการทำเครื่องดนตรี เช่น การทำกลอง พิณ (เตหน้า) และเครื่องเป่า (แกว) เป็นที่เลื่องลือไปไกลและยังมีการทอผ้าต่างๆของสตรีเพื่อเอามาใช้กันเอง เป็นหลัก การแกะสลักไม้สำหรับไม้ขา หัตถกรรมจักสานต่างๆ สำหรับใช้สอยกันเองตามวิถีวัฒนธรรม

ของคนกะเหรี่ยงเป็นต้น ดังจะเห็นข้อมูลจำนวนครัวเรือนในการประกอบอาชีพต่างๆของบ้านหินลาดใน
ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 2.2 ข้อมูลการประกอบอาชีพ

ประเภทอาชีพ	รายละเอียด	จำนวน(ครอบครัว)
1. กลุ่มเกษตร	เพาะพันธุ์ไม้พื้นบ้าน	23
2. ทำสวนชา	ดูแล รักษา แปลงรูป	23
3. ทำไร่หมุนเวียน	ปลูกข้าว พืชผักที่หลากหลาย สมุนไพร	20
4. ทำนา	ปลูกข้าว	14
5. หาของป่า	หน่อไม้ หวาย มะขม น้ำผึ้ง พืชผักต่าง ๆ	23
6. เลี้ยงสัตว์	เลี้ยงวัว หมู ไก่	7

แหล่งข้อมูล : การจัดการที่ดิน ชุมชนบ้านหินลาดใน ปี 2553

2.2.2 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

การที่ระบบนิเวศและผืนป่าบ้านหินลาดในยังคงสภาพความสมบูรณ์ที่มีความหลากหลายทาง
ชีวภาพสูงและเป็นแหล่งต้นน้ำที่ร่มเย็นของแม่น้ำลาวทั้งนี้สืบเนื่องมาจากการที่ชุมชนบ้านหินลาดในได้มีการ
การจัดการทรัพยากรตามวิถีตามจารีตประเพณีและธรรมเนียมปฏิบัติของคนกะเหรี่ยงมาแต่ตั้งแต่เดิมมา
ซึ่งก่อให้เกิดการดูแลจัดการและใช้ทรัพยากรเพื่อการดำรงชีพอย่างยั่งยืนทั้งนี้เป็นเพราะชุมชนนบนอบและให้
ความเคารพต่อทรัพยากรธรรมชาติ แม้ว่าในช่วงกว่าร้อยปีที่ผ่านมาหมู่บ้านหินลาดในต้องเผชิญกับปัญหา
การบุกรุกผืนป่า การเข้ามาใช้พื้นที่ของกลุ่มอื่นๆ และโครงการของรัฐที่เข้ามาใช้พื้นที่ป่า ปัญหาเหล่านี้ทำ
ให้ชุมชนได้ร่วมกันยื่นหยัดต่อสู้เพื่อปกป้องนิเวศและผืนป่าเหล่านี้ตลอดมา

ดังตัวอย่างในราวปี 2529 ชุมชนบ้านหินลาดในได้เผชิญปัญหาการเข้ามาของบริษัทสัมปทานป่า
ไม้ โดยในช่วงปี 2529 – 2531 บริษัทสัมปทานป่าไม้ได้เข้ามาทำไม้ในพื้นที่ของชุมชน ทำให้ต้นไม้ใหญ่ ๆ
ถูกตัดไปจำนวนมากและมีการตัดถนนเข้าสู่ชุมชนทำให้ชาวบ้านเริ่มรู้สึกขาดความมั่นใจ รู้สึกไม่มั่นคงใน
เรื่องที่ดินทำกิน และที่อยู่อาศัย ทำให้ชาวบ้านต้องเรียกร้อง ต่อรอง ไม่ให้มีการตัดไม้ในพื้นที่ที่มีรัศมีใกล้
หมู่บ้าน ต่อมา ชุมชนก็ยังได้รับผลกระทบจากการประกาศพื้นที่อนุรักษ์ ในช่วงเดือนธันวาคม 2539
ชาวบ้านได้เข้าไปร่วมวิเคราะห์ปัญหาผลกระทบจากการประกาศเขตป่าอนุรักษ์กับเครือข่ายกลุ่มเกษตรกร
ภาคเหนือ ซึ่งเป็นเครือข่ายที่มีการรวมตัวของเกษตรกรที่ได้รับความเดือดร้อนจากชุมชนต่าง ๆ และได้เข้า

ร่วมกับองค์กรภาคประชาชนระดับชาติ เช่นสมัชชาคนจนไปร่วมชุมนุมที่หน้าทำเนียบรัฐบาลจนได้มติ คณะรัฐมนตรีมารองรับหลายฉบับ แต่ก็ไม่สามารถที่จะนำไปสู่แก้ปัญหาในเชิงปฏิบัติได้ตามที่ได้เจรจาตกลงกันได้

ชุมชนบ้านหินลาดในได้ดำเนินการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในในชุมชนของตนเองตามความเชื่อ และจารีตธรรมเนียมปฏิบัติ ตามแบบฉบับของคนกะเหรี่ยงในการจัดการ ดิน น้ำ ป่า และ สัตว์ป่า อย่างเคร่งครัด รวมทั้งได้ผสมผสานรูปแบบการจัดการป่าชุมชนที่ง่ายต่อการนำเสนอให้กับบุคคลภายนอก เช่น การออกกฎระเบียบของชุมชนเพิ่ม เช่น ชุมชนสามารถใช้ทรัพยากรตามความจำเป็นแต่ห้ามนำเอาไม้ ออกไปขายข้างนอกโดยเด็ดขาด ห้ามใช้เทคโนโลยีเสริม เช่น เลื่อยไฟฟ้ามาตัดไม้ในพื้นที่ชุมชน ห้าม บุคคลภายนอกมาใช้ประโยชน์ทรัพยากรเพื่อออกไปขายอย่างเด็ดขาด เป็นต้น การสำรวจการใช้ที่ดินต่างๆ ด้วยเครื่อง GPS การทำข้อมูลการใช้ที่ดินที่ออกมาเป็นแผนที่ทำให้เกิดความชัดเจนในการรับรู้และนำเสนอ มากขึ้นรวมทั้งมีความร่วมมือกันระหว่างเครือข่ายจากหมู่บ้านข้างเคียงในกลุ่มน้ำเดียวกันและเครือข่ายต่าง กลุ่มน้ำอื่นๆ เริ่มจากภาคเหนือไปสู่ภาคอื่นๆ ที่เจอปัญหาในการทำงานเดียวกันเพื่อลดปัญหาความขัดแย้งใน การใช้ทรัพยากรจนมีการพัฒนากลไกการจัดการป่าขึ้นในรูปแบบของคณะกรรมการจัดการป่าชุมชนซึ่ง มีบทบาทหน้าที่ในการดูแลจัดการ ดิน น้ำ ป่า โดยองค์กรชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ และคนพื้นราบบน ฐานจารีตประเพณีและธรรมเนียมปฏิบัติขยายและกว้างขวางมากยิ่งขึ้น

ประสบการณ์การต่อสู้เพื่อพิทักษ์ป่า ทำให้ชุมชนมีการปรับปรุงจากการจัดการทรัพยากรป่า ตาม ประเพณีในช่วงแรกซึ่งเป็นการจัดการตามความเชื่อและการเคารพต่อธรรมชาติ จึงได้ริเริ่มสร้างระเบียบ เกี่ยวกับทรัพยากรป่าขึ้นมาใหม่และจำแนกพื้นที่ที่ทำกิน พื้นที่ป่าและที่อยู่อาศัยขึ้นอย่างชัดเจน เพื่อเป็น แบบอย่างในการเรียกร้องให้เกิดการยอมรับคนอยู่กับป่าจากภายนอก ชุมชนมีความระมัดระวังในเรื่องของ ความขัดแย้งจากคนภายนอก และหมู่บ้านใกล้เคียงในการใช้ประโยชน์จากป่าร่วมกัน

ชุมชนหินลาดในได้จำแนกพื้นที่ต่างๆออกเป็น 4 ประเภท **ประเภทที่ 1 พื้นที่อยู่อาศัยและพื้นที่ สาธารณะ**ใช้เป็นที่สร้างบ้าน โรงเรียน วัด ของชุมชน ซึ่งมีอาณาบริเวณที่มีความชัดเจนแน่นอน **ประเภท ที่ 2 พื้นที่ดินทำกิน**ซึ่งประกอบไปด้วย**พื้นที่ไร่หมุนเวียน** พื้นที่เหมาะสมจะเป็นพื้นที่ไร่เขา หุบเขา ส่วน **พื้นที่นา** พื้นที่ที่เหมาะสมจะอยู่บริเวณริมลำห้วย ริมแม่น้ำ พื้นที่ชุ่มน้ำและพื้นที่ที่ตั้งอยู่ในที่สามารถรดน้ำ เข้ามาได้ และ **พื้นที่สวนไม้ผล**ซึ่งประกอบไปด้วยไม้ยืนต้นต่างๆ เช่น สวนชา มะขาม พลับ พื้นที่ที่ เหมาะสมจะเป็นในพื้นที่ริมลำห้วย น้ำซับ พื้นที่ได้แสงน้อย **พื้นที่ประเภทที่ 3 ป่าอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่า**

ของชุมชน ทั้งนี้เพื่อให้เป็นแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์ป่า ซึ่งอยู่รอบ ๆ บริเวณหมู่บ้าน ซึ่งถือเอาหมู่บ้านเป็น ศูนย์กลาง ในพื้นที่รัศมี 1 กิโลเมตร ห้ามล่าสัตว์ป่าทุกชนิดโดยเด็ดขาด ทั้งนี้เนื่องจากอยู่ใกล้ชุมชนง่ายต่อการควบคุม และสามารถได้ยินเสียงปืนดัง ให้สัตว์ป่าสามารถหลบซ่อนอาศัยอย่างสบาย เพราะสัตว์ป่าสูญหายไปจากชุมชนมากแล้วในอดีต และสัตว์ป่า ยังเป็นสื่อ หรือเครื่องมือ ตัวชี้วัดการจัดการทรัพยากรได้ดี อีกทางหนึ่ง ซึ่งผลคือบ้านหินลาดในจะได้เสียงร้องของสัตว์ป่า ดังก้องรอบ ๆ หมู่บ้านมากมาย และถ้าเข้าไปดูสามารถพบสัตว์ป่าง่าย เช่น ไก่ฟ้า นก หนู เป็นต้น **พื้นที่ประเภทที่ 4 พื้นที่ป่าใช้สอย** ถือว่าเป็นพื้นที่หากิน หาเก็บของป่า พืช ผักผลไม้ ยาสมุนไพร ต่าง ๆ ได้ และหาไม้สำหรับใช้สอย ก่อสร้างบ้านที่อาศัย หาฟืน ของชุมชน ซึ่งเป็นพื้นที่ทั้งหมดของป่าที่มีอยู่ ซึ่งชาวบ้านถือหลักการว่าทุกพื้นที่สามารถใช้สอยและหาของป่าได้ และทุกพื้นที่ต้องรักษา ทุกที่ใช้ได้ และทุกที่ต้องอนุรักษ์ เป็นการจัดการที่ยั่งยืน และเอื้อต่อชุมชนมากที่สุด บ้านหินลาดในจะทำแนวกันไฟ ดับไฟป่า และเมื่อได้กินผลไม้ จะนำเมล็ดผลไม้ไปหว่านในพื้นที่ป่าให้งอกออกมาในพื้นที่ป่าธรรมชาติ ใคร ๆ เมื่อเห็นต้นไม้งอกขึ้น ทุกคนช่วยดูแล และทุกคนสามารถเก็บเกี่ยวผลได้ ดังเช่น มะนาว ส้มโอ ฝรั่ง เสาวรส และอื่น ๆ ตามริมทางเดินทั่วไป

ในปี 2551 ชุมชนบ้านห้วยหินลาดใน ร่วมกับมูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ ได้ศึกษา รูปแบบการผลิตในระบบเกษตรไร้หมุนเวียนและป่าชุมชนกับบทบาทในการส่งเสริมความมั่นคงด้านอาหารและลดการปลดปล่อยก๊าซเรือนกระจก⁶ เพื่อสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องแก่สังคมว่า ระบบการผลิตและวิถีการดำรงชีวิตของชาวบ้านมีขั้นตอนเหตุปัญหาลอง ผลการศึกษาศักยภาพไร้หมุนเวียนในการกักเก็บคาร์บอน ทีมวิจัยชาวบ้านห้วยหินลาด ในพบว่า ปี 2551 ไร้หมุนเวียนในชุมชน (ประกอบไปด้วยไร่ปัจจุบัน 114 ไร่ และไร่พักพื้นที่ 1-10 ประมาณ 4,476 ไร่) มีศักยภาพในการกักเก็บคาร์บอนได้ประมาณ 17,643 ตัน โดยมีคาร์บอนที่สูญเสียจากการเผาไร่เพียง 476 ตัน ส่วนขนาดของไร้หมุนเวียนจะอยู่ประมาณ 4-5 ไร่ต่อครัวเรือน ไร้หมุนเวียนจึงเป็นระบบที่สอดคล้องกับระบบนิเวศวัฒนธรรมของชุมชนและเกื้อกูลต่อวิถีชีวิตธรรมชาติ เป็นระบบที่ต้นไม้จากไร่เหล่านี้จะดูดซับคาร์บอนได้มากเพราะไม้ในไร่เหล่านี้กำลังเติบโตต้องการอาหารจึงดูดซับคาร์บอนได้มากเพื่อที่จะได้เติบโตเร็ว และการดูดซับมีมากกว่าต้นไม้ที่โตเต็มที่อยู่ในป่า

⁶ เอกสารเผยแพร่ กรณีศึกษาโลกร้อน : ระบบการผลิตไร้หมุนเวียนและการจัดการป่าชุมชนบนพื้นที่สูง :วิถีการผลิตเพื่อโลกที่ยั่งยืน กรณีศึกษา ชุมชนห้วยหินลาด อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย เรียบเรียงโดย พุทธิภา นันทะวการ มูลนิธินโยบายสุขภาวะ จากงานศึกษาของมูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ ปี 2553 “วิถีการผลิตในระบบการเกษตรและการจัดการป่าชุมชนกับการเปลี่ยนแปลงสภาพอากาศและการสร้างความมั่นคงทางอาหารของเกษตรกรรายย่อยบนพื้นที่สูง กรณีศึกษารูปแบบการผลิตในระบบเกษตรไร้หมุนเวียนและป่าชุมชนห้วยหินลาด”

ธรรมชาติเพราะความต้องการดูดซับเพื่อการเจริญเติบโตจะน้อยกว่า แต่ต้นไม้ใหญ่เหล่านี้จะเก็บกักคาร์บอนได้ดีกว่า ข้อค้นพบนี้ทำให้เราเห็นว่า ระบบไร่มุมนเวียนมิใช่เป็นสาเหตุการปล่อยคาร์บอน นอกจากนี้ชุมชนได้ดูแลรักษาป่าไม่ให้เกิดไฟไหม้ป่าอย่างเข้มงวดมาโดยตลอด

ผลการศึกษา ยังเสนออีกว่า การคุ้มครองป่าโดยทั่วไปในพื้นที่ 1 ไร่ สามารถดูดซับคาร์บอนได้ประมาณ 33.92 ตันต่อปี ดังนั้นในช่วง 1 ปีป่าชุมชนในพื้นที่บ้านห้วยหินลาดในจึงมีศักยภาพในการดูดซับคาร์บอนได้ถึง 661,372.16 ตัน นายชัยประเสริฐยังอธิบายให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพกับการทำมาหากินว่า “...เรามีที่ดิน ที่ทำกิน มีวัฒนธรรม มีความหลากหลายทางชีวภาพจะแยกส่วนอันใดอันหนึ่งไม่ได้ เมื่อวัฒนธรรมการทำมาหากิน ทำงานเอื้อต่อการรักษานิเวศน์ และสิ่งแวดล้อมการทำสวนชาติเอื้อต่อการทำไร่ เชื่อมกับการทำนา และการหาของป่า...” การจัดการเหล่านี้เป็นวิถีชุมชนที่ได้ดำรงสืบทอดจากบรรพบุรุษมาช้านาน การสะสมองค์ความรู้ ภูมิปัญญา ความเชื่อ วัฒนธรรมประเพณี และวิถีปฏิบัตินี้จะต้องได้รับการยอมรับ

2.3 กลไกสำคัญในการสืบทอดวิถีชีวิตและวัฒนธรรม

กลไกการสืบทอดวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของบ้านหินลาดใน มีทั้งระดับบุคคลได้แก่ ผู้นำวัฒนธรรมประเพณี คือ ฮีโป้ ผู้รู้วัฒนธรรมที่เชี่ยวชาญเฉพาะด้านของชุมชน เช่น การขับลำนำ หมอดูที่ให้การทำนาย การเลี้ยงผี การทอผ้า การจักสาน การทำเครื่องดนตรี การหาของป่า รวมทั้งผู้นำทางการ ได้แก่ผู้ใหญ่บ้าน และผู้นำกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ในระดับครอบครัวและเครือญาติ ซึ่งมีบทบาทหน้าที่สำคัญในการสืบทอดถ่ายทอดวัฒนธรรม เนื่องครอบครัวมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด สนับสนุน สามารถที่จะเรียนรู้วัฒนธรรมร่วมกันด้วยการปฏิบัติ ผ่านการทำมาหากินในชีวิตประจำวัน ผู้อาวุโสสอนผู้ที่อ่อนอาวุโสผ่านวิธีการต่าง ๆ เช่น ผ่านการเล่าตำนาน นิทาน คำพังเพย การทำนาย คำสอนตามความเชื่อ จารีตประเพณี ธรรมเนียมปฏิบัติ ครอบครัวและญาติจะทำเป็นแบบอย่าง คอยแนะนำ สั่งสอน ตักเตือน ให้อภัยเมื่อทำผิด

กลยุทธ์ในการสั่งสอนตักเตือนกันของชาวปกากะญอ คอยดูจังหวะและโอกาสอย่างเหมาะสม ดังคำกล่าวที่ว่า “สอนลูกสอนหลาน สอนบนขันโตก สอนสามีภรรยาสอนที่ได้ผ้าห่ม” ดังนั้น เราจะเห็นว่าวิธีการถ่ายทอดสืบทอดจะช่วย ๆ สะสมปมเพาะครั้งแล้ว ครั้งเล่า จนเป็นคนดีให้ได้ เมื่อสอนลูกหลานตอนที่กินข้าว เขาก็ต้องฟังกัน สามีภรรยา เมื่อเข้านอนในผ้าผืนเดียวมีเรื่องอะไรเล่าสู่กันฟังจากการที่ไม่เข้ากันก็เข้าใจกันได้ ครอบครัวเข้าใจกัน ครอบครัวอบอุ่น นำมาซึ่งชุมชนมีความสุข ซึ่งทำให้แก้ไขปัญหาเรื่อง การที่ต้องพึ่งพาเรียนรู้จากครอบครัวอื่น หรือคนที่ไม่ใช่ญาติพี่น้อง ซึ่งโดยวัฒนธรรมแล้วการที่จะสั่งสอน

ลูกหลานคนอื่นย่อมต้องเกรงใจพ่อแม่ของเขา หากแต่ชุมชนบ้านหินลาดในทั้งชุมชนเป็นญาติพี่น้องกัน
แทบทั้งหมด ดังนั้นการถ่ายทอดสืบทอดวัฒนธรรมชุมชน ย่อมทำได้ง่ายมากขึ้นด้วยความเป็นเครือญาติที่
ใกล้ชิดกันอย่างแน่นอน

สำหรับในระดับชุมชน กลไกการสืบทอดวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่สำคัญได้แก่กลุ่มและกองทุน ซึ่งมี
อยู่เป็นจำนวนมากในหมู่บ้าน กลุ่มและกองทุนเป็นองค์กรที่จัดตั้งขึ้นมาใหม่เพื่อการจัดการปัญหาที่เกิดขึ้น
ใหม่หลายด้าน แต่องค์กรเหล่านี้ก็ได้ตั้งขึ้นอยู่บนพื้นฐานความสัมพันธ์แบบเครือญาติ ใช้ทรัพยากรมนุษย์ที่
มีอยู่ ผสมผสานความเชื่อและความรู้ดั้งเดิม เพื่อการพัฒนาที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและลักษณะ
สังคม กลุ่มและกองทุนที่มีอยู่ในหมู่บ้านมีดังนี้

กลุ่มที่ 1 กลุ่มแกนนำการอนุรักษ์จัดการทรัพยากร ได้ตั้งขึ้นเมื่อปี 2518 วัตถุประสงค์เพื่อ
ช่วยกันดูแลจัดการทรัพยากรป่าไม้ การทำแนวกันไฟ กิจกรรมการทำแนวกันไฟจะทำแนวกันไฟในช่วงเดือน
กุมภาพันธ์ – มีนาคม ของทุกปี โดยคนในชุมชน มีการสร้างหอคอยเฝ้าระวังไฟป่า ได้รับบสนับสนุนจาก
องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านโป่งและแหล่งอื่นที่มีจิตศรัทธาบริจาคให้ นอกจากนี้ก็มีกิจกรรมการตรวจ
ลาดตระเวนดูฝุ่นป่าหรือออกสำรวจตรวจป่าเพื่อสอดส่องดูแลและป้องกันการบุกรุกจากบุคคลภายนอก
โดยให้ถือเป็นหน้าที่ของคนในชุมชนทุกคนที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านหินลาดใน

นอกจากนี้กลุ่มแกนนำการอนุรักษ์จัดการทรัพยากรยังทำหน้าที่การออกกฎระเบียบต่างๆของ
ชุมชนและรวมไปถึงการจัดตั้งคณะกรรมการชุดต่างๆ การจัดเวทีประชุมต่างๆ ให้กับชุมชนทั้งในระดับ
ชุมชนและระดับเครือข่ายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายในระดับลุ่มน้ำเดียวกัน
และระดับระหว่างลุ่มน้ำเป็นต้น สิ่งสำคัญอีกเรื่องหนึ่งของกลุ่มแกนนำการอนุรักษ์จัดการทรัพยากรคือการพัฒนา
แผนการถ่ายทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาให้กับคนรุ่นใหม่จากรุ่นสู่รุ่นเป็นต้น ทั้งนี้กลุ่มแกนนำการ
อนุรักษ์จัดการทรัพยากรซึ่งมีนายปรีชา ศิริ เป็นประธานกรรมการเป็นคนแรก ในปี พ.ศ. 2525 ได้มีการ
พัฒนาโครงสร้างคณะกรรมการและกฎระเบียบต่างๆขึ้นและจนมาถึงปี พ.ศ. 2542 มีการปรับปรุง
กฎระเบียบใหม่พร้อมทั้งปรับเปลี่ยนคณะกรรมการชุดใหม่ขึ้นมาโดยมี นายชัยประเสริฐ โทคะ เป็น
ประธานกรรมการสืบต่อมา

กลุ่มที่ 2 กลุ่มสงเคราะห์ราษฎร ได้มีการจัดตั้งขึ้นเมื่อปี 2536 โดยกรมประชาสงเคราะห์มี
วัตถุประสงค์เพื่อช่วยเหลือชาวบ้านด้านการเจ็บไข้ได้ป่วย ผู้ประสบอุบัติเหตุ จัดตั้งกองทุนให้คนชรา มี
สมาชิกทั้งหมด 13 คนโดยมีนายปรีชา ศิริ เป็นประธาน

กลุ่มที่ 3 คือ กองทุนละลาย เกิดจากการเปรียบเทียบอย่างชัดเจน กับกองทุนเงินล้าน หรือกองทุนอื่น ๆ ในอดีตมีกองทุนแล้วชาวบ้านมีแต่หนี้ การเดือดร้อนแล้วขอความช่วยเหลือจากกองทุนแล้วก็ยังการเป็นหนี้ ทำให้สร้างภาระมากขึ้นและไม่สามารถทุ่มเท เสียสละ เพื่อการอนุรักษ์ได้ แต่สำหรับ “กองทุนละลาย” เป็นการสะสมกองทุนจากการประกอบอาชีพพื้นบ้าน ในท้องถิ่น แล้วมารวบรวมกันไว้ เมื่อมีชาวบ้านเดือดร้อน หรือมีเหตุการณ์ที่จำเป็นต้องใช้ ใช้ได้ โดยไม่คืน ซึ่งแต่ละคนได้รับผลประโยชน์กัน อย่างทั่วหน้า ทั้งชุมชน และผู้อื่นด้วย แหล่งที่ได้จากกองทุน ได้จาก 1) การขายหน่อไม้ ในฤดูหน่อไม้ทุกคน จะเก็บหน่อไม้ขาย พอขายหน่อไม้ได้ก็ต้องสมทบเข้ากองทุน ในอัตรา หน่อไม้ 1 กิโลกรัม สมทบ 20 สตางค์ 2) การขายน้ำผึ้ง ได้เก็บน้ำผึ้งจากป่าพอขายแล้วก็สมทบเข้ากองทุนโดย น้ำผึ้ง 1 ขวด สมทบเข้ากองทุน 30 บาท 3) การศึกษาดูงานของบุคคล หรือคณะบุคคลต่าง ๆ ที่เข้ามาในชุมชน จะมีการสมทบเงิน ให้กับชุมชน น้อยบ้าง มากบ้าง และค่าวิทยากรที่ได้จากการบรรยาย และพาไปดูงานในพื้นที่ชุมชน บางครั้งจะมีการให้ค่าวิทยากรบ้าง จึงได้มีการสมทบเข้ากองทุนตามความเหมาะสม 4) ค่าตอบแทนผู้นำทางการ ซึ่งได้ริเริ่มในสมัยที่นายชัยประเสริฐ โปะคะได้มาเป็นผู้ใหญ่บ้าน และได้กล่าวชักชวนให้ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ได้ร่วมกันเสียสละค่าตอบแทนที่ได้รับ เพื่อเป็นการตอบแทนชุมชน โดยผู้ใหญ่บ้านบริจาคร้อยละ 10 ของเงินค่าตอบแทน ส่วนผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน บริจาคร้อยละ 5 ของเงินค่าตอบแทนเป็นต้น

สำหรับการใช้จ่ายเงินกองทุนนั้นได้มีข้อตกลงดังต่อไปนี้ **เรื่องที่ 1 การติดตามข้อมูลข่าวสาร** **ด้านนโยบายที่กระทบต่อชุมชน** จะเป็นนโยบายของรัฐบาล หรือรัฐท้องถิ่นที่เป็นงานของส่วนรวม จะสามารถใช้จ่ายที่เป็น ค่าเดินทาง ค่าอาหาร ตามความจำเป็น **เรื่องที่ 2 การทำแนวกันไฟ** ในทุก ๆ ปี เมื่อเข้าสู่ฤดูร้อน ประมาณ เดือน กุมภาพันธ์ – มีนาคม ชาวบ้านจะร่วมกันทำแนวกันไฟ รอบ ๆ อาณาเขตของชุมชน จึงใช้เวลาหลายวัน ได้นำเงินจากกองทุนนี้ เป็นค่าอาหารกลางวัน แทนที่จะรอขอจากหน่วยงานภายนอก

กลุ่มที่ 4 กองทุนจัดงานบวชป่า จะนำเงินนี้ใช้สำหรับจัดงานบวชป่า เช่น ค่าอาหาร ค่าการจัดการต่าง ๆ รวมทั้งค่าอาหารสำหรับการตระเวนตรวจป่าของชุมชนด้วย ทำให้มีแรงจูงใจและความระมัดระวังมากขึ้น ทั้งนี้การจัดการกองทุนนี้ได้รับการไว้วางใจกันและกันจากคนทั้งชุมชน เช่น ความร่วมมือในการสมทบและการนำไปใช้จ่ายมีการบันทึกและรายงานที่ชัดเจน จึงเกิดการจัดการที่ดีซึ่งนำไปสู่ในการจัดการที่ยั่งยืนต่อไป สิ่งทีพิสูจนมาแล้วก็คือ กองทุนมีความยั่งยืนมาจนทุกวันนี้

กลุ่มที่ 5 กองทุนออมทรัพย์ จัดตั้งขึ้นมาเมื่อ ปี พ.ศ. 2532 เป็นกองทุนสำหรับใช้เพื่อส่วนรวม ต่อมาปรับมาใช้เป็นเรื่องของกองทุนที่ดิน ได้มีการตั้งคณะกรรมการดูแลอย่างชัดเจน สำหรับแหล่งที่ได้มา ได้มาจากการเข้าหุ้นกัน หุ้นละ 10 บาท โดยทุกวันที่ 10 ของเดือน ให้มีการสมทบจากทุกคนครบ สามารถกู้ยืมได้ภายในชุมชนที่เป็นสมาชิก และได้ทุกเวลาเมื่อเกิดกรณีฉุกเฉิน “กันไว้ดีกว่าแก้” โดยกู้ยืมไม่เกินคนละ 1,000 บาทและสามารถใช้คืนโดยไม่มีดอกเบี้ย

กลุ่มที่ 6 กองทุนโฉนดชุมชน หรือกองทุนที่ดินชุมชน เริ่มขึ้นเมื่อ เดือนมิถุนายน 2553 ที่ หมู่บ้านหินลาดโน้ได้รับการตรวจสอบ และรับรองเป็นพื้นที่โฉนดชุมชน จึงต้องมีกองทุนโฉนดชุมชน เพื่อใช้ในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับที่ดิน และการแก้ไขปัญหาที่ดินของชุมชนเป็นหลัก จึงได้มีการสรรหาคณะกรรมการกองทุนและได้รับการสรรหาให้ชุมชนได้มีส่วนร่วม สมทบเงินเข้ากองทุน คือพื้นที่สวนต้นไม้ ยืนต้น และสวนซา ให้สมทบ ไร่ละ 1 บาท ในทุกเดือนและพื้นที่นา ให้สมทบ ไร่ละ 1 บาท ทุกเดือน

กลุ่มที่ 7 กองทุน“รางวัลลูกโลกสีเขียว” บ้านหินลาดโน้ได้รับรางวัลต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ ในปี พ.ศ. 2535 ประชาธิปไตยดีเด่นได้รับเงินรางวัล 50,000 บาท ในปี พ.ศ. 2542 รางวัลลูกโลกสีเขียว ประเภทชุมชน ได้รับเงินรางวัล 100,000 บาท ในปี พ.ศ. 2548 รางวัลลูกโลกสีเขียว 5 ปี แห่งความยั่งยืน ได้รับรางวัล 100,000 บาท ในปี พ.ศ. 2548 รางวัลลูกโลกสีเขียวประเภทเยาวชน ได้รับเงินรางวัล 50,000 บาทเป็นการมอบให้เยาวชนได้บริหารจัดการในกิจกรรมของเยาวชน ในปี พ.ศ. 2549 จากกระทรวงวัฒนธรรม ได้รับรางวัล 50,000 บาท

ชุมชนได้นำเงินรางวัลนี้ส่วนหนึ่งจัดซื้อรถยนต์ เพื่อให้ชุมชนใช้ในยามฉุกเฉิน ในด้าน ต่าง ๆ เช่น ใช้ขนของส่วนรวม ที่เกี่ยวกับการสร้างวัด การสร้างสิ่งก่อสร้าง ถนน แนวกันไฟ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ที่อาจจะเกิดขึ้นโดยให้คณะกรรมการพิจารณาตามความเหมาะสม การเข้าโรงพยาบาล ในกรณีฉุกเฉิน หรือไม่มีความสะดวกในการเดินทาง สามารถใช้รถยนต์นี้ได้ การทำบุญในงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับชุมชน ต้องมีการสมทบ เสริมเข้าไป การเข้าร่วมประชุมเครือข่ายภายนอกที่ต้องเกิดค่าใช้จ่าย เช่น ค่ารถ ค่าอาหาร ค่าน้ำมัน ถ้าไม่มีน้ำมัน ก็ใช้น้ำมันจากกองทุนได้ แต่ส่วนใหญ่ผู้จัดงานที่เชิญเข้าร่วมจะมีค่าน้ำมันให้อยู่แล้ว

นอกจากนี้ ยังตั้งกองทุนสำหรับดูแลความเสื่อมสภาพของรถยนต์ชุมชน กองทุนนี้ เกิดจากการสะสมเงินจากการสมทบจากผลผลิตขายใบชา ของชาวบ้านหินลาดโน้ โดยเก็บในอัตรา 1 กิโลกรัม ให้

สมทบเข้ากองทุน 50 สตางค์ เพื่อใช้การรักษาสภาพรถยนต์ ส่วนรวมของชุมชน เป็นค่าซ่อมรถ เปลี่ยนอะไหล่ ถ่ายน้ำมันเครื่อง และเงินสะสมค่าการสึกหรอของรถยนต์ เพื่อที่จะได้ใช้เพื่อส่วนรวมไปนาน ๆ

นอกจากนี้ชุมชนยังมีแผนการส่งเสริมวัฒนธรรมชุมชนเพื่อเศรษฐกิจในชุมชน ในลักษณะที่พึ่งพาตนเอง ได้แก่ เมล็ดพันธุ์พืช ทั้งในไร่หมุนเวียน และสวน ที่มีความหลากหลาย สำหรับแลกเปลี่ยนและแบ่งปันกันในชุมชน และเครือข่ายต่อไป จัดให้มีโครงการกระเต๋อง มีประจำไว้ในครัวเรือนและชุมชน สำหรับตำข้าว ได้คุณค่าทางอาหารสูงและประหยัด จัดกิจกรรมแข่งขันกีฬาพื้นบ้าน เช่น ยิงโค้ง ยิงหน้าไม้ ตักน้ำ ฝัดข้าว และอื่น ๆ กิจกรรมทำแกงตำพอเผา สร้างเป็นเอกลักษณ์อาหารประจำชุมชน สำหรับอาหารการกินเน้นอาหารพื้นบ้าน ที่มีรสคุณธรรมชาติ ปลอดสารพิษ และมีเอกลักษณ์เฉพาะ ระบบการถนอมอาหาร ไว้กินนอกฤดู เช่น หน่อแห้ง มะเขือเทศ หน่อวอ (กระเพาแดง) บะเกอเออ (ผักกาดแห้ง) เป็นต้น รูปแบบการทอดผ้าจะเป็นย้อมสีธรรมชาติ ดัดแปลงผลิตภัณฑ์ที่เหมาะสม เป็นเอกลักษณ์ของกะเหรี่ยงและท้องถิ่น การจักสานทำเพื่อใช้เองทดแทนการใช้พลาสติกที่จะเป็นขยะและเกิดมลภาวะทางสิ่งแวดล้อมในอนาคตได้

นอกจากนี้ผู้นำชุมชนยังได้วางแผนที่จะจัดตั้งสถาบันการเรียนรู้ที่ส่งเสริมแนวคิดคนอยู่ร่วมกับป่าเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยเรียกสถาบันการเรียนรู้นี้ว่า “มหาวิทยาลัยวิถีชีวิตคนอยู่กับป่า” ให้เป็นพื้นที่เรียนรู้สืบทอดภูมิปัญญาดั้งเดิมให้ลูกหลาน ให้เท่าเทียมกับภายนอก โดยคำนึงถึง การพึ่งพาป่า ป่าคือแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่ทรงคุณค่า และเป็นแหล่งปัจจัยที่ชุมชนต้องพึ่งพาอาศัย สำหรับการยังชีพที่หลีกเลี่ยงที่จะใช้ประโยชน์ทรัพยากรนั้นย่อมไม่ได้ แต่จะใช้ข้อดีที่เป็นไปอย่างชาญฉลาด ให้ความเคารพ ยำเกรงต่อเจ้าของทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นเจ้าที่ เจ้าป่า เจ้าเขา เจ้าน้ำทั้งหลาย ให้ประทานทรัพยากรธรรมชาตินี้ให้มีความยั่งยืนนานให้มากที่สุด

การอนุรักษ์ การปกป้อง รักษาสภาพของทรัพยากรธรรมชาติ ให้มีความอุดมสมบูรณ์ ที่ต้องดำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ การปฏิบัติที่ชนเผ่าปกากะญอมีอยู่ และปลูกฝัง ถวายทอดจากรุ่นสู่รุ่น ให้อยู่อย่างพอมิ พอกิน ไม่โลภมาก ดังภาษิตที่ประจำชนเผ่าปกากะญอที่ว่า “เอาะ พิ อะ แบ๊ะละ กา พิ อะ เลอ” แปลว่า “กินพอกิม นุงพอกูน” หรือ “ออที เกอ เตอ ที เอาะ ก่อ เกอ ตอ ก่อ” แปลว่า “กินน้ำ ให้รักษาน้ำ ใช้ผืนดิน ให้รักษาผืนดิน” หรือ “เอาะ เดะ เกอ ตอ เล เอาะ หย่า เกอ ตอ กุ้ย” แปลว่า “กินเขียด ให้รักษาผา กินปลา ให้รักษาวังน้ำ” หรือถ้าการบริหารจัดการทรัพยากรไม่เป็นจะนำไปสู่ความไม่ยั่งยืนได้ดังชนเผ่าปกากะญอกล่าวไว้ว่า “เลาะ เหม่เหม่ พิ เลาะ ที ที ชิ” แปลว่า “เล่นไฟ ไฟดับ เล่นน้ำ น้ำแห้ง”

ดังนั้นการที่จะให้ทรัพยากรธรรมชาติให้มีความยั่งยืน จึงต้องมีการอนุรักษ์ทรัพยากรให้เกิดการใช้ และการอนุรักษ์ควบคู่กันไปด้วยเสมอ

การเรียนรู้ การสร้างพื้นที่เรียนรู้ กระบวนการเรียนรู้ การสืบทอด ถ่ายทอดองค์ความรู้การจัดการทรัพยากรธรรมชาติตามจารีต ประเพณี ความคิด ปรัชญา และการปฏิบัติของชนเผ่าปกากะญอ และชุมชนบ้านหินลาดใน จึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง เนื่องจากบ้านหินลาดในเป็นชุมชนที่ได้รับการประชาสัมพันธ์ให้เป็นที่รับรู้ในการปฏิบัติการที่ดีเรื่องการจัดการชุมชน และสิ่งแวดล้อมที่ดีให้กับสาธารณะชน และผู้สนใจอย่างกว้างขวางแล้ว ดังนั้นการส่งเสริมและสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้ทั้งภายในชุมชน และเครือข่าย และผู้สนใจให้มาเรียนรู้จึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง

การดำเนินการ“มหาวิทยาลัยวิถีชีวิตคนอยู่กับป่า” ได้พัฒนาจากประสบการณ์ สู่แนวคิดอุดมการณ์ ที่จะสืบทอดเจตนารมณ์ของการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับป่าที่ต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ได้อย่างไร ซึ่งจะเป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้ ในรูปของหลักสูตรท้องถิ่น ที่จะช่วยค้นหาคำตอบกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่เป็นประเด็นสำคัญในทุกระดับในขณะนี้ ในประสบการณ์และพื้นที่บ้านหินลาดใน ได้มีความพร้อมเรื่องนี้เต็มที่ จากการแสดงความตั้งใจ และการเตรียมพร้อมเรื่องนี้มีระดับหนึ่งแล้ว จากการบอกเล่าจากผู้นำชุมชน เช่น นายชัยประเสริฐ โปะคะ นายปรีชา ศิริ และแม่บ้านและเยาวชน ให้การตอบรับเรื่องนี้เสมอ จากการสอบถามและสังเกตในเรื่องนี้ของผู้ศึกษา เมื่อดำเนินการเรื่องนี้ เพียงแต่แบ่งบทบาทหน้าที่ของคนในชุมชน และท้องถิ่น อย่างชัดเจน มากขึ้นเท่านั้น

“มหาวิทยาลัยวิถีชีวิตคนอยู่กับป่า” จะเน้นการถ่ายทอดองค์ความรู้ เช่น การจัดการป่าชุมชน การทำไร่หมุนเวียน การเก็บชา การหาของป่า การเก็บหน่อไม้ สมุนไพร องค์ความรู้ ปรัชญา ตัวอย่างการปฏิบัติที่มีอยู่ ที่เกี่ยวกับองค์ประกอบของมหาวิทยาลัยวิถีชีวิตคนอยู่กับป่า ซึ่งผู้นำทางความคิด เช่น นายชัยประเสริฐ โปะคะ ซึ่งเป็นคนรุ่นใหม่ ให้การยืนยันว่าในความพร้อมในเรื่องนี้ว่า สำหรับ**บุคคลากร** มีทรัพยากรบุคคลภายในชุมชน ทั้งที่เป็นผู้นำตามประเพณี ผู้อาวุโส ผู้ชาย สตรี เยาวชน ที่สามารถเป็นครูผู้รู้ในการถ่ายทอดมีแล้ว แต่หากยังไม่เพียงพอยังสามารถติดต่อประสานกับผู้รู้ของชนเผ่าปกากะญอในพื้นที่อื่นอีก เช่น จากอำเภอแม่อาง อำเภอสะเมิง อำเภอจอมทอง อำเภอเชียงใหม่ อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง หรือในพื้นที่อื่น ๆ อีกมากพร้อมจะร่วมอยู่แล้ว**เนื้อหา** จะออกแบบ วางแผนไว้ในหลาย ๆ หลักสูตร เพื่อให้สอดคล้องกับผู้ที่ต้องการเรียน ตามวัย และระยะเวลาของแต่ละหลักสูตรที่วางไว้ แต่ในแต่ละหลักสูตรผู้เรียนต้องเรียนครบทุกชั้นตอน ถึงจะวัดและประเมินผล และให้การรับรองได้ให้มี

คุณภาพ เพื่อคาดหวังว่าเมื่อผ่านหลักสูตรแล้ว เขาจะเป็นทรัพยากรบุคคลที่ถ่ายทอดเรื่องนี้ต่อไป
กระบวนการจัดการการเรียนรู้ ถ้าจะทำจริงๆจะต้องประสานความร่วมมือจากทุกฝ่าย เช่น
สถาบันการศึกษา องค์กรชุมชนและเครือข่ายทรัพยากร องค์กรพัฒนาเอกชน เพื่อที่จะออกแบบ คิด
วิเคราะห์ กำหนดเป็นวาระร่วมที่ต้องมีพันธะผูกพัน เช่น วางโครงการ พัฒนาศักยภาพบุคลากร กำหนด
พื้นที่เรียนรู้ที่จุด กี่แห่ง การวัดประเมินผล การรับรองคุณภาพ เพื่อให้ผู้เรียนจบออกไปมีความรู้ เกิดความ
ภาคภูมิใจอย่างแท้จริงด้วย

นอกจากกลไกในลักษณะที่เป็นองค์กรและสถาบันแล้ว ชุมชนยังได้วางกฎระเบียบเกี่ยวกับรูปแบบ
การใช้ประโยชน์จากที่ดิน ได้แก่

1. งดการใช้สารเคมีในไร่หมุนเวียน ในกรณีพื้นที่อื่น ๆ ให้หลีกเลี่ยงหรือใช้ในปริมาณที่เหมาะสม
ตามความจำเป็นภายใต้การควบคุมและตรวจสอบของชุมชน
2. ห้ามไม่ให้ใช้รถไถหรือเครื่องจักรในการพลิกหน้าดินในพื้นที่ที่มีความลาดชัน
3. การเปลี่ยนแปลงในการใช้ที่ดินและรูปแบบการผลิตต้องผ่านความเห็นชอบจากที่ประชุมของ
หมู่บ้าน
4. การทำเกษตรในระบบไร่หมุนเวียนและพื้นที่นาให้เน้นการใช้พันธุ์พืชพื้นบ้านหรือพันธุ์พืชใน
ท้องถิ่นเป็นหลักในการเพาะปลูก
5. พื้นที่ไร่เหล่าสามารถใช้ประโยชน์ได้เมื่อครบรอบการหมุนเวียน และใช้ได้เพียง 1 ปีต่อ 1 รอบ
6. ห้ามขยายพื้นที่ทำกินออกไปนอกขอบเขตพื้นที่ที่ได้สำรวจไว้ในพื้นที่ 1 : 4,000
7. ในการเผาไร่ทุกครั้งสมาชิกในชุมชนต้องช่วยกันทำแนวกันไฟและควบคุมดูแลไม่ให้ลุกลามไป
นอกพื้นที่

นอกจากนี้ จากการเรียนรู้จากบทเรียนของชุมชนอื่นหลายชุมชนที่สูญเสียที่ดินทำกินของชุมชน ทำ
ให้ชาวบ้านหันมาคิดในได้ประชุมตกลงกันโดยพัฒนามากฎระเบียบในการจัดการกรรมสิทธิ์ร่วมในชุมชน
ดังต่อไปนี้

1. ต้องมีระเบียบการจัดการที่ดินเป็นลายลักษณ์อักษรที่สมาชิกเห็นร่วมกัน
2. ที่ดินสามารถตกทอดเป็นมรดกแก่ลูกหลานได้โดยต้องแจ้งกับคณะกรรมการเมื่อมีการ
เปลี่ยนแปลงการถือครองที่ดิน
3. การเปลี่ยนมือหรือการขายสิทธิในการใช้ประโยชน์ที่ดินต้องผ่านกองทุนธนาคารที่ดินเท่านั้น
และผู้ที่จะได้รับมรดกสิทธิจากชุมชนต้องเป็นสมาชิกในชุมชนเท่านั้น

4. ห้ามมิให้บุคคลภายนอกเช่าหรือใช้ประโยชน์ที่ดินในชุมชน
5. ให้แต่ละชุมชนมีคณะกรรมการขึ้นมาหนึ่งชุดเพื่อทำหน้าที่ในการตรวจสอบควบคุมและบริหารจัดการที่ดินให้เป็นไปตามกฎระเบียบและข้อตกลงของชุมชน
6. ให้มีการสำรวจข้อมูลรายแปลงและจัดทำขอบเขตที่ดินทำกินลงในแผนที่ภาพถ่ายทางอากาศ 1 : 4,000 และทำการปักหลักหมุดในพื้นที่แสดงแนวเขตของที่ดินทำกิน
7. ให้มีการบริหารจัดการที่ดินทุกแปลงในรูปแบบกรรมสิทธิ์ร่วม ส่วนสิทธิ์การใช้ประโยชน์จะได้รับรองภายใต้โฉนดชุมชน
8. การแก้ไขกฎระเบียบให้กระทำได้โดยมติของคณะกรรมการของชุมชนเท่านั้น

หากมีการฝ่าฝืนกฎเกณฑ์ต่างๆ เหล่านี้ขึ้นมา ชาวบ้านหินลาดในได้พัฒนาบทลงโทษการฝ่าฝืนกฎระเบียบชุมชน โดยให้ดำเนินการดังต่อไปนี้ ขั้นตอนที่ 1. ให้มีการจับควบคุมบุคคลที่ฝ่าฝืนนั้น 2. ให้มีการยึดของกลางเอาไว้ 3. ดำเนินคดีตามกฎหมายหรือปรับตามความเหมาะสม และ 4. การตัดสินใจทุกครั้งต้องมาจากการตัดสินโดยคณะกรรมการของชุมชนเท่านั้น

สำหรับปัญหาและอุปสรรคของการสืบทอดวิถีชีวิตและวัฒนธรรมก็คือการที่เด็กและเยาวชนออกจากชุมชนไปเรียนต่อในระดับสูง ทำให้มีความยุ่งยากต่อการประกอบพิธีกรรมหรือการเข้าร่วมพิธีกรรม เช่น ในอดีต มีการร้องเพลง(ธำ)ในงานศพโดยเยาวชนคนหนุ่มสาว เมื่อคนหนุ่มสาวไปเรียนต่อนอกหมู่บ้าน ก็ไม่สามารถเรียนรู้สืบทอดวัฒนธรรมการร้องเพลง(ธำ)แบบดั้งเดิมได้ เพราะเพลง(ธำ) ไม่สามารถทำได้ในช่วงเวลาปกติ ต้องมีงานศพที่จัดแบบดั้งเดิมที่ยังมีพิธีกรรมร้องเพลง(ธำ)อยู่เท่านั้นถึงจะร้องเพลง(ธำ)ได้ หรือขาดการเรียนรู้เรื่องสมุนไพร หรือคาถา ซึ่งแต่ดั้งเดิมจะเรียนรู้ได้ก็ต่อเมื่อผู้เรียนจะเจอสถานการณ์ได้ตนเองเท่านั้น อีกทั้งปัจจุบันเข้าถึงการให้บริการสาธารณสุขได้ง่าย

เทคโนโลยี ความทันสมัย ความสะดวกสบาย ความสนุกสนาน ที่มากับการพัฒนาประเทศ เช่น ถนน โทรศัพท์ วิทยุ โทรทัศน์ รถยนต์ รถจักรยานยนต์ เสื้อผ้าอาภรณ์ ดึงดูดลูกหลาน เด็กและเยาวชนให้หันไปสนใจความทันสมัยมากกว่าวัฒนธรรมดั้งเดิม หากผู้ใหญ่ไม่ตระหนักที่จะดึงลูกหลานกลับมา และไม่มีการจัดกระบวนการสืบทอดอย่างจริงจัง วัฒนธรรมดั้งเดิมก็อาจจะหายไป บ้านหินลาดใน จึงจัดกระบวนการนี้ให้เยาวชนรุ่นพี่ค้นหาแกนของวัฒนธรรม บันทึกลงและสอนรุ่นน้องต่อไป เนื่องจากเยาวชนจะมีทักษะเทคนิคการสอนที่เข้าใจเด็กมากกว่า แต่บางครั้งรุ่นพี่ก็เจอปัญหาไม่มีเวลาให้เต็มที่ การรับเอาวัฒนธรรมใหม่ ๆ เข้าสู่ชุมชนอย่างเข้มข้นไม่รู้ตัว เช่น การไม่นับวันดีวันเสีย การแต่งกาย การก่อสร้างอาคารบ้านเรือน

การรับพิธีกรรมลอยกระทง นับถอยหลังปีใหม่(เค้าทดาวน) ในอดีตไม่มี ในชุมชนสมัยก่อน ในช่วงเวลาปกติเด็กๆ จะเรียนรู้องค์ความรู้และพิธีกรรมจากผู้รู้ พ่อแม่ ญาติพี่น้องที่เป็นผู้ใหญ่ เมื่อถึงเวลาที่มีการปฏิบัติกิจกรรมวัฒนธรรมต่าง ๆ เด็กรุ่นหลังจึงสามารถปฏิบัติกิจกรรมทางวัฒนธรรมต่างๆเหล่านั้นได้โดยง่าย

นอกจากนี้ยังพยายามปรับและฟื้นฟูวัฒนธรรมขึ้นมาใหม่ ได้แก่ ช่วงที่มีพิธีกรรม”หลือก่อ” ปรับให้แขกเข้ามาในชุมชนได้ ยกเว้นขึ้นไปในบ้านของผู้นำฮี่โซ่ เมื่อมีคนตายได้มีการประกอบพิธีตามความเชื่อดั้งเดิมเต็มที่ และได้นิมนต์พระภิกษุมาสวดพิธีกรรมทางพุทธให้ด้วย ผู้รู้วัฒนธรรมจะมีบทบาทในชุมชน แต่ถ้าเป็นเรื่องการเจรจาอธิบายต่อรองกับภายนอก ให้ผู้รู้ที่ผ่านการศึกษาล่าเรียนสมัยใหม่ได้เป็นผู้อธิบาย เพราะสามารถผสมผสานเทคโนโลยีดิจิทัลสมัยใหม่ เช่นแผนที่ ภาพถ่าย สมัยก่อนชาวบ้านทำแผนที่โดยการวาดเอง การสร้างอาคารบ้านเรือนได้ปรับใช้ให้เกิดความถาวร คงทน ใช้กระเบื้องมุงหลังคาและมีห้องน้ำ โดยเน้นให้ชาวบ้านทำและช่วยเหลือกันเอง จากอดีตที่ว่าจ้างบุคคลภายนอก การรับเอาโรงเรียนที่พัทลุงส์ เข้าในชุมชนเพื่อเตรียมความพร้อม ทำให้ง่ายต่อการยอมรับได้ง่ายขึ้น การอธิบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ให้สอดคล้องเหมาะสมกับผู้เข้ามาศึกษาดูงาน โดยปรับวิธีการใหม่ ๆ ให้มีรูปแบบที่หลากหลาย เข้าใจได้ง่ายขึ้น นอกจากนี้ เวลาทำการเกษตรได้มีการแต่งกาย และใช้เครื่องมือเครื่องใช้ที่ทันสมัยมากขึ้นเพื่อความสะดวกสบาย

2.4 แนวทางการดำเนินงานฟื้นฟูวิถีชีวิตและวัฒนธรรม

เบลาะที่หายไปของบ้านห้วยหินลาดใน

สำหรับบ้านหินลาดใน มีเรื่องราวเกี่ยวข้องกับเรื่อง”เบลาะ”ดังนี้ เริ่มจากนายสุกา (ปอเฮซอ) อพยพเป็นตระกูลสายฮี่โซ่จากอำเภอแม่แจ่ม ได้มาตั้งหมู่บ้าน ต่อมาเกิดโรคภัยไข้เจ็บ จนต้องประกอบพิธี”หลือต่อเส่ช่อทิ” (เลี้ยงศาลเจ้าบ้าน) ต่อมาฮี่โซ่ ชื่อนายทาตุ (ป้อปา) ซึ่งเป็นปู่คุณชายประเสริฐ โภคะผู้นำปัจจุบัน แต่งงานกับผู้หญิงเชื้อสายเบลาะ (นากรี) ภรรยาไม่สนับสนุนการเลี้ยงศาลเจ้าบ้าน การทิ้งพิธีกรรมเลี้ยงศาลเจ้าบ้าน ก่อให้เกิดเหตุการณ์ประหลาดขึ้นในชุมชน เช่น มีเสียงดัง ไม้ หมู วัว เกิดคอกหักตาย คุณยายเกิดอาการปากเบี้ยว พูดไม่ได้ มีคนตายมากมาย ในที่สุดก็ต้องฟื้นฟูศาลเจ้าบ้าน จากนั้นสิ่งเลวร้ายเหล่านี้ก็หายไป หมู่บ้านก็เป็นปกติสุข นายนุ ประปะ ลูกของทาตุ เล่าว่า “การทำพิธีศาลเจ้าบ้าน “เส่ช่อทิ” ทำได้ แต่ต้องทำพิธีตรงต้นไม้เดิมหากจะย้ายที่ทำพิธีเส่ช่อทิ จะต้องย้ายชุมชนทั้งชุมชนไปด้วย”

เกณฑ์การตั้ง “เบลาะ” ในอดีต ชุมชนที่สามารถตั้งเบลาะได้จะต้องมีจำนวนหลังคาบ้านตั้งแต่ 30 หลังคาเรือนขึ้นไปและต้องมีหญิงสาวตั้งแต่ 30 คนขึ้นไป เช่นเดียวกับชายหนุ่มที่จะต้องตั้ง 30 คน ขึ้นไปเช่นกัน

การเป็นฮีโร่ต้องเข้มงวดต่อธรรมเนียมปฏิบัติ ไม่เช่นนั้นจะเกิดปัญหา ยกตัวอย่างเรื่องเล่า โดยนายสุชาติ ที่บ้านแม่สุ ตำบลหลงคอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเล่าว่า มีอยู่ครั้งหนึ่ง ลูกชายของฮีโร่ได้ไปทำพิธี รินหัวเกล้าแทนพ่อ ทั้ง ๆ ที่พ่อยังมีชีวิตอยู่ ต่อมาพ่อเกิดเป็นอัมพาต และอ้างว่าการกระทำเช่นนั้นก็เสมือนหนึ่งลูกเป็นคนฆ่าพ่อ และในที่สุดพ่อก็เสียชีวิตไปในที่สุด และเมื่อลูกได้ขึ้นเป็นฮีโร่ในปีนั้นแทนพ่อ เขาจึงทำพิธีขอขมา “หลือที่ฆ่าปู่” พิธีนี้ทำแล้วต้องทิ้งหม้ออุปกรณ์หุงหาอาหารที่ทำในพิธีนั้นทั้งหมด ต้องกลับมาแต่ตัวเปล่า จากนั้นเมียของเขาเกิดป่วยหนักและรักษาอย่างไรก็ไม่หาย ในที่สุดจึงต้องเปลี่ยนศาสนาหันมานับถือศาสนาคริสต์ ในชุมชนนั้นจึงต้องค้นหา ฮีโร่ คนใหม่ที่เป็นญาติเชื้อสายฮีโร่คนก่อนที่มีความเหมาะสมขึ้นมาเป็น ฮีโร่ แทนเขาต่อไป

นอกจากนี้ ในชุมชนบ้านหินลาดใน ผู้นำพิธีกรรม ไม่ได้อยู่ในตระกูลสายเบลาะ ดังนั้นจึงไม่สามารถที่จะประกอบพิธีกรรม เรื่อง “เบลาะ” ได้เลย ชาวปกากะญอเชื่อว่าจะต้องอยู่ในสายตระกูล “เบลาะ” เท่านั้นจึงจะสามารถประกอบพิธีเบลาะได้ ถ้า อยู่ในสาย “หลือก่อ” หลือเส่อเทธิ เช่นบ้านหินลาดใน จะไม่สามารถประกอบพิธีเบลาะได้โดยเด็ดขาด

สำหรับความคิดเห็นของผู้นำชุมชนในเรื่องเขตวัฒนธรรมพิเศษ พ่อหลวงปรีชา กล่าวว่า “คิดว่าพื้นที่เขตวัฒนธรรมพิเศษสามารถทำได้ เป็นการปกป้องวัฒนธรรม เป็นกำลังใจเป็นประโยชน์กับชุมชน ให้ได้ทิศทางที่ถูกต้อง ได้รับทราบว่ามีบางชนเผ่าบางประเทศได้ต่อสู้หนักกว่าเรา เกิดกำลังใจ การนำเอาวัฒนธรรมชุมชนมาปฏิบัติ เป็นประโยชน์กับชุมชนเอง และบางอย่างดีกว่ากฎหมายเสียอีก” ผู้ใหญ่บ้าน ชัยประเสริฐ กล่าวว่า “เคยคิดมานานก่อนที่จะมีการเสนอเรื่องเขตวัฒนธรรมพิเศษ เห็นว่าจำเป็นต้องมีการจัดการตนเองที่ชัดเจน โดยมีการสืบทอดองค์ความรู้จารีตประเพณีวัฒนธรรมดั้งเดิมของพ่อแม่ บรรพบุรุษ เราได้ปฏิบัติเป็นรูปธรรมมาระดับหนึ่ง จนเป็นที่รับรู้และมีผู้มาศึกษาดูงานบ่อยมากก่อนแล้ว พื้นที่วัฒนธรรมพิเศษ เช่น ลูกหลานไม่ค่อยออกจากชุมชน หรือเราวางคนที่จะไปเรียน ให้กลับมาสอบถามจากผู้รู้ ผู้อาวุโส และเป็นตัวแทนนำเสนอ ชุมชนไม่ปฏิเสธหน่วยงานภายนอก ที่ผ่านมามีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติตั้งแต่ปี 2534 -2535 โครงการดอยเวียงผา ให้ความรู้ในการป้องกันตนเองเมื่ออุทยานจะเข้ามาในหมู่บ้าน โดยมีการฝึกอบรมในเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้ชัดเจน ก็เลยเห็นว่าเป็นบุญคุณมาก”

โดยสรุปแล้ว ชุมชนได้เสนอลักษณะของพื้นที่เขตวัฒนธรรมพิเศษ ดังนี้ **อาณาเขตการปกครองที่ชัดเจนได้รับการรับรอง** โดยให้ชุมชนจัดการภายใต้กฎระเบียบ วัฒนธรรมประเพณีของชุมชน ชุมชนมีอำนาจในการตัดสินใจในการกำหนดเขตการจัดการตนเอง การกำหนดอนาคตในการบริหารจัดการ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและจัดการชุมชนของตนเอง **กลไก เครื่องมือทางกฎหมายและแนวปฏิบัติการพิเศษ**ของชุมชนได้รับการรับรอง โดยรัฐบาลส่งเสริม และสนับสนุนทักษะ ความเชี่ยวชาญระดับศักยภาพให้แก่ผู้นำ ผู้รู้ของชุมชนให้มีบทบาทต่อการนำเสนอรูปแบบการจัดการที่ยั่งยืน

ในส่วนเนื้อหาของเขตพื้นที่วัฒนธรรมพิเศษ ชุมชนเสนอดังนี้ **มีเวทีวิเคราะห์**ให้กับคนในชุมชน เรื่องพื้นที่วัฒนธรรมพิเศษ ว่าดีหรือไม่ดีอย่างไร ชุมชนจะตัดสินใจได้ถูกต้องมากขึ้น การอยู่อย่างปกติของชุมชนปกาสัยที่วิถีชีวิตพอเพียง เกื้อกูลต่อคนและสิ่งแวดล้อม มีกลไกโครงสร้างทางสังคมแต่ละด้านที่ชัดเจน การถ่ายทอดองค์ความรู้ สืบทอดวัฒนธรรมการจัดการป่า ผ่าน **มหาวิทยาลัยวิถีชีวิตคนอยู่กับป่า** เอกลักษณ์ วิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี ของชนเผ่าและชุมชน การเสริมรายได้ เช่น การเลี้ยงผึ้ง เพื่อขายให้เป็นกองทุนการจัดการป่าจากผู้รู้จริง การผลิตและแปรรูปทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น เช่น การทำเครื่องดนตรี กลอง แกว เตหฺนา ไม้โมซา ที่ชุมชนอื่นหาเช่นนี้ได้ยาก สนับสนุนการจัดตั้งมหาวิทยาลัยวิถีชีวิตคนอยู่กับป่า ที่ให้การเรียนรู้เรื่องธรรมชาติให้กับสังคมที่สนใจทั่วไป

บทที่ 3

บ้านมอวาดี (บ้านหนองมณฑา) ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่

หมู่บ้านมอวาดี เป็นหมู่บ้านกะเหรี่ยงสะกอหรือปกากะญอ ตั้งอยู่ หมู่ที่ 16 ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นหมู่บ้านที่มีความโดดเด่นในเรื่องการรักษาความเชื่อและวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมของคนกะเหรี่ยง ในขณะที่เดียวกันจุดเด่นที่ต่างจากหมู่บ้านอื่น คือความพยายามจัดการศึกษาให้เด็กและเยาวชนในหมู่บ้านด้วยตนเอง เพื่อการอนุรักษ์วิถีชีวิตและวัฒนธรรมในขณะที่เปิดโอกาสให้เด็กและเยาวชนได้รับความรู้จากภายนอกด้วย

3.1 ประวัติความเป็นมาและลักษณะของชุมชนที่ศึกษา

หมู่บ้านมอวาดีมีชื่อทางการว่าบ้านหนองมณฑาหรืออีกชื่อหนึ่งที่คนพื้นราบเรียกว่า “บ้านขุนแม่มุด” ซึ่งเป็นชื่อของหนองน้ำในเขตป่าของหมู่บ้าน ปัจจุบันหนองน้ำแห่งนั้นได้เปลี่ยนเป็นทุ่งนาของชาวบ้านแล้ว พื้นที่หมู่บ้านมอวาดีเชื่อว่ามีชนเผ่าลเวีอะได้อาศัยอยู่กว่า 700 ปีมาแล้ว โดยมีหลักฐานปรากฏเป็นสุสานลเวีอะที่ชาวปกากะญอเรียกว่า “เก๊ะ หว่า โล” ซึ่งเป็นชื่อหย่อมบ้านหนึ่งของบ้านมอวาดี ตามหลักฐานมีร่องรอยสุสานของ ลเวีอะ ในพื้นที่นั้น ส่วนปกากะญอบ้านมอวาดี เข้ามาอาศัยอยู่บริเวณนี้ ประมาณกว่า 300 ปีมาแล้ว ตามที่ผู้อาวุโสพิพาโล๊ะโหม่ อายุ 80 ปีได้เล่าว่า “มีการอาศัยอยู่ในเขตป่าชุมชนมอวาดีมาแล้วหลายชั่วอายุคนโดยผู้คนหลายกลุ่ม ผู้ที่เข้ามาอาศัยอยู่กลุ่มแรกย้ายมาจากหมู่บ้านแม่โต และบ้านแม่ชะปู้ กลุ่มน้ำอำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีนายตา เชอ เหล่อ เป็นคนแรกที่เข้ามาอยู่ ซึ่งในอดีตมีจำนวนบ้านเรือนไม่มาก หลังจากตั้งถิ่นฐานแล้วยังมีการย้ายที่ตั้งหมู่บ้านในบริเวณเดียวกันอีกหลายแห่ง เห็นได้จากบริเวณหมู่บ้านร้าง (แดล) เช่นพื้นที่หนองปลา พาเสอแงะโก๊ะดอยน้อยโก๊ะเสอคือเดอโก๊ะเสอ แดลพะโดะ แดลโพ การย้ายแต่ละครั้งสาเหตุหลักเนื่องจากความต้องการอยู่ใกล้แหล่งน้ำ เพราะที่อยู่เดิมในช่วงฤดูแล้งน้ำไม่เพียงพอ” สำหรับการย้ายเข้ามาอยู่ที่บ้านมอวาดี หรือหนองมณฑา ครอบครัวแรกที่มาอยู่ คือลูกหลานของนายตา เชอ เหล่อ เนื่องจากพื้นที่นี้มีความเหมาะสมในการตั้งถิ่นฐาน มีน้ำอุดมสมบูรณ์ ใกล้พื้นที่ทำกิน และอีกกลุ่มหนึ่งย้ายไปรวมกับชุมชนบ้านใหม่ที่มีคนอยู่ก่อนแล้ว ในอดีตหมู่บ้านมอวาดีอยู่หมู่ที่ 6 เช่นเดียวกับแม่มุด มีผู้ใหญ่บ้านที่เป็นทางการคนเดียวกัน ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2531 ได้มีการแยกออกเป็นสองหมู่บ้าน และมอวาดีได้เป็นหมู่ที่ 16 ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่

ความเชื่อและพิธีกรรม

ในส่วนของ การปกครองมีการปกครองโดยฮีโร่ซึ่งเป็นผู้นำตามประเพณี พระตีฟ้าไล่เป็นฮีโร่ ผู้นำในการจัดพิธีกรรม ได้แก่พิธีห้อยก้อที่ทำปีละ 1 ครั้งบริเวณบ้านของฮีโร่เพื่อความอยู่ดีมีสุขของชุมชน และพิธีห้อยตาเส่ขอที่ที่ทำที่โคนต้นไม้ใหญ่เพื่อขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ปกปักรักษาวัวควายซึ่งเป็นสัตว์ที่มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของคนกะเหรี่ยง นอกจากนั้นฮีโร่นำในพิธีอื่น ๆ ของชุมชน เช่นพิธีกรรมการมัดมือ การเลี้ยงผี(แควะซี) การเลี้ยงผีนาผีไร่ และการดูแลการละเมิดจารีตประเพณีเช่นการทำผิดทางซู้สาว ส่วนในการปกครองแบบทางการ มีผู้ใหญ่บ้านชื่อนายภิรมณ์ พงศ์ชำนาญไพโร ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลที่มาจาก การเลือกตั้ง มีหน้าที่ดูแลความเรียบร้อยของลูกบ้าน ดูแลโครงสร้างพื้นฐานและจัดสรรงบประมาณเพื่อการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ปัจจุบัน บ้านมอวาคี(หนองมณฑา)มีอยู่ 4 หย่อมบ้าน ได้แก่ 1) บ้านหนองมณฑา 2) บ้านใหม่ 3) บ้านป่าไม้ะ และ 4) บ้านขุนนิน และที่ทำการผู้ใหญ่บ้านตั้งอยู่หย่อมบ้านมอวาคี(หนองมณฑา)

นอกจากนี้ หมู่บ้านนี้มีสมาคมศูนย์รวมการศึกษาและวัฒนธรรมชาวไทยภูเขาหรืออิมเปค ซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานกับกลุ่มชาวไทยภูเขาเข้ามาดำเนินงานพัฒนาและส่งเสริมด้านต่าง ๆ มาหลายปี เช่น ในด้านการจัดการศึกษา ซึ่งจะได้กล่าวในรายละเอียดต่อไป การช่วยพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ได้แก่ ถนน น้ำประปา การส่งเสริมให้มีการจัดการป่าโดยชุมชนเอง โดยแบ่งพื้นที่ออกเป็นป่าใช้สอย ป่าอนุรักษ์ และป่าสงวน การร่วมกับชุมชนต่อรองกับรัฐให้ชาวบ้านมีที่ดินทำกินและไม่ให้ถูกอพยพ การจัดตั้งกองทุนวัว กองทุนข้าวและกองทุนหมุนเวียนสตรี เป็นต้น

3.2 วิถีชีวิตและวัฒนธรรม

กล่าวโดยทั่วไป ชาวมอวาคียังคงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมไว้ค่อนข้างมาก ยังคงมีอาชีพทำนา ทำไร่หมุนเวียน ทำสวนและปลูกพืชผักสวนครัว เช่น พริกเขียว พริกทอง ผักกาด พริก แตงกวา เก็บของป่าเพื่อบริโภคและขาย โดยมีผลผลิตตามฤดูกาล เช่น หน่อไม้ เห็ด ไข่ไม้แดง โดยยังมีระบบการช่วยเหลือกันแบบเดิมทั้งในการทำการผลิตและชีวิตทางสังคมได้แก่ การลงแขกช่วยเหลือกันไถ ไร่ นา การช่วยและร่วมงานมงคลสมรส ประเพณีปีใหม่ ประเพณีกลางปี การเลี้ยงผีไร่ การเลี้ยงผีนา การเลี้ยงผีฝ่าย งานศพ เป็นต้น อย่างไรก็ตามชาวบ้านมีความลำบากในการดำรงชีวิตแบบดั้งเดิมมากขึ้น เนื่องจากพื้นที่ทำกินมีจำกัดจากการที่เจ้าหน้าที่ป่าไม้เข้มงวดในการใช้พื้นที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังจากที่พื้นที่ป่ามอวาคีถูกจัดให้เป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำ ทำให้พื้นที่ทำกินมีน้อย บางครอบครัวไม่สามารถผลิตข้าวให้พอเพียงต่อการบริโภคได้ จึง

ต้องออกทำงานรับจ้างนอกพื้นที่เพื่อหารายได้เพิ่มเติมเช่น เก็บลำไย ดูแลผู้สูงอายุ แต่ชาวบ้านยังเลือกที่จะไม่ปลูกพืชเศรษฐกิจที่พึ่งพาการตลาด ซึ่งทำให้วิถีชีวิตและวัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงเร็วยิ่งขึ้นเหมือนในหมู่บ้านอื่น ๆ กิจกรรมทั้งด้านการทำมาหากิน และด้านประเพณีพิธีกรรมในรอบปี สรุปได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 3.1 กิจกรรมวิถีชีวิตและการผลิตในรอบปี

เดือน	กิจกรรมด้านวิถีชีวิต	กิจกรรมด้านประเพณี พิธีกรรม
มกราคม	เก็บเมล็ดพันธุ์พืชไร่, รับจ้าง	มัดมือปีใหม่, กินข้าวใหม่, พิธีต้มเหล้า กินเหล้า (เสอลาคีตะ)
กุมภาพันธ์	ถางไร่หมุนเวียน, เตรียมพื้นที่นา, สร้างบ้าน รับจ้าง, จักสาน, ทอผ้า	มัดมือปีใหม่ แต่งงาน
มีนาคม	เผาไร่หมุนเวียน , เก็บไข่มดแดง	จักสาน ทอผ้า แต่งงาน
เมษายน	สร้างกระท่อมในไร่ เก็บเศษไม้ในไร่ เตรียม ปลูกพืชพรรณต่าง ๆ ในไร่ ทำรั้วล้อมรอบไร่ หาของป่า	แต่งงาน พิธีดำหัวผู้อาวุโสในเครือ ญาติและชุมชน
พฤษภาคม	ปลูกข้าวไร่หมุนเวียน , หวานกล้าข้าวสำหรับ ดำนา ไถนา คราดนาเพื่อเตรียมดำนา	พิธีบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในวันปลูกข้าวไร่ เลี้ยงผีฝ่าย พิธีเรียกนกขั้วข้าว และ พิธีเรียกฝน
มิถุนายน	ดำนา, เก็บเห็ด, เก็บหน่อไม้	พิธีรับหัวเหล้าจากเมล็ดเชื้อพันธุ์ข้าว (แควะปือชะคลี)
กรกฎาคม	ถอน(แม่)หญ้าในไร่หมุนเวียน, เก็บหน่อไม้ เห็ด และเก็บพืชผักจากไร่หมุนเวียน	
สิงหาคม	ถอน(ลูก)หญ้าในไร่, เก็บหน่อไม้, เก็บเห็ด, ฤดูเก็บเกี่ยวข้าวโพด	พิธีมัดมือกลางปีการผลิต(กึ่ง้อลาคุบ) พิธีเลี้ยงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในไร่(ปกอคี)
กันยายน	ถอน(หลาน)หญ้าไร่หมุนเวียน, เก็บผลผลิต จากไร่	พิธีกินข้าวใหม่(เอาะปือไซ) พิธีกินข้าวเม่า และเล่นิทาน(เอาะ แซว)

เดือน	กิจกรรมด้านวิถีชีวิต	กิจกรรมด้านประเพณี พิธีกรรม
ตุลาคม	เกี่ยวข้าวไร่หมุนเวียน เก็บผลผลิตจากไร่	พิธีเช่นไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในไร่(พะถ่อเม โซ)
พฤศจิกายน	เกี่ยวข้าวในนา, นวดข้าวไร่หมุนเวียน	พิธีกรรมในลานนวดข้าว
ธันวาคม	เก็บเกี่ยวเมล็ดพันธุ์จากไร่ นวดข้าวในนา	พิธีเรียกนกขั้วข้าวขึ้นฟ้า(ก้อถ่อโถ พิธีกินเหล้ากั้นลานนวดข้าว(เผาะคี ดะ)

ในชุมชนบ้านมอวาคี มีความหลากหลายทางด้านพันธุ์พืชและยังมีความอุดมสมบูรณ์อยู่มาก ดังจะดูได้จากดัชนีชี้วัดทางธรรมชาติ คือ จำนวนและขนาดไม้เดือนที่ใหญ่ ถึงแม้การทำไร่หมุนเวียนจะถูกลดระยะพักฟื้นลงบ้างแต่พืชผักที่หลากหลายจะถูกปลูกไว้บริเวณบ้านสามารถนำมาใช้ปรุงอาหารได้ทันทีอย่างสะดวกสบาย พันธุ์ข้าวที่ปลูกก็มีความหลากหลายและเป็นข้าวพื้นถิ่น เช่น ข้าวเหนียวขาว ข้าวเหนียวเขียวหนู ข้าวกลม(ปือโปโละ) ซึ่งเป็นพันธุ์ข้าวดั้งเดิมของหมู่บ้าน ส่วนข้าวที่นิยมปลูกกันมาก คือ พันธุ์ปือซุคลี เพราะถือว่ามีรสชาติอร่อย นุ่ม เหนียว ที่สุด พันธุ์ข้าวที่ไม่ค่อยปลูกแล้ว คือ พันธุ์ป่าแม จะมีลักษณะเปลือกเป็นสีแดง เม็ดเล็ก ยาว และยังมีพันธุ์ข้าวที่ได้รับการแจกจากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ซึ่งใช้เวลาปลูกในนา 3 เดือน สั้นกว่าข้าวพันธุ์อื่นๆ

เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดียิ่งขึ้น ทางสมาคมอิมเปคได้ส่งเสริมให้มีกองทุนวัว เลี้ยงวัวเพื่อเพิ่มรายได้ ซึ่งก็พบว่าวัวได้ขยายพันธุ์และมีการแบ่งปันให้กับคนที่ไม่มี หรือนำรายได้จากการขายวัวมาแบ่งปันให้กับคนที่เลี้ยง และใช้บริโภคในชวงงานประเพณีเช่น งานแต่งงาน

ในด้านการนับถือศาสนาในปัจจุบัน พบว่ามีการนับถือ 3 ศาสนาได้แก่ ลัทธิบรรพบุรุษจำนวน 32 หลัง พุทธ 20 หลัง และศาสนาคริสต์ 9 หลัง ซึ่งถือได้ว่าเป็นหมู่บ้านที่มีความโดดเด่นในด้านที่สามารถอนุรักษ์ศาสนาแบบดั้งเดิมได้ค่อนข้างมาก เมื่อเทียบกับหมู่บ้านปกากะญออื่น ๆ ในบริเวณเดียวกันที่ส่วนใหญ่จะละทิ้งลัทธิบรรพบุรุษไป สำหรับกลุ่มที่ยังดำรงศาสนาแบบดั้งเดิม การปฏิบัติตามประเพณีและพิธีกรรมดั้งเดิมอื่น ๆ ยังคงดำรงอยู่ เช่นเดียวกับกลุ่มที่ถือศาสนาพุทธที่แม้จะไม่ทำพิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษแบบเดิม แต่ยังคงประเพณีและพิธีกรรมดั้งเดิมที่เกี่ยวกับการทำไร่ทำนาไว้

ในส่วนของสภาพของบ้านเรือน ส่วนใหญ่ยังมีรูปแบบดั้งเดิมแม้วัสดุเปลี่ยนแปลงไป ส่วนใหญ่ทำด้วยไม้ มีหลังคามุงกระเบื้อง แต่ก็มีบ้านที่ทำด้วยไม้ไผ่ มุงหญ้าคาประมาณ 10 หลัง ในชุมชนยังมีร้านค้าขายของเพิ่มขึ้นทั้งหมดจำนวน 5 ร้าน จากการที่ผู้คนมีความต้องการสินค้าจากภายนอกมากขึ้น

อย่างไรก็ดี การเปลี่ยนแปลงอันเป็นผลจากการเข้าสู่ความทันสมัยและระบบเศรษฐกิจแบบสินค้าทำให้ชุมชนเผชิญปัญหาใหม่ ซึ่งส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและวัฒนธรรมดังนี้

1) การท่องเที่ยว ที่เข้ามาในหมู่บ้าน ก่อให้เกิดปัญหาการติดยาเสพติดของวัยรุ่นและชาวบ้านบางคน มีความขัดแย้งทางผลประโยชน์ ความขัดแย้งทางวัฒนธรรม เช่น กรณีลวนลามอาสาสมัครโดยมัคคุเทศก์ นักท่องเที่ยวแต่งกายไม่เรียบร้อย นำหนังสือลามกเข้ามา การกินเหล้ามีนเมาของมัคคุเทศก์ การนำเชื้อโรคติดต่อมาแพร่ระบาด

2) การอพยพแรงงานทั้งถิ่นฐาน โดยผู้ที่ไปทำงานที่อื่นนอกจากเพื่อหารายได้เงินตราแล้ว ยังมีปัญหาอื่น ๆ ที่ผลักดันให้คนในชุมชนอพยพย้ายถิ่นฐาน เช่น ที่บ้านแม่ชะบู่ มีปัญหาการเก็บภาษีเกี่ยวกับเหล่าที่บ้านแดลลอะโตะ ปัญหาชาวบ้านถูกปล้นชิงทรัพย์ที่บ้านหนองปลา ปัญหาการแต่งงานของคู่ครองที่ไม่เหมาะสม(หน่อ เตอะ เหม่ อู้งอก พอก แกลลี่ เนอ เปอะ เส่ ยา จะดี แหล)(เน่อ เปอะ เส่ ยา เลอะ เจ๋อ นะ เจ๋อ นา ออก ซี นา เลอะ แปล่ ก่า)

3) ปัญหาความขัดแย้งระหว่างตระกูล เนื่องจากความไม่พึงพอใจของการแบ่งพื้นที่ทำกิน มีการแบ่งพรรคแบ่งพวก

4) การไม่สามารถถ่ายทอดวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมให้เข้มแข็งในลักษณะที่จะสามารถโต้ตอบวัฒนธรรมภายนอกได้ เนื่องจาก ได้รับวัฒนธรรมจากภายนอกมากขึ้น มีความต้องการความสะดวกสบายจากข้างนอก มีการเปลี่ยนศาสนาเพื่อจะได้ไม่ต้องประกอบพิธีกรรมที่ยุ่งยากแบบลัทธิบรรพบุรุษ พ่อ แม่ ทำงานหนักมากขึ้น รู้สึกเหนื่อยและต้องการพักผ่อน ทำให้ไม่มีเวลาถ่ายทอดวัฒนธรรมให้กับลูกหลาน ในขณะที่บางส่วนไม่ให้ความสนใจวัฒนธรรมตนเองและตามกระแสความทันสมัย ดังนั้นจะเห็นได้ว่าในหมู่บ้านมีการใช้อุปกรณ์และเครื่องมือเครื่องใช้ที่สะดวกสบายมากขึ้น รวมทั้งโทรศัพท์มือถือ และการเปลี่ยนแปลงการแต่งกายของกลุ่มเด็กวัยรุ่น

5) การสูญเสียพันธุ์ข้าวและพืชพื้นบ้าน เนื่องจากระบบการทำไร่ทำนามีการเปลี่ยนแปลงไป ชาวบ้านไม่สามารถทำไร่หมุนเวียนได้เหมือนแต่ดั้งเดิม การปลูกพืชในพื้นที่ที่จำกัดที่ไม่สามารถหมุนเวียนเพื่อเพิ่มพูนความอุดมสมบูรณ์ด้วยตัวของมันเองได้ ทำให้ต้องใช้พันธุ์ใหม่ที่ตอบสนองกับปุ๋ยเคมีได้ดี

รวมทั้งการกำจัดวัชพืชโดยใช้ยาฆ่าหญ้า ก็มีผลทำให้พืชพื้นบ้านที่เคยปลูกปนในไร่ข้าวตายไป พืชที่มีการ
สูญเสียพันธุ์แล้วเช่น เบอะบะซ่า นอคลี บอบะเปอวิ ประเภทข้าว เช่น บือซอมี คอซิว พืชที่กำลังจะสูญพันธุ์
ได้แก่ เบอะ เป้ เหนวเซ คือ เหนวควา เซเบคลี เป็นต้น

3.3 กลไกสำคัญในการสืบทอดวิถีชีวิตและวัฒนธรรมผ่านระบบโรงเรียนชุมชน

ประวัติการก่อตั้งโรงเรียนในชุมชน

ในอดีตนั้นชุมชนบ้านหนองมณฑาเป็นชุมชนที่ยังไม่ได้รับผลกระทบจากกระแสการพัฒนามากนัก
เนื่องจากกระแสไฟฟ้ายังเข้าไม่ถึง อีกทั้งถนนหนทางในการเดินทางสัญจรก็มีความลำบาก ใช้การเดินทาง
เป็นหลัก มีความเป็นอยู่ที่สงบเรียบง่าย เรียนรู้จากธรรมชาติและวิถีชีวิตประจำวันโดยการปฏิบัติตามผู้
อาวุโสในหมู่บ้านซึ่งมีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอด เด็กและเยาวชนเป็นผู้เรียนรู้และสืบทอดโดยตรง ถือ
ว่าชุมชนมีอำนาจในการจัดการตนเองอย่างเบ็ดเสร็จและพึ่งพาตนเอง จนกระทั่งเมื่อ 30-40 ปีที่ผ่านมา จึง
เริ่มมีการติดต่อกับภายนอก การเข้ารับการรักษาในสถานพยาบาลของรัฐ การศึกษาของเด็ก
และเยาวชน ในขณะเดียวกันหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนต่างก็เข้ามามีบทบาทในการพัฒนาชุมชนในที่
สูงมากยิ่งขึ้นโดยเฉพาะการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เช่น การตัดถนน ติดตั้งเสาไฟฟ้า สถานีอนามัย
ตลอดจนสถานศึกษา เป็นต้น ซึ่งในพื้นที่ใกล้เคียงในกลุ่มน้ำแม่วงเองก็มีการจัดตั้งโรงเรียนขึ้นหลายแห่ง
เช่น โรงเรียนบ้านหนองเต่า โรงเรียนบ้านทุ่งหลวง เป็นต้น

ชุมชนมอวาคีเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ลึกเข้าไปในป่าเขา ทำให้ยากต่อการเข้าถึงการจัดการศึกษาดังกล่าวได้ ในปี 2535 แกนนำชุมชนลุ่มน้ำวาง (นายจอนิ โอโตเซา) ได้แนะนำให้สมาคมศูนย์รวม
การศึกษาและวัฒนธรรมชาวไทยภูเขาในประเทศไทย (ศ.ว.ท) เข้าศึกษาและร่วมวิเคราะห์สภาพการณ์
ชุมชนมอวาคี และร่วมวิเคราะห์สถานการณ์ชุมชนกับชาวชุมชนมอวาคี ภายใต้การศึกษาดังกล่าว จึงเกิด
แผนงานการพัฒนาชุมชนมากมายตามความต้องการของชุมชน ซึ่งในเวลานั้นการศึกษาเป็นประเด็นที่เป็น
ความจำเป็นเร่งด่วนของชุมชน ดังนั้น แกนนำของชุมชน เจ้าหน้าที่ของสมาคมฯ ปรึกษาหารือเพื่อหาแนว
ทางแก้ไข จึงติดต่อศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดเชียงใหม่ เพื่อจัดตั้งโรงเรียนขึ้นในชุมชนและได้ส่ง
เจ้าหน้าที่ของสมาคมฯ จำนวน 4 คน ไปฝึกอบรมเรื่องการจัดการศึกษาในชุมชน เพื่อทำความเข้าใจใน
กระบวนการจัดการศึกษา และเริ่มจัดการเรียนการสอนตั้งแต่ปี 2535 จนถึงปัจจุบัน

โรงเรียนมอวาคีเกิดขึ้นจากความร่วมมือร่วมใจของคนในหมู่บ้าน โดยเริ่มจากการร่วมประชุมหารือ
เพื่อหาทำเลที่ตั้งโรงเรียน ซึ่งสถานที่ตั้งที่ได้เลือกไว้นี้เคยเป็นป่าสะตือ (เดปอ) ป่าพิธีกรรมและสถานที่ฝัง

ศพลสัตว์เลี้ยงมาก่อน เหตุผลที่ชาวบ้านเห็นพ้องต้องกันคือ ป่านี้ตั้งอยู่บริเวณทางเข้าหมู่บ้าน เป็นศูนย์รวม ใกล้กับทุกบ้านซึ่งเมื่อก่อนชุมชนมีขนาดเล็ก เด็กเดินทางไปมาได้สะดวกที่สุด โดยใช้ชื่อว่า “อาศรมมอวาดี” เนื่องจากในยุคแรกถนนหนทางเข้าในหมู่บ้านยังไม่สะดวกนักรถยนต์ก็ไม่สามารถสัญจรไปมาได้ แรงงาน และวัสดุต่างๆจึงเกิดจากชาวบ้านและคุณครูร่วมแรงร่วมใจกันช่วยกันหามาสร้าง อาคารเรียนทำจากไม้ไผ่ และหลังคามุงใบจาก ยุคแรกๆ ครูซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ของสมาคมฯ ได้รับบสนับสนุนส่วนใหญ่จากทาง สมาคมศูนย์รวมการศึกษาและวัฒนธรรมชาวไทยภูเขาแห่งประเทศไทย(ศ.ว.ท) โดยสามารถแบ่งการเรียน การสอนของโรงเรียนออกตามยุคสมัยของคุณครูที่สอนได้ดังนี้

1. ครูपालา,ครูไวยิ่ง,ครูประวิทย์
2. ครูกลุ่มมฤดี,ครูทรงพล,ครูสะเคือ
3. ครูบุวา,ครูนาวิรัตน์,ครูมรกต
4. ครูจันตา,ครูบุญชัย

เมื่อมีผู้สนใจเข้ารับการศึกษาจากโรงเรียนทั้งเด็กและผู้ใหญ่ การพัฒนาต่างๆก็เริ่มเกิดขึ้น ในปี 2537 รัฐประกาศให้เปลี่ยนชื่อศูนย์การศึกษาเป็น “ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขา (ศคช.)” ชาวบ้านเริ่ม ช่วยกันขุดถนนเพื่อเพิ่มความสะดวกสบายให้แก่คุณครูที่จะเดินทางเข้ามาสอน และทำให้สะดวกต่อการขน วัสดุก่อสร้างมาซ่อมแซมโรงเรียน จากเดิมที่เป็นหลังคามุงจาก ได้เปลี่ยนเป็นหลังคาสังกะสี และในปี เดียวกันนี้ผู้รู้ในหมู่บ้านก็เข้าไปมีส่วนร่วมในการถ่ายทอดความรู้ให้แก่เยาวชนในโรงเรียนด้วย ได้แก่ พระติ นะดิธิ พระตีก็หลู่ พระตีปีเก้ และพี่น้องเจ้าะ ซึ่งปัจจุบัน อายุ 90 ปี เล่าว่าตนเคยเข้าไปสอนนิทานในโรงเรียน ตั้งแต่ยุคแรกๆ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรการศึกษา ศคช. ที่สามารถจัดการเรียนการสอนวิชาท้องถิ่นได้ ร้อยละ 20 ต่อมาภายหลังทางคอตุงประกาศให้มีคำต่อท้ายศูนย์ฯว่า “แม่ฟ้าหลวง” จึงปรากฏเป็นชื่อที่ใช้ มาจนปัจจุบันว่า “ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขาแม่ฟ้าหลวง บ้านหนองมณฑา”

วัตถุประสงค์หลักของโรงเรียน

1. เพื่อเสริมสร้างเด็กในชุมชนให้มีฐานความรู้ทั้งทางด้านวิชาการ ความรู้ท้องถิ่น และความรู้สากล ควบคู่ไปกับการมีคุณธรรม และจริยธรรมที่จะเป็นทรัพยากรของชุมชนที่มีคุณภาพในอนาคต
2. เพื่อพัฒนาโรงเรียน “แม่แบบ” ที่เป็นโรงเรียนทางเลือกที่มีความเหมาะสมสำหรับที่สูง
3. เพื่อสร้างแหล่งการเรียนรู้ ศูนย์กลางการเรียนรู้ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ทางการศึกษา ทางเลือกที่เป็นรูปธรรม

4. เพื่อเสริมสร้างศักยภาพ การบริหารจัดการของคณะกรรมการสถานศึกษาให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และเป็นรูปธรรม

5. เพื่อพัฒนาบุคลากรของโรงเรียนให้เป็น "ครูแม่แบบ" ที่มีคุณภาพทั้งความรู้ทางวิชาการความรู้ ท้องถิ่น และความรู้สากล ทำให้การดำเนินการของโรงเรียนชุมชนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และเป็นรูปธรรม

สี่ประจำโรงเรียน มีดังนี้ สี่เขียว คือ ธรรมชาติ สี่แดง คือความเป็นผู้นำ สี่ขาว คือ ความโปร่งใส
การพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอน

การพัฒนาหลักสูตรมีการปรับปรุงมาตลอดเรียนตามลำดับช่วงเวลาดังนี้

ปี 2538 มีการพัฒนาหลักสูตรให้ผู้รู้เข้ามาสอนอย่างเต็มที่ แบ่งการเรียนรู้ออกเป็น 9 สาระ ร่วมกับ กศน.เชียงใหม่

ปี 2541-2547 ทดลองหาแนวทางการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนเป็นแบบการที่เหมาะสมที่สุดกับชุมชน

ปี 2545-2548 ใช้หลักสูตร ศศช. เป็นปีสุดท้าย

ปี 2547-2548 เริ่มเข้าสู่ระบบการเรียนการสอนอย่างชัดเจน ใช้หลักสูตรแกนกลาง 8 สาระการเรียนรู้ให้ผู้สอนออกแบบการเรียนการสอนเอง

ปี 2549 มีการบูรณาการการเรียนการสอน ร่วมกับวิชาเรียนปกติ

ปี 2552 - ปัจจุบัน บูรณาการการเรียนการสอนร่วมกับหลักสูตรแกนกลาง ในหนังสือแบบ 8 สาระของ สปฐ. หลักสูตรปี 2541 ควบคู่กับการเรียนการสอน 6 สาระของกศน. หลักสูตรปี 2551ใช้การประเมินผลการเรียนรู้ผ่านข้อสอบของกศน.

ปัจจุบันการเรียนรู้ของศศช.บ้านหนองมณฑา มีการจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการสาระ ท้องถิ่นในหลักสูตรแกนกลาง เป็นหลักสูตรพื้นบ้านควบคู่กับการเรียนรู้ในห้องเรียน เปิดสอนในระดับอนุบาลถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โดยเด็กจะได้เรียนรู้วิถีชีวิตปกาเกาะญอผ่านผู้รู้ที่เสียสละเวลามาสอน วิชาความรู้ต่างๆ เช่น การเล่นนิทาน การสอนบทลำนำ และตัวหนังสือลิว นอกจากนี้ยังมีการจัดกิจกรรมเข้าค่ายศึกษาธรรมชาติและพัฒนาความรู้ต่างๆของผู้เรียนอย่างต่อเนื่อง โดยมีรายละเอียดรูปแบบและ กิจกรรมการจัดการเรียนการสอน ที่จัดให้กับเด็กและเยาวชนดังนี้

○ กลุ่มที่ 1 ระดับเด็กเล็ก-อนุบาล ใช้ภาษาแม่ในการจัดการเรียนรู้ให้แก่เด็กร้อยละ 90

○ กลุ่มที่ 2 ระดับประถมศึกษา 1-3

- 1) ใช้ภาษาแม่ในการจัดการเรียนการสอนร้อยละ 60 อธิบาย พูด ในห้องเรียน ใช้ภาษาไทย และภาษาปกากะญอ
- 2) เรียนรู้จากการปฏิบัติจริง ทั้งในระดับครอบครัว ชุมชน งานในชีวิตประจำวัน พิธีกรรม และกิจกรรมของชุมชนตามฤดูกาล ระบบการทำไร่ทำนา อาชีพ เรือกสวนไร่นา การดูแล สุขภาพ การดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม และทรัพยากรชุมชนตามวิถีของปกากะญอ

○ กลุ่มที่ 3 ระดับประถมศึกษา 4-6

มีกิจกรรมเหมือนระดับที่ 2 แต่ใช้ภาษาไทยร้อยละ 70

การประเมินผล

การประเมินผลการจัดการเรียนการสอนที่ผ่านมา ได้ข้อสรุปดังนี้

- 1) นักเรียนทุกชั้นเรียนมีความสุขกับการเรียนรู้ในสิ่งที่ใกล้ตัว โดยเฉพาะการเรียนรู้ที่ใช้ภาษาแม่ในการสื่อสาร และทำให้เด็กมีความเข้าใจเนื้อหาสาระการเรียนรู้ที่ลึกซึ้งกว่า อีกทั้งเด็กและเยาวชนที่จบในชุมชน สามารถนำความรู้ประสบการณ์ไปปรับใช้กับสังคมภายนอกได้อย่างมีความสุข จากปรากฏการณ์เด็กสามารถตอบคำถาม สนทนา พูดคุยกับผู้สอนด้วยภาษาแม่และภาษาไทยได้ มีการค้นหาความรู้เพิ่มเติมจากผู้รู้ คนเฒ่าคนแก่ในชุมชน
- 2) เด็กและเยาวชนเป็นผู้นำเยาวชนที่มีองค์ความรู้ทั้งดั้งเดิมและแบบใหม่ และมีความภาคภูมิใจในตัวเอง รวมทั้งมีความกล้าแสดงออกมากขึ้น
- 3) เยาวชนที่จบในชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 สามารถเล่นเตหน่าได้ อ่านและเขียนภาษาปกากะญอได้ทุกคน
- 4) เยาวชนสามารถขับลำนำในพิธีกรรมต่างๆได้ เช่น งานแต่งงาน งานศพ ประเพณีปีใหม่ เป็นต้น
- 5) ผู้รู้และผู้ปกครองได้มีโอกาสทบทวนบทบาทของตนเอง โดยเฉพาะความรู้ท้องถิ่นที่จะต้องมีส่วนร่วมในการสอนบุตรหลานของตน ทำให้ผู้รู้ คนเฒ่าคนแก่ ผู้ปกครองได้รู้พื้นที่บทบาทของตนเองตามจารีตประเพณีดั้งเดิม สอน เล่านิทาน ให้ข้อมูลลูกหลานเพื่อการเรียนรู้เพิ่มเติมและการมีส่วนร่วมในห้องเรียน
- 6) มีป่าเดปอ ที่ชาวบ้านยังยึดถือปฏิบัติอยู่ด้วยความเชื่อที่ว่า คนกับป่าสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างยั่งยืน และเชื่อว่าขวัญของคนจะอยู่กับต้นไม้

- 7) การยึดถือการปฏิบัติตามวิถีวัฒนธรรม วิถีชีวิต ที่ยังเน้นความพอเพียง เช่น อาชีพดั้งเดิม คือ ทำนา ทำไร่ และยังปฏิบัติกิจกรรมตามวงจรในรอบปี ได้อย่างต่อเนื่อง และใช้องค์ความรู้พื้นบ้านในการดำเนินชีวิตประจำวัน
- 8) การดูแลสุขภาพสุขภาพ และการบำบัดรักษาตามประเพณี โดยการใช้ยาสมุนไพร คาถาอาคม นวดแผนโบราณ และพิธีกรรม

3.4. กลไกการสืบทอดวิถีวัฒนธรรมตามประเพณีของชาวกะเหรี่ยง

3.4.1 “เบลาะ”กลไกการสืบทอดวัฒนธรรมที่สำคัญในอดีต

ในหมู่บ้านมอวาคีไม่มีสิ่งๆที่เรียกว่า“เบลาะ” แต่จากการศึกษาทำให้ได้ทราบเรื่องราวความเป็นมา และลักษณะของ“เบลาะ” ที่มีอยู่ในอดีต โดยสามารถวิเคราะห์ลักษณะและบทบาทของ“เบลาะ”ในฐานะที่เป็นกลไกการสืบทอดวัฒนธรรม ผ่านตำนาน เรื่องเล่าต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1) เล่าเรื่อง “เบลาะ” ผ่าน ตำนานและชา(บทกล่าวนำ)

จากการสัมภาษณ์คุณยายหน่อจจ อายุ 90 ปี บ้านมอวาคี ต. แม่วิน อ. แม่วาง จ. เชียงใหม่ ท่านได้เล่าตำนานการเกิดขึ้นของเบลาะประจำหมู่บ้านแม่สะป๊อก ซึ่งห่างจากบ้านมอวาราว 10 กิโลเมตร และคุณยายหน่อจจเคยอยู่ที่นั่นมาก่อนได้เล่าว่า “มีสามีภรรยาคนหนึ่ง ได้ให้กำเนิดบุตรชายคนหนึ่ง และตั้งชื่อให้ว่า “เปอเยาแล” เขาคลอດออกมาจากท้องแม่พร้อมกับปิ่นหนึ่งกระบอก ด้วยเหตุนี้เปอเยาแลจึงกลายเป็นคนวิเศษ ผมของเขาไม่สามารถตัดขาดจากศีรษะได้ และถูกปล่อยไว้อย่างนั้นจนยาวเพื่อย ครั้งเมื่อโตเป็นหนุ่มเขาเป็นกำลังสำคัญของครอบครัว ชยัน อดทน มุ่งมานะในการทำมาหากิน ทำไร่ เลี้ยงสัตว์จนกลายเป็นผู้มีฐานะดีคนหนึ่งในหมู่บ้าน เขาเป็นที่รักใคร่ของครอบครัวและเพื่อนๆ เขาได้สร้างบ้านของตนเองไว้อาศัยอยู่หนึ่งหลัง ทั้งที่ยังไม่ออกเหย้าเรือน ตกเย็นเพื่อนๆ ต่างพากันมาเยี่ยมเยียนที่บ้านของเขา และทำกิจกรรมต่างๆ ด้วยกัน เช่น ฟันเชือก จักสาน บั่นด้าย กรอด้าย ทอผ้า เป็นต้น นอกจากนี้เขายังออกนอกหมู่บ้านลงไปค้าขายในเมืองเชียงใหม่ การค้าขายของเขาเจริญรุ่งเรือง จนเป็นที่รู้จักของเจ้าเมืองและบรรดาพ่อค้าเป็นอย่างดี แต่ต่อมาความรุ่งเรืองในการการค้าขายกลายเป็นที่อิจฉาของเจ้าเมืองและบรรดาพ่อค้า เพราะพวกเขาเกรงว่าเปอเยาแลจะกลายเป็นเจ้าเป็นนายแทนพวกตน จึงออกอุบายเพื่อกำจัดเขาเสีย โดยชวนเพชรไ้บนยอดดอยสุเทพ และให้เปอเยาแลยิงด้วยปืนที่พวกเขาจัดหามาให้มากมาย หากยิงโดนก็จะยกเมืองให้ แต่หากไม่โดนเขาต้องกลายเป็นทาส เปอเยาแลมองดูปืนที่ถูกจัดให้และเห็นว่าไม่มีสัก

กระบอกที่สามารถยิงจากตัวเมืองเชียงใหม่ถึงยอดสุเทพได้ จึงเอาปืนที่คล้องมาพร้อมกับตนจากท้องแม่ยิงขึ้นไป ปรากฏว่าถูกเพชรตกหายลงไปในพื้นที่

แต่เจ้าเมืองและบรรดาพ่อค้ายังไม่พอใจ จึงเรียกพ่อของเปื่อยาแลลงมาหา และบอกกับเขาว่า หากสามารถบอกวิธีกำจัดบุตรชายได้จะยกเมืองและทรัพย์สินสมบัติให้ทั้งหมด ด้วยความโลภและกลัวว่าตนเองจะเสียศักดิ์ศรี หากว่าบุตรชายของตนจะมีอำนาจยิ่งใหญ่มากกว่าตน เขาจึงบอกกับเจ้าเมืองและบรรดาพ่อค้าว่า ความวิเศษและชีวิตของบุตรชายของตนอยู่ที่การมีผมยาว จะต้องหาเศษผ้าชิ้นมาแช่น้ำ แล้วเอาน้ำนั้นสระผมของเขา แล้วจะสามารถตัดผมออกได้ จากนั้นเขาจะล้มป่วยลง และที่สุดเขาก็จะเสียชีวิต ด้วยวิธีนี้ทำให้เจ้าเมืองและบรรดาพ่อค้าสามารถกำจัดเปื่อยาแลได้ในที่สุด

หลังจากเปื่อยาแลเสียชีวิตลง บรรดาเพื่อน ๆ ต่างอาลัยอาวรณ์คิดถึงเขา พวกเขาทำอะไรร้อยอย่างอื่นไม่ได้นอกจากการไปอยู่รวมกันที่บ้านของเขาในเวลาเย็น และทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่เคยปฏิบัติกันมาครั้งเมื่อเขามีชีวิตอยู่ เพื่อเป็นการระลึกถึงเขา และได้เรียกชื่อบ้านของเปื่อยาแลหลังนั้นว่า *เปื่อยาแล อะ เบลาะ* มีความหมายว่า เบลาะของเปื่อยาแล และเบลาะแห่งนี้ยังมีร่องรอยอยู่ที่บ้านแม่สะป๊อกจนถึงปัจจุบัน”

สำหรับ “ธา” หรือลำนำที่กล่าวถึง “เบลาะ” มีอยู่มากมาย ซึ่งเนื้อหาของธาได้กล่าวถึงกิจกรรมต่างๆ ที่กระทำในเบลาะ หรือเกี่ยวข้องกับเบลาะในโอกาสประเพณีต่าง ๆ เช่น ประเพณีงานศพ ประเพณีสมรส การเกี่ยวพาราสีกันของหนุ่มสาว การต้อนรับแขก เป็นต้น จากการสัมภาษณ์คุณปู่คดี อายุ 73 ปี บ้านหนองเต่า ต. แม่วิน อ. แม่วาง จ. เชียงใหม่ ท่านได้เอ่ยเอื้อนธาที่กล่าวถึงเบลาะหลายบทดังนี้

- “มี หม่อ ปุกา คะ เหน่ ตา ชู, ต่า ซี โอะ ทอ เลอ เบลาะ ปู” ธาบทนี้มีความหมายว่า “ฝันว่ามีคนยิงหมี่ได้ ตื่นขึ้นมากลายเป็นว่ามีศพตั้งอยู่ในใจกลางเบลาะ” บทลำนำได้บ่งชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่า เมื่อมีผู้เสียชีวิตลง จะมีการนำศพผู้เสียชีวิตมาไว้ที่เบลาะ และมีการทำพิธีส่งวิญญาณผู้ตายสู่สุคติที่นั่น และธาบทนี้เป็นบทหนึ่งจากหลาย ๆ บทที่ขับร้องระหว่างพิธี
- “พอ เบลาะ โดะ ปู อะ ชู ซี, จอ แฮ ถ่อ จอ เกอะ ลือ ซี” มีความหมายว่า “เบลาะของท่านช่างใหญ่โต มีหลายสิบห้อง ปลอดภัยและลมโชยระรื่นดีแท้ เมื่อข้าได้ขึ้นมาอยู่ทำเอาข้าถึงกับเย็นตัวจนหนาวสั่น” ธาบทนี้ได้กล่าวถึงบริบทของการใช้เบลาะในพิธีสมรส เมื่อฝ่ายเพื่อนบ้านเจ้าบ่าวมาถึงบ้านเจ้าสาว ฝ่ายเพื่อนบ้านเจ้าสาวจะใช้เบลาะเป็นสถานที่ต้อนรับพวกเขา และทั้งสองฝ่ายจะขับธาด้าต่อกัน ถามไถ่สาระทุกข์สุขดิบ และยกยอปอขึ้นกันและกัน และเรื่องที่ยกยอปอขึ้นกันที่ขาดไม่ได้ คือตัวเบลาะดังบทธาด้าดังกล่าวนี้แหละ ฝ่ายเพื่อนเจ้าสาวที่ถูกยกยอปอขึ้นก็จะถ่อมตนว่าไม่เป็นความจริงดังว่า โดยจะขับบทธาด้าได้ตอบไปว่า

“เบลาะเตอะ โดะ จิ เบลาะ โดะ ลอ, เบลาะ โดะ โย โฟ เลอะ บอ กอ” มีความหมายว่า “เบลาะของข้าเล็กนิดเดียว โยเจ้าถึงมาบอกว่าใหญ่โตปานนั้นเล่า ที่ใหญ่จริงแท้ต้องของคน เมืองบางกอกโน้น”

- จอ เหม่ เหล่ โฟ จอ แฮ ริ, จอ เหม่ ล้อ โฟ จอ แฮ ริ

ริ เตอะ หลู่ ริ ล้อ เตอะ มี, ริ เตอะ กวะ ริ ล้อ เตอะ มี

ริ ริ เมะ ตื่อ เบลาะ โดะ ริ, แอะ หลู่ จิ เตอะ แอะ หลู่ จิ

เมะ เตอะ แอะ ริ เก หล่อ คี

มีความหมายว่า “ข้าเป็นล้อหมุนมาหา ข้าเป็นเกวียนหมุนมาหา ผ่านดอยลูกหนึ่งเสียงอย่างหนึ่ง ผ่านอีกลูกหนึ่งเสียงก็อีกอย่างหนึ่ง มาถึงใต้ถุนเบลาะอันใหญ่โตระโหฐาน จะรักข้าหรือไม่ก็ว่ามา หากไม่รัก ข้าก็หมุนกลับไปแล” เป็นชาติที่ขบขันในพิธีขอขันหมากในประเพณีสมรส โดยฝ่ายเจ้าบ่าวจะยกขันหมากมาที่บ้านเจ้าสาว ฝ่ายเจ้าสาวจะเป็นผู้ขอขันหมากนั้น การขอต้องขอด้วยธำ ธาบทนี้ฝ่ายเจ้าบ่าวเป็นผู้เริ่มต้นก่อด้วยการถ่อมตนอย่างด้อยต่ำทำนองว่า ตัวเขาเปรียบดั่งล้อดั่งเกวียนหมุนมาผ่านดอยลูกแล้วลูกเล่าด้วยความยากลำบาก เสียงดังอืดๆ อืดๆ ออดๆ แอดๆ หลากหลากเสียง จวนพั้งแหล่มีพั้งแหล่ แต่ก็มาถึงใต้ถุนเบลาะที่ใหญ่โตเช่นนั้น แล้วพวกท่านจะต้อนรับตอบรักเขาไหม หากไม่แล้วเขาก็ต้องกลับไปอย่างน่าอัปอาย เป็นชาติอีกบทหนึ่งที่ได้บ่งเบาะถึงรูปแบบการใช้เบลาะในประเพณีสมรส โดยพิธีขอขันหมากจะกระทำในเบลาะเช่นเดียวกับการต้อนรับเพื่อนเจ้าบ่าวในวันที่มาร่วมพิธีสมรส

- “เบลาะ โดะ ฟู บอ บอ เล เล, เกรอ เลอะ คะ แกะ เก โอะ เก” มีความหมายว่า “ภายในเบลาะโล่งเตียนสะอาดเสียจริงอย่างนี้ พี่คะแกว่าจะมาอยู่ที่นี้ละ” ธาบทนี้มีที่มาจากเรื่องเล่าว่าชายหนุ่มผู้หนึ่งนอนฝันว่าได้เข้าไปยังเบลาะหลังหนึ่งที่มีหญิงสาวสวยคนหนึ่งกำลังอยู่ที่นั่น เมื่อเจอกันทั้งสองก็ได้พูดจาหยอกล้อ เกี้ยวพาราสีกันตามประสาหนุ่มสาว ที่สุดหญิงสาวได้ชักชวนชายหนุ่มมาอยู่กับเธอในเบลาะหลังนี้ (ดังบทอาข่าข่างต้น) แต่ชายหนุ่มได้ตอบปฏิเสธเป็นธาเช่นกันว่า “เบลาะ โดะ ฟู ฉวี เอะ ซา เบอ, ชู ญา คะ แกะ เตอะ แฮ เลอ” มีความหมายว่า “เบลาะหลังใหญ่นี้สุนัขขีรดีไล่ ตั้งแต่เช้าจะไม่มาอย่างกรายที่นี้อีกเลย” จากนั้นชายหนุ่มก็ตื่น และอุทานในใจว่า ดินะที่ข้าปฏิเสธไป มิเช่นนั้นข้าก็จะกลายเป็นศพและถูกเก็บไว้ในเบลาะแน่แท้ เพราะเขารู้จากบรรพชน ว่าการฝันถึงเบลาะมักเป็นสัญญาณลึกลับของความตายในหลาย ๆ ครั้ง ธาที่มาจากเรื่องเล่าสองบทนี้ได้กลายเป็นธาที่ใช้โต้ตอบกันกันอย่าง

แพร่หลายในหมู่คนหนุ่มสาว โดยเฉพาะโอกาสที่ไม่พอใจอีกฝ่ายหนึ่ง ไม่เฉพาะคนหนุ่มสาวเท่านั้น ผู้ใหญ่ก็ใช้ด้วยเมื่อได้จังหวะและเวลาที่เหมาะสม

- มี เต เบลาะ อะ ฐู่ เปอะ ญื่อ ปุก่า เต ใจ อ ฐู่ เปอะ ญื่อ
เต เบลาะ อู กอย เปอะ หน้า เนอ เตใจ อู กอย เปอะ หน้า เนอ
กอย เปอะ หน้า เนอ ส่อ เหล่ เลอ เบลาะ โดะ อะ ญู้ ญัย เกอะ เธอ

มีความหมายว่า “ผู้เฒ่าผู้แก่สร้างเบลาะมีเสาใหญ่และสูง พวกเขาจะระดมคนมาช่วยกันด้วยการเป่าแตรเขาควาย เมื่อแตรเขาควายดังก็ก๊อ้ง ผู้คนมากมายมาช่วยกันสร้างเบลาะ จนได้เบลาะหนึ่งใหญ่มหึมา มีห้องถึงเจ็ดห้อง” ภาษานี้เป็นการบ่งชี้ถึงขนาดของเบลาะที่ค่อนข้างใหญ่ ซึ่งต้องใช้พลังสามัคคีของคนในชุมชนอย่างแท้จริง มิเช่นนั้นแล้วการสร้างเบลาะไม่สำเร็จอย่างแน่นอน และ “แกว” หรือแตรเขาควายคือเครื่องมือที่ใช้เรียกระดมพลัง และเป็นสัญลักษณ์ของความสามัคคีของคนในชุมชน

- มี เต เบลาะ เต เลอะ ฮี เคอ ปุก่า เต ใจ เต เลอะ ฮี เคอ
มี เต เบลาะ ธิ จุก่อ ปุก่อ เดอ ปุก่า เต ใจ ธิ จุก่อ ปุก่อ เดอ
อะ เบลาะ โดะ ญู ส่อ เหล่ เลอ หมื่อ เดอ ควา อะ หล่อ เลอะ เปลอ

มีความหมายว่า “ผู้เฒ่าผู้แก่สร้างเบลาะไว้ที่ชานหมู่บ้าน พวกเขาจะตีฆ้อง กลอง ฉาบตั้งระงมทั่วในเบลาะ ที่สุดเบลาะก็กลายเป็นสถานที่รวมกันของบรรดาหนุ่มสาวตั้งแต่นั้นมา” ภาษานี้ได้บ่งชี้ถึงวัตถุประสงค์ของเบลาะอีกเรื่องหนึ่ง คือการเป็นพื้นที่มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้องค์ความรู้ในด้านต่าง ๆ ของบรรดาหนุ่มสาว เช่น การจักสาน การทอผ้า ๓ เป็นต้น รวมไปถึงการสร้างความสัมพันธ์กันระหว่างกัน

2) “เบลาะ” บทบาทการใช้ประโยชน์ของชุมชน

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์แบบกลุ่ม (Focus group) คนเฒ่าคนแก่ทั้งบ้านหนองเต่า พุ่งหลวง และมอวาคี 7 คน แยกเป็นผู้หญิง 3 คน และผู้ชาย 4 คน สามารถสรุปรูปแบบการใช้ประโยชน์ของเบลาะดังนี้

(1) การเป็นสถานจัดงานศพ หากมีคนเสียชีวิตลงจะมีการนำศพมาเก็บไว้ในเบลาะ ในระหว่างเก็บศพซึ่งใช้เวลา 3-5 คืนก็จะการขันธ์ธาส่งวิญญาณผู้ตายสู่สุขคติในช่วงค่ำโดยผู้ใหญ่ และหลังจากนั้นบรรดาหนุ่มสาวจะขึ้นมาเดินรอบศพและขันธ์ธากั้วพาราสิกัน ซึ่งใช้เวลาทั้งคืน ความหมายหนึ่งเป็นโอกาส

ของหนุ่มสาวที่จะได้สร้างความสัมพันธ์กัน และความหมายหนึ่งเพื่อเป็นการสร้างบรรยากาศไม่ให้เกิดความโศกเศร้าแก่ญาติผู้ตาย

(2) การเป็นสถานที่จัดงานสมรส หากมีงานประเพณีสมรส เบลาะจะใช้เป็นสถานที่จัดงานในหลายขั้นตอน ได้แก่ เป็นสถานที่ทำพิธีขอขันหมาก ต้อนรับเพื่อนเจ้าบ่าวที่มาจากต่างหมู่บ้าน เป็นที่นอนของเพื่อนเจ้าบ่าว ซึ่งจะเป็นการแบ่งเบารภาระให้กับครอบครัวเจ้าสาวอย่างมาก ทั้งยังสะดวกสำหรับการมาเยี่ยม พุดคุยกับแขกของเจ้าบ้านด้วย

(3) การเป็นสถานที่ศึกษาเรียนรู้และถ่ายทอดองค์ความรู้ของหนุ่มสาว หากว่างเว้นจากประเพณีงานศพ และประเพณีสมรสแล้ว เบลาะจะกลายเป็นสถานที่รวมกันของคนหนุ่มสาวในยามค่ำ พวกเขาจะมาทำกิจกรรมต่างๆที่เกี่ยวกับวิถีการทำมาหากินในชีวิตประจำวันตามบทบาท หน้าที่ของแต่ละเพศและวัย เช่น หญิงสาวจะทอผ้า บักผ้า กรอผ้า ปั่นฝ้าย เป็นต้น ส่วนผู้ชายจะฟันเชือก จักสาน เล่นดนตรี เป็นต้น ซึ่งการทำกิจกรรมเหล่านี้จะมีการถ่ายทอดให้แก่กันและกัน และที่สำคัญหนุ่มสาวที่มีประสบการณ์แล้วเป็นรุ่นพี่ ก็จะสอนรุ่นน้อง ซึ่งถือว่าเบลาะเป็นเวทีแห่งการศึกษาเรียนรู้ ถ่ายทอด และสืบทอดองค์ความรู้ของกลุ่มหนุ่มสาว

(4) การเป็นสถานที่ต้อนรับแขก เนื่องจากแขกจากต่างหมู่บ้านต่างถิ่นทั้งที่รู้จักและไม่รู้จักเข้ามาเยี่ยมหรือแวะพักที่หมู่บ้านอยู่เสมอ แขกดังกล่าวจะถูกจัดให้พักที่เบลาะประจำหมู่บ้าน และชาวบ้านก็จะประชาสัมพันธ์ให้เพื่อนบ้านรับรู้อย่างรวดเร็ว ทำนองว่าหากแขกมาทางทิศเหนือหรือทิศใต้ของหมู่บ้าน ชาวบ้านทั้งสองทิศก็จะรับรู้ในเวลาไล่เลี่ยกัน และตกเย็นก็มุ่งหน้าไปยังเบลาะเพื่อไปเยี่ยมเยียน พุดคุย และกินข้าวร่วมกัน

3) นัย ของ “เบลาะ” ที่สัมพันธ์กับโครงสร้างทาง ด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเมืองของชาวกะเหรี่ยงในอดีตและผลต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน

เบลาะถือเป็นเรื่องในระดับชุมชน เพราะฉะนั้นโครงสร้างการจัดการจะเป็นบทบาทของผู้ชาย ส่วนผู้หญิงจะเป็นผู้ร่วมและผู้สนับสนุน สำหรับผู้ปฏิบัติการด้านประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ในแต่ละโอกาสจะเป็นบทบาทของผู้นำหมู่บ้าน (ฮีโร่) อย่างไรก็ตามผู้นำหมู่บ้านจะมีกลุ่มผู้อาวุโสทั้งหญิงและชายร่วมเป็นที่ปรึกษา เพื่อพิจารณาตัดสินใจในเรื่องต่างๆที่เข้ามาเกี่ยวข้อง ผู้นำหมู่บ้านจะไม่ตัดสินใจลำพังด้วยตัวเองเท่านั้น ส่วนเด็กและกลุ่มหนุ่มสาวจะเป็นผู้มีส่วนร่วมในฐานะผู้เรียนรู้ ผู้รับการถ่ายทอด และสืบทอด สำหรับช่วงเวลาของการมารวมกันของกลุ่มผู้อาวุโสเพื่อปรึกษาหารือกัน ไม่ได้กำหนดตายตัว ขึ้นอยู่กับจังหวะ เวลา โอกาส หรือสถานการณ์ที่เกิดขึ้น หรือพุดคุยกันอย่างไม่เป็นทางการ ขณะไปทำงานร่วมกัน

การกินข้าวและดื่มเหล้าด้วยกันในตอนค่ำในบางโอกาส ซึ่งวิธีปฏิบัติเช่นนี้ได้ชี้ให้เห็นว่า โครงสร้างการจัดการของสถาบันการสืบทอดเบลละในอดีตเป็นไปตามวิถีชีวิตอย่างเรียบง่าย มีกลุ่มคนที่เข้ามาเกี่ยวข้องไม่มากนักตามสภาพความเป็นจริง ได้แก่ ผู้นำหมู่บ้าน บรรดาผู้อาวุโสทั้งชายและหญิงในฐานะผู้ถ่ายทอดและกลุ่มเด็กและเยาวชนผู้เรียนรู้และสืบทอด

ด้านเศรษฐกิจ ในอดีตเบลละนับเป็นสถานที่สำคัญมากในการจัดการแรงงานของกลุ่มหนุ่มสาว กลุ่มหนุ่มสาวจะมาพบปะกันในเบลละในเวลาค่ำ เพื่อมาตกลงกันเรื่องการลงแขก หรือแลกเปลี่ยนแรงงานประจำวัน โดยที่แรงงานของกลุ่มหนุ่มสาวจะเป็นองค์ประกอบสำคัญของความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ทั้งระดับครอบครัวและชุมชน หากปราศจากพวกเขาแล้ว งานที่ต้องใช้คนจำนวนมาก ได้แก่ หว่านข้าว ปลูกข้าว ดายหญ้า และเกี่ยวข้าว จะเสร็จช้า

ด้านสังคม เบลละถือเป็นศูนย์รวมทางสังคมของชุมชนอย่างแท้จริง ภาษาปกากะญอมักใช้คำว่า “ฮี้ชะ” หรือ “หัวใจหมู่บ้าน” ควบคู่กับเบลละเสมอ เนื่องจากประเพณีสำคัญๆ ระดับชุมชน ได้แก่ ปีใหม่ กลางปี มงคลสมรส งานศพ จะกระทำในเบลละ ซึ่งประเพณีเหล่านี้เป็นเงื่อนไขสำคัญของการมารวมกันเป็นสังคม มีการปฏิสัมพันธ์กัน ร่วมมือกันทำกิจกรรม และช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

ด้านวัฒนธรรม เบลละเป็นสถานที่สอน เรียนรู้ ถ่ายทอด และสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีให้กับกลุ่มคนในหมู่บ้านหลายด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการถ่ายทอดให้กับกลุ่มเด็กและกลุ่มหนุ่มสาว เช่น การขับลำนำทั้งในงานศพและงานมงคลสมรส พิธีกรรม การรำดาบ การจักสาน การถักทอ การเล่นนิทาน เป็นต้น โดยมีวิธีการทั้งปฏิบัติจริง การแนะนำสั่งสอน และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

ด้านการเมือง การเป็นสถานที่คอยเชื่อมประสานความสัมพันธ์ที่ดีของคนในชุมชน และบทบาทในการเป็นเวทีแห่งการไกล่เกลี่ยกรณีพิพาทระหว่างคนในชุมชน รวมถึงการมีภารกิจในการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชนอื่นๆ เพื่อให้ชุมชนมีความรอดปลอดภัย ปราศจากข้อขัดแย้งที่อาจเกิดขึ้นได้ระหว่างชุมชน ซึ่งนำไปสู่การอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

ปัจจุบัน โครงสร้างการจัดการเปลี่ยนแปลงไป อันเนื่องมาจากอิทธิพลของระบบราชการที่เข้ามามีบทบาทแทนที่ ผู้นำทางการทั้งกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกอบต. และครูจะเข้ามามีบทบาทแทนที่ผู้นำตามประเพณีวัฒนธรรมมากขึ้นเกือบทุกด้าน ทั้งด้านการปกครอง การเมือง เศรษฐกิจ และการศึกษา ผู้นำหมู่บ้านและกลุ่มผู้อาวุโสเหลือบทบาทเพียงด้านพิธีกรรมตามประเพณี ซึ่งไม่สามารถต้านทานกระแสการปกครอง การเมือง เศรษฐกิจ และการศึกษาสมัยใหม่ได้ ทำให้นับวันบทบาทของผู้นำหมู่บ้านลดน้อยถอยลง จนไม่สามารถมีอิทธิพลต่อการถ่ายทอดและสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีได้อีกต่อไป พะตีแก้ว จิเกได้

กล่าวถึงเรื่องนี้ด้วยว่า “ในอดีตผู้นำหมู่บ้านและกลุ่มผู้อาวุโสจะจัดการครบถ้วนและเกี่ยวโยงกันทุกเรื่อง ทั้งด้านสังคม วัฒนธรรม ประเพณี การทำไร่ทำนา การลงแขก การเอามือเอแรง การขับลำนำ การแต่งงาน ปีใหม่ งานศพ การใกล้เคียงข้อพิพาท ฯลฯ ปัจจุบันกระบวนการเหล่านี้หายไป แต่เราไม่สามารถทำอะไรได้ เราในฐานะคนแก่ มีแรงน้อย เขามองว่าเราไม่มีคุณค่า ในอดีตผู้ที่มีบทบาทสำคัญคือผู้นำฮีโร่ ผู้รู้ในชุมชน แต่ปัจจุบันโครงสร้างทางราชการเข้าครอบงำทั้งหมด ฮีโร่แทบจะไม่มีบทบาทเหลือเลย จะเหลือไว้ก็แค่การทำพิธีกรรมตามประเพณีบางอย่างเท่านั้น ยิ่งหมู่บ้านที่เปลี่ยนไปนับถือศาสนาอื่น แม้แต่ฮีโร่ก็ไม่มีแล้ว การสืบทอดจึงขาดหายไป ทางออกที่ดีอีกทางหนึ่งตนคิดว่าในปัจจุบันเราจะให้เด็กเอามือเอแรงกัน เช่น เวลาเกี่ยวข้าวให้ชายเกี่ยว หญิงมัด หรือ หญิงเกี่ยว ชายมัด เวลาจัดงานศพต้องมาขับลำนำ ไม่ควรเล่นอย่างอื่น ไม่ควรดูทีวี ไม่ควรร้องเพลงไทย เป็นต้น และอนาคตเราจะต้องมองเป็นองค์รวม และมีการร้อยพันกับทุกกลุ่ม เช่น สิ่งที่อยู่ต้องกินด้วยกัน สิ่งที่สนุกสุขใจต้องได้ร่วมกัน”

พาดิกลาป่าจากบ้านห้วยอีค่างให้ความเห็นเพิ่มเติมว่า “ในอดีตผู้เฒ่าในชุมชนมีความเท่าเทียม แต่ปัจจุบันไม่เท่ากัน (ตา ผีอ ทอ) และเด็กเยาวชนปัจจุบันก็ไม่มีความเท่าเทียมเหมือนกัน (ฟือทอ)” พาวฤ ผู้นำหนุ่มจากบ้านหนองเต่าเสริมว่า “ในโรงเรียนสอนให้ท่องจำอย่างเดียว ทำให้เด็กเบื่อ เราจะทำอย่างไรที่จะให้เด็กต้องได้รับพิษของความรู้ต่างๆ เช่น ลำนำ ถึงแม้จะไม่ได้ทั้งหมดแต่ฟังแล้วมีความเข้าใจถึงความหมาย และมีความลึกซึ้งมากกว่า”

ปัจจุบันในพื้นที่ศึกษา เบาะที่เป็นสิ่งก่อสร้างไม่มีแล้ว เหลือเพียงร่องรอยประวัติศาสตร์ที่เล่าต่อกันมา เนื่องจากได้รับผลกระทบจากระบบโรงเรียน ซึ่งกลายเป็นแหล่งการศึกษาเรียนรู้ที่ได้รับการปลูกฝังเป็นค่านิยมจากสังคมสมัยใหม่ ทำให้เด็กและเยาวชน หรือคนรุ่นใหม่ที่เป็นกลุ่มเป้าหมายแห่งการเรียนรู้และสืบทอดไม่มีโอกาสสนใจองค์ความรู้ท้องถิ่นที่เป็นวัฒนธรรมประเพณีของตนเอง เรื่องดังกล่าวได้รับการสะท้อนผ่านมาจากพะตีแก้ว จิเกแห่งหมู่บ้าน พุ่งหลวงกล่าว ว่า

“ปัจจุบันเบาะไม่มีแล้ว เด็กและเยาวชนไม่รับบทบาท หน้าที่ ไม่รู้องค์ความรู้ วัฒนธรรม ประเพณี โครงสร้างการปกครองตามประเพณีเปลี่ยนแปลงไป เด็กและเยาวชนกับการสืบทอดองค์ความรู้กระทำไม่ได้ และไม่ง่าย แต่ก่อนการเรียนลำนำเป็นบทบาทหลักของหนุ่มสาว แต่ปัจจุบันเด็กเยาวชนส่วนใหญ่ออกจากหมู่บ้านเข้าเรียนหนังสือในเมือง อยู่ในกรอบ ระเบียบ มุ่งไปข้างหน้าอย่างเดียว ไม่มีโอกาสเรียนลำนำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเรียนรู้อตามพิธีกรรมที่เกิดขึ้นในชุมชน สำหรับเด็กที่อยู่ในชุมชนอายุแค่ 12 ปี หรือสูงสุด 16 ปี หลังจากนั้นได้ออกจากชุมชนเพื่อไปเรียนหนังสือในเมือง เรียนแต่สิ่งภายนอกอย่างเดียว

ไม่เรียนรู้เรื่องราวของตนเองเลย บางชุมชนเยาวชนแต่งงานเร็ว ทำให้ขาดการสืบทอดองค์ความรู้เหล่านั้น โดยเฉพาะผู้หญิงเมื่อแต่งงานแล้ว ไม่มีสิทธิ์ที่จะขัปลำนำในงานศพ หรืองานปีใหม่”

พาสาคา ผู้นำรุ่นกลางคนจากบ้านทุ่งหลวง กล่าวเพิ่มว่า “สมัยก่อนการขัปลำนำ และการไปร่วมงานศพ ไม่สนใจเรื่องของอาหารการกิน แต่สนใจเรื่องของ บทภา หรือการเกี่ยวพาราสี ปัจจุบันการร่วมงานศพคนส่วนใหญ่จะนึกถึงอาหารการกินมากกว่า บทภา เด็กและเยาวชนจึงไม่มีจิตสำนึกในการที่จะรื้อฟื้น ความผิดพลาดก็อยู่ที่ผู้ใหญ่ ผู้ปกครองรุ่นกลาง ที่ขาดจิตวิญญาณของการรื้อฟื้น และการไม่เปิดพื้นที่ให้เด็กเยาวชนด้วยเช่นกัน”

พาทฤ ไชโธเซา ผู้นำรุ่นใหม่บ้านหนองเต่า ให้ความเห็นว่า “ในอดีตการทำมาหากินของชาวบ้าน มีการลงแขกเพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ปัจจุบันศาสนาก็เป็นส่วนที่ทำให้การสูญหายเรื่องของคุณค่า ความรู้ภูมิปัญญาบางอย่าง เช่น ไม่ให้ขัปลำนำในงานศพ ไม่มีพิธีกรรมตามประเพณีบางอย่างที่มีอยู่ในชีวิตของปกากะญอ โรงเรียนก็เป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้การเรียนที่มีเนื้อหาหลักสูตรเพียงด้านเดียว มอวาดีเอง ก็เรียนรู้เรื่องสองด้าน และมีความแตกต่างกันอย่างไรกับโรงเรียนที่ไม่สอนองค์ความรู้ภูมิปัญญา”

พาที้กึหลู ผู้นำบ้านมอวาดี ให้ความเห็นว่า “เด็กที่จบจากมอวาดีมีฐานความรู้เดิมอยู่ และได้สานต่อตามคำสอนของผู้รู้ ยังได้องค์ความรู้มากกว่าเด็กในชุมชนอื่นๆ เช่น สามารถบอกขั้นตอน และปฏิบัติเกี่ยวกับพิธีกรรมต่างๆ ได้ เช่น พิธีกรรมผีไร่เลี้ยง ผีนา เด็กเยาวชนที่อยู่ในชุมชนสามารถเป็นผู้นำวัฒนธรรมและได้อ่าน เขียน พูด ภาษาลีวาได้”

3.4.2 กลไกการสืบทอดวิถีชีวิตและวัฒนธรรมในปัจจุบัน

ครอบครัว และเครือญาติ

เนื่องจากความไม่สะดวกจากการที่ไม่มีกระแสไฟฟ้า ทำให้ครอบครัวในหมู่บ้านหนองมณฑายังต้องนั่งล้อมกองไฟที่ถูกจุดขึ้นจากเตาที่กลางบ้าน การเรียนรู้จากการพูดคุยจึงมักจะถูกถ่ายทอดเวลาที่ร่วมวงอาหารค่ำ แม้ว่าวิถีชีวิตจะเปลี่ยนแปลงไปเล็กน้อยตามการพัฒนา ไม่ว่าจะจากการประกอบอาชีพหรือแผงพลังงานโซลาร์เซลล์แต่แสงไฟเรืองๆก็ยังคงเป็นศูนย์รวมให้คนในครอบครัวมานั่งล้อมวงกัน

ครอบครัวยังคงเป็นแกนหลักในการถ่ายทอดความรู้ให้กับเยาวชน เด็กผู้หญิงเมื่อเลิกเรียนกลับมาบ้านก็ต้องช่วยงานบ้าน ทำกับข้าว เรียนรู้จากผู้เป็นแม่ ในขณะที่เด็กผู้ชายก็เรียนรู้การหาอาหาร เข้าป่าล่าสัตว์จากผู้เป็นพ่อ หากมีพิธีกรรมที่ไร่ นา เด็กๆต้องไปร่วมพิธีด้วย น่องไก่จะถูกเก็บไว้ให้ลูกกิน พวกเขาจึงได้เรียนรู้ทั้งการทำไร่ ทำนา และพิธีกรรมจากครอบครัว พิธีกรรมบางอย่างยังต้องอาศัยลูกชายหรือ

ลูกเขยเป็นหลักร่วมกับผู้เป็นพ่อ แต่ก็มีบางพิธีกรรมที่ถ้าไม่มีลูกชายก็จะไม่ประกอบพิธีกรรม เช่น การเลี้ยงผีฝ่าย เป็นต้น

ความเชื่อและพิธีกรรมของชาวปกากะญอก็มีส่วนให้ระบบครอบครัวยังคงเหนียวแน่นด้วย เช่น การเลี้ยงผีในครอบครัวจะเกิดขึ้นได้เมื่อสมาชิกทุกคนมาพร้อมกันในบ้าน การสืบทอดตำแหน่งฮีโร่ที่ต้องส่งมอบให้ลูกชายหรือน้องชาย การประกอบพิธีกรรมต่างๆ ที่ต้องเชิญผู้นำในหมู่บ้านและผู้เฒ่าผู้แก่มาเป็นประธาน

ผู้นำชุมชนแบบดั้งเดิม และแบบทางการ

ในอดีต หัวหน้าครอบครัวของครอบครัวที่ย้ายเข้ามาในหมู่บ้านเป็นครอบครัวแรก จะได้รับการแต่งตั้งเป็นฮีโร่ หรือผู้นำทางพิธีกรรม ซึ่งในหมู่บ้านหนองมณฑาซึ่งแบ่งเป็น 4 หย่อมบ้านก็จะมีฮีโร่ของหย่อมบ้านตนเองและจะสืบทอดต่อมายังลูกชายหรือน้องชาย ซึ่งปัจจุบันคือพะตีพะโละ ฮีโร่คนที่ 3 ของหย่อมบ้านหนองมณฑา

ผู้นำอย่างเป็นทางการหรือผู้ใหญ่บ้านของบ้านหนองมณฑาทั้ง 4 หย่อมบ้าน ผ่านการเลือกตั้งของสมาชิกในชุมชนทั้งหมด โดยจะดำรงตำแหน่งวาระละ 5 ปี และจะพ้นสภาพเมื่ออายุ 60 ปี คนแรกที่ดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านคือ นายเพชร ดิกกล้า ดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน 2 วาระ และคนปัจจุบันคือ นายภิรมณ์ นิยมไพโรจน์ ดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านในวาระที่ 2 อยู่ในปัจจุบันนี้ ทั้งนี้ผู้นำในหมู่บ้านจะได้รับเชิญในการร่วมพิธีต่างๆ ในหมู่บ้านเพื่อเป็นเกียรติแก่เจ้าของบ้านเสมอ

ผู้รู้ของชุมชน

ชุมชนมีผู้รู้หลายด้าน ทั้งในเรื่องการใช้ยาสมุนไพรเพื่อรักษาโรค ศิลปะการจักสานและการทอผ้า ปัจจุบันผู้รู้หลายคนได้เข้าไปร่วมในการจัดการเรียนการสอนหลักสูตรพื้นบ้านในโรงเรียน ทำให้เด็กและเยาวชนสามารถนำความรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น เด็กๆ ส่วนใหญ่เมื่อเข้าไปเดินในป่าและพบกับต้นพืชชนิดต่างๆ จะสามารถบอกได้ว่า เป็นพืชชนิดใดและมีผลในการรักษาโรคอะไรได้บ้าง สามารถจักสานได้ แม้เยาวชนจะไม่ค่อยให้ความสนใจนัก นอกจากนี้ เด็กผู้หญิงทุกคนในหมู่บ้านหนองมณฑาจะสามารถทอผ้าได้

องค์ความรู้ที่ดูเหมือนจะไม่ได้รับการสืบทอดคือ หมอตำแย มีกาโจว ซึ่งเป็นลูกของพี่น้องเจ้าของ เล่าให้ฟังว่า “ตนเองได้รับการสืบทอดวิชาหมอตำแย และการจับเส้นมาจากผู้เป็นแม่ ตั้งแต่อายุ 15 ด้วยความตั้งใจที่จะเป็นหมอตำแยทำคลอด ในระยะ 30 กว่าปีที่ผ่านมาไม่ได้ทำคลอดแล้ว มีองค์ความรู้มากมายที่

อยากจะถ่ายทอดให้กับเยาวชนแต่เด็ก ๆ ไม่ค่อยสนใจน่าจะเป็นเพราะกลัวและคนที่จะคลอเองก็คิดว่าไปโรงพยาบาลดีกว่าด้วย”

กลไกโรงเรียนของชุมชน

ความต้องการปรับเปลี่ยนกลไกและวิธีการสืบทอดวิถีชีวิตให้มีความสอดคล้องกับบริบทสังคมสมัยใหม่ ซึ่งเป็นที่เข้าใจและยอมรับของคนรุ่นใหม่ได้ ในขณะที่เดียวกันก็สามารถสืบทอดวัฒนธรรมดั้งเดิมได้ ทำให้ชุมชนมอวาคีใช้สถาบันการศึกษาแบบโรงเรียนชุมชนเป็นอีกกลไกหนึ่ง กลี ผู้นำเยาวชนบ้านมอวาคีได้ให้ข้อมูลว่า การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อการสืบทอดวิถีชีวิตบ้านมอวาคีเกิดจากการที่เห็นว่าพื้นที่แห่งการสืบทอดวิถีชีวิตของเยาวชนไม่มี เบลาก็หายไปแล้ว กลไกตามวิถีชีวิตประจำวันก็ไม่ใช่ที่ยอมรับและสนใจของพวกเขา จึงมีความคิดว่าจะใช้กลไกโรงเรียนที่พวกเขาคุ้นเคยและยอมรับได้ ปรับให้เข้ากับเรื่องนี้ จึงก่อให้เกิดกิจกรรมนี้ขึ้นมา เป็นการจัดกระบวนการเรียนรู้โดยนำภาษาแม่ และภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอนตามความเหมาะสม ในกระบวนการได้เน้นความร่วมมือจากผู้เฒ่าผู้แก่ ผู้รู้ ผู้ปกครองในชุมชน ให้พวกเขามีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอนอย่างต่อเนื่อง ทั้งในระดับครอบครัว ระดับชุมชน และระดับโรงเรียน พ่อแม่ ผู้ปกครองมีความสนใจเข้าร่วมกระบวนการหรือฟื้นฟูวัฒนธรรม โดยจัดการศึกษาระดับชุมชนด้วยวิธีการต่าง ๆ มากขึ้น จัดการเรียนการสอนเฉพาะสาระท้องถิ่น ส่วนการจัดการเรียนการสอนในระบบโรงเรียนนั้น เริ่มตั้งแต่เด็กเล็กก่อนวัยเรียน อนุบาล และประถมศึกษาปีที่ 1-6 โดยสอนในวันจันทร์ถึงวันพฤหัสบดีวันละ 1 ชั่วโมง และในวันศุกร์ผู้รู้ชุมชนเข้ามาช่วยสอนด้านเนื้อหาสาระท้องถิ่นเฉพาะด้าน ร่วมกับครูแต่ละระดับชั้นเรียน โดยเน้นภาษาแม่ ประวัติศาสตร์ การปกครองพื้นบ้าน บ้านและชุมชน เศรษฐกิจ การดูแลสุขภาพ ศิลปะ วรรณกรรม การบันเทิง นิเวศวิทยา ศาสนา และโลกทัศน์

วัดและพระสงฆ์

อาศรมบ้านหนองมณฑา ก่อตั้งเมื่อ พ.ศ 2537 โดยการออกจาริกของคณะสงฆ์ศูนย์บ้านหนองเต่า มีพระมณฑิยรนำทำบุญ ตักบาตร รับศีล ฟังธรรม สวดมนต์ นั่งสมาธิ แผ่เมตตา เผยแพร่ความรู้ทางพระพุทธศาสนาผ่านสื่อต่างๆให้ชาวบ้านชม ต่อมาชาวบ้านขอให้ตั้งอาศรมขึ้นในหมู่บ้านหนองมณฑา และได้ยกพื้นที่ป่าใช้สอยด้านทิศเหนือของหมู่บ้านประมาณ 4 ไร่ให้เป็นที่ตั้ง พระธรรมจาริกจึงประสานงานได้งบประมาณจากโครงการพระธรรมจาริกมาส่วนหนึ่งร่วมกับชาวบ้านก่อสร้างจนแล้วเสร็จ และดำเนินงานมาจนปัจจุบัน

พระธรรมจาริกได้เข้าไปอยู่ในหมู่บ้านหนองมนตามีหน้าที่หลักเพื่อเผยแพร่พระพุทธศาสนาแก่คนในชุมชน เด็กและเยาวชนเองก็ให้ความสนใจเป็นอย่างมาก โดยเด็กนักเรียนจะไปเรียนรู้ที่อาศรมกับพระอาจารย์เป็นประจำทุกอาทิตย์ เรียนเรื่องบาปบุญคุณโทษและข้อศีลธรรมต่างๆที่ควรประพฤติและควรละเว้น และตัวพระธรรมจาริกเองก็มีหน้าที่ทำพิธีเล็กผีให้แก่คนในชุมชน โดยเป็นความสมัครใจไม่มีการบังคับหรือพูดชักจูงโน้มน้าวแต่อย่างใด และแม้จะนับถือพุทธชาวบ้านก็สามารถทำพิธีกรรมเกี่ยวกับผีควบคู่กันไปด้วย

ในช่วงวันพระหรือเทศกาลสำคัญทางพระพุทธศาสนา ผู้ปกครองมักจะพาเด็กๆ ไปร่วมทำบุญฟังเทศน์ที่อาศรมด้วย พระอาจารย์จะอบรมสั่งสอนในเรื่องของความรู้ทางพระพุทธศาสนาและการปฏิบัติตัวในฐานะชาวพุทธที่ดีอีกด้วย

3.5 แนวทางการดำเนินงานฟื้นฟูวิถีชีวิตและวัฒนธรรม

จากการประชุมกลุ่มผู้นำบ้านมอวาศีร่วมกับผู้นำจากหมู่บ้านหนองเต่า ซึ่งอยู่ในตำบลแม่วิน อ.แม่วาง จ. เชียงใหม่ ประกอบด้วยหน่ออัญญา พะตีแก้ว พ่อหลวงจอนิ โอดิเชาและพญ โอดิเชา ที่ประชุมสรุปว่าพื้นที่เขตวัฒนธรรมพิเศษคือพื้นที่ที่มีองค์ประกอบหลายอย่างประกอบเข้าด้วยกัน ได้แก่

- 1) ชุมชนที่มีความสามารถในการเลือกและดำรงชีวิตตามวิถีของตนเองในทุก ๆ ด้าน ทั้งด้านระบบการผลิต ระบบการปกครอง ระบบวัฒนธรรม ประเพณี ระบบความเชื่อและพิธีกรรม รวมทั้งโลกทัศน์และปรัชญาในการดำรงวิถีชีวิตในแต่ละด้านด้วย
- 2) ชุมชนที่มีภาษาเป็นของตนเอง และความสามารถในการใช้ภาษาอย่างเป็นอิสระ ปราศจากการกีดขวางใดๆ เพราะภาษาเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงความแตกต่างไปจากกลุ่มอื่นๆ อย่างชัดเจน
- 3) การมีกิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณีที่สามารถนำไปใช้ในการดำรงชีวิตได้
- 4) ความสามารถของเยาวชนคนรุ่นใหม่ในการเรียนรู้และสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีได้ เช่น สามารถขับลำนำในงานแต่งงาน งานปีใหม่ และงานศพได้ เป็นต้น
- 5) คนในชุมชนมีความเข้าใจและรู้ซึ้งถึงคุณค่าขององค์ภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมของตนเอง
- 6) เป็นพื้นที่ที่ชุมชนสามารถพึ่งตนเองเป็นหลักในทุกๆ ด้าน พึ่งพาภายนอกเป็นรอง เฉพาะสิ่งที่ตนเองขาดไปจริงๆ เท่านั้น เช่น เกลือ เป็นต้น

- 7) เป็นชุมชนที่ยังเชื่อและไว้วางใจในสิ่งศักดิ์สิทธิ์อยู่ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม เช่น หากหนุ่มสาวทำผิดประเวณีในหมู่บ้าน สิ่งศักดิ์สิทธิ์จะมาแจ้งเตือนโดยการส่งเสียงดังในเวลากลางคืน กระทั่งเท้า และมีเสียงวิ่งเหมือนฝูงวัว ควายไล่ขวิดกัน หากเป็นพ่อบ้านแม่บ้านทำผิดประเวณี สิ่งศักดิ์สิทธิ์จะมาแจ้งเตือนผ่านทางเพื่อนบ้านชาวบ้าน เช่น โดยการขโมยเสื้อผ้าของชาวบ้านไปเก็บไว้ในป่า แต่หลังจากมีการขอขมาลาโทษแล้ว เรื่องดังกล่าวก็จะหายไป เป็นต้น

นอกจากนี้แล้ว สังคมภายนอก จะต้องเข้ามาเกี่ยวข้องกับในลักษณะส่งเสริม สนับสนุน และต้องมีเงื่อนไขตามที่ชุมชนต้องการ หรือยอมรับได้ ต้องสอดคล้องและกลมกลืนกับวิถีชีวิตของชุมชนนั้น เช่น หมอที่มาอยู่ในชุมชนต้องมีคุณลักษณะตรงตามความต้องการของชุมชน มีความรู้สองด้าน ทั้งด้านวิทยาศาสตร์ และองค์ความรู้ของชุมชน ครูที่มาอยู่ในชุมชนต้องพูดภาษาปกากะญอได้ บาทหลวงหรือพระต้องรู้เรื่องลำนํ้าและประโยชน์ในการใช้ เจ้าหน้าที่ป่าไม้ที่เข้ามาอยู่ในชุมชนต้องเรียนรู้และยอมรับองค์ความรู้และวิถีการใช้และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน โดยเฉพาะการผลิตแบบไร้หมุนเวียน เป็นต้น โดยเรื่องนี้ได้สะท้อนจากความคิดเห็นของพระตีแก้ว ที่ว่า

“การสร้างพื้นที่ให้คนภายนอกที่เข้ามาในชุมชนต้องมีเงื่อนไขตามที่ชุมชนต้องการ เช่น ต้องเรียนรู้วิถีชีวิตของชุมชนนั้นได้ หมอที่มาอยู่ในชุมชนต้องเป็นหมอที่ตรงตามความต้องการของชุมชน เป็นหมอที่รู้สองด้าน ทั้งด้านภูมิปัญญาและวิทยาศาสตร์ ครูที่มาอยู่ในชุมชนต้องพูดภาษาปกากะญอได้ บาทหลวง พระต้องรู้เรื่องธาและคุณค่าในการใช้”

ส่วนแนวทางการจัดการเขตพื้นที่วัฒนธรรมพิเศษนั้น จากข้อมูลการพูดคุยกับชาวบ้าน โดยเฉพาะผู้เฒ่าผู้แก่ ผู้อาวุโส ทั้งหญิงและชาย อย่างเช่น พี่เปอเลอ บ้านทุ่งหลวง หนองอิฐ บ้านมอวาดี ฝือกอดี และฝือกคำเสาร์ บ้านหนองเต่าต่างก็เห็นด้วยและยินดี หากจะจัดให้มีพื้นที่วัฒนธรรมพิเศษ ผู้ให้ข้อมูลแสดงความรู้สึกว่าจะอยากให้วัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิตชนเผ่าปกากะญอสามารถดำรงอยู่ได้ในสถานการณ์ปัจจุบัน พร้อมกับการดำรงอยู่ของทรัพยากรธรรมชาติดิน น้ำ ป่า สัตว์ป่า พวกท่านได้เอ่ยเอื้อนบทบาทที่แสดงถึงความปรารถนาอันแรงกล้าที่อยากให้ลูกหลานมีการสืบทอดวิถีชีวิตต่อไป โดยกล่าวว่า

มี มา ดี อี มา ดี อี, ปก่า มา ดี อี มา ดี อี,

มี เมอ เปอะ มา เปาะ อะ คี, ปก่า เมอ เปอะ เปาะ อะ คี,

เปอะ เมะ เตอะ มา ต่า ดี อี, ลอ หม่า โหม่ เดอ ป่า อะ มี

แปลว่า “ผู้เฒ่าผู้แก่ได้ปฏิบัติตามวิถีบรรพชนมานานแล้วหลายชั่วคน พวกท่านได้ร้องขอให้ลูกหลานแต่ละยุคสมัยปฏิบัติและสืบทอดกันมา หากลูกหลานไม่กระทำเช่นนั้นแล้ว ชื่อบรรพชนและวิถีชีวิตที่สั่งสมกันมากก็จะสาปสูญไป”

อีกบทหนึ่งกล่าวว่า

ต่ำ เก เลอะ เปอะ ใหม่ โอะ ดี, ต่ำ เก เลอะ เปอะ ป่า โอะ ดี

เกอะ ตอ เหน่ เปอะ ซื่อ อะ คลี, เกอะ ตอ เหน่ เปอะ หน้อย อะ คลี

เปอะ ใหม่ เดอ เปอะ ป่า เหม่ ซี, หนี ลอ ลู แท ลอ พะ กริ

แปลว่า “ยังดีนะที่แม่ยังอยู่กับเรา ยังดีนะที่พ่อยังอยู่กับเรา แม่ได้รักษาพันธุ์เผือกให้เรา พ่อรักษาพันธุ์มันให้เรา หากวันหนึ่งพ่อแม่จากเราไป โดยที่เราไม่รู้จักสืบทอดวิธีการปลูกเผือกปลูกมันจากพวกท่าน วันนั้นเราก็จะไม่มีอะไรเหลือ แม้แต่เสื้อผ้าในร่างกายก็หลุดลุ่ยออกจากตัวเราไป”

สำหรับวิถีปฏิบัติในการจัดพื้นที่พิเศษทางวัฒนธรรม จากทัศนะของพ่อหลวงจอนิ โอโดเซา เห็นว่า ในสถานการณ์ปัจจุบันถือเป็นการทวนกระแสอย่างรุนแรง เนื่องจากสภาพแวดล้อมทางสังคม เศรษฐกิจ ภูมิศาสตร์ วัฒนธรรม และค่านิยมเปลี่ยนแปลงไปมาก และคนส่วนใหญ่ของชุมชนก็ไหลไปตามกระแสแห่งการเปลี่ยนแปลงนี้ อย่างไรก็ตามหากจะมีการกำหนดพื้นที่ที่อาจสามารถทำได้อยู่ โดยการเลือกพื้นที่ที่ยังมีความพร้อม มีปัจจัยที่เอื้ออำนวยอยู่มาก เช่น คนในชุมชนมีความพร้อม เข้มแข็ง แนวคิดเดียวกัน และพร้อมที่ยืนหยัดการดำรงชีวิตตามวิถีชีวิตของตนเอง โดยไม่หวั่นไหวไปกับกระแสสังคมภายนอกที่เข้ามา มาดลยล่อลวง มีความมั่นใจและเชื่อมั่นในระบบวิถีชีวิตที่ได้รับการถ่ายทอดสืบทอดจากบรรพชน ว่าเป็นระบบที่ก่อให้เกิดความยั่งยืนในชีวิตคนและทรัพยากรธรรมชาติ รวมถึงการมีสิทธิที่ได้รับการรับรองจากกฎหมายหรือนโยบายแห่งรัฐด้วย เป็นต้น

ส่วนความเป็นไปได้ของการรื้อฟื้น“เบลาอะ” พาตีปู้ญี กล่าวว่า ปัจจุบันให้เอาบทบาทหน้าที่ของเบลาอะ เท่าที่จะทำได้ ให้ยังคงคุณค่า ให้สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน ที่ดีให้รับไว้ แต่ที่เป็นจุดอ่อนก็ไม่เอา โดยทั่วไป ชุมชนเห็นว่า หากจะมีการรื้อฟื้นและสร้างเบลาอะขึ้นมาใหม่ เพื่อการเป็นสถานที่แห่งการถ่ายทอดและสืบทอดวิถีชีวิตของชนเผ่าปกากะญอในบริบทปัจจุบัน จะต้องมีปัจจัยที่เอื้อทั้งจากภายในและภายนอก ปัจจัยภายในคือความตระหนักและมองเห็นคุณค่าในอัตลักษณ์ วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตของตนเองทั้งกลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่ ผู้อาวุโสที่เป็นคนรุ่นเก่า และกลุ่มเด็กและเยาวชนที่เป็นคนรุ่นใหม่ เนื่องจากปัจจุบันวิถีชีวิตปกากะญอได้ถูกรวบงำจากกระแสสังคมภายนอก จนทำให้เด็กและเยาวชนคนรุ่นใหม่ มองไม่เห็นความสำคัญ สถานะของความเป็นผู้เรียนรู้และสืบทอดของพวกเขาสันคลอนอย่างรุนแรง ซึ่ง

ส่งผลให้ผู้เฒ่าผู้แก่ ผู้อาวุโส ผู้รู้ในฐานะผู้ถ่ายทอดก็พลอยหมดพลังและกำลังใจไปด้วย สำหรับปัจจัยภายนอก คือกฎหมายและนโยบายที่ได้ให้สิทธิในการกำหนดอนาคตตนเองของชนเผ่าปกากะญอ ความมีอิสระในการเลือกทางเดินของตนเองที่เห็นว่ามีคุณค่าต่อการดำรงชีวิต ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมประเพณี รวมไปถึงการได้รับการสนับสนุนจากภายนอกทั้งด้านความคิด กำลังใจ และวัตถุปัจจัยที่จำเป็น พ่อหลวงจอนิ โอโดเขาได้กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า

“สิ่งแรกเลยที่จำเป็น คือพวกเราเองที่เป็นปกากะญอ ปัจจุบันเข้าใจว่าเรารู้จักตนเองน้อยลงไปเรื่อย ๆ ไม่รู้ว่าตนเองเป็นใคร มีอะไรดี อะไรเป็นเอกลักษณ์ อัตลักษณ์ของเรา เมื่อไม่รู้ตัวตนเองเป็นใคร ความตระหนักและการเห็นความสำคัญก็พลอยหายไปด้วย ฉะนั้นก่อนจะรื้อฟื้นเบลาะในทางปฏิบัติ เราต้องรื้อฟื้นความคิด ความเข้าใจ และความตระหนักในตนเองเสียก่อน เป็นสิ่งสำคัญที่สุดอันดับแรก อีกอันหนึ่งที่สำคัญ คือกฎหมายต่าง ๆ ที่จะให้อิสระในการปฏิบัติตามวิถีชีวิต วิธีการทำมาหากิน วิธีการผลิต ให้อิสระในการเรียน การสอนภาษาของตนเองของชนเผ่าปกากะญอ เพราะที่ผ่านมามีแต่กฎหมายที่ห้ามเรา ไม่มีกฎหมายที่ส่งเสริมและสนับสนุนเรา นี่เป็นปัญหาหนึ่งที่สำคัญต้องได้รับการแก้ไข ซึ่งเรื่องพวกนี้เราอาจทำเองไม่ได้ ต้องพึ่งเพื่อนจากภายนอก เราต้องการการสนับสนุน ทั้งความคิด กำลังใจ และวัตถุสิ่งของบางอย่างที่จำเป็นด้วย”

สำหรับในทางปฏิบัติ อาจจะทำกิจกรรมต่างๆ ได้หลายอย่าง เช่น

- 1) จัดเวทีสมัชชากลุ่มผู้อาวุโส เพื่อรื้อฟื้นความรู้สึกนึกคิดและปฏิบัติการในวิถีชีวิตที่พวกเขาเคยกระทำมา ซึ่งจะเป็นการเรียกขวัญและกำลังใจให้กลับคืนมาอีกครั้ง และช่วยให้ผู้อาวุโสมีพลังและกำลังใจที่จะสืบทอดวิถีชีวิตให้กับลูกหลานต่อไป
- 2) จัดเวทีชาวบ้านเพื่อการมาประชุม ปรึกษาหารือ พุดคุยกันของคนในชุมชนเรื่องวิถีชีวิต อัตลักษณ์ วัฒนธรรม ประเพณีของตนเอง พร้อมกับการวิเคราะห์กระแสสังคมภายนอกที่เข้ามามีอิทธิพลต่อชุมชน ซึ่งจะเป็นการช่วยให้เกิดการมองเห็นคุณค่าและการตระหนักถึงวิถีชีวิตของตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มเด็กและเยาวชน
- 3) รณรงค์ให้พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยายตระหนักถึงหน้าที่อันจำเป็นในการอบรมสั่งสอนลูกหลานเรื่องวิถีชีวิตของตนเองตั้งแต่เด็กๆ
- 4) ดำเนินการฟื้นฟู ปรับเปลี่ยน และปรับปรุงประเพณีสำคัญๆ ให้มีความสามารถที่จะเป็นพื้นที่ปฏิบัติการแห่งการถ่ายทอดและสืบทอดวิถีชีวิตสำหรับคนรุ่นใหม่ เช่น ประเพณีฉลองปีใหม่ ประเพณีฉลองกลางปี ประเพณีสมรส ประเพณีงานศพ เป็นต้น

- 5) รมรณรงคใ้เกดการดำรงและอนุรักษใ้ซึ่งกิจกรรมแห่งการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ด้วยวิธีการการแลกเปลียนแรงงานในวิถีชีวิต เช่น การพินไร่ การทำแนวกันไฟ การริบไร่ การหว่านข้าว การปลูกข้าว การตายหญ้า การเกี่ยวข้าว เป็นต้น เพราะเป็นเงื่อนไขและปัจจัยสำคัญที่จะช่วยให้เกิดการถ่ายทอดสืบทอดวิถีชีวิต
- 6) จัดหลักสูตรการเรียนการสอนเกี่ยวกับวิถีชีวิตอย่างเป็นทางการให้กับเด็กและเยาวชน ทั้งในโรงเรียนและนอกโรงเรียน (ดังตัวอย่างที่ดำเนินการไปแล้วในหมู่บ้านมอวาดี)

บทที่ 4

พื้นที่ตำบลไผ่ไร่ อำเภอสงขลาบุรี จังหวัดกาญจนบุรี

ชุมชนตำบลไผ่ไร่ เป็นชุมชนกะเหรี่ยงโป (โพล่ง) ที่มีลักษณะโดดเด่นในด้านวัฒนธรรมที่มีการผสมผสานวัฒนธรรมดั้งเดิมของกะเหรี่ยง ลัทธิฤๅษี และพุทธศาสนา ทำให้ศิลปวัฒนธรรมมีลักษณะเฉพาะ รวมถึงวิถีชีวิตที่ใกล้ชิดกับธรรมชาติ ให้ความสำคัญเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่นแม่พระธรณีและแม่โพสพ สะท้อนออกในตำนานเรื่องเล่าและพิธีกรรมด้านการเกษตรและพิธีกรรมอื่น ๆ ที่มีตลอดปี

4.1 ประวัติความเป็นมาและลักษณะของชุมชนที่ศึกษา

ประวัติการโยกย้ายและตั้งถิ่นฐานของชาวกะเหรี่ยง

ชาวกะเหรี่ยงที่อยู่พื้นที่ตำบลไผ่ไร่เป็นกะเหรี่ยงโปที่เรียกตัวเองว่า โพล่ง หรือเรียกชื่อกลุ่มว่าเป็นชนเผ่าชู่ ซึ่งถือว่าเป็นชนชาติมูหละ (ดั้งเดิม) เรียกว่า ชู่ฉื่อพู ผู้เฒ่าหลายชั่วอายุคนเล่าต่อกันมาว่า กะเหรี่ยงแต่ก่อนอยู่ทางเหนือ ใต้ดาวข้างเผือกของประเทศจีน (เตอะโระ) สถานที่ที่เป็นจุดเริ่มต้นของชนชาติกะเหรี่ยงอยู่ขอบทะเลทรายโกบี เรียกว่า “ทิงฉิมหยั่ว” (ทิง แปลว่า น้ำ, ฉิม แปลว่า แทะ, หมิ แปลว่า ทราย, หยั่ว แปลว่า ไหล) เนื่องจากความยากลำบากที่ทำกินไม่ดี และมีชนชาติอื่น ๆ มารังแกรบกวณ จึงต้องย้ายจากริมขอบทะเลทรายไป ดังที่กล่าวไว้ในบทกวีว่า

เลอปร่องเพอตั้งทู่ชะไท่ง

เลอเจียเจียเยอบบาเทอโง่ง

หมวยโก่งเซอโน้เลสาโปล่ง

กุเจียดิสายูสาโย่ง

ถึงทะเลทรายนกยูงทอง

ทุก ๆ ชาติต้องคำนึงถึง

เป็นเวรกรรมอะไรเล่าชีวิต

ทุกชาติไปคิดถึงคิดห่วง

ทิงฉิมหยั่วไหลงทองคอง

ย่าพู่ย่าหลิงไ้อ์เลอต่ง

หล่งอ้องเฮิงไถ่ย่าพลาไท่ง

อ้องเฮิงเลอทิงเส็งลาโอง

แม่น้ำทิงฉิมหยั่วต้นเขิน

ลูกหลานปลาเล็กอยู่ไม่เป็นสุข

ตามหาแม่ปลาเวียงทอง

ค้นหาที่น้ำมีใบไม้หนาปกคลุม

ก่อนที่จะอพยพลงมาจากใต้ของทะเลทราย ปู่ ย่า ตา ยาย มาด้วยไม่ไหว เป็นห่วงลูกหลานจะจากกันจะจำกันไม่ได้ กลัว “นองโปล่ง นองโคร” จะหลอกกิน ผู้เฒ่าจึงทำพิธีเอาด้ายผูกมือเป็นสัญลักษณ์ไว้ให้พันเจ็บพันไข้พ้นจากภัยอันตรายต่าง ๆ พิธีผูกข้อมือเรียกขวัญ จึงเริ่มตั้งแต่ตอนนั้นจนถึงปัจจุบัน กล่าว

กันว่า การอพยพลงมาในครั้งนั้น เป็นปีที่ 733 ก่อนพุทธกาล ผู้เฒ่าผู้แก่และคนป่วยล้มตายไปเกือบว่างกองไว้ริมทะเลทรายโกบี กระดูกกองอยู่เป็นเนินเท่าภูเขา เมื่อลงมาตามแม่น้ำใหญ่ (เกอโมงซู) แม่น้ำอิระวดี แม่น้ำสาละวิน แม่น้ำโขงและแม่น้ำแยงซีเกียง แต่ละสายไหลแยกกันไกล ชนชาติกะเหรี่ยงมารวมตัวกันตามแม่น้ำสาละวินเป็นส่วนใหญ่ อพยพลงมาเข้าสู่ดินแดนสุวรรณภูมิ เข้ามาอยู่ร่วมกับพยูและชุมชนชาติมอญในสมัยเมืองหงสาวดี ซึ่งถูกตีแตกโดยพม่า ประมาณปี พ.ศ. 2300 ทำให้มีชนชาติกะเหรี่ยงกลุ่มหนึ่งอพยพเข้าสู่ดินแดนสยามในเขตพื้นที่เรียกว่า สัมปตติ ซึ่งปัจจุบันเป็นพื้นที่ทุ่งใหญ่นเรศวรเขตตำบลไล่โว่ กล่าวกันว่า ในการอพยพเข้ามาในสมัยนั้น มีฟูไตโก่ “เป็นหัวหน้า” ซึ่งได้พาประชากรและทรัพย์สินจำนวนมากมายังที่สำคัญ คือ คัมภีร์พระพุทธศาสนาที่คัดลอกออกมาจากภาษามอญเป็นภาษากะเหรี่ยงที่ประดิษฐ์โดยใช้ตัวอักษรมอญ ชาวตำบลไล่โว่จึงได้ศึกษาเล่าเรียนสืบทอดมาจนถึงปัจจุบันนี้

การเผยแพร่พระพุทธศาสนาตามคัมภีร์พุทธที่ฟูไตโก่นำเข้ามาในดินแดนสยามในสมัยนั้น ได้แพร่ไปหลายจังหวัด เช่น จังหวัดตาก จังหวัดลำพูน จังหวัดอุทัยธานี จังหวัดสุพรรณบุรี และจังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งมีหลายอำเภอที่มีประชากรกะเหรี่ยงจำนวนมาก เช่น อำเภอศรีสวัสดิ์ อำเภอไทรโยค อำเภอทองผาภูมิ อำเภอสังขละบุรี เป็นต้น สำหรับคำว่าสังขละบุรีซึ่งเป็นชื่ออำเภอในปัจจุบันนี้นั้น สังขละ มาจากคำว่าซังเคลียะ ซึ่งเป็นภาษาพม่า หมายถึง เมืองที่อยู่ชายแดนทิวกันดารเป็นเส้นทางผ่านของกลุ่มชนเผ่าต่าง ๆ เพื่อมาประกอบอาชีพหรือเดินทางเข้ามาในประเทศไทย ต่อมาคงแผลงเป็นสังขละ คือ อำเภอสังขละบุรีในปัจจุบัน

สมัยอยุธยา เมื่อพม่าเริ่มมีอำนาจมากขึ้นในบริเวณลุ่มน้ำอิระวดีและแม่น้ำสาละวิน จึงได้รุกรานชนกลุ่มอื่น ๆ ที่เคยอาศัยอยู่ก่อน คือมอญและกะเหรี่ยงทำให้กลุ่มชนชาติเหล่านี้ต้องอพยพเคลื่อนย้ายเข้าสู่ดินแดนไทยทางด่านพระเจดีย์สามองค์ โดยฝ่ายไทยก็ยินดีให้คนมอญและกะเหรี่ยงอาศัยอยู่บริเวณชายแดน เพื่อเป็นแนวกันชนกับฝ่ายตรงข้าม ทั้งยังตั้งกลุ่มชนและสร้างเมืองเรียกว่า เมืองหน้าด่าน ทำหน้าที่ช่วยเหลือไทย เพื่อป้องกันการรุกรานของฝ่ายพม่า ซึ่งเห็นได้ว่าทุกครั้งที่พม่ายกทัพมา ฝ่ายไทยจะรู้ก่อนทุกครั้ง เนื่องจากมีฝ่ายสอดแนมของกะเหรี่ยงและมอญทำงานอย่างได้ผล แจ่มข่าวสารให้กับฝ่ายไทยพบว่าในเขตกาญจนบุรี มีหัวเมืองที่ปกครองโดยกะเหรี่ยงและมอญอยู่ 8 หัวเมือง ได้แก่

1. เมืองสิงห์ เจ้าเมืองมอญปกครอง
2. เมืองลุ่มลุ่ม เจ้าเมืองกะเหรี่ยงปกครอง
3. เมืองท่าตะกั่ว เจ้าเมืองกะเหรี่ยงปกครอง
4. เมืองไทรโยค เจ้าเมืองมอญปกครอง

5. เมืองทองผาภูมิ เจ้าเมืองมอญปกครอง
6. เมืองท่าขนุน (สังขละ)เจ้าเมืองกะเหรี่ยงปกครอง
7. เมืองท่ากระดาน เจ้าเมืองกะเหรี่ยงปกครอง
8. เมืองศรีสวัสดิ์ เจ้าเมืองกะเหรี่ยงปกครอง

เมื่อมาถึงยุคต้นกรุงรัตนโกสินทร์ มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ว่า ได้จัดระเบียบการปกครองใหม่ มีเมืองหน้าด่านเพิ่มขึ้นอีกหลายเมือง เช่น เมืองสังขละบุรี ซึ่งภายหลังรวมกับเมืองท่าขนุนครองพื้นที่ฝั่งตะวันตกของลุ่มน้ำแควน้อยจนจรดชายแดนด้านพระเจดีย์สามองค์ การตั้งเมืองเหล่านี้เพื่อประโยชน์ทางยุทธศาสตร์ทางทหาร และได้ตั้งแม่ทัพนายกองนายด่านชายกะเหรี่ยงขึ้นปกครองตามหลักฐานที่ปรากฏ

ขุนพิทักษ์ไพรวรรณ	นายกองกะเหรี่ยงบ้านยางโทน
หลวงพิทักษ์บรรพต	นายกองกะเหรี่ยงบ้านท่าตะกั่ว
หลวงประเทศเชื่อนขันธุ์	นายกองกะเหรี่ยงเมืองไทรโยค
พระศรีสุวรรณคีรี	เจ้าเมืองสังขละบุรี

(มณฑล คงแควทอง 2538)

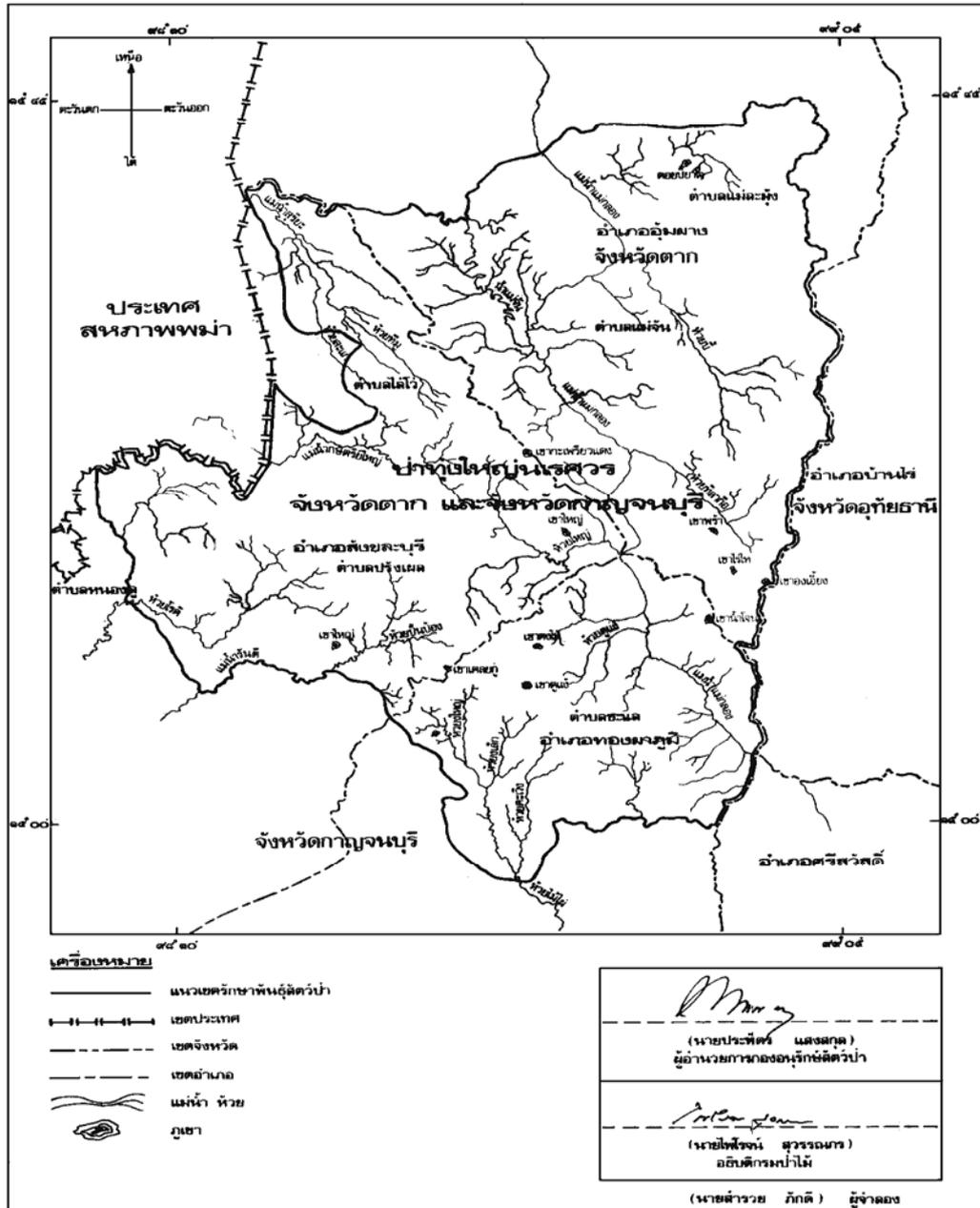
ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงสนับสนุนให้ชาวมอญและชาวกะเหรี่ยงเข้ามาตั้งถิ่นฐาน เพื่อให้ช่วยสอดส่องดูแลความมั่นคงปลอดภัยตามแนวชายแดนตั้งแต่จังหวัดตากลงมาจนถึงจังหวัดเพชรบุรี ชาวกะเหรี่ยงเหล่านี้ยังเป็นผู้จัดหาของป่าเช่น ไม้ นอแรด และงาช้าง ให้แก่ไทยเพื่อขายเป็นสินค้าออก ปี พ.ศ. 2436 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จเยี่ยมชาวกะเหรี่ยงไป ทำให้ชาวกะเหรี่ยงในพื้นที่จังหวัดกาญจนบุรี ราชบุรี เพชรบุรี ในสมัยนั้นมีความจงรักภักดีต่อพระองค์เป็นอย่างมาก อีกทั้งยังมีการพระราชทานตำแหน่งพระศรีสุวรรณ ให้ผู้นำชาวกะเหรี่ยงในชุมชนเป็นเจ้าเมืองปกครองเมืองสังขละบุรี โดยให้มีอิสระในการดำเนินชีวิตภายใต้แบบแผนประเพณีในวิถีทางของตัวเอง

ประวัติเขตป่าทุ่งใหญ่นเรศวร

เขต"ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร" เป็นป่าผืนใหญ่ฝั่งตะวันตก ที่มีความอุดมสมบูรณ์ทั้งพืชพันธุ์และสัตว์ป่า ตั้งอยู่ในท้องที่ตำบลไถ่โว อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี และตำบลแม่ละมุ้ง อำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก มีเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ 33,647.2 ตารางกิโลเมตร หรือ 2,279,500 ไร่

แผนที่ท้ายพระราชกฤษฎีกา
กำหนดบริเวณที่ดินป่าทุ่งใหญ่นเรศวร ในท้องที่ตำบลแม่ละมุ้ง ตำบลแม่จัน
อำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก และตำบลไล่โว่ ตำบลปรีะเมรุ ตำบลหนองลู อำเภอสังขละบุรี
ตำบลชะแล อำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี ให้เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า
พ.ศ. ๒๕๓๔

เนื้อที่ประมาณ ๒,๒๑๔,๕๐๐ ไร่
 มาตราส่วน ๑ : ๕๐๐,๐๐๐
 เหนือ ๘๐๐๐ ๐ ๕๐๐๐๐๐ ๑๐๐๐๐๐๐
 เมตร กิโลเมตร

รูปที่ 4.1 แสดงพื้นที่เขตป่าทุ่งใหญ่นเรศวร

คนกะเหรี่ยงที่อยู่ในเขตผืนป่าทุ่งใหญ่นเรศวร ถือว่าพื้นที่แห่งนี้เป็นที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นพื้นที่สวรรค์ในป่า ที่เรียกกันว่า เวียจ่าทิงไฟ เวียผ่าดู้ (เวีย = ทุ่ง ผ่าดู้ = กว้าง, ใหญ่) ผีเส่งไปว ซึ่งหมายถึงทุ่งหญ้ากว้างใหญ่กลางใจป่าอันอุดมสมบูรณ์ที่พรั่งพร้อมไปด้วยพันธุ์พืช พันธุ์ไม้ และพันธุ์สัตว์ป่า โดยคำว่าผีเส่งไปว

เป็นชื่อหมู่บ้าน ผี = ข้าวแกลบ เล็งโปว = 3 กอง ซึ่งหมายถึงกะเหรียงซู่ กะเหรียงสอง และกะเหรียงตองซู่ ที่เคยได้อยู่รวมกันในทุ่งใหญ่ ตามตำนาน และตำนานภาษาเวียดนามว่าที่บำเพ็ญพรตอยู่ในทุ่งใหญ่ฯ มีอาศรมอยู่เนินห้วยน้ำ และมีต้นไม้ใหญ่ต้นหนึ่งออกดอก ออกผล และมีผลสุกสีแดงทุกวัน ผลไม้ต้นนี้อยูริมห้วยน้ำใกล้อาศรมภาษา และภาษาจะเก็บผลไม้กิน รสชาติของผลไม้สีแดงต้นนี้จะมีรสทั้งเผ็ด หวาน เปรี้ยว มัน เค็ม ผลมอยู่ในลูกเดียวกัน ห้วยน้ำสายนี้จึงได้ชื่อตามต้นไม้ว่า “ทิงเซงซาโหว่” ทิง = น้ำ เซงซา = ผลไม้ โหว่ = แดง คือห้วยน้ำผลไม้แดง

เมื่อวันที่ 29 เมษายน พ.ศ. 2516 เครื่องบินเฮลิคอปเตอร์ของทางราชการเครื่องหนึ่งเกิดอุบัติเหตุตกในพื้นที่อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม มีผู้เสียชีวิต 6 คน และที่น่าตกใจคือพบซากสัตว์ป่าปะปนอยู่กับซากปรักหักพังของเฮลิคอปเตอร์ ซึ่งต่อมามีสื่อมวลชนและนิสิตนักศึกษากลุ่มอนุรักษ์ธรรมชาติได้เปิดโปงว่ามีการล่าสัตว์ในเขตป่าทุ่งใหญ่โดยไม่เกรงกลัวต่อกฎหมาย และเจ้าหน้าที่ซึ่งโดยสารในเฮลิคอปเตอร์เป็นผู้กระทำผิดเสียเอง เป็นผลให้คณะกรรมการสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า มีการประชุมเมื่อวันที่ 13 มิถุนายน พ.ศ. 2516 และมีมติให้ดำเนินการประกาศให้ป่าทุ่งใหญ่เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า โดยให้ชื่อว่า เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร เพื่อเป็นการเทิดพระเกียรติสมเด็จพระนเรศวรมหาราชที่เคยหยุดทัพในบริเวณทุ่งใหญ่นเรศวร และได้ดำเนินการต่อไปตามขั้นตอนจนประกาศเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ในราชกิจจานุเบกษาฉบับพิเศษ เล่ม 91 ตอนที่ 72 ลงวันที่ 24 เมษายน พ.ศ. 2517 ปัจจุบันได้รับการขึ้นทะเบียนร่วมกับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้งให้เป็นมรดกทางธรรมชาติของโลกโดยองค์การ UNESCO เมื่อ พ.ศ. 2534

อย่างไรก็ดี เมื่อป่าทุ่งใหญ่เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าแล้ว ภาครัฐได้นำนโยบายและมาตรการต่างๆ จากกฎหมายเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ มาใช้ในการอนุรักษ์ดูแลป่าทุ่งใหญ่นเรศวรอย่างเข้มงวด มีมาตรการปราบปรามคือ การเดินเท้าลาดตระเวน และการบินตรวจสอด ถ้าพบบริเวณใดที่มีชาวบ้านบุกรุกแผ้วถางป่าเพื่อทำไร่หมุนเวียนก็จะจับกุมและดำเนินคดีทันที โดยอาศัยอำนาจตามมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 30 มิ.ย. 2541 ทำให้ความขัดแย้งระหว่างชาวกะเหรี่ยงที่อาศัยในป่าทุ่งใหญ่นเรศวรกับเจ้าหน้าที่ของรัฐที่มีความตึงเครียดและทวีความรุนแรงเพิ่มขึ้น วิธีการทำไร่หมุนเวียนของชาวกะเหรี่ยง ซึ่งปลูกข้าวและพืชอื่นๆ ในพื้นที่ผืนหนึ่งเพียงปีหรือสองปีแล้วเวียนไปยังอีกพื้นที่หนึ่ง จากนั้นจะปล่อยให้พื้นระยะยาวให้ผืนดินคืนความสมบูรณ์ เพื่อรอวันมาทำการผลิตอีกครั้ง ถูกภาครัฐกล่าวหาว่าเป็นการทำไร่เลื่อนลอย ซึ่งทำลายพื้นที่ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรอย่างมหาดศาล แสดงให้เห็นว่าภาครัฐไม่มีความเข้าใจในมิติทางด้านนิเวศน์วัฒนธรรมของชุมชนชาวกะเหรี่ยงที่อาศัยป่าทุ่งใหญ่นเรศวรเป็นถิ่นฐานและดำรงชีวิตมาหลายศตวรรษ

เกิดแนวคิดต่อต้านการทำไร่หมุนเวียนและพยายามขับไล่คนกะเหรี่ยงออกจากป่าทุ่งใหญ่นเรศวร รวมทั้งอีกหลายพื้นที่ในผืนป่าตะวันตกเช่น ป่าอู๋มผาง อย่างไรก็ตาม ยังมีหลายคนที่ไม่เห็นด้วยกับแนวคิดของรัฐ เพราะถ้าดูแลรักษาป่าทุ่งใหญ่นเรศวร โดยไม่มีชาวกะเหรี่ยง ป่าผืนนี้ก็จะไม่ใช่มรดกโลกและพื้นที่ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรคงถูกทำลายอย่างมหาศาล เพราะก่อนที่ยังไม่มีการประกาศให้เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ป่าไม้ สัตว์ป่า ก็ไม่ถูกทำลาย เพราะชาวกะเหรี่ยงมีวัฒนธรรมในการดูแลไม้ใหญ่ ต้นน้ำลำธาร ไม่ใช้ปุ๋ยเคมีในการปลูกข้าว การทำไร่หมุนเวียนเป็นระบบการเกษตรที่ต้องอาศัยประสบการณ์ ความรู้ทางด้านนิเวศวิทยาที่มีความละเอียดอ่อน มีความซับซ้อน เช่น ความรู้เรื่องป่า ภูมิอากาศ พืชพันธุ์ สัตว์ป่าและสิ่งคุ้มครองธรรมชาติ อย่างไรก็ตามชาวกะเหรี่ยงก็เลือกที่จะใช้สันติวิธีในการแก้ปัญหาข้อขัดแย้ง และพยายามพิสูจน์ว่าพวกเขามีภูมิปัญญาในการที่จะอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้ หากภาครัฐให้ออกาสพวกเขาเข้าไปมีส่วนร่วมในการร่วมคิด ร่วมทำและร่วมรับผิดชอบในการจัดการพื้นที่ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร เช่นเดียวกับกลุ่มชนกลุ่มอื่นๆ

ประวัติการตั้งถิ่นฐานของกะเหรี่ยงตำบลไล่โว่

ชื่อตำบลไล่โว่ ตามภาษากะเหรี่ยง ก็คือ “ไล่โหว่เคอเรียง” ไล่ = ศิลา แผ่นหินก้อนใหญ่ โหว่ = แดง, เคอเรียง=คอก รวมแปลว่าหินแดง หรือหินผาแดง ตำบลไล่โว่ แต่ก่อนจะมีชื่อเรียกอีกหลายคำ เช่น ตะหมุในกูรุ ตะหมุในคีรี สุวรรณคีรี เขตสัมปตติ ไม่นองเราะะ ปุพพการี ท่องเกรอะ เขตเมืองเดิง เป็นต้น โดยมีความหมายดังต่อไปนี้

- ตะหมุในกูรุ, ตะหมุในคีรี มีความหมายจะบ่งบอกถึงความยิ่งใหญ่ของภูเขา ขุนเขาทะมึนทรงพลังที่สลับซับซ้อนเป็นร้อยเป็นพันลูก
- สุวรรณคีรี มีความหมายจะบ่งบอกถึง ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ และมีความหลากหลายทางชีวภาพ
- สัมปตติ (สัมปงไต) ศัพท์นี้จะมีความหมายบ่งบอกถึงพื้นที่ที่มีความศักดิ์สิทธิ์ (สูงส่ง) เทียงตรง (โตหลง) ตามนิติรัฐ นิติธรรม และมีความปกติของระบบธรรมชาติของโลกและจักรวาล โดยในเขตพื้นที่ สัมปตติ จะมีหุบเขา 99 หุบ ทุกหุบเขามีน้ำไหลผ่าน หรืออย่างน้อยที่สุดก็ต้องมีตาน้ำ (ทิ้งโห่งผล) และเป็นทิ้งเม็งตลอดปี (ทิ้งเม็ง = น้ำมีชีวิตไม่แห้ง) ทำให้พื้นที่ชุ่มชื้นและสัตว์ต่าง ๆ จะได้ดื่มกิน ผู้ที่เฝ้าตาน้ำคือ หอย ปู ปลา โดยเฉพาะปลาก้าง เป็นผู้เฝ้าดูแลตาน้ำให้มีน้ำไหลอยู่ตลอดปีได้ดีที่สุด โดยชาวกะเหรี่ยงกล่าวคำพูดไว้ว่าอย่าลิ่งโ้เม็งทิ้ง

โดยที่ ยาลิ่ง แปลว่าปลาก้าง ไข้ แปลว่าอยู่ เม็ง แปลว่าเป็นหรือมีชีวิต ทิงแปลว่าน้ำ ซึ่งหมายความว่า ปลาอยู่เพื่อน้ำมี ถ้ามีใครไปฆ่า หอย ปู ปลา ที่ตายนั่น น้ำจะแห้งหายไปทันที โดยมีความหมายที่ชาวกะเหรี่ยงใช้คล้ายกับคำว่า อยู่เพื่อให้มีลมหายใจ คล้ายกับคนชราเฝ้าบ้าน ถ้าจะมองผิวเผินก็จะไม่เห็นความสำคัญ เช่นคำกล่าว “ยาลิ่งไข้เม็งทิง” เพราะยาลิ่งเป็นปลาตัวเล็ก ๆ เท่าหัวไม้ขีดไฟ แต่การว่ายเข้าออกในรูตาน้ำทำให้ตาน้ำไม่อุดตันน้ำจึงไหลออกมาบนผิวโลกตลอดปี

ในดินแดนที่ตั้งของตำบลไล่โว่ปัจจุบัน อดีตเป็นป่าเขารกที่บึงที่มีด้วยกัน 99 หุบเขา แต่ละหุบมีชื่อเรียกแตกต่างกันไปตามลักษณะของพื้นที่หรือจุดเด่นที่มีอยู่ เช่น หุบโพ่ง, ที่มูคี เล่เทะ, ที่ช่วย, มีเซ็ง, ที่พูเซอ, เปอयीไตล, เกาะสะเด็ง, สะเนพ่อง, ไล่โว่, จะกีฟือ, ปรงดี, ไยมีหลิ, ฝะเฉอหนา คีพะเหล, จะก่า เป็นต้น ซึ่งชาวบ้านอยู่และทำกินกระจุกกระจายไปทั่ว หุบหนึ่งมีชาวบ้านอยู่อาศัยประมาณ 4-5 ครอบครัว บางหุบมีตำนาน นิทานความเป็นมา ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เรียกกันว่า “สุวรรณภูมิ” เพราะมีความอุดมสมบูรณ์ทางทรัพยากร มีประเพณีวัฒนธรรม ความเชื่อที่ถือปฏิบัติสืบต่อกันมาหลายยุคหลายสมัย มีการปกครองตนเองโดยมี “ตะละโคว” หรือ “ฤาษี” เป็นผู้ดูแลซึ่งมีด้วยกัน 7 คนคือ 1. พูห่องแห่ว 2. พูก่องวะ 3. พูดู 4. พูหวิ 5. ย่องโท 6. ย่องตะ และ 7. ย่องเคหมะ (พู หมายถึง ผู้อาวุโสที่มีความรู้ มีความคิด มีปัญญา ย่อง หมายถึง ผู้ที่ได้ศึกษาพระธรรมและบวชพระ 3 ปีขึ้นไป เมื่อสึกออกมาเรียกว่าย่อง)

ปัจจุบันตำบลไล่โว่ เป็น 1 ใน 3 ตำบลอยู่ในเขตอำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี สำหรับอำเภอสังขละบุรีนั้น แต่เดิมเป็นเมืองสังขละบุรี ตั้งอยู่ ณ บ้านสะเนพ่อง โดยมี ราษฎรส่วนใหญ่เป็นชาวไทยเชื้อสายกะเหรี่ยง มีพระศรีสุวรรณคีรี เป็นเจ้าเมืองสืบทอดตำแหน่งกันมา 5 ทาน⁷ จนกระทั่งมีการปรับปรุงระเบียบการปกครองท้องถิ่นสมัยรัชกาลที่ 5 เปลี่ยนฐานะเมืองสังขละบุรีเป็นอำเภอ พระศรีสุวรรณคีรีที่ 5 (ทะเลียงโปรย เสตะพันธิ⁸) ได้รับการแต่งตั้งเป็นนายอำเภอคนแรกของสังขละบุรี (พ.ศ.2438-2467)

⁷ พระศรีสุวรรณคีรีคนที่ 1 ถึง 4 มีชื่อตามลำดับว่า ภาวะโพ กรรมเมะจะ ย่องตะมุ และปวยดงกู

⁸ เสตะพันธิ ที่ถูก เสตะพันธิ คือมีสระ อ ด้วยตามใบพระราชทานนามสกุล แต่ในสมัยก่อนสมัยอำเภอเขียนนามสกุล ลืมเติมสระ อ ถึงคราวทำทะเบียนบ้านจริงก็เลยไม่มีสระอ

ตำบลไลโว่ แต่เดิมแยกเป็น 2 ตำบล โดยถือลำน้ำกษัตริย์เป็นเส้นแบ่งการปกครอง คือตำบลไลโว่⁹ อยู่ตอนใต้ของลำน้ำกษัตริย์ และตำบลลังกา¹⁰ อยู่ตอนเหนือของลำน้ำกษัตริย์ ต่อมาในปี พ.ศ.2482 ตำบลลังกายุบรวมกับตำบลไลโว่ เป็นตำบลไลโว่ตำบลเดียวกระทั่งปัจจุบัน

ตำบลไลโว่ มีพื้นที่ประมาณ 1,723.98 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 1,077,847.50 ไร่ ติดกับพื้นที่อื่นดังนี้

ทิศเหนือ	จรด	ตำบลแม่จันทะ อำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก
ทิศใต้	จรด	ตำบลหนองลู และตำบลปรางเผด อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี
ทิศตะวันออก	จรด	ตำบลชะแล อำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี
ทิศตะวันตก	จรด	ประเทศเมียนมาร์

เขตปกครอง รวม 6 หมู่บ้าน¹¹ คือ

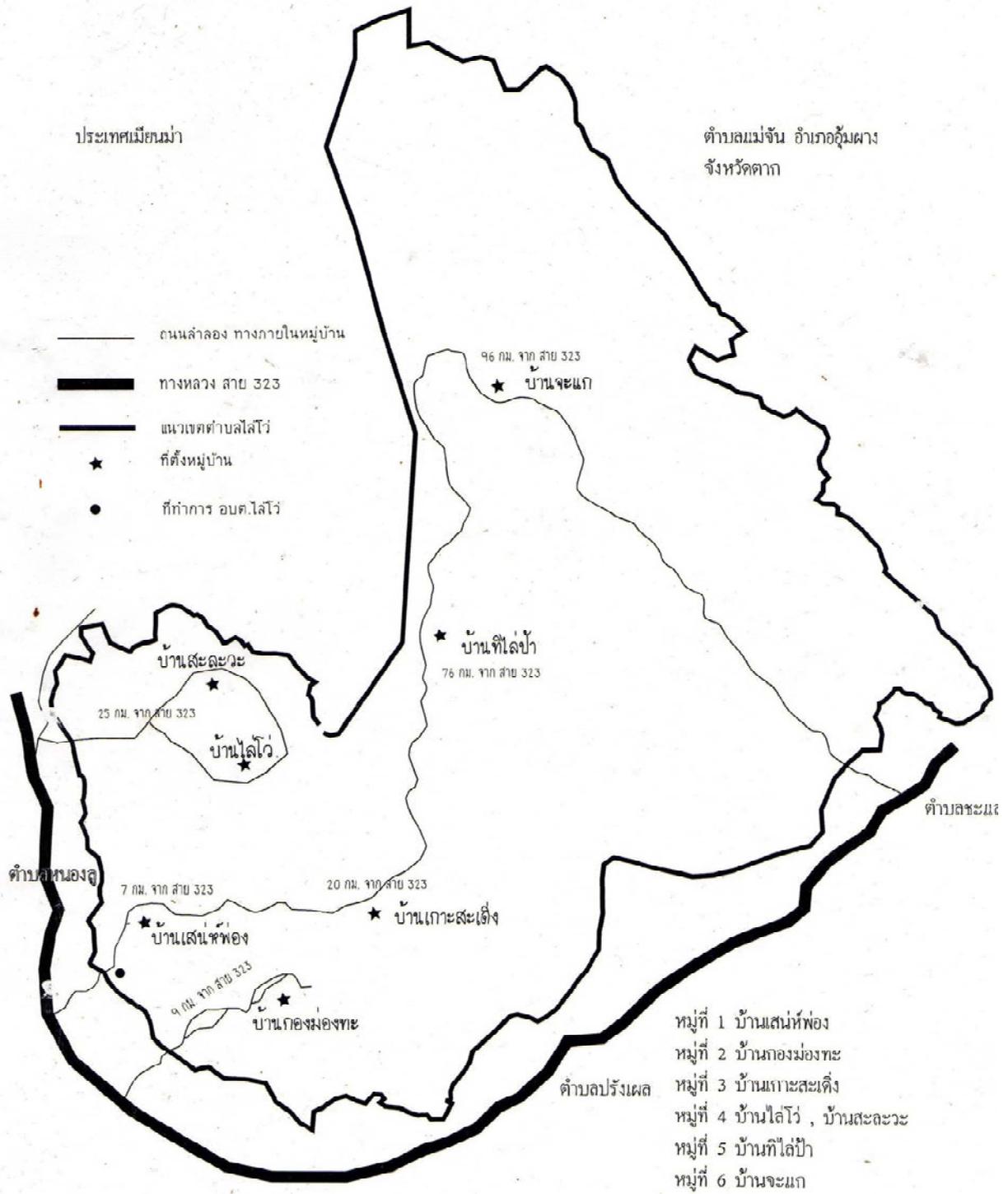
หมู่ที่ 1	บ้านสะเนฟอง	นายอานนท์	เสตะพันธ์	เป็น	กำนันตำบลไลโว่
หมู่ที่ 2	บ้านกองม่องทะ	นายไพบุลย์	ช่วยบำรุงวงศ์	เป็น	ผู้ใหญ่บ้าน
หมู่ที่ 3	บ้านเกาะสะเดิง	นายอภิวรรณ	ไทรสังขละธิตี	เป็น	ผู้ใหญ่บ้าน
หมู่ที่ 4	บ้านไลโว่	นายคมสันต์	พิทักษ์ชาติศิริ	เป็น	ผู้ใหญ่บ้าน
หมู่ที่ 5	บ้านทิลป่า	นายภากร	เคี้ยวแข็ง	เป็น	ผู้ใหญ่บ้าน
หมู่ที่ 6	บ้านจะแก	นายสมหวัง	ไทรสังขมกล	เป็น	ผู้ใหญ่บ้าน

⁹ รายชื่อกำนันที่สืบต่อกันมาได้แก่ 1. กำนันยงไพล่ 2. กำนันเวียตะ 3. กำนันเท่ห็นง 4. กำนันเจียบู 5. กำนันเอ่งปา 6. กำนันช่าวิ 7. กำนันบวร เสตะพันธ์ 8. กำนันคางจง เสตะพันธ์ 9. กำนันไมตรี เสตะพันธ์ 10. กำนันอานนท์ เสตะพันธ์

¹⁰ รายชื่อกำนันที่สืบต่อกันมาได้แก่ 1. กำนันเมียะเพ็ง 2. กำนันทองเกย์ 3. กำนันไปเยะเอง 4. กำนันปวยตะ 5. กำนันก้อนู

¹¹ ชื่อผู้ใหญ่บ้านเฉพาะในช่วงที่ทำวิจัย (ปี 2554-2555)

องค์การบริหารส่วนตำบลไลโว่

รูปที่ 4.2 แสดงที่ตั้งหมู่บ้านในเขตตำบลไลโว่

ตำบลไลโว้มีประชากรสัญชาติไทยจำนวนทั้งสิ้น 2,915 คน จำแนกเป็นชาย 1,549 คน หญิง 1,366 คน ในขณะที่ประชากรที่ไม่มีสัญชาติหรือไม่ใช่สัญชาติไทยมี 2,053 คน เป็นชาย 1,157 คน หญิง 896 คน แยกแต่ละหมู่บ้านตามตารางที่ 4.1

ตารางที่ 4.1 จำนวนครัวเรือนและประชากรในตำบลไลโว้

หมู่	ชื่อหมู่บ้าน	ครัวเรือน	ประชากรสัญชาติไทย			ประชากรที่ไม่ใช่สัญชาติไทย		
			ชาย	หญิง	รวม	ชาย	หญิง	รวม
1	บ้านสะเนพ่อง	153	352	296	648	150	120	270
2	บ้านกองม่องทะ	207	377	332	709	327	242	569
3	บ้านเกาะสะเด็ง	55	143	137	280	47	37	84
4	บ้านไลโว้	53	126	99	225	103	67	170
5	บ้านทีไล่ป่า	82	206	192	398	91	91	182
6	บ้านจะแก	160	345	310	655	439	339	778
รวม		710	1,549	1,366	2,915	1,157	896	2,053

ที่มา: ข้อมูลจากสำนักทะเบียนราษฎร อำเภอสังขละบุรี ณ วันที่ 30 เมษายน พ.ศ. 2554

ในด้านการนับถือศาสนา ประชาชนในตำบลไลโว้ส่วนใหญ่ นับถือศาสนาพุทธ ส่วนน้อยนับถือศาสนาคริสต์ และมีความเชื่อทางธรรมชาติผสมผสานไปด้วย โดยมีศาสนสถาน ดังนี้ คือ

- วัด / สำนักสงฆ์ 11 แห่ง - ศาลเจ้า 7 แห่ง
- วัดบ้านสะเนพ่อง ม.1 - วัดบ้านเกาะสะเด็ง ม.3 - วัดบ้านจะแก ม.6
- สำนักแม่ชีไทยญาณพิมพ์ ม.1 - สำนักสงฆ์ไร่วาบอง ม.3 - สำนักสงฆ์ไต่บอง ม.6
- วัดบ้านกองม่องทะ ม.2 - วัดบ้านไลโว้ ม.4 - สำนักสงฆ์วาซุคุ ม.6
- สำนักสงฆ์สันติธรรมาราม ม.2 - วัดบ้านทีไล่ป่า ม.5
- ที่พักสงฆ์รัตนดี ม.2 - สำนักสงฆ์เวฬุวัน ม.5

ในด้านโครงสร้างพื้นฐาน ตำบลไลโว้มีการติดตั้งระบบโทรศัพท์ใช้สัญญาณผ่านดาวเทียม ใช้พลังงานแสงอาทิตย์ สำหรับไฟฟ้าใช้ระบบพลังงานแสงอาทิตย์ 6 แห่ง คือ บ้านสะเนพ่อง บ้านกองม่องทะ บ้านเกาะสะเด็ง บ้านไลโว้ บ้านทีไล่ป่า และบ้านจะแก สำหรับชาร์ตแบตเตอรี่ และปัจจุบันมีการขยายระบบ

ผลิตไฟฟ้าในครัวเรือนทุกหมู่บ้าน โดยจะได้ชุดผลิตไฟฟ้าจากพลังงานแสงอาทิตย์ครัวเรือนละ 1 ชุด รวมทั้งสิ้น 426 หลังคาเรือน ในเรื่องระบบประปา มีระบบการประปาภูเขาทั้ง 6 หมู่บ้านแต่ไม่เพียงพอในฤดูแล้งอาศัยแหล่งน้ำตามธรรมชาติ และแหล่งน้ำที่สร้างขึ้นเท่านั้น ดังนี้

- หมู่ที่ 1 บ้านสะเนพ่อง แม่น้ำห้วยโรคี ห้วยที่พู่
- หมู่ที่ 2 บ้านกองม่องทะ แม่น้ำรันตี ห้วยกึ่ง ห้วยกองม่องทะ ห้วยหน่อไม้คง
- หมู่ที่ 3 บ้านเกาะสะเดิง แม่น้ำโรคี ห้วยไล่วาโพ่ง ห้วยพู่พร
- หมู่ที่ 4 บ้านไลโว่ ห้วยคินู ห้วยสาละวะ ห้วยไลโว่
- หมู่ที่ 5 บ้านทิลิป้า ห้วยกะสะ ห้วยทิลิป้า ห้วยแนป้า
- หมู่ที่ 6 บ้านจะแก ห้วยจะแก

เส้นทางคมนาคมของตำบลไลโว่ เป็นถนนดิน อยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก ถนนดินเชื่อมต่อทั้ง 6 หมู่บ้านสามารถเดินทางโดยรถยนต์ขับเคลื่อนสี่ล้อได้เฉพาะฤดูแล้งเท่านั้น ฤดูฝนจะต้องเดินเท้า 5 หมู่บ้าน และอีก 1 หมู่บ้าน คือบ้านกองม่องทะใช้สัญจรทางเรือ การเดินทางติดต่ออำเภอ จากหมู่บ้านที่ใกล้ที่สุดระยะทาง 15 กิโลเมตร ไกลที่สุด 90 กิโลเมตร ถนนสายหลักที่ใช้เดินทางไปจังหวัดกาญจนบุรี คือ ทางหลวงหมายเลข 323 จากจังหวัดกาญจนบุรี ผ่านอำเภอทองผาภูมิ ถึงตำบลไลโว่ ระยะทางประมาณ 216 กิโลเมตร ก่อนถึงอำเภอสังขละบุรี จะผ่านเส้นทางภูเขาที่คดเคี้ยว สูงชันและขนานริมเขื่อนวชิราลงกรณ์ ประมาณ 75 กิโลเมตร

นอกจากนี้ ตำบลไลโว่มีศูนย์พัฒนาเด็กเล็กทั้งสิ้น 7 แห่ง ครูผู้ดูแลเด็กเล็ก 12 คน ดังตาราง

ตารางที่ 4.2 จำนวนเด็กเล็กและครูของศูนย์พัฒนาเด็กเล็กในตำบลไลโว่

ลำดับที่	ชื่อศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก	จำนวนเด็กเล็ก	จำนวนครู
1	ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านสะเนพ่อง (ถ่ายโอนฯ)	51	3
2	ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านกองม่องทะ (ถ่ายโอนฯ)	48	2
3	ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านเกาะสะเดิง (อบต.)	45	2
4	ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านไลโว่ (อบต.)	50	2
5	ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านทิลิป้า (อบต.)	32	1
6	ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านจะแกล่าง (อบต.)	35	1

ลำดับที่	ชื่อศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก	จำนวนเด็กเล็ก	จำนวนครู
7	ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านจะแกบน (อบต.)	28	1
	รวม	289	12

นอกจากนี้ยังมี ศูนย์บริการการศึกษาออกโรงเรียน 5 แห่ง ได้แก่

1. ศูนย์การเรียนชุมชนแม่ฟ้าหลวง บ้านสะเนฟ่อง
2. ศูนย์การเรียนชุมชนแม่ฟ้าหลวง บ้านกอม่งทะ
3. ศูนย์การเรียนชุมชนแม่ฟ้าหลวง บ้านเกาะสะเดิง
4. ศูนย์การเรียนชุมชนแม่ฟ้าหลวง บ้านสะละวะ
5. ศูนย์การเรียนชุมชนแม่ฟ้าหลวง บ้านไลโว่

สำหรับสถานีอนามัย ตำบลไลโว่ มีสถานีอนามัยประจำตำบล 1 แห่ง และอนามัยชุมชน 1 แห่ง

- สถานีอนามัยประจำตำบล ตั้งอยู่ที่ บ้านกอม่งทะ หมู่ที่ 2
- สถานีอนามัยชุมชน ตั้งอยู่ที่ บ้านจะแก หมู่ที่ 6
- จำนวน อสม. หมู่บ้านละ 10 คน จำนวนทั้งสิ้น 60 คน

ประวัติความเป็นมาหมู่บ้านสะเนฟ่อง

บ้านสะเนฟ่องตั้งอยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตกของจังหวัดกาญจนบุรี อยู่สูงเหนือระดับน้ำทะเลประมาณ 800 – 1,100 เมตร มีภูเขาล้อมรอบหมู่บ้าน มีห้วยเคอหระจะเป็นลำห้วยสายหลัก พื้นที่ราบส่วนใหญ่เป็นที่ตั้งของตัวหมู่บ้าน ที่ทำนามีน้อยและเป็นที่สูง ๆ ต่ำ ๆ ไม่เสมอกัน

สะเนฟ่องอยู่ในหุบเขาหนึ่งในหลายหุบเขาของทุ่งใหญ่นเรศวร ชาวบ้านอาศัยอยู่อย่างต่อเนื่องมานานกว่า 200 – 300 ปี แม้ว่าชาวบ้านมีการเคลื่อนย้ายไปมาตามพื้นที่ทำกิน ไม่ได้อยู่เป็นหลักแหล่งถาวร หมู่บ้านในหุบสะเนฟ่องจึงมีการย้าย และตั้งใหม่ เปลี่ยนแปลงไป โดยมีหมู่บ้านร่วมสมัยเดียวกันได้แก่ ที่มูคู , เล่ทะ , ติไลป่า , มีเซ็ง , จะแก บางหมู่บ้านล่มสลายไปด้วยเกิดโรคระบาดทำให้เหลือที่ไลป่าและจะแก

บ้านสะเนฟ่อง หรือที่ภาษาท้องถิ่นเรียกว่า “สะเนฟุง” ซึ่งมีความหมายว่า “ท่าแพ” เพราะในสมัยก่อนชาวบ้านจากเกาะสะเดิง, กอม่งทะ, ปรงดี เดินทางไปมาหาสู่กันหรือออกนอกพื้นที่โดยการล่องแพมาตามลำห้วยเคอหระและหยุดพักที่บ้านสะเนฟุง

บ้านสะเนฟองมีความหมายสำคัญทางการปกครองในสมัยที่มีพระศรีสุวรรณคีรีเป็นเจ้าเมือง¹² เหตุที่พระศรีสุวรรณคีรีอพยพมาที่บ้านสะเนฟองน่าจะเป็นเพราะ

1. เป็นที่ราบเหมาะแก่การตั้งบ้านเรือน
2. มีลำห้วยไหลผ่านหลายสาย เช่น เคอหระ , ที่พู , ที่เยเม่อ , ที่ทงบ่อง , และที่จะกละ
3. เป็นพื้นที่เหมาะแก่การป้องกันข้าศึกต่าง ๆ ที่เข้ามารุกรานในหมู่บ้าน เพราะมีภูเขาโอบล้อมโดยรอบ

อาณาเขตปกครองของพระศรีสุวรรณคีรีในสมัยนั้นเล่ากันว่า เริ่มตั้งแต่จังหวัดตากมาถึงด่านพระเจดีย์สามองค์เพราะมีการเรียกขานบริเวณแถบนั้นว่า “กุงเซอพลอง” เลยไปถึงท่าเรือ เรียกขานบริเวณแถบนั้นว่า “คลี่สะเน” และอาจจะเลยไปถึงพระปฐมเจดีย์ นครปฐม เรียกขานบริเวณแถบนั้นว่า “กุงเปือเทอ”

การปกครองในสมัยของพระศรีสุวรรณคีรีมีความสงบร่มเย็นเรื่อยมาจนถึงยุคของพระศรีสุวรรณคีรีคนที่ 5 เป็นช่วงที่บ้านเมืองเกิดความวุ่นวาย ไม่สงบสุข เกิดสงครามโลก เกิดโรคระบาดอย่างรุนแรงในหมู่บ้านทำให้ผู้คนล้มเจ็บและตายเป็นจำนวนมาก ต้องหนีภัยไปอยู่ตามหุบเขา ตามป่าเพื่อความปลอดภัย และมีการย้ายเมืองใหม่ไปที่บ้านวังกะด้วยเหตุที่พระศรีสุวรรณคีรีได้ทำผิดจารีตประเพณีของหมู่บ้าน มีภรรยาหลายคนทำให้เกิดเรื่องไม่ดีขึ้นในหมู่บ้าน พระศรีสุวรรณคีรีจึงต้องออกจากหมู่บ้านโดยมีชาวบ้านบางส่วนย้ายตามพระศรีสุวรรณคีรีไป

บ้านสะเนฟอง ตั้งอยู่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร โดยมีอาณาเขตติดต่อกับหมู่บ้านอื่น ๆ โดยรอบดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	บ้านไลโว – ซาลาวะ
ทิศใต้	ติดต่อกับ	บ้านกองม่องทะ
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	บ้านเกาะสะเดิง
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	บ้านชองกาเลีย

การเดินทางเข้าออกหมู่บ้านมีระยะทางประมาณ 9 กิโลเมตร โดยมีทางแยกจากถนนหลักเป็นทางซีเมนต์มาถึงบ้านตีนเขา ที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบลไลโว ต่อจากนั้นเป็นทางเดินผ่านบ้านตีนเขาข้ามเขาไม้แดงข้ามห้วย จนมาถึง ด่านป่าไม้ก่อนเข้าสู่หมู่บ้าน เส้นทางเป็นทางดินและไต่ระดับสูงชัน

¹² พระศรีสุวรรณคีรีเป็นตำแหน่งที่ได้รับพระราชทานมาในสมัยรัชกาลที่ 3 เมื่อครั้งปกป้องชายแดนต่อสู้กับทหารพม่าและเป็นต้นสกุล “เสตะพันธ์” ซึ่งได้รับพระราชทานนามสกุลมาในสมัยรัชกาลที่ 6 และยังได้รับพระราชทานพระแก้วให้เป็นพระคู่บ้านคู่เมืองในสมัยรัชกาลที่ 5 พระศรีสุวรรณคีรีองค์ที่ 5 โยกย้ายถิ่นฐานมาจากกะไล

จนกว่าจะถึงเนินเขาซึ่งมีความชันพอสมควร การเดินทางสามารถขี่มอเตอร์ไซด์และรถขับเคลื่อนสี่ล้อ ในช่วงหน้าแล้งได้ แต่หากเป็นช่วงหน้าฝนรถขับเคลื่อนสี่ล้อเข้าออกลำบากเพราะทางขึ้นและทางลงเขาค่อนข้างลื่น และกระแสน้ำในห้วยที่เปลี่ยนเป็นแม่น้ำในหน้าฝนค่อนข้างแรง การเดินเท้าจึงเป็นวิธีที่ปลอดภัยที่สุด

เนื่องด้วยบ้านสะเนฟองมีห้วยโลคี (เคอเหระ) และห้วยที่พุกุไหลผ่านซึ่งมีน้ำตลอดปี มีห้วยที่ย่อยและห้วยที่ท่งปองไหลผ่านกลางหมู่บ้านแต่น้ำเฉพาะช่วงหน้าฝน การตั้งบ้านเรือนของชาวบ้านจึงอยู่ใกล้แหล่งน้ำเพื่อสะดวกต่อการใช้สอยทั้งในครัวเรือน ปลูกผักสวนครัว และทำนา การขยายพื้นที่เพื่อปลูกสร้างบ้านเรือนจะขยายไปในบริเวณที่ยังเป็นที่โล่ง ซึ่งสามารถขยายพื้นที่ไปได้ไกลแต่มีการสร้างบ้านเรือนได้ไม่มาก ด้วยเหตุที่ติดกับไร่หมุนเวียนและไร่ชากของหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังมีการเรียกชื่อตามเขตที่ตั้งบ้านซึ่งอยู่ใกล้กับลำห้วย คือ

1. บ้านที่ข้ามห้วยโลคี (เคอเหระ) ไปทางฝั่งไร่หมุนเวียนและไร่ชาก เรียก ที่วา
2. จากฝั่งวัดและโรงเรียนเลยมาถึงก่อนข้ามสะพานไปที่ทำการกำนันตำบล เรียก ตะว่องคูทอง มีความหมายว่า อยู่ข้างบน
3. ข้ามสะพานมาที่ทำการกำนันตำบลลงไปถึงก่อนข้ามสะพานใกล้โรงสีและก่อนข้ามสะพานใกล้ที่เผาศพ เรียก ที่เยเม็งวา
4. ข้ามสะพานใกล้โรงสีและข้ามสะพานใกล้ที่เผาศพฝั่งเดียวกับด้านป่าไม้ เรียก ท่งปองวา
5. อีกฟากถนนฝั่งที่อยู่ใกล้ที่เผาศพใกล้ที่พุกุ เรียก ที่พุกุวา

บ้านสะเนฟองมีการปกครองหมู่บ้านในรูปแบบของอาสาพัฒนาและป้องกันตนเอง (อพป.) ภายในหมู่บ้านมีวัดสะเนฟองเป็นจุดศูนย์รวมของชาวบ้านทั้งในด้านของการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและเป็นที่ประชุมของหมู่บ้าน มีที่ทำการกำนันตำบลไล่โว่ มีโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนสุนทรเวชเปิดสอนตั้งแต่ระดับเตรียมอนุบาลจนถึงระดับประถมศึกษาปีที่ 6 มีร้านค้าประมาณ 6 ร้าน มีศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก 1 แห่ง ศูนย์สงเคราะห์ชาวเขา 1 แห่ง ธนาคารข้าวที่ได้รับการสนับสนุนจากทุนสมเด็จพระเทพ 1 แห่ง¹³

¹³ ข้อมูลจากกำนันตำบลไล่โว่

สาธารณูปโภคในบ้านสะพานพอง ได้แก่

- ไฟฟ้า ชาวบ้านใช้ไฟจากแผงโซลาร์เซลล์ที่ต่อมายังหม้อแปลงแบบเตอะรีเพื่อใช้กับเครื่องใช้ไฟฟ้า เช่น โทรทัศน์ เครื่องเสียง เครื่องเล่น VCD แต่หากต้องใช้ไฟมากในช่วงงานบุญ ประเพณี เทศกาลต่าง ๆ ซึ่งจัดขึ้นที่วัดก็จะใช้การปั่นไฟด้วยน้ำมันแทน ตามทางเดินในหมู่บ้านไม่มีแสงไฟจากเสาไฟฟ้า ชาวบ้านจะใช้ไฟฉายและความเคยชินในการเดินทาง
- น้ำประปาในหมู่บ้านใช้การต่อท่อจากห้วย แบ่งเป็น 2 สายด้วยกัน คือ สายแรกต่อท่อจากห้วยที่พุพุมมาถึงบ้านกำนัน สายที่ 2 ต่อท่อจากที่เพอมาถึงบริเวณบ้านที่อยู่ใกล้วัด แต่จะมีน้ำให้ใช้เฉพาะหน้าฝนเท่านั้น ปัจจุบันจึงได้มีการย้ายท่อจากที่เพอมาที่ที่คี่แทน
- มีหอกระจายข่าวประจำหมู่บ้าน 1 แห่ง ตั้งอยู่ในบริเวณวัดสะพานพอง และที่ทำกำนันตำบล
- การติดต่อสื่อสารด้วยโทรศัพท์แต่เดิมใช้โทรศัพท์บ้านที่ทำกำนันตำบลแต่ปัจจุบันเกือบทุกหลังคาเรือนมีโทรศัพท์มือถือ

ในเรื่องสถานะบุคคล ชาวบ้านที่อยู่ในสะพานพองดั้งเดิมที่ไม่ตกสำรวจจะถือบัตรประจำตัวประชาชน ส่วนคนที่ถือบัตรสี เช่น บัตรสีฟ้า บัตรสีเขียวของแดง บัตรต่างด้าว และไม่มีบัตรจะมีทั้งคนที่ย้ายมาจากที่อื่นและคนที่เกิดในหมู่บ้านแต่ตกสำรวจ จำนวนครัวเรือนในหมู่บ้านมีมากถึง 120 กว่าครัวเรือน ในจำนวนนี้มีคนจากที่อื่นที่เข้ามาเยี่ยมญาติและอยู่ถาวรหลายครัวเรือน ซึ่งชาวบ้านบอกว่าเป็นปัญหาสำหรับชาวบ้านดั้งเดิมในเรื่องการทำมาหากิน เพราะผู้ย้ายถิ่นเหล่านี้ไม่มีวัฒนธรรมเหมือนคนในหมู่บ้าน ทั้งเรื่องการเก็บของป่า การใช้พื้นที่ ที่ต้องการทำกินตรงไหนก็ทำ ไม่ได้สนใจว่ามีข้อห้ามหรือไม่และมีแต่จะย้ายเข้ามาอยู่มากขึ้น

4.2 วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน

4.2.1 การทำไร่หมุนเวียน

การเลือกพื้นที่

หลังจากประเพณีทำบุญข้าวใหม่ หรือกินข้าวใหม่ ในช่วงเดือนมกราคม ชาวบ้านจะเริ่มมองหาพื้นที่ที่ต้องการซึ่งอาจจะเป็นพื้นที่เดิมที่ปลูกไปแล้วในปีที่ผ่านมาหรือเป็นพื้นที่ใหม่แต่เป็นไร่ซากเดิมที่ทิ้งเอาไว้ โดยก่อนที่แต่ละครอบครัวจะแยกย้ายกันไปเลือกพื้นที่จะมีการพูดคุยกันก่อนว่าพื้นที่ปลูกข้าวแต่ละแห่งจะมีกี่ครอบครัวเข้าไปปลูกข้าวและเป็นครอบครัวของใครบ้างเพื่อที่คณะกรรมการแต่ละพื้นที่จะได้รู้ว่า

มีที่ครอบครัวและใครบ้างทำการเพาะปลูกในพื้นที่ที่รับผิดชอบ พื้นที่ปลูกข้าวของชาวบ้านสะเน่ฟองเป็นที่หุบเขาและมีชื่อเรียกในแต่ละพื้นที่ คือ ที่คลี่(ต้นน้ำ) จะกะคี(ห้วยจะกะ) ทุโพง(หมู่บ้านเก่า), ที่ช่วยแม่น้ำปูแดง), ปูลาย(ลเวือะ), เล่ทะ(ชื่อหุบเขา), ออตตอซง(ชื่อหุบเขา), เกริงก่วยทา(ชื่อแม่น้ำ), เปอयी(ป่าไม้สัก), และวาเหล่ (ชื่อไม้)โดยทั่วไปในแต่ละพื้นที่จะมีประมาณ 4-5 ครอบครัว แต่ถ้าพื้นที่ไหนมีขนาดใหญ่จะมีประมาณ 10 ครอบครัว เช่น ทุโพง

พื้นที่ที่เลือกถ้าเป็นไร่ชากจะต้องทิ้งไว้ไม่ต่ำกว่า 5 ปี เพราะหญ้าใต้ต้นไม้จะไม่ค่อยมีมาก ถ้าไม้ไผ่มีขนาดพอเหมาะ ดินมีความสมบูรณ์ มีไม้ล้มลุกประเภทว่าน เช่น ว่านพู่ชองเกาะ ว่านพู่เคว่ ว่านลากือซง ว่านลากือซา ที่บอกถึงความเย็นของดิน และต้องเป็นป่าไผ่ ซึ่งป่าไผ่มีอยู่หลายชนิด เช่น วากรือ, วาซุ, วาหมี่, วาผะดู, วาปวย, วาเหล่, วาพ่อง, วาซงคี, วากลี, วาบ่อง, และวาจั่ว ไผ่แต่ละชนิดจะขึ้นอยู่ในพื้นที่ที่แตกต่างกันและจะไม่ขึ้นปะปนกัน เช่น วาตุ และวาซงคีจะอยู่บนยอดเขา บนหน้าผาที่มีหินซึ่งชาวบ้านจะไม่เลือกทำไร่ พื้นที่มีวาพ่อง ทำไร่ได้แต่ได้ผลผลิตไม่ดีเพราะเนื้อดินแห้ง เป็นดินร่วน ดังนั้นชนิดของป่าไผ่ที่ทำไร่ได้ดี เช่น วากรือ, วาหมี่, วาผะดู, วาปวย และวาเหล่ เพราะดินดี มีความชื้น และไม่ร่วน

การไปเลือกพื้นที่ชาวบ้านจะดูช่วงวันข้างขึ้นเป็นสำคัญเพื่อให้การทำงานต่างๆ ประสบความสำเร็จ ก่อนออกจากบ้านจะเอาขี้เถ้ามาโปรยที่หน้าบันไดเพื่อไล่สิ่งไม่ดีไม่ให้พบเจอระหว่างเดินทาง เวลาไปเลือกพื้นที่ต้องให้แม่บ้านไปด้วย เพราะคนกะเหรี่ยงถือว่าที่ดินเป็นมรดกสิทธิของผู้หญิง ผู้หญิงเป็นเจ้าของไร่ถ้าแม่บ้านไปไม่ได้ พ่อบ้านต้องถือว่าเป็นตัวแทนในการเลือกพื้นที่ เมื่อเลือกพื้นที่ที่ถูกต้องแล้วต้องทำพิธีดูเหมยละ (ตีป่า) เพื่อขอพื้นที่จากซ่งธะวี (แม่ธรณี) เจ้าที่เจ้าทาง เจ้าป่าเจ้าเขาและเสี่ยงทายด้วยว่าพื้นที่นั้นทำกินดีหรือไม่ เหมาะแก่การเพาะปลูกหรือไม่ โดยเอาดอกไม้ 1 ดอก เทียน 1 เล่ม หรือ ดอกไม้ 3 ดอก เทียน 3 เล่ม แล้วแต่บุคคล ขุดดินในบริเวณที่จะทำมา 1 ก้อน เอาก้อนดินวางบนใบไม้ ปักเทียนบนก้อนดินแล้ววางดอกไม้ไว้ข้าง ๆ เพื่อบูชา หลังจากนั้นตดไม้ไผ่ยาวประมาณ 1 วา จุดเทียนอธิษฐานว่า

“พื้นที่นี้ ปีนี้ปลูกจะขอทำไร่ตรงพื้นที่นี้เพื่อเลี้ยงปากเลี้ยงท้องครอบครัว ไม่ได้มาเพื่อหลบหลู่แต่อย่างใด ถ้าพระแม่ธรณีหรือเจ้าป่าเจ้าเขาเห็นว่าดีก็ขอให้ไม้ท่อนนี้ยาวขึ้น ถ้าเห็นว่าดีปานกลางก็ขอให้ท่อนไม้ยาวเท่าเดิม แต่ถ้าเห็นว่าไม่ดีก็ขอให้ไม้ท่อนนี้สั้นลง หรือเข้ามาบอกในความฝันของลูกก็ได้”

แล้วเอาไม้ไผ่ตีที่พื้นดิน 4 ทิศ ๆ ละ 3 ครั้ง แล้วเอาไม้มาวัดถ้ายาวขึ้นประมาณ 1 ซม. แสดงว่าทำได้ดีถ้ายาวเกินไปแสดงว่าทำไม่ดี ไม่น่าทำ และถ้าสั้นลงแสดงว่าเจ้าที่เจ้าทางไม่อนุญาต ถึงทำได้ดีก็จะได้ผลผลิตไม่มาก ในระหว่างที่เสี่ยงทายถ้าได้ยินเสียงนกทูลสองร้อง หรือแก้งร้องต้องหยุดทำถือว่าเจ้าที่เจ้าทางไม่อนุญาตเช่นเดียวกัน การเสี่ยงทายสามารถทำได้ 3 ครั้ง หากในครั้งแรกยังไม่สำเร็จ

เมื่อเสี่ยงทายได้ผลแล้ว เจ้าที่เจ้าทางอนุญาต จะทำ “ไฉยหล่องเหมลละ” โดยนำไม้ไผ่อันเดิมตัดออกครึ่งหนึ่งแล้วผ่าซีกด้านบน เอาไปไม้ห่อก้อนดินเสียบลงไปตรงที่ผ่าซีก หรือบางคนอาจใช้ไม้ไผ่ผ่าซีกเรียกว่า ทูผา แล้วปักไว้ในพื้นที่เป็นสัญลักษณ์บอกให้คนอื่นรู้ว่าพื้นที่ผืนนี้มีเจ้าของแล้ว อาจหวดต้นไม้ที่อยู่บริเวณรอบ ๆ ที่ปักไม้แล้วอธิษฐานขออนุญาตเจ้าที่เจ้าทางอีกครั้งแล้วเดินทางกลับ หรือจะหวดต่อกก็ได้ อย่างไรก็ตามหากกลับมาบ้านแล้วนอนฝันร้ายในคืนนั้นหรือภายใน 3 คืน จะต้องเลือกพื้นที่ใหม่อีกครั้ง

การเลือกพื้นที่เพื่อทำไร่ข้าวเป็นเรื่องที่ต้องให้ความสำคัญอย่างมากเพราะนอกจากจะต้องเลือกพื้นที่ที่มีลักษณะดีแล้วยังต้องดูอีกด้วยว่าพื้นที่ที่เลือกตรงนั้นตรงกับข้อห้ามความเชื่อของชุมชนหรือไม่ เพราะหากเป็นพื้นที่ที่หวงห้ามเอาไว้ก็อาจส่งผลเสียต่อตัวเอง ครอบครัว และชุมชนในอนาคตได้ คนกะเหรี่ยงมีข้อห้าม ความเชื่อที่เกี่ยวกับการทำไร่อยู่หลายข้อด้วยกัน ทั้งข้อห้ามของลักษณะพื้นที่ ข้อห้ามที่เกี่ยวกับสัตว์ ข้อห้ามเกี่ยวกับต้นไม้ ความเชื่อเกี่ยวกับความฝัน ลางบอกเหตุจากเจ้าที่เจ้าทาง และข้อห้ามที่เป็น “กระ” ซึ่งชาวบ้านบอกว่าหากผิดข้อห้ามนี้จะมีความร้ายแรงถึงเจ็บไข้ได้ป่วยหรือเสียชีวิตได้

ชาวบ้านเชื่อว่าลักษณะพื้นที่ดังต่อไปนี้ เป็นพื้นที่ที่ไม่ควรนำมาทำการเกษตร

1. พื้นที่ ๆ มีลักษณะเป็นหลังเต่า หลังช้าง ครอบครัวหนึ่งทำได้ฝั่งเดียว
2. ในพื้นที่ ๆ มีน้ำผุดขึ้นจากพื้นดิน ชาวบ้านเชื่อว่ามีเจ้าป่าเจ้าเขาอาศัยอยู่ ต้องทำเลยจากจุดที่มีน้ำผุดไปประมาณ 50 เมตร จากการสังเกตพื้นที่ของทีมิวิจัยพบว่า พื้นที่ที่เป็นข้อห้ามนี้มีลักษณะนี้เป็นพื้นราบ ช่วงหน้าแล้งค่อนข้างแห้ง รอบ ๆ ที่มีน้ำผุดดินจะแฉะ ดินยุบตัวได้ง่าย เพราะภายในดินเป็นโพรงไม่เหมาะกับการทำไร่
3. พื้นที่ 2 ฝั่งแม่น้ำ ครอบครัวเดียวทำได้เพียงฝั่งเดียว
4. ภูเขา 2 ลูก มีช่องแคบอยู่ตรงกลาง หัวและท้ายช่องแคบห้ามทำ ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นทางเดินของเจ้าที่เจ้าทาง
5. ครอบครัวเดียวห้ามทำไร่พร้อมกัน 3 ผืน
6. พื้นที่ที่มีลักษณะเหมือนของลับผู้หญิง (มีน้ำพุขึ้นกลางระหว่างเนินเขา 2 ลูก)
7. ภูเขาที่นกกกระสาบินข้ามทางเดิมเสมอ
8. พื้นที่บนเขาที่มีลักษณะเป็นรูปลิ้นยักษ์
9. พื้นที่ ๆ น้ำผุดออกมาจากพื้นดิน ชาวบ้านเชื่อว่ามีเจ้าป่าเจ้าเขาอยู่
10. พื้นที่ที่เป็นรูปก้นกระทะ
11. พื้นที่เนินเขาที่มีร่องน้ำอยู่ 2 ฝั่งไม่ต่อเนื่องกัน เนินเขาที่อยู่ตรงกลาง

12. พื้นที่ติดภูเขาหิน
13. ห้วยเล็กที่ปลาเวียนขึ้นได้ เป็นห้วยที่มีน้ำตลอด ตอนบนของห้วยเป็นตาน้ำ
14. ภูเขา 1 ลูก ครอบครว้เดียวทำไร่ทั้ง 2 ฝั่งไม่ได้
15. แม่น้ำ 1 สาย แต่แยกออกเป็น 2 ทาง มีพื้นที่ตรงกลาง ชาวบ้านเชื่อว่าเจ้าที่แรง เป็นทางเดินเจ้าที่เจ้าทาง

การเตรียมพื้นที่

ในช่วงเดือนมกราคม – กุมภาพันธ์ การเตรียมพื้นที่ จะเริ่มด้วย การฟันไร่ คือการตัดฟันต้นไม้และกำจัดวัชพืชต่าง ๆ เพื่อให้ง่ายกับการเผาไร่ ถ้าเป็นไม้ใหญ่จะตัดบริเวณที่เป็นไม้เนื้ออ่อน สูงจากพื้นดินขึ้นมา ถ้าเป็นกอไผ่จะตัดให้ใกล้พื้นดินเพื่อความปลอดภัยเวลาเผาเพราะหากตัดสูงจากพื้นดินมากไป เวลาเผาไม้จะแห้งและหักล้มลงมาได้ เมื่อฟันไร่เสร็จจะตากแดดทิ้งไว้ประมาณ 1 – 2 เดือน

อย่างไรก็ตามก่อนจะไปฟันไร่ยังมีข้อห้าม ความเชื่ออีกว่า

- เมื่อลงจากบ้านต้องขี่เก้ามาโปรยใส่บันไดเพื่อหลบหลีกเจ้าที่เจ้าทาง สัตว์มีพิษ สัตว์ที่เป็นอันตรายต่าง ๆ ไม่ให้เจอกันระหว่างเดินทาง และขอให้ภูตผีปีศาจ สิ่งที่เป็นมารทั้งหลายทุกสิ่งทุกอย่างตาบอด
- แม่น้ำที่อยู่บ้านห้ามบึงเผาในเตาไฟเพราะจะเกิดอันตรายกับพ่อบ้าน
- ส่วนพ่อบ้านในช่วงที่กำลังฟันไร่ห้ามตะโกนด่า ไม่ควรขานรับเสียงตะโกนเรียก ไม่ควรพูดว่าวันนี้เสร็จแน่ ๆ และเมื่อถึงเวลากลับก็ไม่ควรพูดว่าจะกลับแล้วแต่ต้องพูดว่าจะไปแล้ว ชาวบ้านให้เหตุผลว่าสมัยก่อนมีเสือเยอะ และมีเสือสมิง ถ้าบอกว่ากลับแล้ว เสือสมิงอาจจะไปรอที่บ้านได้
- ถ้าเห็นเต่าคลานอยู่ในพื้นที่หรือมีหน่อไม้ขึ้นกลางพื้นที่ ให้เลี้ยงไปฟันอีกด้านหนึ่งเพื่อให้สิ่งเหล่านี้กลายเป็นอยู่นอกพื้นที่ เพราะทั้งเต่าและหน่อไม้เป็นกลางบอกเหตุไม่ดี ความลำบากจะมาเยือน

เมื่อย่างเข้าสู่หน้าแล้งของเดือนมีนาคม – เมษายน สภาพอากาศแห้ง ท้องฟ้าโปร่ง ต้นไม้ที่ตัดฟันไว้ตากแดดจนแห้ง คนในครอบครัวและเพื่อนไร่ข้างเคียงจะมาช่วยเหลือกันเผาไร่ เพราะการเผาพร้อมกันหลายครอบครัวจะได้ไม่ต้องทำแนวกันไฟ การเผาไร่ชาวบ้านถือว่ามีประโยชน์ เพราะทำให้ดินสุก เมล็ดหญ้าที่อยู่ในดินหรือที่ร่วงจากการตัดฟันไม้แห้งตาย ขึ้นจากการเผาไหม้ที่ติดอยู่บนผิวดินเมื่อโดนฝนก็จมลงดินกลายเป็นปุ๋ยให้กับพืชพันธุ์ต่าง ๆ ที่จะหยอดลงดินหลังการเผา

การเผาไร่จะดูวันที่ท้องฟ้าโปร่ง ลมไม่เบาและไม่แรงเกินไป และไม่เลือกวันเผาวันอาทิตย์เพราะถือว่าทำงานได้ช้า ก่อนไปเผาไร่แม่บ้านหรือพ่อบ้านจะเอาขี้เถ้ามากองไว้ที่หน้าบันได 3 กอง เอาพริกแดงมาปักไว้บนกองขี้เถ้าเพื่อช่วยเพิ่มธาตุไฟให้แรงขึ้น ให้ไร่ถูกเผาไหม้หมดจนเป็นขี้เถ้าทั้งผืน และบางครั้งอาจจะเอาขี้เถ้ามาโปรยใส่บันไดอีกครั้งเพื่อป้องกันไม่ให้สิ่งไม่ดีเข้าบ้าน ชาวบ้านเชื่อว่าขี้เถ้าสามารถขับไล่สิ่งไม่ดีให้พ้นจากบ้านได้ เป็นการคุ้มกันบ้าน หากไม่ทำอาจทำให้เจ็บไข้ได้ป่วยได้

เมื่อไปถึงไร่ต้องเคาะไม้ เคาะดินในไร่พร้อมส่งเสียงบอกให้เจ้าที่เจ้าทาง เจ้าป่าเจ้าเขา สัตว์เล็กสัตว์ใหญ่ออกจากไร่ก่อน และดูทิศทางของลมว่าพัดจากทิศไหนไปทิศไหนโดยดูจากควันบุหรี่แล้วจึงลงมือเผาหลังจากเผาไร่เสร็จจะทำสัญลักษณ์แสดงความเป็นเจ้าของอีกครั้ง แล้วหว่านพริกพร้อมผักชีเพื่อให้จมลงในขี้เถ้าเพราะกลางคืนเมื่อขี้เถ้าโดนหมอกจะยุบไปพร้อมกับเมล็ด ช่วยคลุมเมล็ดไม่ให้ไหลไปกับน้ำและป้องกันสัตว์เข้าไปกิน ปลุกข้าวโพดเพื่อเก็บฝักในช่วงที่หยอดข้าว ปลุกตะไคร้ 3 กอ ใกล้เคียงที่จะปลุกกระท่อม ปลุกมันสำปะหลัง พักทอง พักเขี้ยวไว้ริมไร่เพื่อไม่ให้สัตว์เข้ามาหากินข้าวในไร่เพราะพืชเหล่านี้จะออกผลพร้อม ๆ กับข้าวออกรวง ปลุกถั่วฝักยาว แตงไทย และพืชทนแล้งทุกชนิด ทิ้งไว้ประมาณ 2 – 3 อาทิตย์ หรือ 1 เดือน จึงกลับมาไร่อีกครั้ง

การรื้อไร่ ก็เพื่อเผาเศษไม้ที่ยังไหม้ไฟไม่หมด โดยเก็บเศษไม้มากองรวมกันและเผาอีกครั้ง ถ้าการเผาไร่ในครั้งแรกแล้วไฟไหม้ดีมากจนไม่มีเศษไม้เหลือ ชาวบ้านจะถือว่าไม่ดี ถือว่าดีหลอก เพราะไม่น่าจะเป็นไปได้ จะต้องแก้ไขโดยหาเศษไม้จากนอกไร่มากองไว้ในไร่ 3 กอง และทำการรื้อเพื่อเผา หลังจากนั้นจึงลงมือปลุกกระท่อมและตายหญ้าครั้งแรก รวมถึงปลุกเผือก ผักกาด ผักชี มะเขือ ผักปลั่ง นองกะว่อง ผักไผ่ ต้นหอม แมงลัก ฯลฯ

ตลอดเดือนพฤษภาคม การตายหญ้าจะทำอย่างต่อเนื่องเพื่อเตรียมพื้นที่สำหรับการหยอดข้าว พืชผักที่ยังไม่ได้ปลุกและปลูกไปแล้วแต่ไม่ขึ้นจะปลุกซ้ำอีกครั้งในเดือนนี้เพราะเริ่มมีฝนตกบ้างในบางช่วง ผักที่ปลูกเป็นประเภทถั่ว แตง บวบ มัน และปลูกดอกไม้ไว้ใช้ในพิธีกรรม เช่น หงอนไก่ ดาวเรือง

การหยอดข้าว

เมื่อฝนตกมากขึ้นในช่วงเดือนมิถุนายน จะมีการหยอดข้าว จะเป็นงานสำคัญที่ทุกคนในครอบครัว รวมถึงญาติพี่น้องจะร่วมแรงร่วมใจกัน ชาวบ้านจะดูวันที่เป็นมงคล เช่น วันจันทร์ วันพฤหัสบดี หรือใช้วันเกิดของแม่บ้านก็ได้ และดูช่วงข้างขึ้นที่เป็นมงคลโดยดูจากตำรา หรือถามผู้เฒ่าผู้แก่ การหยอดข้าวมีระยะเวลาเพียง 1 เดือน ที่แต่ละครอบครัวจะต้องหยอดไร่เสร็จ แต่จะเริ่มหยอดได้เมื่อไหร่ขึ้นอยู่กับการเป็นป่าอ่อนหรือป่าแก่ และต้องหยอดให้เสร็จก่อนถึงวันพระ เช่น ในเดือนมิถุนายนของปีนี้ (2554) ถ้า

เป็นป่าอ่อน ดินค่อนข้างแข็ง จะเริ่มหยอดข้าวตั้งแต่วันที่ 2 ค่ำ เดือน 7 จนถึงวันที่ 14 ค่ำ เดือน 7 ก่อนวันพระขึ้น 15 ค่ำ เดือน 7 ถ้าเป็นป่าแก่ที่ดินมีความร่วนและอ่อนนุ่มจะเริ่มหยอดข้าวตั้งแต่วันที่ แรม 1 ค่ำ เดือน 7 จนถึงแรม 7 ค่ำ เดือน 7 ก่อนวันพระแรม 8 ค่ำ เดือน 7

การที่ช่วงเวลาหยอดข้าวไม่ตรงกันมีเหตุผลสำคัญในเรื่องความอุดมสมบูรณ์ของดิน มีปุ๋ยเยอะ ปุ๋ยน้อย ถ้าดินมีความแข็งปลูกในป่าอ่อนต้องหยอดข้าวในช่วงข้างขึ้นเพื่อให้ทันเก็บเกี่ยว แต่ถ้าดินมีความอ่อนนุ่มปลูกในป่าแก่ต้องหยอดข้าวในช่วงข้างแรมเพื่อไม่ให้ต้นข้าวดีเกินไป หากหยอดข้าวในป่าแก่ช่วงข้างขึ้นต้นข้าวจะเจริญเติบโตเร็ว ต้นสูง ใบเขียวเข้ม ออกรวงเร็ว ออกรวงเยอะ แต่เมล็ดลีบ ไม่สมบูรณ์ เพราะปุ๋ยเยอะเร่งให้ข้าวโตไวแต่ไม่สมบูรณ์ ชาวบ้านเรียกว่า “ข้าวดีเกิน” การแก้ไขคือ ต้องตัดใบข้าวทิ้งครึ่งใบ เพื่อหยุดการเติบโตชั่วคราว อย่างไรก็ตามการหยอดข้าวอาจเลยถึงเดือนกรกฎาคมก็ได้ขึ้นอยู่กับฤกษ์ที่เป็นมงคลในแต่ละปี

ก่อนเริ่มหยอดข้าวพ่อบ้านจะต้องทำ “ป้อชีเบาะ” ปลูกข้าวกำกอกเพื่อเป็นแม่ข้าวก่อน โดยตัดไม้ไผ่มา 1 ลำ ยาวประมาณ 1 วา ผ่าเป็น 4 ซีก เอามาผูกต่อกันเป็นรูปสี่เหลี่ยม แล้วตัดไม้ไผ่อีก 1 ซีก ผ่าตรงปลายให้แยกจากกันเล็กน้อย ปักไว้กลางสี่เหลี่ยม ห่อใบไม้ที่มีดินและพันธุ์ข้าวที่จะปลูกเสียบไว้กับไม้ไผ่ที่ปักเอาไว้ แล้วเอาดอกไม้วางไว้ที่โคนไม้ไผ่และเทน้ำในกระบอกไม้ไผ่ลงที่ดอกไม้แล้ววางลงคู่กัน จุดเทียน 1 อันปักไว้แล้วอธิษฐานบอกกล่าวพระแม่ธรณีว่า “จะมาทำกินปีหนึ่ง ขอให้ทำขึ้นพอกินพอใช้” แล้วขุดหลุม 9 หลุม เอาพันธุ์ข้าวที่อยู่ในห่อใบไม้หยอดลงในหลุม แล้วขุดหลุมหยอดข้าวนอกป้อชีเบาะอีกครั้งเพื่อเป็นการคุ้มครองป้อชีเบาะ ในกรณีที่ลูกแยกไปทำอะไรของตัวเองอีกผืน พ่อจะเป็นคนทำพิธีให้แต่ให้ลูกเป็นคนหยิบพันธุ์ข้าวที่จะปลูกจะหยอดลงไปหลุม 9 หลุมเอง หลังจากนั้นจึงหยอดข้าวในไร่จนเสร็จทั้งผืน

การหยอดข้าวจะใช้ไม้ไผ่ทำเป็นด้ามเสียบไปที่หัวเสียมเจาะลงไปในดินให้เป็นหลุมลึกพอประมาณ เพื่อให้คนที่เดินตามหลังหยอดเมล็ดพันธุ์ประมาณ 7 – 8 เมล็ดลงในแต่ละหลุม

ก่อนกลับบ้านจะขุดหลุมใหญ่ 1 หลุม ไว้ทำไร่ หยิบพันธุ์ข้าว 1 กำ หลับตาแล้วใส่ข้าวลงไป หลุม หลับตาอีกครั้งเอาเสียมตีลงไป หลุม พร้อมอธิษฐานว่า “ถ้ามีสัตว์ตัวใดมากินข้าว ขอให้ตามองเมล็ดพืชอะไรไม่เห็น” ชาวบ้านเรียกพิธีนี้ว่า “เซอเตอหลาย” หลังจากนั้นชาวบ้านจะตายหญ้าอย่างสม่ำเสมอจนกว่าข้าวจะตั้งท้องจึงไม่ต้องตายหญ้าบ่อย ๆ อีก

ชนิดของพันธุ์ข้าวที่นำมาปลูกจะขึ้นอยู่กับความชอบของแต่ละครอบครัวและขึ้นอยู่กับว่าถูกชะตากับคนปลูกหรือไม่ แต่ละครอบครัวจะใช้พันธุ์ข้าวหลายพันธุ์ปลูกในไร่ผืนเดียว มีทั้งข้าวเจ้าและข้าวเหนียว 4 – 5 พันธุ์ 6 – 7 พันธุ์ หรือ 7 – 9 พันธุ์ โดยมีข้าวเหนียว 1 – 2 พันธุ์ ซึ่งพันธุ์ข้าวมากหรือน้อยชนิดขึ้นอยู่กับ

กับว่าเก็บพันธุ์ข้าวไว้ก็พันธุ์และต้องการปลูกก็พันธุ์ในปีนั้น ๆ การใช้พันธุ์ข้าวหลากหลายพันธุ์เป็นการป้องกันความเสี่ยงหากข้าวบางพันธุ์เกิดเสียหาย ได้ผลผลิตไม่มากก็ยังได้ข้าวพันธุ์อื่นมาทดแทน และข้าวแต่ละพันธุ์มีระยะเวลาการเก็บเกี่ยวต่างกันซึ่งช่วยลดปัญหาการเก็บเกี่ยวทั้งในเรื่องแรงงานและเวลา เพราะหากปลูกพันธุ์เดียว หรือ 2 พันธุ์ เมื่อเกิดปัญหาจะทำให้ได้ข้าวไม่พอกิน หรือถ้าได้ข้าวดีแต่สุกพร้อมกันทั้งผืนก็จะต้องใช้แรงงานมากหรือทำงานหนักขึ้นเพื่อเกี่ยวข้าวให้ทัน

ในเรื่องความหลากหลายของพันธุ์ข้าว พันธุ์ข้าวดั้งเดิมของท้องถิ่นปลูกได้ทั้งป่าอ่อนและป่าแก่ เช่น ปือโบโคล, ปือกุกลี, ปืออิวบ่อง, ปือเลได้ และปือเถอ (ต้องเป็นป่าอ่อน 3 ปีขึ้นไปจึงปลูกได้) พันธุ์ข้าวที่ปลูกได้เฉพาะป่าแก่ เช่น ปือบ่องยูเย, ปืออัวพู, ปืออิวงเซอหนู และปือไปโล่ง พันธุ์ข้าวแข็งปลูกได้ทั้งที่ไร่และที่นา เช่น ปือพูโก, ปือเบไหว, ปืออิกไล และปือหย่องไห่ พันธุ์ข้าวเหนียว เช่น ไอง์ไหวเบ, ไอง์เซออุ, ไอง์เซอพู (ข้าวเหนียวดำ) และไอง์คองเหล่อ พันธุ์ข้าวใหม่ที่แลกเปลี่ยนมาจากญาติพี่น้องหมู่บ้านอื่น เช่น ปือพะเพอ, ปือโทคอง, ปือเนอเมอ, ปือบิลลี, ปือคูกี, ปืออองเจอ, ปือบ่องทุ่ผะ, ปือพูอัว, ปือโทคู, ปืออิวงพะดู และปือไปโลว พันธุ์ข้าวเหนียว เช่น ไอง์เซอ (ดำทั้งต้นและใบ) ไอง์กะวองแม, ไอง์สะเท, ไอง์ภูผา, และไอง์งเพอไซ

ความหลากหลายของพันธุ์พืชที่ปลูกในไร่ เช่น ปือเค (พันธุ์ข้าวโพด) มี 6 ชนิด ได้แก่ ปือเคเซอ (ข้าวโพดหวาน) ปือเคไอง์ (ข้าวโพดข้าวเหนียว) ปือเคกักไถย (ข้าวโพดลาย) ปือเคพู (ข้าวโพดเล็ก) ปือเคพะดู (ข้าวโพดใหญ่) ปือเคกะตี (ข้าวโพดม้า) โลเคซา (พันธุ์ฟักทอง) มี 7 ชนิด ได้แก่ เคพู, โลเคพะดู, โลเคเซอะเอะหนู (ฟักทองนมลิง) โลเคดีชู (ฟักทองคางคก) โลเคกะวองแม (ฟักทองงาช้าง) โลเคกะชองที เป็นต้น คู้ถี (พันธุ์เผือก) มี 10 ชนิด เช่น คู้ชาติ (เผือกลูกเขอะ) คู้โฝซา (เผือกมะพร้าว) เป็นต้น เหลอซา (พันธุ์ฟัก) มี 4 ชนิด เช่น เหลอชี่หน่อ, เหลอพะทอ เป็นต้น ถูซ่า (พันธุ์ถั่วฝักยาว) มี 6 ชนิด เช่น ถูบูปือ, ถูกักไถย เป็นต้น บุกู (พันธุ์มันสำปะหลัง) มี 3 ชนิด เช่น บุกูพะดู, บุกูโทง เป็นต้น เนเซอขว่าถี (พันธุ์มัน) มี 5 ชนิด เช่น เนเซอขว่าก่องมะลิ, เนเซอขว่าเลอเมอ เป็นต้น ถีซา (พันธุ์แตง) มี 7 ชนิด เช่น ถีหมิงซา, ถีพิ เป็นต้น เชอเกซา (พันธุ์พริก) มี 3 ชนิด เช่น เชอเกชองเจอะ, เชอเกยูอี เป็นต้น หวองยี (ตะไคร้) นะกะฉี (ผักชี) หวองไล้ (แมงลัก) นองเกอหวอง, โพแก่, บองบาซา, เอถี (ขิง) เอไซถี (ขมิ้น) มี 4 ชนิด เช่น เอไซเซอ (ข่าดำ) เอไซพู (ข่าเล็ก) เอไซอัว (ข่าขาว) เอไซบอง (ข่าเหลือง) ย่าบอง (ขมิ้น) มี 2 ชนิด เช่น ย่าบองโทคู (ขมิ้นแดง) ย่าบองเซอ (ขมิ้นดำ) ปือกลี, เซอวีซา, ถีลือ (น้ำเต้า) ถีลือพะทอ, ถีลือไปโลว, เทอกูซา, เทอกูไปโลว, เทอกู, พะทอ, เกอจีซา (มะละกอ) เอ (งา) เดอัว (งาขาว) เดเซอ (งาดำ) น่อง, ไปซา, ชิปง, เบอะกะเจียซา, โฟงพิดู เป็นต้น

การเกี่ยวข้าว

หลังการดูแลเอาใจใส่มาตลอดระยะเวลา 4 เดือน ข้าวในไร่ก็ค่อย ๆ ทอยสุกเป็นสีเหลือง การเกี่ยวข้าว จึงเริ่มขึ้นเมื่อเข้าสู่เดือนตุลาคม ข้าวที่สุกก่อนจะถูกเกี่ยวมัดด้วยดอกแล้ววางไว้บนตอซังเพื่อตากให้แห้ง ข้าวที่สุกเป็นพันธุ์สุดท้ายจะต้องเหลือไว้แกกกอเพื่อเป็นพื้บือโย และจากพื้บือโยไปหาบือชีเบาะก็ต้องเหลือไว้อีก 1 แถวเพื่อเป็นสะพาน เมื่อเกี่ยวสวนอื่นหมดแล้วจึงมาเกี่ยวพื้บือโย สะพาน และบือชีเบาะตามลำดับ ข้าวที่อยู่บือชีเบาะจะเก็บไว้ส่วนหนึ่งเป็นบือหมูเพื่อเอาไปแขวนไว้กับต้นไม้ใช้ในพิธีฟาดข้าว

การเกี่ยวข้าวจะให้แม่บ้านเกี่ยวก่อน 3 กำ แล้วคนในครอบครัวเกี่ยวต่อ แต่คนที่ทำงานเก่งและทำงานเร็วจะลงมือก่อนเพื่อให้งานเสร็จเร็วและได้ข้าวเยอะ ข้าวที่เกี่ยวแล้วจะตากแดดให้แห้ง ประมาณ 1 เดือน จึงจะฟาดข้าว เมื่อข้าวแห้งดีแล้วในตอนเย็นของวันฟาดข้าวจะเตรียมลานสำหรับฟาดข้าว โดยนำผ้าพลาสติกหรือเสื่อไม้ไผ่มาปูใกล้กับบริเวณทำบือชีเบาะ นำไม้ไผ่มาปักเป็นหลักไว้เพื่อกันข้าวล้ม ทำซังม่ง (ที่ฟาดข้าว) โดยใช้ไม้ไผ่มาผูกติดกันจำนวน 3 ลำบ้าง 5 ลำบ้าง 7 ลำบ้าง หรือ 9 ลำบ้าง แต่ต้องให้เป็นจำนวนคี่เพื่อจะให้ได้ข้าวมีจำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ จะทำขาตั้งทั้ง 4 ด้าน หรือไม้ก็ได้ขึ้นอยู่กับจำนวนข้าวที่ได้มากหรือน้อย หลังจากนั้นแบกข้าวในไร่มากองรวมกันไว้ที่ลานจนหมด แยกพันธุ์ข้าวไว้ต่างหาก แล้วจึงแบกพื้บือโย สะพาน และบือชีเบาะ เอาพื้บือโยผูกรวมกับดอกไม้แขวนไว้กับหลักไม้ไผ่ 3 หลัก หักกลางท้าย เอาบือหมูผูกรวมกับดอกไม้และเคียวแขวนไว้กับหลักไม้ไผ่อีก 1 หลัก อยู่นอกลานฟาดข้าวแต่ต้องให้บือหมูอยู่เหนือซังม่ง ใกล้กับไม้ไผ่ที่แขวนบือหมูและพื้บือโยจะมีต้นกล้วย ต้นอ้อย และที่โคนต้นจะมีตะกร้าไม้ไผ่หรือกรวยสำหรับใส่อาหาร เช่น ข้าวเจ้า ข้าวเหนียว และน้ำ

การฟาดข้าว

ก่อนการฟาดข้าวแม่บ้านจะจุดเทียน 3 อัน ไว้ที่ซังม่งและ 1 อันที่บือหมูเพื่ออธิษฐาน ทำพิธีเรียกขวัญพื้บือโยให้มาดูแลข้าว ให้ได้ข้าวเยอะ ๆ โดยเอาพื้บือโยมาฟาดก่อน ลูกหลานเอาสะพานมาฟาด คนที่มาช่วยเอาข้าวในกองมาฟาดแล้วพัก ทำแบบนี้จนครบ 3 รอบ แล้วช่วยกันฟาดข้าวจนหมด เวลาเลี้ยงข้าวคนที่มาช่วยฟาดก็ต้องหุงให้เหลือข้าวเพื่อให้มีข้าวเหลือกินไปตลอดปี

วันรุ่งขึ้นข้าวที่ฟาดเสร็จจะนำมาโบกเพื่อให้เศษฟาง เปลือกข้าว ฟูน ผงต่าง ๆ พัดออกไป ก่อนการโบกข้าวเจ้าของไร่ (แม่บ้านหรือพ่อบ้านก็ได้) จะเอาดินปลวก ทุ่ไก่คูดุ ขิงใส่ในห่อใบไม้แล้วเสียบไว้กับไม้ปักที่กองข้าว เอาเคียว มีดตายหญ้าวางไว้ที่กองข้าว กัดห่อใบไม้มาเคียว กัดเคียวกับมีดแล้วบ้วนใส่ในกองข้าวพร้อมอธิษฐานขอให้ได้ข้าวเยอะขึ้น คนที่มาช่วยจะตวงข้าวใส่กระด้งแล้วสาดเข้าไปในวงที่โบกข้าวซึ่งมี

ผู้ร่วมวงประมาณ 2 – 3 คน แต่เจ้าของไร่ต้องโบกก่อน 3 กระดัง โดยใช้เปลือกไม้ไผ่บงมาโบก หรือไม้โบกที่
สานขึ้นจากไม้ไผ่ หลังจากนั้นจึงสับเปลี่ยนให้คนอื่น ๆ เข้าร่วมวง

ในเช้าวันรุ่งขึ้นจะตวงข้าวขึ้นยุ้ง ซึ่งเจ้าของไร่จะทำพิธีเดียวกับตอนโบกข้าวเพื่อขอให้ได้ข้าวเยอะ
ขึ้นเช่นกัน ถ้ายังไม่มียุ้งข้าวจะตวงข้าวเพื่อให้รู้ว่าได้กี่ปีบโดยใส่กระสอบปุ๋ยเอาไว้ (ปัจจุบันไม่มีการทำยุ้ง
ข้าวแล้ว จะใส่กระสอบปุ๋ยแล้วเก็บไว้บนกระท่อม) คนที่ตวงข้าวขึ้นเป็นคนตวงก่อน การตวงข้าวว่าได้ที่ปีบ
จะเริ่มนับหลังจากที่ตวงข้าวไปแล้ว 3 ปีบ ปีบต่อไปจึงจะเริ่มนับเป็นหนึ่ง

ข้าวเปลือกที่ฟาดแล้วเมื่อต้องการทำเป็นข้าวสารจะนำไปตากแดดก่อนแล้วเอาไปตำในครกกะ
เดื่องหรือสีด้วยเครื่องสีข้าว การตำข้าวด้วยครกกะเดื่องจะตำจนได้ข้าวขาว เสร็จแล้วจึงเอามาผัดเพื่อแยก
รำ ปลายข้าว และข้าวสารออกจากกัน

การคัดเลือกและเก็บรักษาพันธุ์ข้าว

ต้องหาพันธุ์ข้าวที่ต้นและรวงสมบูรณ์ เมล็ดไม่ลีบ รวงเท่ากัน เมล็ดใหญ่ ต้องเอาแก่ที่สุดและสุก
พร้อมกันทั้งรวง ตัดเอามาตากแดดให้แห้งประมาณ 1 อาทิตย์ เอามาฟาดหลังจากที่ฟาดข้าวทั้งหมดแล้ว
เก็บใส่ตะกร้าโดยกันตะกร้าและด้านข้างปูด้วยใบระกำแห้งหรือใบกล้วยแห้งปิดปากตะกร้าแล้วนำไปเก็บไว้
ในที่แห้ง

เดือนธันวาคม ทุกบ้านทุกหลังคาเรือนจะมี **ประเพณีกินข้าวใหม่** เป็นการเฉลิมฉลองการได้ข้าว
ในปีนี้ ซึ่งหากไม่มีการกินข้าวใหม่ก่อน จะทำการเพาะปลูกในปีต่อไปไม่ได้ การกินข้าวใหม่จะทำในวัน
อาทิตย์เพราะจะทำให้ข้าวหมดซ้า คนในครอบครัวจะช่วยกันเตรียมข้าวเตรียมแกง โดยตวงข้าว 1 ปีบหรือ
ให้ได้ข้าว 1 หม้อ ตากแดดสักพัก นำไปตำแล้วเอามาหุง หาเผือก มัน กุ้ง หอย ปู ปลา มาแกงรวมกัน เอาทุ
ไก่อคู่ดู (มีลักษณะเป็นเถายาว) มาผูกกับหม้อข้าว หม้อแกง ขาเตา เอามีด เสียม จอบ เคียว เครื่องมือ
เครื่องใช้ในครัวและทำเกษตรมาวางรวมกันแล้วตักข้าว ตักแกงมาวางเป็นการเลี้ยงขอบคุณที่ช่วยให้ได้ข้าว
กินในปีแล้วชวนญาติพี่น้อง เพื่อนบ้านมากินข้าวใหม่ร่วมกัน

4.2.2 ความเชื่อที่เกี่ยวกับลางบอกเหตุ

ข้อห้ามเกี่ยวกับสัตว์

1. ในช่วงเลือกพื้นที่ พันไร่ ถ้าได้ยินเสียงนกทูลสอง (นกขุนแผน) ร้องหรือหัวเราะ เก้งร้อง
หรือวิ่งตัดหน้าระหว่างเดินทาง ห้ามเดินทางไปต่อ ให้เดินทางวันรุ่งขึ้น ชาวบ้านเชื่อว่านกทูลสองและเก้ง
สามารถติดต่อกับเจ้าที่เจ้าทางได้

2. ถ้าเห็นเต่าคลานอยู่ในพื้นที่ที่กำลังจะเลือก หรือเลือกแล้ว ให้เว้นพื้นที่ที่เจอ ชาวบ้าน
เชื่อว่าเป็นที่อาศัยของเจ้าที่เจ้าทาง

3. ถ้าเห็นลิงลมระหว่างเดินทาง ไม่ให้ไปต่อ ให้ไปในวันรุ่งขึ้น หรือเจอในพื้นที่ที่กำลัง
จะฟันต้องเลือกพื้นที่ใหม่

ข้อห้ามเกี่ยวกับต้นไม้

1. ในพื้นที่ถ้าเจอต้นไม้ต้นเดียวแต่แตกออกเป็น 2 ลำ ให้เว้นช่วงห่างจากไม้ไฟ 2 เมตร

2. ในพื้นที่ถ้าเจอต้นไม้ต้นเดียวที่กลางลำต้นแยกออกเป็น 2 ต้นแล้วกลับมารวมเป็นต้น
เดียว ให้เว้นช่วงห่างจากไม้ต้นนั้น 2 เมตร

3. พื้นที่ที่มีหน่อไม้ขึ้น ห้ามทำ แต่ถ้าไปเจอระหว่างกำลังฟันไร่ให้เว้นพื้นที่ ๆ เจอ

ความเชื่อเกี่ยวกับความฝัน

1. ถ้าฝันถึงคนตายทำแล้วได้ผลผลิตน้อยต้องลำบากหน่อย
2. ถ้าฝันเห็นช้างทำมาหากินดี
3. ถ้าฝันเห็นยุ่งข้าวดีมาก
4. ถ้าฝันว่าไฟไหม้ น้ำท่วม ลมพัดแรง ไฟแลบ ฟัวร้อง ฟัวผ่า ที่ตรงนั้นไม่ควรไปทำไร้อีก เพราะสิ่ง
ร้ายอาจจะเข้ามาหา ถ้าทำไรตรงนั้นอาจมีโรคภัยไข้เจ็บหรือถึงขั้นเสียชีวิตเกิดขึ้นกับตัวเจ้าของ
ไร่หรือคนในครอบครัวได้

ความเชื่อในลักษณะของที่ดิน

1. ทำไรในลักษณะคล้ายไม้ป้างปลา คือพื้นที่ตรงกลางระหว่างไร่ชากกับไร่ใหม่ หรือไร่ใหม่ที่เจ้าของ
เป็นคนเดียวกัน ห้ามคนอื่นเข้าไปทำตรงกลาง แต่ให้ทำต่อในแถวเดียวกัน

2. ทำไรเหมือนสามเส้าเตาไฟ

ใน 2 กรณีนี้หากทำผิดโดยไม่ได้ตั้งใจจะต้องแก้เคล็ด โดยเจ้าของไร่ที่อยู่ตรงกลางต้องขายไร่ให้กับ
เจ้าของพื้นที่ที่ชนบข้างในราคา 5 หรือ 10 บาท แล้วแต่จะตกลงกัน คนที่ขายไร่จะเหมือนเป็นคนที่มาเช่าที่
ทำไร่ หลังจากขายแล้วเจ้าของไร่ที่อยู่ตรงกลางจะทำป้อซีเบาะไม่ได้ ทำป้อโยไม้ได้ ทำที่ฟาดข้าวไม่ได้
ต้องทำร่วมกับเจ้าของไร่ที่ซื้อที่ไปเท่านั้น

3. พื้นที่ 2 ฝั่งแม่น้ำ ห้ามทำไรติดกัน 2 ฝั่ง

4. ห้ามทำไร่ใหม่ใกล้กับไร่ชากเกินไป ในลักษณะกลับเกวียนไม่ได้ หรือนกเขามองเห็นกัน ถ้าจะทำ
ต้องทำให้ติดกัน

5. แม่น้ำ 1 สายแยกออกเป็น 2 ทางแล้วมาบรรจบกัน พื้นที่ ๆ อยู่ตรงกลาง
6. เวลาหยุดข้าวห้ามหยุดข้าวในลักษณะที่สลับกันเป็น ข้าวเหนียว ข้าวเจ้า ข้าวเหนียว หรือ ข้าวเจ้า ข้าวเหนียว ข้าวเจ้า แต่จะต้องหยุดข้าวเหนียวใกล้กระต๊อบ แล้วหยุดข้าวเจ้าต่อไป
7. ห้ามปลูกกระท่อมตรงกลางระหว่างไร่ 2 ฝั่ง ที่ทำติดกันแต่คนละเจ้าของ เพราะเวลาฝนตกน้ำ จะไหลลงทั้ง 2 ฝั่ง
8. ห้ามปลูกกระท่อมใกล้กับสันเขา เพราะจะเจ็บไข้ได้ป่วยบ่อย มีปัญหาในครอบครัว
9. พื้นที่ 2 ฝั่งแม่น้ำ ฝั่งหนึ่งเป็นไร่ชาก ฝั่งหนึ่งเป็นไร่ใหม่ ห้ามปลูกกระท่อมบนฝั่งไร่ชาก
10. ไม้สด (ที่ยังแตกใหม่ได้อีก) ห้ามเอามาปลูกกระท่อม
11. ไม้ไผ่ลำเดียวปล้องไม่เท่ากัน ห้ามเอาไปเป็นไม้โครงสร้าง เพราะทำให้เด็กไม่สบาย เจ็บป่วย ร้องไห้บ่อย
12. ไม้ไผ่ลำเดียวใช้ได้ 2 ท่อนให้ทำโครงสร้างแถวเดียวกัน
13. ห้ามเอาหัวไม้ไผ่ปักลงดิน

จากการสอบถามปราชญ์ชาวบ้านและผู้เฒ่าทางศาสนา¹⁴ การเลือกพื้นที่ที่สำคัญที่สุดคือไม่เลือกพื้นที่ต้นน้ำลำธาร เพราะทำให้ต้นน้ำลำธารเสียหาย ถ้าครอบครัวหนึ่งพอประมาณก็บีบให้ทำแค่นั้น ไม่เกินไม่ขาด และไม่ควรร่วมกันหลาย ๆ ครอบครัว เพราะจะทำให้พื้นที่ป่าเสียหาย เกิดความแห้งแล้ง ไม่เป็นผลดีต่อธรรมชาติ นอกจากนี้ ปราชญ์ชาวบ้านยังให้ความรู้ที่ พื้นที่ดินมี 2 ชนิด พื้นที่ไร่ชากใหม่กับพื้นที่ไร่ชากเก่าซึ่งต่างกัน พันธุ์ข้าวบางชนิดชอบพื้นที่เก่า บางชนิดชอบพื้นที่ใหม่ แต่ถ้าเป็นการอนุรักษ์พื้นที่ให้ทำทั้งพื้นที่เก่าและพื้นที่ใหม่ ถ้าเป็นพืชผักต่าง ๆ ทำในพื้นที่ใหม่ไม่ค่อยงาม พืชผักชอบพื้นที่เก่าถึงจะได้ผลผลิตดี เป็นการรักษาพื้นที่ ถ้าป่าใหญ่ ป่าแกมีต้นน้ำลำธารหรือห้วยในบริเวณนั้นไม่ควรไปทำ ถ้าทำแล้วเป็นการทำลายแหล่งน้ำ ถ้าไม่มีน้ำไม่มีป่า เราก็อยู่ไม่ได้ต้องอาศัยพึ่งพากัน อย่างไม้ไผ่มีอายุสั้นและขึ้นเร็ว ถ้าเป็นต้นไม้ใหญ่ป่าดิบต้นไม้มีการสร้างตัวช้า กว่าที่จะโตขึ้นมาได้ต้องใช้เวลานานกว่าไม้ไผ่ เราต้องดูพื้นที่ เลือกพื้นที่ให้เป็น ส่วนไหนเป็นป่าแก่ ป่าดิบ ส่วนไหนมีไม้ไผ่เยอะ เราต้องแยกแยะป่าให้ถูก ถ้าแยกแยะป่าไม่ถูก ต่างคนต่างเอาแต่ใจตัวเอง ไม่คิดถึงธรรมชาติ มันก็จะไม่ดี

¹⁴ นายใจ ร่มโพรงาม อายุ 54 ปี บ้านเลขที่ 30 นายหยีของแจ้ง สังขเพลินไพร อายุ 69 ปี บ้านเลขที่ 1 และนาย อานนท์ เสตะพันธ์ อายุ 60 ปี บ้านเลขที่ 24 หมู่บ้านสะเนพอง ตำบลไล่โว่

4.2.3 ครอบครัวและการแต่งงาน

ลักษณะครอบครัวเป็นครอบครัวขยายและถือผีหรือตระกูลของฝ่ายหญิงเป็นหลัก ผู้ชายที่แต่งงานมีครอบครัวแล้วจะต้องเปลี่ยนไปถือผี (ไหว้ผี) ทางฝ่ายภรรยา จะกลับไปไหว้ผีในตระกูลของตนเองอีกไม่ได้ เพราะเมื่อแต่งงานมีครอบครัว แม้จะบอกกล่าวกับผีบรรพบุรุษว่าลูกชายมีครอบครัวแล้วต้องไปไหว้ผีของภรรยาแทน

การแต่งงาน การใช้ชีวิตคู่ร่วมกันของชายหนุ่มหญิงสาวจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อพ่อและแม่ของทั้งสองฝ่ายได้ตกลงกันเป็นที่แน่นอนแล้วว่าคนทั้งสองพร้อมจะอยู่ร่วมกันฉันสามีภรรยา เมื่อตกลงเป็นที่เรียบร้อยแล้ว พ่อและแม่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจะต้องไปบอกกับไซคุเพื่อให้ทำพิธีบอกกล่าวต่อศาลเจ้าปู่ใหญ่โดยเอาเหรียญ 25 สตางค์ 2 เหรียญบอกกล่าวกับศาลเจ้าปู่ใหญ่ 1 เหรียญและบอกกล่าวกับสายน้ำ 1 เหรียญ เพื่อให้รับรู้ว่าหนุ่มสาวทั้งสองพร้อมจะอยู่ร่วมกัน เมื่อเสร็จพิธีกรรมดังกล่าวถือได้ว่าการแต่งงานของคนทั้งคู่เสร็จสิ้นลง แต่หากพ่อแม่ทั้งสองฝ่ายจะผูกข้อมือ เลี้ยงอาหารแขกหรือญาติพี่น้องก็ได้ ซึ่งการผูกข้อมือแต่งงานจะมีพิธีกรรมอีกเช่นกัน

ตะหละ หมายถึง เจ้า, มอก หมายถึง ผู้ที่ยอมรับซึ่งกันและกัน, มิ่ง หมายถึง หญิง, คว่า หมายถึง ชาย ตะหละมอกมิ่ง หมายถึง เจ้าสาว ตะหละมอกคว่า หมายถึง เจ้าบ่าว รวมความหมายว่าเจ้าบ่าวเจ้าสาวที่ต้องยอมรับซึ่งกันและกันในความเป็นสามีภรรยา

ฟูไต ฟูช่าย คือ ผู้นำพิธีที่เป็นคู่สามีภรรยา เลือจากคู่ที่มีผิวเดียวเมียเดียว เลี้ยงลูกได้ดี (ฟูไต ฟูช่าย จะมี 1 คู่ หรือ 2 คู่ก็ได้ ถ้ามี 2 คู่จะหมายถึงทิศทั้ง 4 เพื่อเป็นสิริมงคล) ฟูไต เป็นคนแนะนำเวลาที่เจ้าบ่าวเจ้าสาวกำลังทำพิธี ส่วนฟูช่ายเป็นผู้ให้โอวาทกับเจ้าบ่าวเจ้าสาว ในเวลาต่อมา ถ้าหากคู่สามีภรรยาที่ฟูไต ฟูช่ายทำพิธีให้ มีปัญหาต้องการหย่าร้างกัน ฟูไต ฟูช่ายก็จะทำพิธีให้ขาดจากความเป็นสามีภรรยา

สิ่งของที่จะนำมาใช้ในการประกอบพิธี ได้แก่

1. หมิงถั่ง คือ ข้าวเหนียวที่ห่อด้วยใบไม้ มีตุ๊ดแหลม แทนความหมายถึง คู่ชีวิตมีความเหนียวแน่น มั่นคง
2. อ้อย แทนความหมายถึง ความรัก ความเข้าใจที่มีต่อกัน
3. กัล้วย แทนความหมายถึง ความโอบอ้อมอารี ความแน่นแฟ้น
4. ข้าวเหนียวปั้น 3 ปั้น แทนความหมายถึง ความสามัคคีเป็นหมู่คณะ
5. ข้าวเจ้าปั้น 3 ปั้น แทนความหมายถึง ความผูกพัน ความอยู่รอด ความพากเพียร

6. น้ำ แทนความหมายถึง ความเยือกเย็น ความสงบ
7. ด้าย แทนความหมายถึง การบำรุงปกป้องรักษาไว้ ด้ายขาวแทนความบริสุทธิ์ ด้ายสีแดงแทนความเข้มแข็ง
8. ดอกไม้ แทนความหมายถึง ความสดชื่นเบิกบาน
9. เทียน แทนความหมายถึง ความคิด ปัญญา
10. น้ำมัน (ที่พะเลอะ) ประกอบด้วย ขมิ้นผง เม็ดส้มป่อยเผาพอหอม น้ำหอม ดอกไม้ เอาไว้ล้างมือล้างขาพ่อแม่ ผู้อาวุโส

เมื่อได้ฤกษ์ยามเจ้าบ่าวจะออกจากบ้านไปบ้านเจ้าสาวโดยต้องผ่านประตู 3 ประตูคือ 1.ประตูเข้าสู่เจ้าสาว 2. ประตูเงิน 3.ประตูทอง คนที่เฝ้าประตูต้องเก็บค่าผ่านทางทั้ง 3 ประตู การเรียกเก็บแล้วแต่นายหรือนางประตู เงินที่ได้จะนำไปให้เจ้าสาว เมื่อเจ้าบ่าวมาถึงประตูที่ 3 หรือประตูทองแล้วเจ้าสาวจะไปต้อนรับโดยเอาน้ำหนึ่งขันไปล้างขาเจ้าบ่าวก่อนเข้าสู่พิธีผูกข้อมือ และก่อนจะผูกข้อมือ เพื่อนเจ้าบ่าวเจ้าสาวจะเอาน้ำมาล้างสิ่งสกปรก สิ่งที่เป็นมลทินที่ติดตัวมาโดยเพื่อนเจ้าบ่าวเทน้ำลงไปบริเวณคอของเจ้าบ่าว และเพื่อนเจ้าสาวเทน้ำลงไปบริเวณคอเจ้าบ่าว หลังจากนั้นจึงทำพิธีผูกข้อมือโดยผู้ใหญ่ พุชลายผูกก่อน จากนั้นจึงเป็นพ่อแม่ และตามด้วยแขกที่มาร่วมงาน

เมื่อผูกข้อมือเสร็จแล้วพุชลายจะให้โอวาทกับเจ้าบ่าวเจ้าสาว แล้วผู้ใหญ่ พุชลายเทน้ำใส่มือเจ้าบ่าวเจ้าสาวเพื่อบอกให้รู้ว่าได้เป็นสามีภรรยาแล้วพร้อมจะอยู่ร่วมทุกข์ร่วมสุขตลอดไป เสร็จแล้วจึงแห้วนางไปที่เจ้าบ่าวเจ้าสาว (งา แทนความหมายถึง ความรัก ความผูกพันระหว่างสามีภรรยาและลูก) เมื่อผูกข้อมือเรียบร้อยแล้วคู่สามีภรรยาจะนำตะหรียเด็ง คือเครื่องขอขมาผู้นำพิธี ประกอบด้วย เทียน 5 เล่ม กววยดอกไม้ 5 กววย และเงิน 5 บาท มาขอขมาผู้ใหญ่ พุชลาย เอาน้ำที่พะเลอะมาล้างมือล้างขาแล้วจุดเทียนขอขมาผู้ใหญ่ พุชลายและพ่อแม่ทั้งสองฝ่าย ส่วนเงินที่ได้จากแขกที่มาร่วมงาน ผู้ใหญ่ พุชลาย จะนับเงินที่ได้แล้วเอามาให้คู่สามีภรรยาเพื่อให้เป็นสินสมรส หลังจากเสร็จพิธีจึงเลี้ยงอาหารแขกที่มาร่วมงาน

4.2.4 ความรู้และการศึกษา

การสร้างบ้านเรือน

ลักษณะการปลูกสร้างบ้านเรือน สร้างเป็นบ้านชั้นเดียว ยกพื้นสูง บริเวณใต้ถุนบ้านใช้เป็นที่พักผ่อนและเก็บของ วัสดุที่ใช้มีทั้งไม้ไผ่และไม้จริง การสร้างบ้านจะสร้างด้วยตนเองและขอแรงจากญาติพี่น้องและเพื่อนบ้าน

ลักษณะของบ้านที่ปลูกสร้างเป็นหลักมีอยู่ 2 ประเภท

ประเภทแรก ใช้ไม้ไผ่ในการปลูกสร้างทั้งหลัง เสาบ้านและพื้นบ้านทำจากไม้ไผ่เป็นลำที่มัดให้ยึดติดกันด้วยตอก ฝาบ้านทำมาจากไม้ไผ่ที่นำมาทาบเป็นแผ่นแล้วสานสลับกันจนเป็นฝาบ้าน ส่วนหลังคามุงด้วยใบหญ้าคาหรือใบตองก็้อ บ้านใดบ้านไหนใช้ไม้ไผ่ 2 ลำเจาะช่องให้ได้ระดับตรงกันแล้วนำไม้ไผ่ผ่าซีกที่กลาผิวจนเรียบสอดเข้าไปในช่องเพื่อทำเป็นชั้นบันได เวลาขึ้นลงจะนำมาพาดเอาไว้กับตัวบ้าน แต่ถ้าเจ้าของบ้านไม่อยู่จะนำไปพาดไว้กับฝาบ้าน บ้านในลักษณะนี้มีอายุการใช้งานประมาณ 1-2 ปี ต้องซ่อมแซมหรือเปลี่ยนใหม่ โดยเฉพาะต้นเสาที่มีปัญหาเรื่องปลวกรวมถึงความคงทนแข็งแรงค่อนข้างน้อยหากมีพายุ

ประเภทสอง ปลูกสร้างโดยใช้ไม้ต้นใหญ่เป็นเสาบ้านและโครงสร้าง แต่ใช้ไม้ไผ่เป็นพื้นบ้านและฝาบ้าน หลังคามุงด้วยสังกะสี และปลูกบ้านโดยใช้ไม้ใหญ่ทั้งเสาบ้าน โครงสร้างทำเป็นไม้กระดานสำหรับพื้นบ้านและฝาบ้าน หลังคามุงด้วยสังกะสีหรือกระเบื้อง การสร้างบ้านในลักษณะนี้จะมี ความคงทนแข็งแรงและมีอายุการใช้งานนานกว่าบ้านที่ทำจากไม้ไผ่

ภายในบ้านทั้ง 2 ประเภทจะต้องมีห้องหลักอยู่ 1 ห้องสำหรับพ่อแม่ ลูกเล็ก และเด็กโตที่เป็นหญิงนอนรวมกัน หรืออาจจะมีห้องสำหรับลูกสาวโดยเฉพาะด้วย ส่วนเด็กโตที่เป็นชายและญาติพี่น้องนอนอยู่ด้านนอกของห้อง ที่ทำครัวจะแยกอยู่ด้านใดด้านหนึ่งของบ้านและที่ขาดไม่ได้คือห้องสำหรับบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ฝัประจำตระกูล บรรพบุรุษของครอบครัวโดยให้มีความสูงจากพื้นบ้านขึ้นมาอยู่ในระดับที่พอเหมาะ

อย่างไรก็ตามการสร้างบ้านเรือนของแต่ละครอบครัวไม่ได้มีลักษณะที่ตายตัวเช่นที่กล่าวมาทั้งหมด บ้านบางหลังมีการสร้างด้วยปูนทั้งหลัง บางหลังไม่ยกพื้น บางหลังเป็นบ้าน 2 ชั้นเทพื้นด้วยปูน ยกพื้นสูงในบางส่วนของตัวบ้านแต่ไม่มีใต้ถุนบ้านสำหรับพักผ่อน และกั้นแบ่งระหว่างห้องครัวกับตัวบ้านในขณะที่บ้านบางหลังยกพื้นสูงแต่แบ่งส่วนที่เป็นครัวให้มีระดับที่ต่ำกว่าตัวบ้าน แต่ทั้งนี้การสร้างบ้านจะให้ภายในตัวบ้านมีความโล่งและโปร่งเพื่อให้เหมาะกับสภาพอากาศในช่วงฤดูหน้าร้อน

การศึกษา

ในอดีตที่การศึกษาตามแบบแผนของกระทรวงศึกษาธิการยังไม่เข้าถึงหมู่บ้าน คนในชุมชนมีการศึกษาอยู่ 5 ประเภทด้วยกัน คือ 1. เชอด้ง (ความเชื่อ) 2. เชอตะคิ (การปฏิบัติ) 3. เชอเก็งนวย (การดูแลสุขภาพลักษณะและกลางบอกเหตุ) 4. เชอละไม้ (การดูแลสุขภาพแวดล้อมและการฝัน) และ 5. เชอตะไหล่ (วิธีแก้กลางบอกเหตุ)

1. เชอดั้ง คือ ความเชื่อในจารีตประเพณีวัฒนธรรม มีศีลมีธรรม
2. เชอตะคิ คือ การปฏิบัติให้ถูกจารีตประเพณี เช่น เวลาเข้าวัดควรปฏิบัติตนอย่างไร สามิภรรยา ควรปฏิบัติตนต่อกันอย่างไร และการปฏิบัติตนต่อสภาพแวดล้อม
3. เชอเก็งนวย คือ สัญลักษณ์การบอกเหตุ เช่น ถ้าเป็นยาฆ่าหญ้ามีเครื่องหมายหวัะโลก
4. เชอละไม้ มี 2 ประเภท 1.การดูแลสุขภาพแวดล้อม (ภายนอก) เรียกว่า ละไม้ตะปวย เช่น ถ้ามดแดงทำรังอยู่โคนกิ่งแสดงว่าปีนี้มีมแรง ถ้าทำปลายกิ่งแสดงว่าปีนี้มีไม้ไม่แรง 2. ความฝัน (ภายใน) เรียกว่า ละไม้ละเปาะ
5. เชอตะไหล่ เช่น เวลาเดินทางถ้าเจอไม้ล้มขวางทาง แสดงถึงอุปสรรคข้างหน้า ต้องแก้โดยหักไม้ 1 อันไปคั่นไว้ตรงกลางเพื่อแก้อุปสรรค

ด้านการศึกษาในปัจจุบัน ภายในหมู่บ้านมีโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนสุนทรเวชเปิดสอนตั้งแต่เตรียมอนุบาลถึงประถมศึกษาปีที่ 6 เด็กนักเรียนมีทั้งที่อยู่ในหมู่บ้านและมาจากหมู่บ้านอื่นในเขตตำบลไล่โว่และพักอยู่ในโรงเรียน หลังจากจบการศึกษาแล้วหากต้องการเรียนต่อทางโรงเรียนจะส่งไปที่โรงเรียนสงเคราะห์พนมทวน อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี โดยไม่เสียค่าเล่าเรียน หรือหากเป็นเด็กเรียนดี มีความประพฤติดี ทางโรงเรียนจะประสานให้ไปเรียนต่อที่โรงเรียนวังไกลกังวล อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ แต่หากพ่อแม่สามารถส่งให้เรียนต่อได้เองก็จะไปยังโรงเรียนในอำเภอสังขละบุรี หรือ อำเภอทองผาภูมิ ส่วนเด็กที่เรียนจบชั้น ป.6 แล้วแต่ไม่ได้เรียนต่อนอกหมู่บ้านก็จะเรียนต่อ กศน. แต่ต้องมีอายุ 18 ปีบริบูรณ์จึงจะสามารถเรียนได้ หรือพ่อแม่อาจให้บวชเรียนที่วัดในหมู่บ้านหรือที่วัดในอำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี แต่ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความตัดสินใจของตัวเด็กเอง

การรักษาพยาบาล

ภายในหมู่บ้านไม่มีสถานเอนามัย เมื่อชาวบ้านมีอาการเจ็บไข้ได้ป่วยจะเดินทางไปรักษาที่โรงพยาบาลสังขละบุรี หรือโรงพยาบาลที่ห้วยมาลัยซึ่งเป็นโรงพยาบาลเอกชน แต่ก่อนที่ชาวบ้านจะไปรักษาที่โรงพยาบาล ชาวบ้านจะรักษาตัวเองก่อนด้วยการซื้อยากินเองที่มีขายในหมู่บ้านหรือฝากซื้อจากร้านขายยาในอำเภอหรือไปหา อสม.ในหมู่บ้าน อย่างไรก็ตาม อสม. จะมียาไม่กี่ชนิด มียาพาราเซตามอลเป็นหลัก มีการเจาะเลือดบ้างแต่ทำโดยเจ้าหน้าที่จากหน่วยมาเลเรียของมอ่งทะ หมอจากโรงพยาบาลสังขละจะเข้ามานาน ๆ ครั้ง ถ้าคนไข้ไม่สบายหนักก็ส่งโรงพยาบาลสังขละบุรีเพียงที่เดียว ในหมู่บ้านพอช่วงหน้าฝนจะเป็นไข้กันมาก มีมาเลเรียระบาด ซึ่งถ้าพบจะส่งโรงพยาบาลทันทีโดยไม่มีการรักษาในเบื้องต้น

สำหรับการรักษาแบบพื้นบ้านนั้น ปัจจุบันมีบทบาทกับคนในชุมชนน้อยลง แต่ก็ยังมีหมอยาสมุนไพรที่ให้การรักษายาบาลอยู่บ้าง และในแต่ละครอบครัวจะรักษาตนเองโดยใช้ความรู้ที่ได้จากพ่อแม่ เพื่อนบ้าน ญาติพี่น้องหรือมาจากประสบการณ์ของตัวเอง เช่น การใช้ยาสมุนไพรรักษาอาการจากสัตว์มีพิษกัดต่อย ชาวบ้านให้ความเห็นว่า ปัจจุบันให้การรักษายาบาลสมัยใหม่มากขึ้น ใช้การรักษายาบาลแบบพื้นบ้านเช่นยาสมุนไพรน้อยลง เพราะผู้เฒ่าผู้แก่ที่มีความรู้ในเรื่องสมุนไพรไม่มีกี่คน สมัยก่อน คนเฒ่าคนแก่ใช้วิธีการจับชีพจรเพียงอย่างเดียวก็สามารถบอกชนิดของโรค และวินิจฉัยสาเหตุได้ คนสมัยก่อนไม่ค่อยป่วยมากเหมือนคนสมัยนี้ อาหารการกินก็ต่างกันมาก คนสมัยก่อนกินแต่ของธรรมชาติที่มีอยู่ในป่าในไร่ ต่างจากคนในสมัยนี้กินแต่ของจากตลาดมากกว่า

อย่างไรก็ตามการรักษายาบาลแบบดั้งเดิมยังมีการปฏิบัติควบคู่ไปกับการรักษาแบบสมัยใหม่ จะเห็นได้ว่า เมื่อมีการเจ็บไข้ได้ป่วยหรือได้รับบาดเจ็บจะรักษาที่หมอในหมู่บ้านก่อน ถ้าไม่หายจึงไปโรงพยาบาลแต่ก็มีไม่น้อยที่รักษาที่ทางโรงพยาบาลแล้วไม่หายต้องกลับมารักษาที่หมอในหมู่บ้านอีก ความเชื่อและวิธีการแก้ไขโรคภัยไข้เจ็บแบ่งเป็น 2 ประเภทด้วยกัน คือ

1. ความเจ็บป่วยที่เกิดจากธรรมชาติ การเปลี่ยนฤดูกาล การเปลี่ยนแปลงของลมฟ้าอากาศที่ทำให้ธาตุภายในร่างกายไม่สมดุล วิธีแก้ ต้องกินอาหารให้ถูกต้องตามฤดูกาลเช่น
 - ฤดูร้อน เลือกกินอาหารที่มีความเย็น เพราะภายนอกร่างกายร้อน แต่ภายในร่างกายเย็น
 - ฤดูหนาว เลือกกินอาหารที่มีความร้อน เพราะภายนอกร่างกายเย็น แต่ภายในร่างกายร้อน
 - ฤดูฝน สามารถกินอาหารได้ทุกอย่าง เพราะความร้อนกับความเย็นเท่ากัน ธาตุในร่างกายมีความสมดุล
2. ความเจ็บป่วยที่เกิดจากอำนาจเหนือธรรมชาติ ได้แก่ 1) ถูกผีทำ 2) ถูกไสยศาสตร์ 3) ถูกขี้ยามมีเคราะห์กรรม 4) ผิดจารีตประเพณี 5) ขวัญหาย 6) กฎแห่งกรรมของตนเอง และ 7) พ่อเกิดแม่เกิดมาทำร้าย วิธีแก้ ต้องให้หมอที่เป็นร่างทรงได้ตรวจหาสาเหตุของการเจ็บป่วยโดยการจับชีพจรก่อนแล้วจึงรักษาตามสาเหตุ เช่น
 - ถ้าเจ็บป่วยเพราะถูกผีทำ แสดงว่าเข้าไปในพื้นที่ที่เจ้าที่แรงแล้วถูกจับวิญญาณไว้ ต้องทำพิธีเช่นไหว้ขอขมา
 - ถ้าเจ็บป่วยเพราะอิทธิพลของถูกขี้ยาม ต้องสะเดาะเคราะห์
 - ถ้าเจ็บป่วยเพราะผิดจารีตประเพณี ต้องขอขมาศาลเจ้าบ้าน
 - ถ้าเจ็บป่วยเพราะขวัญหาย ต้องเรียกขวัญผูกข้อมือ

ความเจ็บป่วยที่เกิดจากอำนาจเหนือธรรมชาตินี้เป็นระบบความเชื่อหรือหลักเหตุผลที่คนในชุมชนอธิบายสาเหตุของโรค การบำบัดรักษาก็คือการหยุดการกระทำของอำนาจนั้นเสียหรือทำให้เกิดความพอใจหรือใช้อำนาจที่มาจากแหล่งอื่นทำให้อำนาจนั้นลดถอยลง

4.2.5 ประเพณีและพิธีกรรม

ประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพุทธมีตลอดทั้งปี ดังนี้

1) งานสงกรานต์ ซึ่งถือเป็นงานปีใหม่ของคนไทยก็มีความสำคัญสำหรับชาวกะเหรี่ยงเช่นเดียวกัน ซึ่งชาวกะเหรี่ยงเรียกประเพณีนี้ว่า งานบุญสงกรานต์ งานบุญสงกรานต์นี้จะจัดขึ้นในเดือนเมษายน นับตามข้างขึ้นข้างแรมดังนี้ เริ่มจากขึ้น 13 ค่ำ ถึงแรม 1 ค่ำ ในเดือนเมษายนการจัดงานมีการสลัดกันจัดในแต่ละหมู่บ้านละแวกเดียวกัน โดยให้หมู่บ้านอื่น ๆ มาร่วมด้วยได้ งานบุญสงกรานต์นี้จะจัด 3 วัน 4 คืน ก่อนวันแรกของงานจะมีการสวดมนต์ที่วัดโดยชาวบ้านจะนำขันใส่น้ำนำไปที่วัดเพื่อเอาไปทำนํ้ามนต์ แล้วมาพรมให้ตัวเองและลูกหลานและพรมบ้านให้เกิดสิริมงคล เมื่องานสวดพระพุทธรูปมนต์เสร็จในวันแรกก็จะมี การแสดงต่าง ๆ เช่น ดนตรี กะเหรี่ยง การรำตงในบริเวณวัดจะมีการเล่นสะบ้า การเล่นสะบ้าของชาว กะเหรี่ยงจะจับเป็นคู่กัน โดยเอาลูกสะบ้าไปวางเรียงกันไว้เป็นแถวให้อีกฝ่ายหนึ่งมาโยนให้ลูกสะบ้าที่ตั้งไว้ ล้มให้หมดจึงถือว่าชนะ จะเล่นสลัดกันไปอย่างนี้เป็นการเล่นสะบ้าที่ต่างออกไปจากของชาวมอญ เด็ก วัยรุ่นนิยมเล่นกันโดยเฉพาะผู้ชาย ในวันข้างขึ้น 14 ค่ำ จะเริ่มพิธีตั้งแต่ 00.05 น. โดยชาวบ้านนำขนมต่าง ๆ ที่ทำเตรียมไว้มาถวายพระสงฆ์ สามเณร และแม่ชี (ความเชื่อเรื่องขอรอยต่อของความมืดและความ สว่าง) เป็นการทำบุญและมีความเชื่อเกี่ยวกับเทพดา โดยมีการปักไม้ไผ่ผ่าซีกเป็นซี่ ๆ วางขันน้ำไว้บน ปลายไม้ไผ่ ใสดอกไม้ แป้ง น้ำอบ เพื่อเชิญเทพดาลงมารับอาหารต่าง ๆ หลังจากนั้นก็มีพิธีถวาย ภัตตาหารเช้าและเพลที่เดียวในช่วงเวลาสาย ๆ และในเวลาเดียวกัน มีการนำอาหารไปไหว้ศาลประจำ หมู่บ้านด้วย หลังจากนั้นชาวบ้านจะมาช่วยกันทำความสะอาดวัด มีการเล่นสะบ้าในเวลากลางวันและมีการเล่นสาดน้ำกัน

ในวันที่สอง (วันกลางของงาน)เป็นวันขึ้น 15 ค่ำ ช่วงเช้ามีการทำบุญตักบาตร ช่วงสายมีการสง รนํ้าพระ โดยชาวบ้านมารวมตัวกันที่วัดเพื่อมาสรงนํ้าพระพุทธรูปที่ทางวัดจัดเตรียมไว้ ต่อจากนั้นมีการสง รนํ้าให้พระสงฆ์ สามเณร และแม่ชี ตลอดจนผู้อาวุโสในชุมชน การสงรนํ้าให้พระสงฆ์นั้น (พระไตร สังข ขวาลลิน 2549:76) ใช้ลำไม้ไผ่เจาะทะลุแต่ละปล้องเพื่อให้น้ำไหลผ่านได้ เมื่อพระสงฆ์เดินลงมาสงรนํ้า ชาวบ้านก็จะช่วยกันเทน้ำลงในลำไม้ไผ่ทุกลำนั้นเป็นช่วง ๆ โดยจะให้พระสงฆ์ล้างหน้าก่อน แล้วค่อยสง

น้ำทั้งตัว หลังจากนั้นชาวบ้านก็จะนำแป้งมาทาตัวให้พระสงฆ์ เมื่อห่มผ้าเรียบร้อยแล้วมีพิธีให้พระสงฆ์เดินบนสะพานคน (คนนอนลงให้พระเดินบนหลัง) โดยมีผู้ชายพยุงแขนพระทั้งสองข้างให้เดินบนคนไปจนถึงศาลาวัด ชาวบ้านถือว่าเป็นการทำที่ได้กุศลมา สำหรับเนรจะมีคนอุ้มมาสร่งน้ำ เมื่อเสร็จแล้วก็อุ้มกลับ แม่ชีก็กระทำเช่นเดียวกัน ส่วนผู้อาวุโสก็จะมานั่งให้ญาติพี่น้องชาวบ้านรดน้ำขอพรเป็นอันเสร็จพิธีในวันนี้ ในตอนเย็นก็จะมีการสวดมนต์เย็น

ในวันสุดท้ายของงาน (วันแรม 1 ค่ำ) พิธีกรรมทางศาสนามีตามปกติคือมีการตักบาตร ถวายภัตตาหารเช้าแด่พระภิกษุสงฆ์ รับศีลรับพร แต่จะมีพิธีกรรมที่สำคัญคือการค้ำต้นโพธิ์ การล้างสะพาน การไหว้เจดีย์ทราย และการปล่อยเต่าปล่อยปลา ซึ่งจะประกอบพิธีกรรมเหล่านี้เวลาบ่ายประมาณ 13.00 น. เป็นต้นไป โดยมีความเชื่อเกี่ยวกับการค้ำต้นโพธิ์เหมือนเป็นการต่ออายุพระพุทธรูปศาสนาและต่ออายุตนเอง การล้างสะพาน การไหว้เจดีย์ทราย การปล่อยเต่าปล่อยปลาถือเป็นการสะเดาะเคราะห์และต่ออายุให้กับตนเอง ในครอบครัวหนึ่ง ๆ ลูก ๆ ที่แต่งงานไปแล้วต้องกลับมาขอขมาพ่อแม่ สำหรับลูกชายต้องไปขอขมาพ่อแม่ของภรรยา สำหรับลูก ๆ ที่ยังไม่ได้แต่งงานก็ต้องนำขันใส่กรวยดอกไม้มาขอขมาพ่อแม่ โดยมีกรวยดอกไม้ 5 ชุด เทียนขี้ผึ้ง 5 เล่ม พ่อแม่จะนำดอกไม้และเทียนไปไว้ที่หิ้งบูชา แล้วให้ลูก ๆ ล้างมือเป็นอันเสร็จพิธีขอขมาต่อพ่อแม่ในวันสงกรานต์

2) งานบุญบั้งไฟ จัดขึ้นในเดือนพฤษภาคม วันขึ้น 15 ค่ำ โดยมีความเชื่อในการบูชาพระพุทธรูปเจ้า โดยการจุดบั้งไฟ และถือเป็นการสะเดาะเคราะห์ งานนี้จัดเพียง 1 วันเท่านั้น โดยในตอนเย็นก่อนวันงานจริงมีการสวดมนต์เย็น ชาวบ้านก็จะมารับศีลรับพร วันรุ่งขึ้นตอนเช้ามีการตักบาตร ถวายภัตตาหารเช้า แล้วจึงรับศีลรับพร ตอนเย็นมีการจุดบั้งไฟถือเป็นการสะเดาะเคราะห์จะจุดกี่ลูกก็ได้ซึ่งถือเป็นความสนุกสนานด้วย งานนี้ไม่ได้จัดในทุกปีแล้วแต่ความเหมาะสมและผลการลงมติของชาวบ้าน

3) งานถวายผ้าอาบน้ำฝน งานนี้จัดขึ้นในเดือนมิถุนายน เป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพุทธ โดยชาวบ้านจะนำเครื่องอัฐฐะบริวาร 8 อย่าง พร้อมผ้าอาบน้ำฝนมาถวายพระที่วัด เครื่องอัฐฐะบริวาร 8 อย่างนี้ ประกอบด้วย ผ้าไตร บาตร หินลับมีด ใบมีดโกน ที่กรองน้ำ เข็มเย็บผ้า ด้าย และตาลปัตร สำหรับการถวายผ้าอาบน้ำฝนนั้นชาวบ้านจะนำผ้าอาบน้ำฝนไปแขวนไว้ที่ทำน้ำ เมื่อพระมาสร่งน้ำก็จะสวดชักผ้าไปใช้อาบน้ำ ชาวบ้านก็จะมากวดน้ำอุทิศส่วนกุศลให้กับผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว เป็นอันเสร็จพิธีการถวายผ้าอาบน้ำฝน

4) งานเข้าพรรษา จัดขึ้นในเดือนกรกฎาคม ตรงกับวันเข้าพรรษาที่จัดขึ้นที่อื่นในประเทศไทย โดยทั่วไปจะมีการถวายเทียนเข้าพรรษาและถวายสังฆทานด้วย งานนี้ถือว่ามีมีความสำคัญสำหรับชาว

กะเหรียงไปที่นับถือศาสนาพุทธมาก จะจัดงานถึง 3 วัน 4 คืน โดยเริ่มตั้งแต่วันขึ้น 13 ค่ำถึงวันแรม 1 ค่ำ โดยชาวบ้านจะปวารณาเข้าพรรษาร่วมกับพระสงฆ์ ดังมีพิธีกรรมต่าง ๆ ดังนี้ เริ่มงานในตอนค่ำ มีการเจริญพระพุทธมนต์ ชาวบ้านจะต้มน้ำใส่ขัน ใส่ดอกไม้ และนำก้อนหินเล็ก ๆ สีขาวจำนวน 7 ก้อนมาใส่ในขันน้ำ ไบมะพร้าว 3 ใบ น้ำหอม แป้งหอม และยอดไม้ ขันที่มีของใส่ไว้จะนำมาวางหน้าพระขณะสวดพระพุทธมนต์ เมื่อเสร็จพิธีชาวบ้านจะนำน้ำมาล้างหน้าต๋มกิน และเอาน้ำมาพรมที่บ้าน เอาก้อนหินมาวางไว้ที่หิ้งบูชา บนหัวนอน ในสวน ในโถงน้ำ และวางไว้รอบ ๆ บ้านเพื่อป้องกันผีร้ายไม่ให้มีการเจ็บป่วย ในตอนเช้าของวันแรกจะมีการทำบุญตักบาตรถวายภัตตาหารเช้าแก่พระสงฆ์ รับศีลแล้วกรวดน้ำ พอตตอนบ่าย ชาวบ้านจะมาทำความสะอาดวัด แล้วทำการหล่อเทียนขี้ผึ้งแท้แล้วร่วมกันบริจาคเงินและสิ่งของอาหารเพื่อนำมาถวายวัด วันที่สองในช่วงเช้ามีกิจกรรมทางศาสนาเหมือนวันแรก ในช่วงค่ำจะมีพิธีปวารณาเข้าพรรษา มีอุปกรณ์ของใช้ในพิธีนี้คือ ห่อดอกไม้ หมากพลู ยาเส้น ไม้ไผ่ขี้เหล็ก ๆ 3 ขี้้น ดอกไม้ (ตามสมควรเช่น ดอกข้าวโพด ดอกมะละกอ) และขี้ผึ้ง อุปกรณ์เหล่านี้นำถวายพระสงฆ์ มีมหาคหยาภกกล่าวคำปวารณานำ เสร็จแล้วชาวบ้านนำของถวายแก่พระสงฆ์ อาจมีสิ่งของอื่น ๆ ที่พระสงฆ์จะใช้ตลอดการเข้าพรรษามาถวายได้ วันที่สามในช่วงเช้ามีพิธีทางศาสนา เช่นเดียวกับสองวันแรก ในช่วงค่ำมีการเวียนเทียนรอบโบสถ์และถวายต้นผ้าป่าหรือสังฆทานแก่พระสงฆ์ชาวบ้านร่วมกันทำบุญโดยใส่เงินในบาตรที่วางไว้

5) การทำต้นกัลปพฤกษ์ จัดขึ้นในเดือนสิงหาคม(เดือน 9) 15 ค่ำ ชาวบ้านจะรวมตัวกันทำอาหารและขนมถวายพระที่วัด ชาวบ้านจะไปรับศีลใส่บาตรในตอนเช้า พระจะเทศน์ตั้งแต่เข้าไปจนถึงสามโมงเย็น โดยหยุดฉันเพลก่อน ชาวบ้านจะจัดทำต้นกัลปพฤกษ์โดยไปตัดกิ่งไม้มาแล้วแขวนสิ่งของเครื่องใช้ ขนม ฯลฯ เพื่อถวายพระ โดยมีความเชื่อว่าในยุคพระศรีอาริย์ มีการจำลองต้นไม้มีของที่ปวารณาได้แก่ ข้าวของเงินทอง อาหารการกินต่าง ๆ และแขวนสิ่งของไว้มากมายหลายอย่าง ต้นกัลปพฤกษ์นี้ถ้านำมาไว้ในบริเวณวัดก็จะมอบถวายให้แก่พระสงฆ์ ถ้าทำแล้วนำไปไว้ในป่าก็จะถวายให้แก่เทวดาหรือผีในป่า เป็นความเชื่อถือโลกหน้าหรือชาติหน้าและชาติหน้าที่ผู้ทำบุญต้นกัลปพฤกษ์จะได้มีกินมีใช้ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า

6) งานบุญเดือนสิบ จัดขึ้นในเดือนกันยายนหรือเรียกกันว่า “งานบุญกลางพรรษา” งานนี้จัดเป็นงานใหญ่มีการนำไม้ไผ่มาทำเป็นเรือสำเภารั้งที่ลานหน้าวัด โดยเริ่มทำตั้งแต่วันขึ้น 13 ค่ำเดือน 10 เรือสำเภาลำใหญ่ สามารถใส่พีชไร่ต่าง ๆ ได้มากมาย ได้แก่ต้นข้าวเจ้า ต้นข้าวเหนียว พักแพง แดง กล้วย อ้อย เผือก มัน ฯลฯ นอกจากนี้ต้องใส่เทียนขี้ผึ้ง 1,000 เล่ม ดอกไม้ 1,000 ดอก หมาก 1,000 ค่ำ นูหรี่ 1,000

มวน และข้าวของอื่น ๆ ตามแต่ปรารถนา ประเภทของไนโรที่ตนเพาะปลูกขึ้นนำมาใส่เรือให้เต็ม พระสงฆ์ จะมีการเจริญพระพุทธมนต์ในตอนเย็นวันที่จัดเตรียมข้าวของลงในเรือสำเภที่สร้างขึ้น ในวันรุ่งขึ้น (วันขึ้น 14 ค่ำ) จะมีการตักบาตรถวายภัตตาหารเช้า พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ ชาวบ้านรับศีล ผู้เฒ่าผู้แก่บาง คนนอนค้างที่วัด ร่องานบุญในวันรุ่งขึ้นต่อไป ในวันที่สาม (วันขึ้น 15 ค่ำ) มีการตักบาตรน้ำตาลทราย ชาว กะเหรี่ยงจะนำน้ำตาลทรายมาตักบาตรให้พระได้มีน้ำตาลทรายไว้ใช้ในช่องเข้าพรรษาโดยมีความเชื่อจาก ตำนานของการตักบาตรน้ำผึ้ง การอธิษฐานให้ได้ในสิ่งที่ต้องการ การตักบาตรน้ำตาลทรายนี้ถือได้ว่าได้อานิสงส์ผลบุญตามปรารถนา (ชาวกะเหรี่ยงใช้น้ำตาลทรายแทนน้ำผึ้งเพราะน้ำผึ้งหายากและมีราคาแพงมาก) ในการถวายพีชไรท์ที่ใส่ไว้ในเรือจะมีการจุดเทียนไว้ในเรือตอนกลางคืนซึ่งทำให้สว่างสวยงาม มัคทายกจะผูกสายสัญญาณไว้ที่เรือโยงมาให้ผู้ถวายจับต่อ ๆ กันไป แล้วกล่าวคำถวายเรือและพีชไรท์ต่างๆ ที่อยู่ในเรือ

7) งานบุญออกพรรษา จัดขึ้นในเดือนตุลาคม ชาวบ้านจะจัดงานนี้ควบคู่ไปกับการบังสุกุลโดยมี พิธีกรรมสำคัญ คือ การไหว้เจดีย์ไฟและการทำบุญลอยแพ ระยะเวลาของการจัดงานนี้เริ่มตั้งแต่วันขึ้น 13 ค่ำถึงแรม 1 ค่ำ โดยในวันขึ้น 13 ค่ำ จะมีการจัดเตรียมศาลาไว้ให้พระเทศน์ โดยจัดการทำความสะอาดกัน เสาไม้ไผ่รอบศาลา 8 เสา 8 ทิศ แต่ละเสาจะประดับประดาตกแต่งด้วยต้นกล้วย ต้นอ้อย ดอกไม้ และไม้ไผ่ สานสวยงามมัดติดทุกเสา (มีความเชื่อในการป้องกันผีร้ายที่จะมารบกวน) ตั้งธรรมาสน์สำหรับพระนั่ง เทศน์ซึ่งประดับประดาสวยงามด้วยดอกไม้ ใบไม้ และตั้งขันน้ำมนต์ ไม้หอม เครื่องหอมต่าง ๆ ตั้งไว้หน้า ธรรมาสน์ในวันขึ้น 14 ค่ำ มีการตักบาตรถวายภัตตาหารเช้าแก่พระสงฆ์ ชาวบ้านรับศีล ในวันที่พระจะ เทศน์เรื่องพระเวสสันดร 12 ตอน โดยมีคำสวดให้เทวดาทุกตอน เมื่อจบแต่ละตอน มัคทายกจะตีระฆัง หลังจากนั้นชาวบ้านจะนำน้ำมาล้างเท้าพระสงฆ์ทุกตอน ในวันขึ้น 15 ค่ำ ช่วงเช้ามีการตักบาตรรับศีล ตามปกติ มัคทายกทำเจดีย์ไฟเตรียมไว้ ชาวบ้านก็มาช่วยกันทำโดยใช้โครงไม้ไผ่โดยตัดไม้ไผ่มาเหลาให้ได้ กลมกลึงผูกด้วยดอกไม้ยื่นออกมาจากไม้ไผ่ทรงพีระมิด แล้วผูกให้เป็นโครงที่แข็งแรง ชาวบ้านจะทำเทียน ขี้ผึ้งที่ทำขึ้นเองโดยได้เทียนจะเป็นด้ายดิบที่มีเส้นด้ายมากกว่าอายุของผู้ทำ 1 เส้น มาติดไว้ที่เจดีย์ไฟ (โครง ไม้ไผ่) มีการไหว้เจดีย์ตามที่มัคทายกนำไปไหว้ มีการนั่งยี่นเดินรอบเจดีย์ไฟทั้งหมด 5 กอง เมื่อกล่าวคำไหว้ ตามมัคทายกแล้วถือเป็นการสะเดาะเคราะห์และไหว้พระพุทธเจ้าทั้ง 5 พระองค์ได้แก่ พระกฤษณะ พระโก นาคมนะ พระกัสสปะ พระโคตม และพระศรีอาริย์ในวันแรม 1 ค่ำ ช่วงเช้ามีการตักบาตร รับศีลตามปกติ หลังจากนั้นมีการทำแพ 2 แพ แพบกและแพน้ำ แพบกถวายพระธรรณี แพน้ำถวายแม่พระคงคา โดยในแพ

จะใส่ขนมของกินต่าง ๆ ก่อนปล่อยแพจะกล่าวคำตามมัดทายก อธิษฐานสะเดาะเคราะห์ของตนให้พ้นเคราะห์ภัยอันตรายต่าง ๆ แล้วปล่อยแพลงน้ำ แพบกก็จะไปวางไว้ในที่อันควร

8) งานบุญทอดกฐิน ผ้าป่า งานนี้จะมีขึ้นในเดือนพฤศจิกายน การทอดกฐินโดยทั่วไปจะมีการจองกฐินก่อนทุกปี โดยเจ้าภาพจะไปขอจองกฐินกับเจ้าอาวาสวัดต่าง ๆ โดยวันเวลาเจ้าภาพจะเป็นผู้กำหนดช่วงของเวลาทอดกฐิน ชาวบ้านจะเตรียมงานรองรับองค์กฐิน ส่วนเจ้าภาพจะเตรียมเครื่องกฐินและผ้าป่าหางกฐินมา ก่อนวันงาน 1 วัน จะมีงานฉลององค์กฐิน โดยจะมีงานรื่นเริงตามสมควร เช่น มีละครถวายเจ้าวงดนตรีเซอะพูเซอะอู การแสดงรำตง วันรุ่งขึ้นก็จะมีพิธีทอดกฐิน โดยตอนเช้ามีการทำบุญตักบาตร ถวายภัตตาหารเช้า รับประทาน ก่อนฉันเพลจะถวายองค์กฐิน แล้วจึงถวายเพลพระเป็นอันเสร็จพิธี นอกจากนี้อาจมีพิธีถวายผ้าป่าของชาวกะเหรี่ยง โดยมีการประชุมกันในกลุ่มชาวบ้าน จากนั้นนำผ้าป่าไปถวายให้วัดในหมู่บ้านอื่น โดยไม่บอกให้ทราบล่วงหน้าไปในเวลากลางคืน พอไปถึงก็ให้ร้องอีกทีก็ให้ตกใจ ถือว่าได้บุญแรง

9) การนิมนต์พระมาฉันที่บ้าน ชาวบ้านนิมนต์พระมาฉันที่บ้าน นิยมจัดในเดือนธันวาคม (ตามจริงจัดเดือนใดก็ได้) โดยจัดเตรียมอาหาร สังฆทาน เพื่อความสุขสมบูรณ์ ของครอบครัวและบรรพบุรุษ

10) งานบุญกองไฟ จัดในเดือนมกราคม ไม่ได้กำหนดว่าวันใด ดูการประชุมในหมู่บ้านให้เหมาะสม แต่จัดในเดือนมกราคมถือว่าเป็นการสะเดาะเคราะห์อย่างหนึ่ง งานนี้จัดเพียง 1 วัน เท่านั้น แต่จะมีการเตรียมการต่าง ๆ เป็นเวลา 3 วันรวมวันงาน ก่อนวันงานก็มีพิธีทางสงฆ์คือ การทำบุญตักบาตร ถวายภัตตาหารเช้า รับประทานที่วัด แล้วในตอนกลางคืนทุกบ้านก็จะนำไม้ไผ่มาก่อเป็นรูปเจดีย์ที่วัดแล้วจุดไฟเผา โดยงานนี้มีตำนานทางศาสนาพุทธดังนี้

พระพุทธเจ้าเสด็จจาริก ฝนตก จีวรเปียก เสด็จมาถึงที่แห่งหนึ่งได้พบคนกำพร้ายากจนคนหนึ่งมีจิตศรัทธา แม้มีข้าวเพียงเล็กน้อยก็มีจิตศรัทธาอยากทำบุญ อยากถวายให้พระพุทธเจ้าได้ฉันและได้ก่อกองไฟผึ่งผ้าของพระพุทธเจ้าให้แห้ง ด้วยผลบุญนี้ทำให้มีอาหารการกินอุดมสมบูรณ์ มีอาหารถวายพระพุทธเจ้าได้ฉันจนอิ่ม และเมื่อสิ้นชีวิตลงได้ไปเกิดเป็นเทวดา งานบุญนี้ชาวกะเหรี่ยง ได้นำเป็นแบบอย่างเพื่อให้ครอบครัวและตนเองมีชีวิตที่ดีขึ้น มีการถวายต้นผ้าป่าแล้วกรวดน้ำ พระสงฆ์อนุโมทนาให้ศีลให้พรเป็นอันเสร็จพิธี

11) งานบุญข้าวทิพย์ จัดขึ้นในเดือนกุมภาพันธ์ งานบุญข้าวทิพย์นี้จัดขึ้นเพื่อสะเดาะเคราะห์ในความเชื่อเรื่อง “ราหู” โดยจะจัดให้มีการกว่นข้าวทิพย์ โดยมีอุปกรณ์คือข้าวเหนียว ถั่วลิสง งาดำ มะพร้าว น้ำมันพืช เกือบปน นำมากวนในกะทะใบใหญ่ ทำในบริเวณวัด คนที่จะเป็นผู้นำกว่นจะต้องเป็นผู้หญิงสาว

บริสุทธิ์ (ถ้ามีประจำเดือนก็ไม่สามารถกวนได้) เมื่อกวนเสร็จแล้วก็นำไปถวายพระหรือนำไปแบ่งกันกิน ต้องนำขึ้นเล็ก ๆ มาทูนไว้บนศีรษะก่อนเพื่อถวาย “ราหู” แล้วจึงนำไปถวายพระและแบ่งกันกินได้ เมื่อถวายพระแล้ว พระจะอนุโมทนาถือว่าเสร็จงานบุญข้าวทิพย์

12) งานบุญเจดีย์ทราย จัดในเดือนมีนาคม ทำในวันพระขึ้น 15 ค่ำ งานนี้ทำเพื่อสะเดาะเคราะห์ โดยนำทรายมาก่อเป็นเจดีย์และทำบุญถวายข้าวแก่พระสงฆ์ มีการรับศีล และก่พระเจดีย์ทรายถวายวัด งานบุญนี้จัดขึ้นให้มีการนำทรายเข้าวัดเพื่อใช้ในการก่อสร้างต่าง ๆ นอกจากนั้นก็เป็นการถวายภัตตาหารแก่พระสงฆ์ตามปกติ

4.2.6 ความเชื่อ และหลักศีลธรรมเกี่ยวกับธรรมชาติ

วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชนแบบดั้งเดิมมีความเกี่ยวพันกับความเชื่อพื้นฐานที่ว่าสรรพสิ่งในโลก ไม่ว่าจะเป็น มนุษย์ สัตว์ พืช ดิน น้ำ ลม ไฟ ล้วนมีจิตมีวิญญาณมีตัวมีตนมีศักดิ์และมีสิทธิเท่าเทียมกัน นั่นคือ

- 1) สัตว์ มีทั้งสัตว์อาหาร สัตว์น้ำ สัตว์บก บนดิน ใต้ดิน มีสรรพคุณ มีฤทธิมีเดช มีวิถีดำรงชีวิตแตกต่างกันจากที่อื่น ๆ เช่น น้ำผึ้งในทุ่งใหญ่ ตำบลไลโว่ จะมีสรรพคุณทางด้านยาดี
- 2) พืช มีทั้งพืชที่เป็นธรรมชาติ และพืชที่ตระกูลของมันติดตัวมาจากชนเผ่า เช่นพืชที่ปลูกอยู่ในไร่หมุนเวียน
- 3) น้ำ ที่มาจากไอน้ำ น้ำฝนและแหล่งน้ำบนพื้นดินไม่มีพิษภัย สามารถดื่มกินได้ทุกสาย และเหมาะสมกับการเจริญเติบโตของสัตว์และพืชต่าง ๆ
- 4) ไฟ ที่เกิดจากธรรมชาติและมนุษย์ ความอบอุ่นจากพระอาทิตย์และความอบอุ่นจากบนพื้นดิน ทำให้เกิดความเหมาะสมตามสภาพของสิ่งมีชีวิต ๆ ในพื้นที่
- 5) ลม ทำให้หมุนเวียนถ่ายเท ตามฤดูกาล

ด้วยเหตุนี้คนจึงควรให้ความเคารพและมีความนับน้อมในศักดิ์ศรีของกันและกันบนพื้นฐานความเท่าเทียมกัน คนในตำบลไลโว่มีความเชื่อว่าหากผู้ใดพึงพาอาศัยสิ่งต่าง ๆ เกินศักดิ์ศรี เกินความจำเป็นและขาดการเคารพนับน้อมในการดำรงคงอยู่ ย่อมทำให้เกิดภัยอันตรายต่อตัวเองต่อครอบครัวต่อชุมชน บ้านเมืองและโลกตลอดถึงจักรวาล

หลักความเชื่อหรือทฤษฎีในการดำเนินชีวิตที่ส่วนตัว ครอบครัวตลอดถึงชุมชน เป็นสิ่งที่ถูกสะสมอยู่ในหุบเขาหลายชั่วอายุคนซึ่งตรงกับภาษาไทยคือ วัตร หรือ วัตต เป็นหลักการที่ใช้มาตั้งแต่สมัยก่อนยุค

พระศรีสุวรรณคีรี ซึ่งได้ปกครองชุมชนในเขตตำบลไผ่โง่ง มีนิยาย นิทาน ตำนาน บทเพลง และวรรณกรรมต่าง ๆ ที่สะท้อนเห็นหลักความเชื่อนี้มากมาย เช่น ตำนาน *เวียพะดู ไผ่ทေးไจ* หรือบทเพลงดั้งเดิมได้บอกไว้ว่า

เผิงซ่าโกร่งโทโมยทุไฮ้ะ เผิงสาจ่าปะโมยฉ้องเหม่ง

เผิงสาดูโตวปองดองให้ พุชะซ่งหย่องหย่าเออ

คำประพันธ์นี้อยู่คู่กับภูมิปัญญาท้องถิ่นของตำบลไผ่โง่งมาช้านานแล้ว โดยมีคำว่า เผิงสา ซึ่งหมายถึงเส้นทางที่จะต้องเกิดในอนาคต ซึ่งมีด้วยกันสามเส้นทาง คือ เส้นทางโกล่งโท มีสัญลักษณ์เป็นไก่อ้า เส้นทางที่สอง คือ เส้นทางเจตีย์สามองค์ ซึ่งมีสัญลักษณ์เป็น ไก่อ้า และ เส้นทางโกล่งโปง ซึ่งเป็นเส้นทางสุดท้าย เป็นเส้นทางใหญ่ อยู่ที่เชิงเขาหินต่งปอง(ชื่อภูเขาหิน)เส้นทางนี้มีสัญลักษณ์เป็น นกยูงทองกางปีกรำแพน เส้นทางทั้งสามเส้นทางนี้ มีความหมายต่อวิถีชีวิตชาวบ้านในพื้นที่ตำบลไผ่โง่งเป็นอย่างมาก ผู้เฒ่าผู้แก่ของตำบลไผ่โง่งได้กล่าวเตือนลูกหลานไว้ว่า เส้นทางที่ต้องระมัดระวังและให้อยู่ห่างเส้นทางนี้ คือเส้นทางเดินทางเท้าจากบ้านแล้วถึงที่นั่นภายในเที่ยงวัน ไปทางทิศตะวันออก นั่นก็คือ เส้นทางด่านเจตีย์สามองค์ ซึ่งเป็นเส้นทางเงิน เส้นทางทอง หากตามเส้นทางนี้ ชีวิตจะหาความสุขไม่ได้เลย ซึ่งน่าจะหมายถึง มิให้ลูกหลานแต่เส้นทางเงินเส้นทางทอง ซึ่งมีแต่การค้ำการขาย การแข่งขัน เอาเงินเป็นใหญ่จนอาจลืมนึกความเป็นพี่เป็นน้องที่เรามีต่อกันได้

วัตรหรือวัดตนนี้ยังแบ่งออกได้อีก 3 หัวข้อ คือ

1.โลกาวัตร หมายถึงการดำเนินวิถีชีวิต กฎระเบียบหลักความเชื่อที่เป็นข้อปฏิบัติและข้อห้ามเริ่มตั้งแต่ปฏิสนธิในครรภ์จนถึงหลุมฝังศพ จุดเน้นเพื่อชีวิตอยู่บนพื้นโลก

2.ราชาวัตร หมายถึงกฎระเบียบกฎเกณฑ์ในชุมชนหากผู้ใดฝ่าฝืนมีการใช้อำนาจรับบทลงโทษให้เหมาะสมตามความผิดจะมุ่งเน้นความรักสามัคคีคือความสุขยุคธรรมในชุมชน

3.ธรรมวัตร หมายถึง ข้อปฏิบัติในการดำเนินวิถีชีวิตบนเส้นทางบ่าเพ็ญบารมีให้เหมาะสมที่จะได้เกิดมาในชาติสุดท้ายและได้เกิดในชาติเดียวกัน ยุคพระอรียะ และพร้อมที่จะรับเป็นโยมอุปถัมภ์ เป็นคนแรกของพระอรียะ – และท้ายสุดได้เดินตามพระอรียะเจ้า เข้าถึงพระนิพาน จุดเน้นความสุขชาติหน้า

การปฏิบัติวัฒนธรรมในปัจจุบันมีความเปลี่ยนแปลงจากในอดีต ระบบการดำรงชีวิตในอดีตมีการพึ่งพาธรรมชาติเป็นหลัก เช่น การกินอาหารตามฤดูกาล ผลไม้ที่ออกผิดฤดูกาลจะไม่นำมากิน พิธีกรรมต่าง ๆ ในอดีตแสดงถึงการพึ่งพาธรรมชาติเป็นหลัก เช่นงานพาดข้าว งานผูกข้อมือ งานทำบุญกิน ข้าวใหม่ ฯลฯ โดยเป็นการดำเนินงานในระบบครอบครัว หรือเครือญาติ วัสดุอุปกรณ์ในการเตรียมงานเรียบง่าย แต่

พิธีกรรมละเอียดอ่อนเน้นความศักดิ์สิทธิ์ ปัจจุบันวัสดุอุปกรณ์ในการเตรียมงานมากขึ้นใช้เทคโนโลยีมากขึ้น พิธีกรรมต่าง ๆ กลายเป็นการสาธิต เน้นความสนุกเพลิดเพลิน มากกว่าการเน้นคุณค่าแบบดั้งเดิม

ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านในสะพานพองและตำบลไผ่โง่งในอดีต อยู่อย่างพึ่งพิงธรรมชาติเป็นหลัก ทำมาหากินอยู่ในป่า อาศัยความอุดมสมบูรณ์ของดินในการเพาะปลูก มีวัฒนธรรมในการรักษาป่าอยู่กับป่ามาโดยตลอดแม้จะมีเหตุการณ์วุ่นวายทั้งจากสงครามโลกครั้งที่ 2 ปัญหาคอมมิวนิสต์ หรือแม้กระทั่งโรคระบาด แต่ชาวบ้านก็ยังไม่ละทิ้งถิ่นฐานบ้านเกิดของตนเอง ประมาณปี 2516 มีการตัดเส้นทางเข้าสู่หมู่บ้าน หน่วยงานราชการ นายทุน คนภายนอกเริ่มเข้าหมู่บ้านและหาประโยชน์จากป่า จนชาวบ้านต้องตั้งกฎระเบียบของหมู่บ้านขึ้นเพื่อเป็นเครื่องมือในการรักษาป่า ดังนี้

1. ไม่ล่าสัตว์ป่าทุกชนิด
2. ทำการเพาะปลูกในพื้นที่ทำกินเดิมที่เคยทำมาก่อนแล้วนั้น และไม่ขายที่ทำกินให้กับบุคคลภายนอกโดยเด็ดขาด
3. ไม่ทำการใด ๆ ที่ทำให้เกิดไฟป่า
4. ใช้ประโยชน์จากป่าโดยให้สอดคล้องกับการอนุรักษ์เพียงพอเท่าที่จำเป็นแก่การยังชีพเท่านั้น
5. ไม่อนุญาตให้บุคคลภายนอกเข้ามาตั้งถิ่นฐานในหมู่บ้าน
6. ไม่ส่งเสริมการท่องเที่ยวที่ขัดต่อกฎหมายและประเพณีวัฒนธรรมของหมู่บ้าน
7. ส่งเสริมการปฏิบัติตามความเชื่อ วัฒนธรรมประเพณีอันดีงามของบรรพบุรุษอย่างเคร่งครัด

เมื่อสิ่งมีชีวิตทุกชนิดอยู่ร่วมกันเป็นสังคมก็ต้องมีการควบคุมเพื่อให้เกิดความถูกต้องซึ่งเรียกว่า เวกะ ลือกาเวาะจึงเป็นเรื่องของสังคมโลก ทุกสิ่งทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ เกี่ยวข้องกับธรรมชาติรวมอยู่ในลือกาเวาะ แต่ลือกาเวาะไม่อาจอยู่ได้เพียงลำพังจะต้องมีศีลธรรม หลักธรรมทางศาสนาเข้ามาทำให้เกิดความพอดี ถ้ามนุษย์กระทำการสิ่งใดโดยไม่มีศีลธรรมจะทำให้เกิดความไม่สมดุลตามธรรมชาติ เพราะฤดูกาลพึ่งพาอาศัยธาตุ ธาตุต้องพึ่งพาอาศัยธรรมชาติ ธรรมชาติต้องพึ่งพาอาศัยฤดูกาล ถ้าสิ่งหนึ่งสิ่งใดถูกทำลายมากเกินไปจะกระทบถึงอากาศธาตุ ทั้งฤดูกาล ธาตุ 4 ธรรมชาติต้องอาศัยอยู่ร่วมกับอากาศธาตุ ถ้าธรรมชาติเสีย อากาศธาตุก็เสียตามส่งผลกระทบต่อฤดูกาลและธาตุด้วยเหตุนี้เมื่อสังคมมนุษย์ต้องอาศัยอยู่ร่วมกับธรรมชาติจึงจำเป็นต้องอาศัยหลักธรรมทางศาสนาที่พระพุทธเจ้าสั่งสอนไว้เป็นกรอบในการอยู่ร่วมกันคือ ถังเมี่ยเวาะ รวมถึงเรียเจี่ยเวาะที่เป็นข้อกำหนด

กฎระเบียบที่ผู้มีอำนาจกำหนดไว้เพื่อความเสมอภาคในการอยู่ร่วมกันของทั้งคนกับคน และคนกับธรรมชาติ

ดั่งเม็ยเวาะ ดั่งเม็ย คือ ธรรมะ เวาะ คือ องค์ประกอบ ดั่งเม็ยเวาะ คือองค์ประกอบทางหลักธรรม คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่บรรลุนิพพานด้วยพระพุทธองค์แล้วและสอนให้คนอื่นได้รู้ตาม ศาสนาสอนให้รู้ในเรื่องจิตวิญญาณ ทุกสิ่งทุกอย่างในโลกย่อมมีเจ้าของที่เรียกว่ามีเทพสิงสถิตย์อยู่

- สะเม้งเอ่ง เทพผู้ดูแลคุ้มครองสังคมมนุษย์
- สะเม้งปีสะโล่ เทวดาควบคุมมารร้ายทั้งหลาย
- คองเกอซา เทพผู้ดูแลธรรมชาติตามสถานที่ต่าง ๆ
- ช่งระรา เทพผู้ดูแลสายน้ำ
- ช่งระวี เทพผู้ดูแลผืนดิน
- พิป้อโย เทพผู้ดูแลต้นข้าว
- กาสะจ้อ เทพผู้ดูแลอากาศธาตุ
- รุกชะจ้อ เทพผู้ดูแลต้นไม้และธรรมชาติทั้งหมด
- ผ่องเม็ยเจอ เทพผู้ดูแลภูมิโลกทั้งหมด

ดังนั้นมนุษย์จึงต้องมีสักธรรมในการประกอบอาชีพด้วยการพึ่งพาอาศัยความเชื่อเหล่านี้ที่ถือปฏิบัติมาเป็นประเพณี วัฒนธรรม และความเชื่อเพื่อให้พอเหมาะพอควรที่เรียกว่า ทุ่ลู่มอเย็ย จาริตประเพณี

เรียเจ็ยเวาะ เรียเจ็ย คือ ราชา ผู้มีอำนาจ เวาะ คือ องค์ประกอบ เรียเจ็ยเวาะ จึงหมายถึงองค์ประกอบที่ราชาหรือผู้มีอำนาจกำหนดกฎระเบียบทางสังคมเพื่อให้เกิดความเท่าเทียมกันอย่างเสมอภาคระเบียบมีอยู่ 3 หลัก คือ

1. สะนุ่่มู่ละ เอาหลักธรรมมาเป็นตัวกำหนด อยู่ในดั่งเม็ยเวาะ
2. สะนุ่่เจอะ เอาหลักทางเศรษฐกิจเป็นตัวกำหนด อยู่ในลือกาเวาะ
3. สะนุ่่กนุ่ย เอาหลักมหาราชเป็นตัวกำหนด อยู่ในเรียเจ็ยเวาะ

เจ้าอาวาสวัดศรีสุวรรณได้ให้ความรู้เพิ่มเติมในความสัมพันธ์ของหลักคิดทั้ง 3 หลักไว้ว่า “ลือกาเวาะ คือ องค์ประกอบทางโลก ประกอบด้วยสังคมมนุษย์ สังคมสัตว์ ธรรมชาติ มนุษย์ต้องพึ่งพาอาศัย

ธรรมชาติในการประกอบอาชีพทางเศรษฐกิจ การทำมาหากินทุกอย่าง ถ้าเรามีฐานทางเศรษฐกิจคือสื่อ
เวาะเพียงอย่างเดียวจะเกิดความไม่เสมอภาค ทำให้เกิดการแย่งชิงอำนาจ และการแย่งชิง
ทรัพยากรธรรมชาติต่างคนต่างอยู่ ต่างคนต่างคิด ไม่มีความเป็นธรรมในสังคม จึงต้องมีถ้อยเมื่อยเวาะเข้ามา
เพื่อชี้ให้เห็นคุณธรรม สังคมในสังคมให้อยู่ในหลักคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และเรียเฉยเวาะเพื่อ
การวางกรอบวางกฎระเบียบให้คนในสังคมอยู่ร่วมกัน ถ้ามีใครผิดระเบียบที่วางเอาไว้ต้องถูกลงโทษ เวาะ
3 เวาะนี้ต้องยืนอยู่เสมอกัน ถ้าสื่อกาเวาะสูงเกินจะทำให้เกิดความเสียหาย ถ้าถ้อยเมื่อยเวาะสูงเกินจะเกิด
ความอดอยาก ถ้าเรียเฉยเวาะสูงเกินจะเกิดความแค้น 3 เวาะนี้ต้องยืนอยู่เสมอกันดังสามเฒ่าที่หุงข้าว ถ้า
ข้าวจ้าวใดสูงจะเอียงลงไปหาต่ำทำให้เกิดการล้ม สุดท้ายเราก็จะไม่มีข้าวจ้าว”

ดังนั้นสื่อกาเวาะจึงเกี่ยวข้องกับคน สังคม การอยู่ร่วมกัน วิธีการดำเนินชีวิต การทำมาหากิน การ
ดูแลรักษาโรค งานบุญ ประเพณี วัฒนธรรม การเล่นดนตรี การรำ การประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องต่าง ๆ ที่
ใช้ในชีวิตรประจำวัน โดยมีถ้อยเมื่อยเวาะหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเป็นสิ่งควบคุมให้คนอยู่ในศีลใน
ธรรม ไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกันไม่ว่ากับคนหรือธรรมชาติ และมีเรียเฉยเวาะเป็นข้อกำหนดกฎระเบียบใน
การปฏิบัติของคนในสังคมไม่ให้ฝ่าฝืน ไม่ทำผิดซึ่งผู้มีอำนาจสูงสุดในชุมชนเป็นผู้ดูแล

4.3 กลไกการสืบทอดวิถีชีวิตและวัฒนธรรม

การสืบทอดวัฒนธรรมอาศัยกลไกหลายระดับ ในระดับบุคคล มีผู้นำแบบดั้งเดิมที่เรียกว่าหัวหน้า
วัดต หรือผู้นำวัดต แบ่งงานออกเป็น 3 ฝ่ายหรือ 3 วัดต ได้แก่ หัวหน้าโลกาวัดต เป็นผู้นำฝ่ายจารีต
ประเพณี ทำพิธีเลือกพื้นที่ นำในพิธีผูกข้อมือ งานฟาดข้าว งานกินข้าวใหม่ที่จัดรวมในระดับหมู่บ้านหรือทั้ง
ตำบล เป็นต้น หัวหน้าราชาวัดต ทำหน้าที่เป็นผู้ดูแลคุ้มครอง ผู้คนในชุมชนให้ปฏิบัติตามกฎระเบียบใน
ชุมชนนั้น ๆ ชาวกะเหรี่ยงมีคู่ครอง แบบหญิงเดียว ชายเดี่ยวถ้าใครมีขู้หรือสองเมียผัวเดียวจะถูกเนรเทศ
ออกจากหมู่บ้าน หัวหน้าราชาวัดตเป็นผู้บังคับกฎระเบียบนั่นเอง ถ้าหัวหน้าทำผิดเองชุมชนจะเป็นผู้ลงโทษ
หัวหน้ากฎนั้นเอง หัวหน้าธรรมวัดตเป็นผู้ดูแลงานบุญกุศล เช่น งานเข้าพรรษา งานออกพรรษา งาน
สงกรานต์ เป็นต้น โดยมีพระภิกษุสงฆ์ที่นำการปฏิบัติทางพุทธศาสนา นอกจากนี้มีผู้นำทางการ เช่น กำนัน
ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน สมาชิก อบต. ซึ่งหลายท่านเป็นผู้สืบทอดตำแหน่งด้านการปกครองจากพระ
ศรีสุวรรณคีรีซึ่งเป็นต้นสกุล“เสตะพันธ์”

ในระดับครอบครัวและเครือญาติ ครอบครัวส่วนใหญ่ก็ยังทำหน้าที่สืบทอดประเพณีวัฒนธรรมไปสู่ลูกหลาน โดยผ่านการพูดภาษากะเหรี่ยง การซ้บกล่อมเด็กด้วยบทเพลงพื้นบ้าน การนำสมาชิกในครอบครัวทำไร่ทำนา ทำงานบ้าน และทำพิธีกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งพิธีกรรมที่ทำในระดับครอบครัวได้แก่

พิธีอ้องเฮ จัดทำขึ้นหลังเทศกาลสงกรานต์ จัดปีละครั้ง ครั้งละ 3 – 5 วัน โดยสมาชิกในครอบครัวทุกคนต้องเข้าร่วมพิธี คืนที่เริ่มพิธีอ้องเฮต้องนอนในบ้านที่ถือว่าเป็นบ้านอ้องเฮ ตอนเช้าหัวหน้าครอบครัวจะลงบันไดไปหาตัวอ้น สมาชิกทุกคนต้องอยู่ในบ้าน เมื่อได้ตัวอ้นมา เอามาต้มสุกเก็บไว้ รุ่งเช้าอีกวันหัวหน้าจะทำพิธีไหว้ผี คล้ายบวงสรวงใต้ต้นไม้ใหญ่ประจำบ้านอ้องเฮ เมื่อเสร็จพิธีสมาชิกทุกคนต้องนอนบ้านอ้องเฮอีกหนึ่งคืน รุ่งเช้าจึงเสร็จพิธี ปัจจุบันพิธีอ้องเฮจะเปลี่ยนมาเป็นไหว้พระประจำบ้านมากขึ้น

ไหว้พระประจำบ้าน (ป่าไจ้ะ) จัดทำขึ้นหลังเทศกาลสงกรานต์ คืนที่จะทำพิธีไหว้พระประจำบ้านสมาชิกทุกคนต้องมานอนที่บ้าน ป่าไจ้ะ เวลาหัวค่ำประมาณ 19.00 น. ทำพิธีไหว้พระประจำบ้าน เมื่อไหว้เสร็จแล้วจะมีการทำอาหาร ทำขนม ตักเก็บไว้ถวายพระประจำบ้าน ในรุ่งเช้าทำพิธีถวายพระประจำบ้านแล้ว ก็คือว่าเสร็จพิธี

เหล่าเขาะไซจู้ จัดทำขึ้นในช่วงเดือนเก้า (สิงหาคม) พิธีผูกข้อมือในเดือนสิงหาคม สมาชิกทุกคนต้องผูกข้อมือจากหัวหน้าครอบครัวทุกปี คนที่อยู่ห่างไกลจะไปผูกพร้อมกับหัวหน้าครอบครัวอื่น ๆ ก็ได้ แต่ไม่ศักดิ์สิทธิ์เหมือนกับหัวหน้าครอบครัวตัวเอง เชื่อกันว่า ถ้าไม่ได้ผูกข้อมือในเดือนสิงหาคม เด็ก ๆ จะคือ ฉี่รดที่นอน นอนละเมอ หรือจะเจ็บไข้ ผู้ใหญ่ใจจะลอย ลืมครอบครัว ผันร้าย

สำหรับความเป็นเครือญาติ เป็นกลไกที่สำคัญที่ทำให้การสืบทอดวัฒนธรรมมีลักษณะคล้ายคลึงกันในระดับที่กว้างออกไปจากหมู่บ้าน เพราะความเป็นเครือญาติขยายไปในระดับตำบล อันเกิดจากการแต่งงานกับคนนอกหมู่บ้าน เช่น คนในครอบครัวหนึ่งอาจแต่งงานกับคนของบ้านกองม่องทะ , เกาะสะเต็ง , ติไล่ป่า, จะแก หรือไล่โว่ ดังเช่นที่ชาวบ้านพูดกันเสมอว่า “เป็นญาติกันทั้งตำบล” ลักษณะของความเป็นญาติกันทั้งตำบลนี้ แสดงออกในด้านจิตสำนึกของการมีประวัติศาสตร์ร่วม การใช้ทรัพยากรร่วม เผชิญปัญหาในการดำรงชีวิตคล้ายคลึงกัน มีสำเนียงภาษาพูดอย่างเดียวกัน มีลักษณะเฉพาะทางประเพณีวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกัน รวมทั้งมีระบบความเชื่อที่เป็นอุดมการณ์หรือยรัดสมาชิกของหมู่บ้านเข้าไว้ด้วยกัน

ในระดับชุมชน มีกลุ่มองค์กรที่เป็นทางการที่มีบทบาทในการสืบทอดวัฒนธรรม ได้แก่องค์การบริหารส่วนตำบลไล่โว่ โดยมีสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลหมู่บ้านละ 2 คน นอกจากนี้ยังมีการจัดตั้งคณะกรรมการในด้านต่าง ๆ เช่น กรรมการสิ่งแวดล้อม กรรมการหมู่บ้าน กรรมการวัฒนธรรม ฯลฯ

นอกจากนี้ โรงเรียนในหมู่บ้านตำบลไล่โว่ ทั้ง 6 หมู่บ้าน มีการจัดเวลาให้สำหรับหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น วิชาภาษาถิ่น จักสาน ทอผ้า หรือดนตรี ฯ แต่ปัญหาคือ ผู้รู้ในชุมชนไม่ถนัดในการถ่ายทอดภูมิปัญญาอย่างเป็นทางการ และการไม่ได้รับการสนับสนุนด้านงบประมาณและเทคนิควิธีการอย่างเพียงพอ

ในเรื่องของปัญหาและอุปสรรคของการสืบทอดวิถีชีวิตและวัฒนธรรมนั้น พบว่าปัจจุบันนี้ชาวกะเหรี่ยงยังมีความยากจนและขาดการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามมาตรฐาน ชุมชนกะเหรี่ยงในเขตชายแดนไทยและพม่าได้รับผลกระทบในทางการเมือง การขยายตัวของเมืองเข้าสู่ชนบททำให้วิถีชีวิตของชาวกะเหรี่ยงที่แต่เดิมเป็นชุมชนอันสงบ เรียบง่าย มีความสัมพันธ์อันแนบแน่นกับธรรมชาติต้องถูกทำลายลงอันเป็นภาวะจำยอมที่ต้องเปลี่ยนแปลงด้วยการละทิ้งวิถีทางเศรษฐกิจและสังคมแบบดั้งเดิมไปสู่การรับวัฒนธรรมจากส่วนกลาง จนวิถีวัฒนธรรมพื้นบ้านของชาวกะเหรี่ยงกลายเป็นวิถีที่ถูกเหยียดหยามในดินแดนมาตุภูมิของชาวกะเหรี่ยงเอง เพราะถูกการครอบงำทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองแบบใหม่ ชุมชนกะเหรี่ยงถูกเลือกปฏิบัติในด้านกระบวนการมีส่วนร่วม รวมทั้งการถูกคนจากพื้นราบอพยพรุกถิ่นฐานของตนเพิ่มมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้สภาพเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนกะเหรี่ยงตกอยู่ในภาวะไม่มั่นคง

รัฐบาลได้ส่งเสริมระบบการศึกษาสมัยใหม่ ส่งเสริมโครงสร้างพื้นฐาน ความเจริญทางวัตถุ ค่านิยมสมัยใหม่ รวมถึงการบริหารงานแบบรวมศูนย์ของรัฐบาลกลางและท้องถิ่น ซึ่งล้วนส่งอิทธิพลต่อชุมชนชาวกะเหรี่ยงทั้งในด้านระบบการผลิต วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ที่เห็นชัดคือการหลั่งไหลของชาวกะเหรี่ยงมาสู่เมืองเพื่อการศึกษาหรือการเข้ามาใช้แรงงานในเมือง รวมถึงความต้องการแสวงหาประสบการณ์หรือการนำเงินมาใช้หนี้ วิถีการผลิตดั้งเดิมของชาติพันธุ์ คือ การเกษตรในระบบไร่หมุนเวียน แต่นโยบายรัฐในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติมีผลกระทบต่อชุมชนกะเหรี่ยงที่อาศัยอยู่ในป่า จึงมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบและประสิทธิภาพการใช้ที่ดินให้ตอบสนองทั้งเพื่อยังชีพ รวมทั้งการปรับรูปแบบการใช้แรงงานในครัวเรือน ปัจจุบันคนกะเหรี่ยงมีวิถีประคับประคองความอยู่รอดทางเศรษฐกิจหลากหลายวิธี นอกจากวิถีการผลิตดั้งเดิม คือการเกษตรระบบไร่หมุนเวียนและการเก็บหาของป่าแล้ว ยังออกไปรับจ้างแรงงาน การบริการนักท่องเที่ยว คำขาย เลี้ยงสัตว์ แต่การเข้าถึงฐานทรัพยากรที่แตกต่างกัน ทำให้แบ่งได้เป็นสามกลุ่ม คือ

1) กลุ่มที่ยึดมั่นกับวิถีการดำเนินชีวิตแบบสมถะ ประมาณสัดส่วนร้อยละ 20 ของประชากรในชุมชน

2) กลุ่มที่ประนีประนอมกับวิถีชีวิตทั้งแบบใหม่และแบบเก่า ประมาณสัดส่วนร้อยละ 50 ของประชากรในชุมชน

3) กลุ่มที่ปรับตัวเข้ากับวิถีชีวิตแบบใหม่ ประมาณสัดส่วนร้อยละ 30 ของประชากรในชุมชน

เมื่อชุมชนได้รับผลกระทบจากการออกสัมปทานให้ทำไม้และเหมืองแร่ อีกทั้งผลกระทบทางการเมืองในพื้นที่ดังกล่าวที่ถูกลิดรอนจากการเผยแพร่ลัทธิคอมมิวนิสต์ในช่วงสงครามเย็น ทำให้รัฐบาลได้สร้างถนนและพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเพื่อให้ความสะดวกในการเข้าถึงพื้นที่ โดยมีหน่วยงานราชการต่างๆเข้ามาดำเนินการ ทำให้สภาพแวดล้อมและความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ทำเกษตรลดน้อยลง และมีความเป็นสังคมเมืองและความหลากหลายในการประกอบอาชีพมากยิ่งขึ้น การบังคับใช้กฎหมายตามมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 30 มิ.ย.2541 เช่น กฎหมายเกี่ยวกับเขตอนุรักษ์ เป็นอุปสรรคต่อการเกษตรในระบบไร่หมุนเวียนของชาวบ้านเกิดความความขัดแย้งและการเปลี่ยนแปลง ทำให้คนหนุ่มสาวเคลื่อนย้ายเข้าไปทำงานรับจ้างในเมือง

ท่ามกลางกระแสของการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคม ชาวกะเหรี่ยงพยายามปกป้องอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของตนไว้ โดยเห็นว่าการดำรงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ ขึ้นอยู่กับคำสอน ปรัชญาวิถีชีวิต สุภาษิต บทกวี ความรู้สึกนึกคิด ประเพณี ความเชื่อ วัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นและโลกทัศน์ของชนเผ่า ในปัจจุบัน พิธีกรรมต่าง ๆ เช่น พิธีกรรมพาดข้าว พิธีผูกข้อมือ พิธีงานกินข้าวใหม่ เป็นต้น ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลเป็นบางส่วน ทำให้ยังมีการดำเนินการแต่สิ่งที่น่าสนใจเป็นห่วงคือพิธีกรรมที่กล่าวมายังขาดการถ่ายทอดไปสู่เยาวชนและเด็กรุ่นหลังโดยเฉพาะเด็กหรือเยาวชนที่อยู่ในระบบโรงเรียน

4.4 แนวทางการดำเนินงานฟื้นฟูวิถีชีวิตและวัฒนธรรม

สำหรับกะเหรี่ยงในตำบลไล่โว่ ความหมายของเขตพื้นที่วัฒนธรรมพิเศษ หมายถึง พื้นที่ที่มีอัตลักษณ์ของสรรพสิ่ง (วัตถุธรรมดา) มีความเป็นเฉพาะในตัว ไม่ว่าจะเป็นสัตว์ พืช ดิน น้ำ ลม และไฟ โดยเฉพาะมนุษย์จะมีแนวคิด อุดมการณ์ ความเชื่อถือ คำพูด วรรณกรรม นิทาน นิยาย บ่งบอกถึงความหมายของสรรพสิ่งที่มีอยู่ในเขตพื้นที่นั้น ๆ โดยสืบทอดออกมาเป็นพิธีกรรมและวัฒนธรรม เขตพื้นที่วัฒนธรรมพิเศษต้องมีคุณค่าต่อมวลมนุษยชาติและสรรพสิ่งที่ได้ก่อกำเนิดตามระบบนิเวศและได้ดำเนินไปตามปกติได้ มีความบริสุทธิ์ตามระบบธรรมชาติ มีฤทธิ์มีเดชมีพลังที่แฝงอยู่ในตัวของมันเองมีคุณและโทษ

ต่อโลกและจักรวาล พื้นที่เขตวัฒนธรรมพิเศษ จะมีความหมายตรงหรือใกล้เคียงกับศัพท์ที่ชาวบ้านใช้ที่เรียกว่า “สัมปตติ” ซึ่งหมายถึงความอุดมสมบูรณ์ด้วยวัตถุธัมมตาอุดมสมบูรณ์ด้วยนิติรัฐ นิติธรรมและ “เขอลองซุงส่ง” ซึ่งหมายถึงพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่มีความสะอาดไม่มีพิษไม่มีภัย สิ่งแวดล้อมดี บริสุทธิ์ด้วยนิติรัฐ นิติธรรม หรือเป็นพื้นที่ลับแล อากาศดีตามนิทาน และตำนานโบราณที่เล่าขานกันมามากมาย

นายเนแสง(กิตติศักดิ์ ธาราวรรักษ์) ผู้นำพิธีกรรมและปราชญ์ชาวบ้านของตำบลไผ่โง้วเชื่อว่า “ถ้าเราอาศัยอยู่ในพื้นที่ สัมปตติ หรือ “เขอลองซุงส่ง” และเราประพฤติปฏิบัติตามวัตร 3 วัตร อย่างเคร่งครัด ชีวิตเราจะอยู่อย่างปลอดภัย มีอาหารอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติ พิษภัย หรือโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ จะเข้ามาในพื้นที่ไม่ได้ เราจะดำรงชีวิตอยู่อย่างมีความสุขตามธรรมชาติ (ธัมมชาตยารมณ) สุดท้ายของชาติจะเกิดมาทันเรือสำเภาพระอริยะ และจะได้อาศัยเรือสำเภาพระอริยะข้ามพรมมหาสมุทรถึงริมฝั่งพระนิพพาน”

พื้นที่สัมปตติที่อุดมสมบูรณ์ด้วย วัตถุธัมมตา คือ ประกอบด้วย มนุษย์ที่ต่างก็อยู่ร่วมกันและพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันตามธรรมชาติอย่างสมดุล มนุษย์มีองค์ประกอบ ที่เหมือนกันคือ เป็นคนไทย มีสิทธิหน้าที่พลเรือนเหมือนกัน แต่ต่างกันทางด้าน ภาษาพูดภาษาเขียน เครื่องแต่งกาย ดนตรีการละเล่น และอาหารที่อยู่อาศัย

ชุมชนเห็นว่า การจัดการให้เป็นพื้นที่วัฒนธรรมพิเศษ ต้องจัดการให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมประเพณี เพราะกรอบแนวคิดนโยบายของรัฐบางข้อไม่สอดคล้องกับวัฒนธรรมเดิม ทั้งนี้การจะอนุรักษ์และสืบต่อวัฒนธรรมให้ยั่งยืน ควรดำเนินการดังต่อไปนี้

- 1) แก้ไข นโยบาย กฎหมายระเบียบในระดับชาติ ระดับท้องถิ่น ระดับหมู่บ้าน ในเรื่องด้านการศึกษา ด้านการปกครองท้องถิ่น ควรจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น และเจ้าหน้าที่บุคลากรท้องถิ่น
- 2) สร้างทัศนคติคนในชุมชน เกิดความภาคภูมิใจ ยอมรับ วัฒนธรรมท้องถิ่นมากขึ้น
- 3) สร้างองค์ความรู้ รวบรวมออกมาเป็นตำราหลักสูตร ปรับปรุงให้เหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบัน
- 4) มีกระบวนการทำงาน มีบุคลากรและแผนปฏิบัติงาน
- 5) มีงบประมาณในการขับเคลื่อนงาน

นอกจากนี้ยังเห็นว่าควรนำเอาความคิดเดิมมาพลิกฟื้นปรับใหม่โดยการชี้แจงพิธีกรรมต่าง ๆ ให้มีเหตุผลมากขึ้น และสร้างจิตสำนึกในการที่เป็นผู้รับช่วงมรดกสืบต่อจากคนรุ่นเก่าต่อไป ทั้งนี้การพลิกฟื้นฟื้นฟูใหม่ในปัจจุบัน ควรเป็นการพลิกฟื้นในด้านองค์กรหรือบุคลากร ปรับเอาแนวคิดที่สังคมภายนอกยอมรับได้ และพิธีกรรมต่าง ๆ ควรปรับให้เหมาะสมกับสภาวะในปัจจุบันโดยไม่ละทิ้งของเก่า

บทที่ 5

บ้านเลตองคุ ตำบลแม่จัน อำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก

บ้านเลตองคุ เป็นหมู่บ้านที่มีทั้งคนกะเหรี่ยงโปและสะกออยู่ร่วมกัน อยู่ติดชายแดนไทย-พม่า ตำบลแม่จัน อำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก เป็นหมู่บ้านที่โดดเด่นในด้านที่สมาชิกหมู่บ้านนับถือลัทธิฤๅษี ซึ่งถือเป็นศาสนาหนึ่งของกะเหรี่ยงที่ไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของศาสนาคริสต์ พุทธ และศาสนาอื่น ๆ หมู่บ้านเป็นศูนย์กลางลัทธิฤๅษีมากกว่าร้อยละ 50 โดยมีสมาชิกหลายหมู่บ้านส่วนใหญ่อยู่ในเขตประเทศพม่า มีวัฒนธรรมของลัทธิฤๅษีที่ไม่เหมือนหมู่บ้านกะเหรี่ยงอื่น ๆ และเป็นชุมชนที่ยึดถือศีลธรรม

เมื่อเทียบกับหมู่บ้านนำร่องเขตวัฒนธรรมพิเศษอื่น หมู่บ้านเลตองคุมีประสบการณ์การอยู่ภายใต้การปกครองและการควบคุมของรัฐไทยช้ากว่าหมู่บ้านอื่น คือประมาณ 20 ปีที่ผ่านมา เนื่องจากหมู่บ้านอยู่ห่างไกลจากอำเภอและจากถนน อีกทั้งเป็นเขตสู้รบกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยในยุค 2510-2530 ทำให้หน่วยงานของรัฐเข้าถึงได้ยาก นอกจากรัฐแล้ว หน่วยงานพัฒนาเอกชนก็ไม่ได้เข้าไปทำงานในพื้นที่ ทำให้สมาชิกชุมชนส่วนใหญ่ ไม่สามารถสื่อสารด้วยภาษาไทยได้ และไม่ได้เชื่อมโยงกับแนวคิดด้านการพัฒนาที่ถกเถียงกันในสังคม อีกทั้งมีเครือข่ายที่จำกัดกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมภายนอก การรวมกลุ่มในด้านการพัฒนาแบบสมัยใหม่เพิ่งเริ่มต้นขึ้นไม่ถึง 10 ปี หลังจากเยาวชนเริ่มได้รับการศึกษาในระดับมัธยมและสูงกว่านั้นเป็นจำนวนมากขึ้น

5.1 ประวัติความเป็นมาและลักษณะของหมู่บ้าน

บ้านเลตองคุ เป็นหมู่บ้านกะเหรี่ยงติดชายแดนไทย-พม่า ในเขตตำบลแม่จัน อำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก ชื่อหมู่บ้าน เลตองคุ เป็นชื่อที่ทางราชการใช้อย่างเป็นทางการ ในขณะที่คนกะเหรี่ยงสะกอจะออกเสียง *เลตอโคะ* และคนกะเหรี่ยงโปออกเสียง *ไล่ถ่องคุ*¹⁵ ซึ่งมีความหมายว่าบนหน้าผา เพราะหมู่บ้านตั้งอยู่บนผาที่มีน้ำตกขนาดใหญ่ หมู่บ้านก่อตั้งขึ้นโดยกลุ่มศาสนาตะละกู (ภาษากะเหรี่ยงสะกอ) หรือเรียกว่า ตะละไซ่ว (ภาษากะเหรี่ยงโป) หรือที่ในภาษาไทยใช้คำว่า “ลัทธิฤๅษี” และเป็นที่ตั้งของสำนักฤๅษี หมู่บ้านจึงถือเป็นศูนย์กลางของชุมชนตะละกูมาเป็นเวลากว่าร้อยปี

¹⁵ จากการเข้าไปในหมู่บ้านในเดือนกรกฎาคม 2554 พบว่าชื่อหมู่บ้านที่ปรากฏในป้ายชื่อโครงการของรัฐใช้คำว่า บ้านเรตองคุ ซึ่งทำให้ผิดไปจากคำในภาษาเดิมมากขึ้น

หมู่บ้านเลตองคุดอยู่บริเวณเขตป่าเขาซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร หมู่บ้านอยู่ติดเส้นแบ่งชายแดน ในอดีต การเดินทางจากหมู่บ้านอื่นในเขตประเทศไทยไปยังหมู่บ้านเลตองคุดไม่สะดวกนัก เพราะต้องผ่านเทือกเขาสูงหลายลูก อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านไปมาหาสู่การเสมอโดยการเดินทางด้วยเท้าเข้าไปที่หมู่บ้านเลตองคุดได้หลายเส้นทาง เส้นทางหนึ่งคือเดินทางจากหมู่บ้านโกกอกท่า ซึ่งเป็นหย่อมบ้านของหมู่บ้านม่องกะวะ และเป็นหมู่บ้านสุดท้ายที่มีถนนตัดเข้าไปถึง นอกจากนั้นก็มีทางเดินจากบ้านเป็งเคล็ง ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่มีจุดผ่านแดนไทย-พม่าตั้งอยู่เป็นหมู่บ้านสุดท้ายทางทิศตะวันตกที่ถนนจากตัวอำเภออุ้มผางไปถึง โดยทั้งสองเส้นทางใช้เวลาเดินทางไปบ้านเลตองคุดประมาณ 4-6 ชั่วโมงแล้วแต่ความเร็วของผู้เดิน ความจริงก่อนปี 2548 ชาวบ้านมีการใช้เกวียนในการเดินทางและการขนส่งสินค้าอยู่บ้าง เพื่อขนส่งผลผลิตการเกษตรได้แก่ หนากและพริก ไปขายที่ตลาดเป็งเคล็ง โดยเส้นทางที่สามารถใช้เกวียนได้ เป็นเส้นทางผ่านเขตแดนประเทศพม่าซึ่งเป็นพื้นที่ที่ค่อนข้างจะเป็นพื้นราบ ผ่านแม่น้ำและลำธารต่าง ๆ ต่อมาชาวบ้านเปลี่ยนจากเกวียนเป็นรถไถเดินตามที่ดัดแปลงให้ชนของและคนนั่งได้หรือเรียกว่ารถ"อีต็อก"¹⁶ ผลผลิตทางการเกษตรจากหมู่บ้าน เมื่อนำออกไปขาย ขากลับก็จะซื้อของใช้จากเป็งเคล็ง เอามาขายในร้านค้าย่อยในหมู่บ้าน แต่รถและเกวียนจะใช้ได้ก็เฉพาะในฤดูแล้ง เพราะในฤดูฝน ระดับน้ำในแม่น้ำใหญ่ เช่น แม่น้ำสุริยะ และแม่น้ำแม่จัน จะขึ้นสูง ทำให้ไม่สามารถเดินทางข้ามได้

จนกระทั่งปี 2548 จึงเริ่มมีการตัดถนนจากหมู่บ้านเป็งเคล็งไปบ้านเลตองคุด เริ่มแรกสามารถใช้ได้เฉพาะมอเตอร์ไซด์ได้ ต่อมาในปี 2552 จึงตัดเป็นถนนกว้างพอที่รถยนต์จะผ่านได้ แต่เมื่อผู้วิจัยเดินทางเข้าไปในเดือนกรกฎาคม 2554 ก็พบว่าถนนกลายเป็นหลุม บ่อ ร่องน้ำลึกไม่สามารถจะใช้พาหนะใด ๆ ผ่านได้ ต้องเดินอย่างเดียว จนกระทั่งปลายปีจึงสามารถซ่อมแซมถนนให้รถผ่านได้

ในระยะกึ่งศตวรรษที่ผ่านมา ขนาดของหมู่บ้านเลตองคุดขยายขึ้นอย่างรวดเร็ว รายงานการเดินทางไปเลตองคุดของคณะมิชชันนารี¹⁷ (ยูแบงก์และคอกจ 2506) ที่เดินทางไปเลตองคุดเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2505 เพื่อเผยแพร่ศาสนา เมื่อไปถึงบ้านเลตองคุด พบว่าหมู่บ้านมีเพียงสิบครัวเรือน ในระยะหลังปี

¹⁶ ช่วงที่เริ่มซื้อรถไถนาเดินตามมากขึ้นคือช่วงที่ชาวบ้านได้เงินกู้จากโครงการแก้ไขความยากจน (กขคจ) และต่อมาจากกองทุนเงินล้านที่รัฐบาลให้ในช่วงปี 2546

¹⁷ มิชชันนารีจาก American Baptist Mission และ United Christian Missionary Society-Disciples ร่วมกันตั้งสำนักงานที่อำเภอสังขละบุรีในปี 2503 การเดินทางไปเลตองคุดครั้งแรกเป็นการเดินทางโดยช้างจากอำเภอสังขละบุรีไปถึงบ้านเลตองคุดใช้เวลาทั้งหมดสิบสองวัน โดยหยุดพักพร้อมทั้งเผยแพร่ศาสนาตามหมู่บ้านต่างๆ บ้านละหนึ่งถึงสองคืน (ดู Hovemyr, 1997)

2525 โดยประมาณ จำนวนครัวเรือนเพิ่มขึ้นมาก อันเป็นผลจากการอพยพหนีสงครามระหว่างทหารพม่ากับกองกำลังของสหภาพแห่งชาติกะเหรี่ยง(Karen National Union-KNU-เคเอ็นยู)ข้ามชายแดนเข้ามาฝั่งไทย อย่างไรก็ตาม ตั้งแต่ปี 2545 โดยประมาณ การอพยพเข้ามามีน้อยลง จำนวนครัวเรือนและประชากรเพิ่มขึ้นตามธรรมชาติ ดังปรากฏในตารางที่ 5.1 ปัจจุบัน (ปี 2554) มี 258 หลังคาเรือน จำนวนชาย 620 คน หญิง 645 คน รวม 1,265 คน จำนวนหลังคาเรือนเพิ่มขึ้นจากปี 2545 จำนวน 45 หลังและจำนวนประชากรเพิ่มขึ้น จำนวน 260 คน โดยแยกตามหย่อมบ้านซึ่งมีทั้งหมด 5 หย่อมบ้านได้ดังปรากฏในตารางที่ 5.1

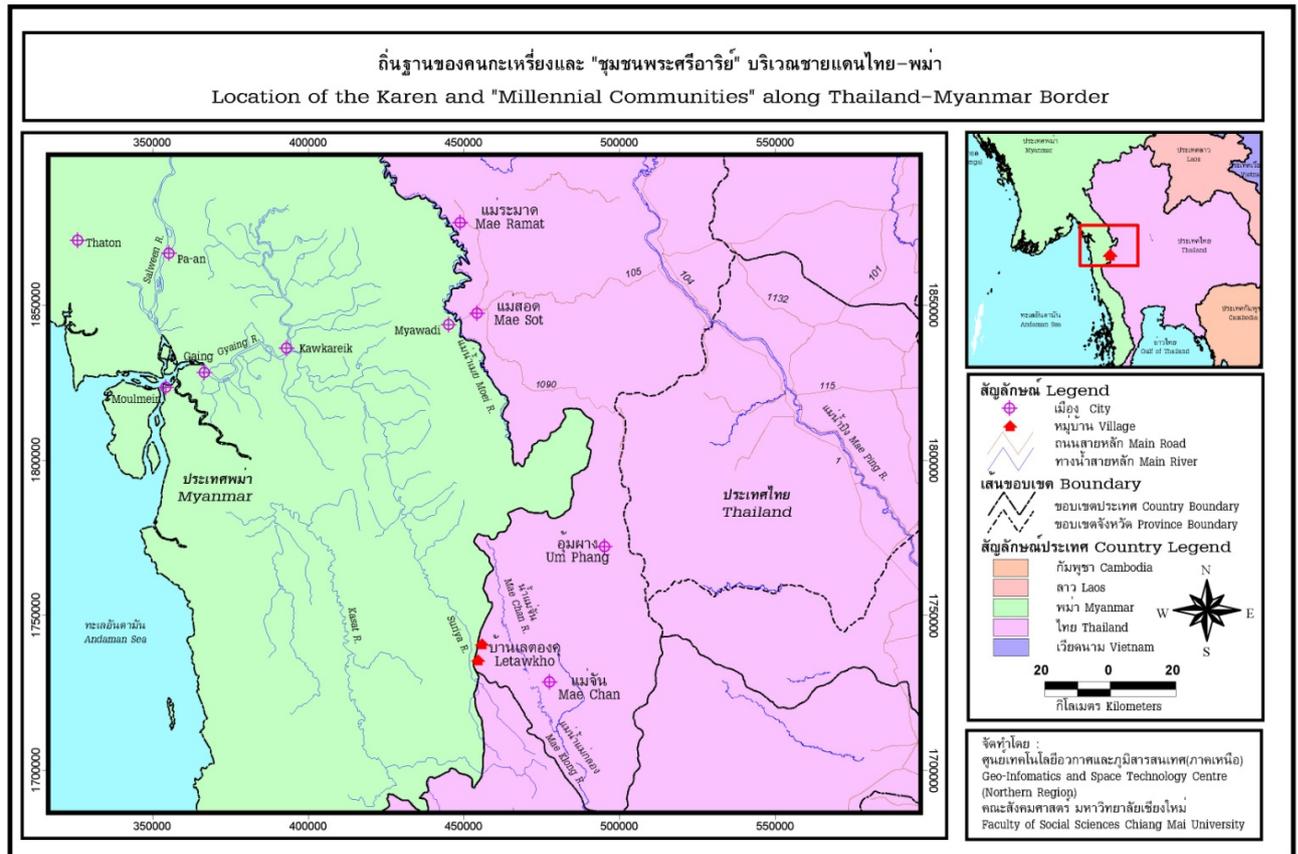
ตารางที่ 5.1 จำนวนครัวเรือนและประชากรในหมู่บ้านเลตองคุ

ชื่อหย่อมบ้าน	จำนวนปี 2545*				จำนวนปี 2554**			
	ครัวเรือน	ชาย	หญิง	รวม	ครัวเรือน	ชาย	หญิง	รวม
1. มอ เมลา ซ่อทิ	32	85	84	169	38	96	119	215
2. เกอ เมลลว วา	37	83	86	169	28	94	74	168
3. พอซอแห่	46	108	95	200	71	191	207	398
4. เกอบอญูแกวะ	50	n.a.	n.a.	242	70	152	150	302
5. เสโปเฮ	48	115	110	225	51	87	95	182
รวมหมู่บ้านเลตองคุ	213	n.a.	n.a.	1,005	258	620	645	1,265

ที่มา * ข้อมูลจากโครงการวิจัยของผู้วิจัย(ขวัญชีวัน บัวแดง) แต่เมื่อเปรียบเทียบกับตัวเลขจากรายงานการศึกษาของกองบังคับการตำรวจตระเวนชายแดนที่ 34 พบว่าปี 2541 มีทั้งหมด 256 หลังคาเรือน ประชากร 699 คน ซึ่งแสดงว่าปี 2545 จำนวนครัวเรือนลดลงแต่จำนวนประชากรเพิ่มขึ้น

** ข้อมูลจากผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน (นายเจ่อไล้ คีร์กากระเกด สัมภาษณ์ 1 สิงหาคม 2554)

รูปที่ 5.1 แผนที่แสดงที่ตั้งของหมู่บ้านเลตองคุ อำเภอู้มผาง จังหวัดตาก

ประวัติการก่อตั้งชุมชนตะละกู่

คำว่า ตะละกู่ มาจากภาษามอญซึ่งหมายถึงผู้ครองสัจจะและคุณความดี ไม่พบว่ามีบันทึกทางประวัติศาสตร์ที่ชัดเจนที่จะระบุได้ว่าศาสนาตะละกู่ก่อตั้งขึ้นเมื่อไหร่ สเติร์น (Stern 1968: 308, 314) กล่าวว่า ตะละกู่มีจุดกำเนิดที่หมู่บ้านไจอิง (Gyain) ซึ่งอยู่บริเวณฝั่งแม่น้ำไจอิง ห่างจาก เมืองเมาะละแห มุ่งไปทางทิศตะวันออก 35 ไมล์ สเติร์นระบุว่าผู้นำคนแรกชื่อ จงยู ถูกจับขังเพราะเผยแพร่คำสอนที่ยุ่งยาก เป็นขบถ แต่จงยูได้รับการช่วยเหลือจากพ่อค้าไม้ ซึ่งกล่าวกันว่าเป็นกะเหรี่ยงคนแรกที่มีโอกาสได้บวชเป็นพระในศาสนาพุทธในสมัยของกษัตริย์มินดง ทำให้จงยูกับพ่อค้าไม้เป็นเพื่อนสนิทกัน และทำให้จงยูรับเอาความเชื่อและการปฏิบัติบางอย่างแบบพุทธจากพ่อค้าไม้ ด้วยเหตุนี้ช่วงเวลาที่จงยูมีชีวิตอยู่น่าจะเป็นยุคสมัยของกษัตริย์มินดงซึ่งขึ้นครองราชย์ในช่วงปีพ.ศ. 2396-2421 อันเป็นยุคที่อังกฤษยึดครองพม่าตอนล่าง ได้หมดแล้วแต่ยังไม่ได้โค่นล้มระบอบกษัตริย์ลงไป อย่างไรก็ตาม แม้พ่อค้าไม้จะเป็นชื่อที่กล่าวขานในหมู่กะเหรี่ยงไปในฐานะผู้ประดิษฐ์อักษรกะเหรี่ยงไปเป็นคนแรก แต่ก็ไม่มีประวัติที่บันทึกไว้อย่างชัดเจนว่ามี

ประวัติพื้นเพอย่างไร สตรีนี้ให้รายละเอียดเพิ่มเติมในเรื่องของจุงยุว่า จุงยุและลูกศิษย์แต่งตัวคล้ายฤๅษี ไม่ตัดผม นุ่งผ้าเหลือง ถือสันโดษและสะสมอำนาจโดยการอดอาหารและนั่งสมาธิ และว่าในยุคของจุงยุ มีฤๅษีอีกสององค์ซึ่งมีศุนย์กลางและตั้งโรงเรียนของตนเองขึ้นมา ต่อมาได้พัฒนาลัทธิออกเป็นสองสาขาที่อยู่บริเวณตอนใต้ของจังหวัดตาก และในจังหวัดกาญจนบุรี

ประวัติของลัทธิฤๅษีที่เป็นภาษาไทย ที่เรียบเรียงขึ้นโดยอาศัยความทรงจำของผู้เฒ่าที่บ้านเลตองคู มีอย่างน้อยสองเล่ม ได้เริ่มทำขึ้นในช่วงที่สังคมไทยเริ่มให้ความสนใจความเป็นมาของตะละกู่มากขึ้น¹⁸ งานเล่มแรกเป็นการเขียนเชิงสารคดีตีพิมพ์ใน *สยามอารยะ* (2537) และรายงานการศึกษาเฉพาะกรณีเรื่อง *อิสิภบ้านเลตองคู* ซึ่งจัดทำโดย กองกำกับการตำรวจตระเวนชายแดนที่ 34 ในปี 2541 (ต่อไปใช้คำย่อว่า *รายงานการศึกษา*) งานเขียนทั้งสองเล่มมีความแตกต่างกันไปบ้างทั้งในเรื่องของชื่อของฤๅษีและสถานที่รวมทั้งหมด และรายละเอียดเรื่องราว เช่น งานเขียนแรกบอกว่าฤๅษี องค์แรก มีชื่อเรียกว่า เจแปะ ขณะที่งานเขียนที่สอง บอกว่าชื่อ กว่อแว ซึ่งในเรื่องความแตกต่างกันของการให้ข้อมูลนี้ เกิดจากสาเหตุหลายประการ ได้แก่ คนกะเหรี่ยงคนหนึ่งอาจจะมีหลายชื่อ การสัมภาษณ์กะเหรี่ยงโปว์ และสกอร์นั้นจะได้ชื่อที่ต่างกันตามสำเนียงภาษาที่ต่างกัน และยังขึ้นอยู่กับการฟังของผู้ที่ศึกษาซึ่งไม่ใช่เป็นคนในท้องถิ่น และการสะกดชื่อออกมาตามเสียงที่ได้ยินต่างกันด้วย การเรียงลำดับของฤๅษีเองก็มีปัญหาได้เพราะในความเป็นจริงแล้ว ในช่วงเวลาหนึ่ง อาจจะมีฤๅษีมากกว่าหนึ่งองค์ เคลื่อนไหวอยู่ในที่ต่าง ๆ ในเขตประเทศไทยและประเทศพม่าซึ่งมีหมู่บ้านกะเหรี่ยงตั้งอยู่กระจัดกระจายในระยะที่ห่างกันมาก ต้องใช้เวลาเดินทางหนึ่งวันหรือมากกว่าหนึ่งวันจึงจะถึงอีกหมู่บ้าน ทำให้ความรับรู้เรื่องฤๅษีมีต่างกัน ดังเช่นที่ผู้เฒ่าที่บ้านสะเนพ่องกล่าวว่า “เคยมีสำนักฤๅษีตั้งอยู่ที่ *ไล่ถ่องยี* อยู่แถว ๆ ชายแดน เดินเท้าจากบ้านสะเนพ่อง 2 วัน ตะละโซ่วมีขึ้นที่ *ไล่ถ่องยี* 6 คน แล้วคนที่ 7 หายสาปสูญไปตั้งสำนักที่ *ไล่ถ่องคู* ตะละโซ่วมีเพียง 7 คนเท่านั้น (ภาวนีย์ 2544: 97)

สยามอารยะ กล่าวถึงประวัติของฤๅษีองค์แรกว่าเป็นกะเหรี่ยงที่อยู่ในเขตแดนพม่า ไม่พอใจที่คนกะเหรี่ยงถูกกีดกันไม่ให้บวชเป็นพระในพุทธศาสนา จึงได้ประกาศตนเป็นผู้นำทางศาสนา ดำเนินการเผยแพร่หลักธรรมคำสอนที่ประยุกต์มาจากหลักธรรมคำสอนในพุทธศาสนา ทำให้ผู้ปกครองพม่าไม่พอใจ สั่งกวาดจับ ฤๅษีจึงนำชนกะเหรี่ยงที่อยู่ในพื้นที่ราบเข้ามาหลบซ่อนและตั้งถิ่นฐานในบริเวณเทือกเขาถนนธงชัยและตะนาวศรีซึ่งเป็นพื้นที่ป่าดงดิบในเขตชายแดนไทย แต่กระนั้นก็ตามพม่าเองก็ตามทันและสังหาร

¹⁸ ความสนใจมีขึ้นเมื่อเกิดกรณีปะทะกันระหว่างตำรวจตระเวนชายแดนกับ “กลุ่มฤๅษี” ในพื้นที่ตำบลแม่จัน อำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก (ดูสยามอารยะ 2537) เมื่อปลายปี 2535 และต่อมาเมื่อการท่องเที่ยวขยายตัวเข้าไปในเขตอำเภออุ้มผาง

เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2395 ในรายงานการศึกษาฯ มีรายละเอียดเพิ่มเติมว่าฤาษีองค์แรกใช้เวทย์มนต์วิเศษ พากะเหวี่ยงหลบหนีจากทหารพม่าได้หลายครั้ง ก่อนที่จะถูกจับและสังหารในที่สุด ต่อมาฤาษีองค์ที่สอง มีชื่อว่า จงยุ ซึ่งสืบทอดตามหลักการที่ว่าได้รับนิมิตหรือการเข้าฝันจากฤาษีองค์ก่อนถึงสามครั้ง ฤาษีองค์นี้ เสียชีวิตเพราะถูกทหารพม่าสังหาร แต่ที่เล่ากันแพร่หลาย คือกระโดดเข้ากองไฟตายตามข้อเสนอของผีร้าย เพื่อแลกเปลี่ยนกับการให้ชาวบ้านเลิกเลี้ยงผีในแบบดั้งเดิม ความทรงจำของชาวบ้านที่เกี่ยวกับฤาษีสอง องค์แรก ดูจะชัดเจน เพราะเป็นต้นกำเนิดของลัทธิฤาษีในพื้นที่ ที่เกิดจากการพากลุ่มชนกะเหรี่ยงหนีภัย และสร้างถิ่นที่อยู่ของตนเองขึ้น นอกจากนี้เรื่องราวยังมีลักษณะที่เป็นตำนานอันเกี่ยวข้องกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือพระอินทร์ เช่นเรื่องราวที่ว่าหลังจากฤาษีองค์แรกเสียชีวิตแล้ว พระอินทร์ส่งคนสอง คนมายังโลกมนุษย์เพื่อไปช่วยฤาษีองค์ที่สอง

ฤาษีองค์ที่มีบทบาทเด่นอีกองค์ต่อมาคือฤาษีองค์ที่ห้า ที่เริ่มให้ลูกศิษย์ไปบวชเป็นพระในประเทศ พม่า ซึ่งต้องพบอุปสรรคเพราะพระพม่ารังเกียจไม่ยอมให้บวช ต้องมีการต่อรองกับพระพม่าโดยการ สนับสนุนของพระมอญ โดยอ้างเรื่องที่ว่า สมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้ายังใช้ผ้าเหลืองคลุมให้ลิงที่หนาวสั่น ฤาษีองค์นี้ยังเริ่มให้มีการแกะสลักงาช้างเป็นรูปพระพุทธรูป เพื่อใช้สำหรับการเคารพบูชา ประวัติของฤาษี ที่แจ่มชัดอีกองค์เพราะเป็นประวัติที่ไม่ยาวนานมากนัก และมีเรื่องราวการต่อสู้ที่เด่นชัดคือ ฤาษีองค์ที่แปด (สยามอารยะบอกว่า เป็นองค์ที่เจ็ด) ที่ชื่อ แจะยะ หรือเรียกว่า ฟือทิมอ ตามชื่อหน่วยทิมอซึ่งเป็นหน่วยที่อยู่ ใกล้สำนักฤาษี ในยุคสมัยของฤาษีองค์นี้ พระศรีสุวรรณ ซึ่งเป็นตำแหน่งของเจ้าเมืองสังขละบุรี ซึ่งเป็นคน กะเหรี่ยง¹⁹ ได้เดินทางไปรับเอาลัทธิฤาษีจากสำนักเลตองคุ เพื่อให้ชาวบ้านซึ่งประสบภัยอดอยากมีชีวิตที่ดี ขึ้น ต่อมาภายหลังลูกของพระศรีสุวรรณ ก็ได้นำเอางาช้างสองคู่ที่แกะสลักเป็นรูปพระพุทธรูปหนึ่งคู่ และเป็นรูปพระพุทธรูปและพญานาคอีกหนึ่งคู่ไปถวายให้ฤาษี ฤาษีองค์นี้มีความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะ แก้แค้นแทนฤาษีองค์แรกที่ถูกทหารพม่าฆ่า ได้นำกะเหรี่ยงทั้งในพื้นที่ของลัทธิฤาษีและที่อยู่ภายใต้กอง กำลังของเคเอ็นยู ไปรบกับทหารพม่า หลังจากที่ได้ทำพิธีอันศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งได้แก่การไหว้สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ถือ ศีล กินเจ และอาบน้ำมนต์ เพื่อไม่ให้อาวุธต่าง ๆ ทำอันตรายแก่ร่างกายได้ อย่างไรก็ตาม ผลการรบครั้งนั้นมีการบาดเจ็บล้มตายกันทั้งสองฝ่าย และสุดท้ายฤาษีแจะยะ ก็ถูกเคเอ็นยูจัดการสังหารด้วยข้อกล่าวหาว่า ฤาษีพาคนของตนไปตาย (Smith 1999:455)

¹⁹ Stern (1979) ระบุว่าพระสุวรรณ เป็นตำแหน่งเจ้าเมืองสังขละบุรี ซึ่งต่อมาเปลี่ยนเป็นตำแหน่งนายอำเภอ และสิ้นสุด ตำแหน่งนี้ลงในปี 1924 ในช่วงเวลาเดียวกันนั้น มีตำแหน่งพระศรีสวัสดิ์ ซึ่งดูแลพื้นที่บริเวณแควใหญ่ และพระแม่กลอง ดูแลตอนใต้ของจังหวัดตากและตอนบนของแม่น้ำแควใหญ่ ซึ่งทั้งสามตำแหน่งเป็นของชนกะเหรี่ยงที่สืบทอดกันมา

หลังจากที่พื้อมือเสียชีวิต ทางชุมชน ก็ได้ไปเชิญพื่อไ้จ้อยู่หอ ซึ่งเคยเป็นตะวอบุ ของพื้อมือ ที่อยู่ในเมืองคู่มือ เขตประเทศพม่ามาดำรงตำแหน่ง สำหรับถาษีองค์ที่ 10 ซึ่งเป็นองค์ปัจจุบันนั้น ถูกเลือกขึ้นมาแทนถาษีคู่มือ องค์ที่ 9 ที่เสียชีวิตไปเมื่อปีพ.ศ. 2532 เมื่อได้รับการคัดเลือกแล้ว ถาษีองค์ปัจจุบัน²⁰ ยังต้องใช้เวลาก่อสิบปี จึงจะเป็นถาษีอย่างสมบูรณ์ ทั้งนี้ก่อให้เกิดนิมิตรหรือที่เรียกในภาษากะเหรี่ยงว่า ปอมี ถึงสี่ครั้ง จึงจะเปลี่ยนจากชุดลูกศิษย์วัด เป็นการครองผ้าขาว และสุดท้ายเปลี่ยนเป็นผ้าเหลือง ปอมี จะเกิดได้ในขณะที่ทำสมาธิหรืออยู่ในลักษณะที่ครึ่งหลับครึ่งตื่น²¹ ความเชื่อในนิมิตรเป็นเรื่องที่ผู้ถือศาสนาพุทธคุ้นเคยเพราะปรากฏอยู่ในประวัติศาสตร์และตำนานของกษัตริย์และผู้มีบุญจำนวนมาก การได้รับนิมิตรเป็นการตอกย้ำถึงการเป็นผู้ที่มีบุญบารมี และมีความชอบธรรมที่จะได้เป็นผู้นำ

ตาราง 5.2 จำนวนสมาชิกตระกูลแยกตามหมู่บ้านทั้งในเขตประเทศไทยและประเทศพม่า

ชื่อหมู่บ้าน	จำนวนปี 2545*		จำนวนปี 2548**		จำนวนปี 2554***	
	ครัวเรือน	ประชากร	ครัวเรือน	ประชากร	ครัวเรือน	ประชากร
<u>เขตประเทศไทย</u>						
1. เลตองคู	213	1005	241	1058	258	1265
2. ซอแหมะไกล	15	88	17	101	N.A.	N.A.
3. มอตะลัว	14	66	22	99	27	N.A.
4. ไกบอทะ	36	183	35	201	40	N.A.
<u>เขตประเทศพม่า</u>						
5. กุยเลอะเตอ	39	136	30	164	20	N.A.
6. กรีตังคี	29	92	17	27	20	N.A.

²⁰ อยู่ในสำนักถาษีของหมู่บ้านเลตองคูจนถึงปลายปี 2554 หลังจากนั้นย้ายไปอยู่ในเขตประเทศพม่า โดยหมู่บ้านตั้งถาษีองค์ใหม่เนื่องจากถาษียึดแนวทางปฏิบัติเรื่องการกินเจที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่เห็นด้วย

²¹ หลังจากพื่อไ้จ้อยู่หอ องค์ที่ 9 เสียชีวิต พื่อไ้จ้อยู่หอ องค์ที่ 10 ยังใส่ชุดลูกศิษย์วัด ซึ่งเป็นชุดยาวทรงกระสอบสีขาวสลบสีแดงทางยาวเป็นเวลาสิบวัน จึงได้รับนิมิตรว่าพื่อไ้จ้อยู่หอ ก่อนได้พาเขาซึ่งห่มผ้าสีขาวไปยังสถานที่แห่งหนึ่งซึ่งสร้างขึ้นด้วยวัสดุสีขาวรวมทั้งหมดด้วยนิมิตรนี้ พื่อไ้จ้อยู่หอ จึงเริ่มครองผ้าขาว ในนิมิตรครั้งที่สอง พื่อไ้จ้อยู่หอ องค์ที่ 8 ได้ปรากฏตัวและอนุญาตให้ห่มผ้าสีเหลือง แต่พื่อไ้จ้อยู่หอ องค์ที่ 9 ซึ่งอยู่ด้วยในนิมิตร กลับไม่อนุญาต ในนิมิตรครั้งที่สาม พื่อไ้จ้อยู่หอ องค์ที่ 9 โยนผ้าเหลืองให้แต่พื่อไ้จ้อยู่หอ ยังไม่ตัดสินใจเปลี่ยน จนกระทั่งนิมิตรครั้งที่สี่ ที่เห็นว่าพื่อไ้จ้อยู่หอ องค์ที่ 9 นำผ้าเหลืองมาคลุมให้ พื่อไ้จ้อยู่หอ จึงเริ่มใส่ผ้าเหลืองตั้งแต่นั้นมา

ชื่อหมู่บ้าน	จำนวนปี 2545*		จำนวนปี 2548**		จำนวนปี 2554***	
	ครัวเรือน	ประชากร	ครัวเรือน	ประชากร	ครัวเรือน	ประชากร
7. เกอสะพอง	N.A.	88	17	26	30	N.A.
8. เคลอะตะโกะ	13	72	13	82	0	0
9. เลตะลี	19	99	12	60	10	N.A.
10. ไม่น้อลาทะ	16	94	14	63	30	N.A.
11. กุยเคลอะ	34	154	24	123	50	N.A.
12. จะกะหวัด	30	163	13	54	32	N.A.
13. ตองกาเล****	18	136	7	104	5	N.A.
14. ทีเลอพอ, ไทหว่อ	70	n.a.	6	34	7	N.A.
15. ไม้กุ่ม hany	?	?	7	35	10	N.A.
16. ไมตะลา	47	272	32	290	45	N.A.
17. ซีเลอะซอ	0	0	54	290	0	0
18. ทีมอทะ	0	0	21	107	20	N.A.
19. ยวาซี	9	26	0	0	20	N.A.
20. (คูหย่อ+จ้อดีเกอมา เดอะ?)	18	39	0	0	0	0
21. ตะวอซอ	0	0	0	0	6	N.A.
22. เกร่งกร่าง	0	0	0	0	2	N.A.
23. อื่น ๆ (นุวะบง นูทุติ โก กะจ่วย โกะคะไม้ ลีมีเตอ โก ทูเมล)					40	N.A.
รวม	620	3,090	582	2,918	277	2,000

ที่มา * ข้อมูลจากโครงการวิจัยของผู้วิจัย (ขวัญชีวัน บัวแดง) ได้จากการสัมภาษณ์ในเดือนมีนาคมปี 2545 หลังพิธีบัพัตตา ซึ่งเป็นพิธีใหญ่ที่มีพิธีอาบน้ำฤาษี จะมีการประชุมและจัดบันทึกข้อมูลจำนวนหมู่บ้าน และคนที่นับถือตะละกู

** ข้อมูลจากภาสกร (2549: 71)

*** ตัวเลขประมาณการจากผู้นำหมู่บ้าน (สัมภาษณ์ 1 ส.ค. 2554)

**** ปี 2554 ชาวบ้านจากหมู่บ้านนี้ย้ายไปตั้งหมู่บ้านใหม่ชื่อหมู่บ้านสะหล่าอองกลา

? ชื่อหมู่บ้านที่เขียนจากการเก็บข้อมูลปี 2545 เมื่อตรวจสอบอีกครั้งในปี 2554 ชาวบ้านไม่แน่ใจว่าหมายถึงหมู่บ้านอะไร

อนึ่ง ตัวเลขในตารางที่ 5.2 ของแต่ละปีอาจจะมีฐานการนับที่แตกต่างกัน สำหรับปี 2545 และ 2548 มีการบันทึกโดยนับจากผู้ที่มาเข้าร่วมในพิธี อาจจะได้ไม่นับบุตรหลานที่อาจจะไม่ได้อยู่ในหมู่บ้าน ในขณะที่มีการสอบถามเพราะไปทำงานที่อื่น หรือเนื่องจากคนที่ไปทำงานที่อื่นอาจจะหยุดการปฏิบัติตามลัทธิฤๅษีชั่วคราว จึงไม่ถือว่าเป็นสมาชิกลัทธิฤๅษี แต่คนเหล่านี้อาจกลับมาถือฤๅษีใหม่เมื่อกลับมาที่หมู่บ้าน นอกจากนี้บางครอบครัวอาจเปลี่ยนแปลงไปรับเอาศาสนาอื่น แต่ผู้ให้ข้อมูลไม่แน่ใจว่าเปลี่ยนแล้วหรือไม่ ตัวเลขที่แตกต่างขึ้นอยู่กับความรับรู้ของผู้ให้ข้อมูล สำหรับปี 2554 ซึ่งผู้วิจัยและผู้ช่วยได้เข้าไปในหมู่บ้านในเดือนพฤษภาคมและกรกฎาคม นั้น สถานการณ์เปลี่ยนแปลงไปมาก ในบ้านเลขตองเองจำนวนหนึ่งได้เปลี่ยนไปนับถือศาสนาคริสต์ และในกลุ่มตะละกูเองก็แบ่งออกเป็นคนกินเจกับไม่กินเจ ผู้นำของฝ่ายกินเจจะนับจำนวนเฉพาะกินเจ ในขณะที่คนไม่กินเจไม่มีผู้นำอย่างชัดเจน จึงไม่ทราบจำนวน ตัวเลขในตารางเป็นเพียงการประมาณการ ซึ่งปัญหานี้จะได้กล่าวในหัวข้อต่อไป

เมื่อดูจำนวนสมาชิกตะละกูทั้งหมดจะพบว่า มีจำนวนน้อยลง ถ้าย้อนไปดูข้อมูลจากบันทึกของจสต. บุญเรือง วันทา ปี 2534 มีจำนวนหมู่บ้านที่มีสมาชิกตะละกูอยู่อาศัยทั้งหมด 31 หมู่บ้าน เป็นหมู่บ้านในเขตประเทศไทย 6 หมู่บ้าน ในเขตประเทศพม่า 25 หมู่บ้าน และระบุว่า มีจำนวนสมาชิกถึง 16,000 คน²² ต่อมาในปี 2541 รายงานของกองบังคับการตำรวจตระเวนชายแดนที่ 34 ระบุว่า มีหมู่บ้านสมาชิก 27 หมู่บ้าน เป็นหมู่บ้านในเขตประเทศไทย 3 หมู่บ้าน และเขตประเทศพม่า 24 หมู่บ้าน แต่ไม่ระบุจำนวนสมาชิก และเมื่อดูจากตารางที่เริ่มปี 2545 พบว่าจากจำนวนประมาณ 3,090 ลดลงเป็นประมาณ 2,000 คนในปี 2554

5.2 ระบบความเชื่อและพิธีกรรม

ตะละกูหรือลัทธิฤๅษีถือว่าเป็นศาสนาที่นับถือกันในกลุ่มกะเหรี่ยง(โพล่ง)ที่อยู่ในบริเวณรัฐกะเหรี่ยงทางตอนใต้ของประเทศไทย ครอบคลุมบางส่วนทางตอนเหนือของรัฐมอญ และบริเวณทาง

²² ตัวเลขจากบันทึก ซึ่งอาจจะเป็นการพิมพ์ผิด จากคำบอกเล่าของผู้นำหมู่บ้านในปี 2554 บอกว่าเมื่อ 20 ปีก่อน สมาชิกตะละกูมีประมาณ 6000 คน

ตะวันตกของประเทศไทย ในปัจจุบันเป็นเขตผืนป่าทุ่งใหญ่นเรศวร ซึ่งครอบคลุม ตำบลแม่จัน อำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี และบางอำเภอของจังหวัดอุทัยธานี โดยจากประวัติบอกเล่า คนกะเหรี่ยงกลุ่มนี้อพยพย้ายถิ่นหนีภัยสงครามระหว่างพม่ากับมอญมาตั้งแต่กลางศตวรรษที่ 19 หรือกว่าสองร้อยปี จากพื้นที่เดิมในเขตประเทศพม่าซึ่งส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่ม เข้ามาในเขตป่าเขาชายขอบของรัฐไทย คนกะเหรี่ยงที่อาศัยอยู่ในบริเวณนี้ส่วนใหญ่คือกลุ่มกะเหรี่ยงโป หรือที่เรียกตัวเองว่า โผล่ง ซึ่งส่วนใหญ่มีวิถีชีวิตที่อยู่ที่ยุคในหุบเขาติดกับแม่น้ำหรือลำธารขนาดใหญ่ ทำนา ทำสวน หาของป่า ล่าสัตว์ รวมทั้งจับสัตว์น้ำเป็นอาหาร อย่างไรก็ตาม ภายหลังพบว่ามีการอพยพเข้ามาเป็นสมาชิกลัทธิศาสนาเช่นกัน เห็นได้ชัดจากบ้านเลตองคุ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นกะเหรี่ยงโป แต่มีสมาชิกจำนวนหนึ่งที่เป็นกะเหรี่ยงสะกอ ซึ่งจะอยู่บริเวณทางเหนือของหมู่บ้านและย้ายเข้ามาในหมู่บ้านภายหลัง

ความเชื่อ กฎเกณฑ์และระเบียบปฏิบัติของตะละกู มีส่วนสำคัญในการกำหนดแบบแผน วิถีปฏิบัติ และกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งในระดับปัจเจก ครอบครัว และสังคม ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นการสร้างวัฒนธรรมที่แตกต่างจากผู้ที่นับถือศาสนาอื่น อย่างไรก็ตามวัฒนธรรมที่สร้างขึ้นใหม่ มีส่วนที่บูรณาการหรือปรับจากวัฒนธรรมดั้งเดิมของกะเหรี่ยง เมื่อรวมกันแล้ว ทำให้วัฒนธรรมของชุมชนตะละกูมีเอกลักษณ์เฉพาะดังจะได้อธิบายเป็นแต่ละด้านดังต่อไปนี้

- 1) วัฒนธรรมทางด้านวัตถุ
- 2) วัฒนธรรมในด้านการดำรงชีวิต
- 3) การปฏิบัติทางศาสนาและพิธีกรรม
 - (1) พิธีกรรมที่จัดโดยภาษาและลูกศิษย์วัด(ตะวอน)ในสำนักภาษา
 - (2) หลักปฏิบัติและพิธีกรรมของสมาชิกตะละกู

1) วัฒนธรรมทางด้านวัตถุ

การแต่งกายของผู้หญิง

เครื่องแต่งกายของผู้หญิง เป็นผ้าทอเองโดยใช้กี่โหว่ คล้ายกับวิธีทอผ้าในชุมชนกะเหรี่ยงทั่วไป (รูปที่ 1) ลักษณะและลวดลายคล้ายกับชุมชนกะเหรี่ยงทั่วไปที่อยู่อาศัยในบริเวณพรมแดนไทย-พม่า ถ้าเป็นผู้ที่ยังไม่ได้แต่งงาน ใส่ชุดคลุมยาวสีขาว ส่วนผู้ที่แต่งงานแล้ว ใส่สองท่อน คือเสื้อแบบผ่าคอสวมหัวและผ้าถุง อย่างไรก็ตาม สำหรับหญิงสาวที่ไม่ได้แต่งงานจนกระทั่งอายุย่างเข้าวัยกลางคนหรือวัยชรา บางคนสามารถเปลี่ยนเสื้อผ้าให้เป็นแบบผู้หญิงที่แต่งงานแล้วได้ ส่วนที่ต่างจากกะเหรี่ยงทั่วไปทางภาคเหนือของ

ประเทศไทยคือ มีข้อห้ามไม่ให้ใส่เสื้อแขนยาวทับ ถ้าหากอากาศเย็น จะมีเสื้อคลุมไหล่แขนยาวที่ตัดเย็บ
โดยใช้ผ้าสีต่าง ๆ ที่หาซื้อจากตลาดทั่วไป (รูปที่ 5.1-5.2)

รูปที่ 5.1 หญิงสาวที่ไม่ได้แต่งงานกำลังทอผ้า

รูปที่ 5.2 เครื่องแต่งกายและเสื้อคลุมไหล่ของหญิงสาวที่ยังไม่ได้แต่งงานกับที่แต่งงานแล้ว

สำหรับทรงผม หญิงสาวที่ไม่ได้แต่งงานมักจะมัดผมปล่อยชาย แต่ถ้าเป็นหญิงสาวที่แต่งงานแล้ว จะเกล้าผมหรือม้วนผมเก็บตรงท้ายทอย และเมื่อไปร่วมกิจกรรมทางศาสนาก็มักจะใช้ดอกไม้ประดับ

มวยผม (รูป 5.3) นอกจากนี้ หญิงสาวยังนิยมใช้ทานาคา (รากไม้ที่นิยมใช้ในประเทศพม่า) ทาหน้าเพื่อ บำรุงรักษาผิว และตกแต่งให้ดูงดงาม (รูป 5.1)

รูปที่ 5.3 การแต่งกายของผู้หญิงที่แต่งงานแล้ว แสดงมวยผม

การแต่งกายของผู้ชาย

เสื้อผ้าของผู้ชายในชีวิตประจำวัน กำหนดให้เป็นเสื้อที่ผ่าหน้า ห้ามใส่เสื้อยืดหรือที่ต้องสวมหัว และนุ่งโจงที่เป็นผ้าฝืนไม่เย็บปลายติดกัน เมื่อมีพิธีกรรมในสำนักฤๅษีหรือบ้านผู้นำศาสนาที่เรียกว่าบู่ไซ จะใส่ชุดเสื้อคลุมสีขาวขอบแดง หรือในกรณีที่ไม่ได้เตรียมชุดคลุมสีขาวมาแต่ต้องเข้าไปพบกับฤๅษีหรือร่วมพิธี ก็ใช้วิธีถอดเสื้อ (รูปที่ 5.4, 5.6)

ลักษณะที่โดดเด่นไม่เหมือนคนกะเหรี่ยงทั่วไปที่ไม่ใช่ตะละกู คือการไว้มวยผมข้างหน้า โดยเมื่อเด็กเริ่มเข้าวัยหนุ่ม ก็จะเริ่มปล่อยให้ผมยาวโดยไม่ตัด บำรุงให้ดำขลับด้วยน้ำมันมะพร้าว และเมื่อยาวพอก็รวบเป็นมวยข้างหน้า อาจประดับด้วยดอกไม้หรือใบไม้ และใช้ผ้าโพกหรือพันที่มีสีสันทันและลวดลายสวยงาม (รูปที่ 5.5)

รูปที่ 5.4 ชุดขาวแถบแดงสำหรับผู้ชายสวมใส่ในงานพิธีทางศาสนา

รูปที่ 5.5 ผ้าโพก ผ้าพันผม และหมวกของผู้ชาย

ลักษณะของบ้าน

บ้านยกพื้นสูงในระดับต่าง ๆ กัน ส่วนใหญ่จะสูงพอที่จะเก็บรถไถนาเดินตาม และนั่งทอผ้าได้ถนัด วัสดุสร้างบ้านมีทั้งไม้ไผ่ และเป็นไม้ หลังคาใช้วัสดุหลายอย่างมีทั้งหญ้าคา เกล็ดไม้ กระเบื้องหรือสังกะสี ถาวร บนบ้านมักจะปล่อยให้พื้นโล่งสำหรับรับแขกและนั่งคุยกันระหว่างสมาชิกในครอบครัว มักจะไม่ทำฝาบ้านอย่างแน่นหนานัก แต่เปิดโล่งให้ลมโกรกได้ ครัวไฟมีทั้งอยู่ในตัวบ้าน และแยกไปอยู่หลังบ้าน สำหรับบ้านที่ยังนับถือและเลี้ยงผีบรรพบุรุษ จะสร้างบ้านขนาดเล็กอีก 1 หลังพร้อมทั้งเตาไฟ ซึ่งถือว่าเป็นที่อยู่สำหรับผีบรรพบุรุษและสำหรับการทำพิธีที่นี่ บ้านขนาดเล็กนี้จะเรียกว่า “เดอพะโต” ซึ่งแปลว่าเรือนใหญ่

บริเวณบ้าน จะทำเพิงสำหรับครกตำข้าวที่ใช้ทำเหยียบ และเพิงเก็บฟืน เกือบทุกบ้านทำรั้วซึ่งอาจจะมีล้อมรอบหลายหลังที่เป็นบ้านพ่อแม่ และบ้านลูก

ปัจจุบันทุกหลังมีไฟฟ้าใช้ โดยส่วนใหญ่ได้จากแผงโซลาร์เซลล์ที่ได้มาประมาณปี 2545 ส่วนหนึ่งจัดทำพลังไฟฟ้าจากน้ำ ซึ่งส่วนนี้จะได้ไฟฟ้าที่มีกำลังสูงมากกว่า ทำให้สามารถนำไปใช้ร่วมกับอุปกรณ์การไฟฟ้าอื่นที่นอกจากหลอดไฟ เช่น ตู้แช่ โทรทัศน์ ฯลฯ

2) การประกอบอาชีพ

การเกษตร

พื้นที่ราบระหว่างหุบเขาจะถูกปรับให้เป็นพื้นที่นา และนาขั้นบันได ซึ่งเป็นวิถีการดำเนินชีวิตที่มีมาช้านาน สำหรับกะเหรี่ยงที่อยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำสุริยะ และแม่จัน การแต่งงานข้ามหมู่บ้านที่อยู่ข้ามเขตชายแดนไทย-พม่า ทำให้คนจำนวนหนึ่งซึ่งย้ายเข้ามาอยู่บ้านเลตองคูลหลังจากการแต่งงาน ยังมีที่นาอยู่ในเขตประเทศพม่า ทุกปีจะกลับไปทำนาในที่นาของตนในฝั่งประเทศพม่า ซึ่งเริ่มมีปัญหามากขึ้นเรื่อย ๆ ในระยะยี่สิบปีที่ผ่านมา อันเกิดจากการเข้ามายึดครองพื้นที่ชายแดนของกองกำลังหลายฝ่าย อย่างไรก็ตาม บางครอบครัวที่ไม่มีนา ก็อาจรับจ้างทำนาในที่นาของคนอื่น และทำไร่ ปกติถ้าสามารถทำนาที่บ้านเลตองคูลและหมู่บ้านอื่นในเขตประเทศพม่าและทำได้ โดยเฉลี่ยแล้วชาวบ้านเลตองคูลจะมีข้าวมากพอที่จะบริโภคในครัวเรือน

นอกเหนือจากการทำนา ทำไร่แล้ว ชาวบ้านยังดำรงชีวิตอยู่ด้วยพืชสวนที่สำคัญคือหมาก พริก งา อ้อย ซึ่งใช้บริโภคในครัวเรือน โดยงาจะมีการสกัดน้ำมันงาสำหรับใช้ตลอดปี นอกจากนั้น พืชเหล่านี้โดยเฉพาะอย่างยิ่งหมากและพริกยังเป็นแหล่งที่มาของรายได้มานาน หลังจากเมื่อถนนดีขึ้น ก็ได้เริ่มนำผลไม้ที่มีน้ำหนักมากเช่น ทุเรียนบรรทุกรถไปขายที่ตลาดเบ็งเค็งได้บ้าง นอกจากนี้ยังปลูกพืชผักสวนครัวเพิ่มเติมจากผักที่ปลูกในไร่และสวน

การเลี้ยงสัตว์

ตะละกูมีข้อห้ามไม่ให้เลี้ยงหมู เลี้ยงไก่ และไม่กินเนื้อหมู เนื้อไก่ที่ผู้อื่นเลี้ยงหรือที่ซื้อมาจากตลาด โดยให้เหตุผลที่อ้างอิงจากตำนานว่าเนื่องจากเมื่อเกิดการอพยพหนีภัยสงคราม ทำให้การนำหมูไก่อมาด้วยลำบาก อีกทั้งเสียงร้องของหมูและไก่ทำให้ทหารพม่ารู้จุดที่ซ่อน จึงไม่เลี้ยงหมูและไก่ตั้งแต่ตอนนั้น²³ หรือเหตุผลที่รายงานการศึกษา ได้กล่าวย้อนไปถึงสมัยภาษาซองคี่ที่หนึ่งว่ามีทหารพมามารบกวอน ทางภาษาได้ใช้

²³ สัมภาษณ์พะติพา 1 สิงหาคม 2554

คาถาวิเศษทำให้หมูและไก่กลายเป็นพานะช่วยให้พวกกะเหรี่ยงหนีรอดจากทหารพม่า ด้วยเหตุนี้ ต่อมา ชาวกะเหรี่ยงไม่เลี้ยงและไม่กินหมูและไก่ที่คนเลี้ยง เพราะนอกจากจะสงสารแล้วยังถือเป็นบุญคุณ นอกจากนั้นอาจมีการเลี้ยงวัวและควายซึ่งมีน้อยลง เพราะปัจจุบันไม่ได้ใช้วัวลากเกวียนและใช้ควายไถนา น้อยลงมาก แต่ใช้รถไถเดินตามแทน มีการเลี้ยงช้างอยู่บางราย

สำหรับสัตว์ป่ารวมทั้งสัตว์น้ำ ชาวบ้านสามารถจับมากินเป็นอาหารและทำพิธีกรรมได้ แม่น้ำสุริยะอุดมสมบูรณ์มาก จำได้ว่าเมื่อผู้วิจัย(ขวัญชีวัน บัวแดง)เข้าไปหมู่บ้านในปี 2545 ผู้ใหญ่บ้านสมัยนั้นยังจับ ตะพาน้ำตัวใหญ่มาทำอาหารเลี้ยงแขก

อาหาร

ชาวบ้านรับประทานข้าวเจ้าเป็นหลัก อาหารประกอบไปด้วยน้ำพริก ซึ่งที่นิยมมากอย่างหนึ่งคือน้ำพริกกะปิ กินกับผักป่าตามฤดูกาล เช่น หน่อไม้ (รวมทั้งหน่อไม้ดอง) เห็ด ผักกูด ลูกเนียง(รวมทั้งลูกเนียงดอง) แกงผักที่ปลูกเองและที่เก็บจากป่า และอาหารที่ทำจากเนื้อสัตว์ป่า เช่น ผัดเผ็ดอีเห็น ตะพาน้ำ ฯลฯ รวมทั้งการเก็บน้ำผึ้งป่า

ตั้งแต่ปี 2546 ที่ผู้วิจัยเข้าไปในหมู่บ้าน พบว่าบ้านเลตองคมีร้านค้าหลายร้าน โดยเป็นสินค้าอุปโภคบริโภคที่ไปซื้อจากตลาดชายแดนที่หมู่บ้านเบ็งเคิ่ง เช่น ปลากระป๋อง บะหมี่สำเร็จรูป ขนมถุง น้ำมันพืช ฯลฯ ปี 2554 พบว่าร้านมีขนาดใหญ่มาก มีของขายหลากหลายและจำนวนมากขึ้น แม้กระทั่งรถจักรยานที่เด็กของเด็กเล็กก็มีขายในหมู่บ้าน ทั้งนี้เพราะหลังจากมีการตัดถนนใหม่ สามารถใช้รถติดอกขนของได้สะดวกมากขึ้น นอกเหนือจากการใช้รถยนต์ขับเคลื่อนสี่ล้อซึ่งในหมู่บ้านมีอยู่แล้ว 3 คัน ที่สามารถบรรทุกสินค้าเข้ามาขายในหมู่บ้านได้คราวละจำนวนมาก ชาวบ้านเองก็นำสินค้าเกษตรไปขายที่ตลาดเบ็งเคิ่งได้สะดวกขึ้น เมื่อมีรายได้มากขึ้น ก็สามารถใช้จ่ายเงินซื้อของอุปโภคบริโภคจากร้านค้าในหมู่บ้านเองมากขึ้น ดังจะเห็นว่าระยะหลัง ปลากระป๋อง บะหมี่สำเร็จรูป และกาแฟผสมสำเร็จ กลายเป็นสินค้าบริโภคที่นิยมกันเกือบทุกบ้าน นอกจากนี้การซื้อของจากตลาดเบ็งเคิ่งที่ละมาก ๆ ทำให้ต้นทุนสินค้าราคาถูกลง ชาวบ้านหมู่บ้านอื่นที่อยู่ใกล้ ทั้งที่อยู่ในฝั่งแดนไทยและแดนพม่าก็มาซื้อของที่บ้านเลตองค เพราะราคาถูกลงกว่าและประหยัดเวลากว่าจะไปซื้อเองที่ตลาดเบ็งเคิ่ง เป็นสาเหตุที่ทำให้กิจการร้านค้าในเลตองคขยายตัว ในปี 2554 ยังพบว่ามีกรเปิดร้านก๋วยเตี๋ยวในหมู่บ้าน และมีตู้แช่ขายเครื่องดื่ม เนื่องจากสามารถใช้กระแสไฟฟ้าจากพลังน้ำได้

3) ระบบความเชื่อและพิธีกรรม

การปฏิบัติทางศาสนาและพิธีกรรมถือเป็นเอกลักษณ์ที่ไม่เหมือนกับกลุ่มกะเหรี่ยงอื่น โดยมีสำนักฤๅษีเป็นสถาบันทางศาสนาที่สำคัญ รวมทั้งหลักปฏิบัติและพิธีกรรมที่เป็นแบบเฉพาะทั้งในระดับชุมชนและครัวเรือน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

(1) พิธีกรรมที่จัดโดยฤๅษีและลูกศิษย์วัด (ตะวอญ) ในสำนักฤๅษี

สำนักฤๅษีเป็นที่อยู่อาศัยของฤๅษีหรือชาวตะละกูเรียกว่า ฝ้อใจัย หรือฝ้ออิสิ และลูกศิษย์วัดที่เรียกว่า ตะวอญ พื้นที่สำนักฤๅษีมีขอบเขตที่ชัดเจน ไม่ปะปนกับพื้นที่ของหมู่บ้าน สำนักฤๅษี ประกอบไปด้วยสิ่งก่อสร้าง ที่เป็นที่พักอาศัยของฤๅษีและตะวอญ มีศาลาทำงานและรับแขก โรงเลี้ยงช้าง โรงครัว ฯลฯ และมีบริเวณที่นาและที่ไร่ของสำนักฤๅษีที่แยกจากที่นาที่ไร่ของชาวบ้าน สำนักฤๅษีถือเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่คนเมื่อเข้าไปต้องให้ความเคารพโดยการถอดรองเท้า ทั้งนี้แบ่งเขตสำนักออกได้อีกเป็นสองเขตคือ ภายนอกและภายใน บริเวณเขตภายนอกชาวบ้านที่ทั้งหญิงและชายเข้าไปได้ทุกวัน แต่เขตภายในเป็นเขตประกอบพิธีกรรม ซึ่งในเขตนี้คนที่ไม่ใช่ตะละกูห้ามเข้า ส่วนชาวตะละกูเข้าได้เฉพาะผู้ชาย และเฉพาะในวันพระและวันสำคัญทางศาสนาเพื่อไปทำพิธีไหว้สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ทั้งเจ็ดแห่งที่อยู่ข้างใน (ตั้งแต่ปี 2551 เป็นต้นมา กฎระเบียบเริ่มเปลี่ยน เนื่องจากฤๅษีประกาศให้ตะละกูต้องกินเจ ทำให้ตะละกูที่จะเข้าไปในสำนักฤๅษีได้ในวันพระและวันสำคัญทางศาสนา ต้องเป็นผู้ที่กินเจเท่านั้น)

สถานที่ที่เป็นสัญลักษณ์ของความศักดิ์สิทธิ์เจ็ดจุดในบริเวณสำนักฤๅษี จะเป็นสถานที่ที่มีการทำพิธีสักการะทุกวันพระและวันสำคัญทางศาสนา จุดทั้งเจ็ดถูกจัดวางให้อยู่ในระยะที่ไม่ห่างกันมากนัก (ระยะห่างแต่ละจุดประมาณ 50 เมตร) โดยมีการจัดวางโครงสร้างและอุปกรณ์ประกอบพิธีกรรม ที่ประดิษฐ์จากไม้ไผ่และวัสดุพื้นบ้านอื่นๆ ที่มีลักษณะคล้ายฉัตรที่ใช้กับราชพิธีและพิธีทางศาสนาพุทธ ที่เรียกว่า ตะเดอ (ดูรูปที่ 5.8) สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ทั้ง 7 ได้แก่

- 1) เตอะหล่าอะหมุ (การเกิด)
- 2) นู๊ (บ้านบริสุทธ์) ซึ่งเป็นคล้ายบ้านของฤๅษีและตะวอญที่อยู่มานาน
- 3) ตะแล (หลักธรรม)
- 4) ตะบามูเจอะโทซ่อ (รัตนตรัย)
- 5) ยวาล่อ (พระพุทธรูป)
- 6) หลิปิตกะ (พระไตรปิฎก)
- 7) สะพานดินสะพานน้ำ

จุดต่าง ๆ มีการอธิบายความหมายต่างกันไปและสัมพันธ์กับหลายศาสนา เช่น เกี่ยวพันกับ คริสตศาสนา ดังจุดที่ 1 อธิบายว่าเหมือนการเอาก้อนหินปิดหลุมฝังศพพระเยซู จุดที่ 3 มีเครื่องประกอบไม้ที่คล้ายไม้กางเขน ในขณะที่จุดอื่นจะเกี่ยวพันกับพุทธศาสนา ได้แก่ จุดที่ 5 คือที่อยู่ของพระเจ้า และจุดที่เรียกว่า จุดที่ 6 ซึ่งหมายถึงพระไตรปิฎก ซึ่งทั้งสองจุดอยู่หน้าศาลาที่เก็บงาช้างแกะสลักรูป พระพุทธเจ้า พระพุทธรูป และหีบไม้เก่า

จุดที่ 2 บ้านบริสุทธฺิ เป็นเรือนนอนของพื่อไจ้และตะวอญุที่อาวโโส 4-5 คน โดยสร้างเป็นลักษณะของบ้านหลังเล็ก มีเตาไฟอยู่ตรงกลาง พื่อไจ้ จะนอนด้านหนึ่งของเตาไฟ และตะวอญุ จะนอนอีกด้านหนึ่ง ก่อนที่จะเข้าไปในบ้านบริสุทธฺิ พื่อไจ้ จะหิวผมให้เรียบร้อย ล้างขาล้างเท้า และก่อนจะเข้าประตูบ้านต้องล้างหน้า เตาไฟจะต้องไม่ให้ดับตลอดทั้งคืน ดังนั้นสถานที่นี้ถือว่ามีความสว่างไสวและมีพลังและเป็นพื้นที่ที่บริสุทธฺิที่ต้องกราบไหว้ การที่พื่อไจ้ ได้เข้าไปอยู่ในสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่บริสุทธฺิและใกล้ชิดกับความมีพลังดังกล่าวทุกคืน ย่อมทำให้พื่อไจ้ มีความบริสุทธฺิและอำนาจศักดิ์สิทธิ์เพิ่มขึ้นตามระยะเวลาของการดำรงตนเป็นพื่อไจ้

รูปที่ 5.6 พื่อไจ้และตะวอญุในศาลาสนทนากับชาวตะละกูและแขกที่นั่งข้างล่าง

ชาวตะละกูเชื่อในการมาเกิดของพระศรีอารียซึ่งเป็นพระพุทธเจ้าองค์ที่ 5 ในอนาคต โดยอธิบายว่าเป็น พระเจ้าของชนชาติกะเหรี่ยงโดยเฉพาะ ในขณะที่พระเจ้าสี่องค์ก่อนหน้านี้เป็นของชนชาติ มอญ พม่า ไทย และอินเดีย และพระศรีอารียจะมาโปรดเฉพาะคนกะเหรี่ยงที่ดำรงความเป็นกะเหรี่ยงเท่านั้น เพราะถือว่าคนกลุ่มอื่นได้รับการช่วยเหลือจากพระพุทธเจ้าสี่องค์ก่อนไปแล้ว

รูปที่ 5.7 ภาพพระพุทธรูปเจ้า 5 พระองค์ที่ติดอยู่ที่ศาลาในสำนักฤาษี

รูปที่ 5.8 ตะวอนบุทำพิธีสักการะบริเวณ เตอหมุเดอะโค่ ซึ่งมีตะเดอปักอยู่ข้างหลัง

ในส่วนของการทำงานพิธีกรรมที่สำนักฤาษีเป็นผู้จัด จะมีพิธีในวันพระช่วงข้างขึ้นและข้างแรม 7 ค่ำ และ 15 ค่ำ เป็นจำนวน 4 ครั้งใน 1 เดือน และพิธีกรรมใหญ่ปีละ 4 พิธีกรรม ได้แก่

- 1) พิธีอัถตารอ ซึ่งจัดขึ้นในราวเดือนมีนาคม เป็นวันที่สำคัญมากที่สุด เนื่องจากมีพิธีแสดงความเคารพพื่อไฉ่ โดยการอาบน้ำ
- 2) พิธีตะกี๋น จัดราวเดือนมิถุนายน ใกล้เคียงกับช่วงเข้าพรรษาของศาสนาพุทธ
- 3) พิธีตะกี๋เปาะ จัดราวเดือนกันยายน ใกล้เคียงกับช่วงออกพรรษา และ

4) พิธีอุ้จะ จัดใกล้เคียงกับช่วงลอยกระทง โดยในปี 2547 ตรงกับวันที่ 24 ธันวาคม ซึ่งตรงกับวันคริสตมาสและเป็นวันที่เกิดสึนามิทางภาคใต้และหลายประเทศในเอเชีย ในปี 2548 ตรงกับวันที่ 20 ธันวาคม

โดยพิธีกรรมที่สำคัญที่คล้ายกันในทุกพิธีคือการนำของซึ่งส่วนใหญ่เป็นพืชผลทางการเกษตรมาถวายญาติที่ศาลา เมื่อญาติรับและให้พรแล้ว ก็จะไปทำพิธีไหว้สถานที่สำคัญ 7 แห่ง ในการประกอบพิธี พี่อ้อยจะเป็นคนแรกที่ทำพิธี เริ่มจากสถานที่สำคัญแห่งที่ 1 และต่อไปยังแห่งอื่น ๆ (รูปที่ 5.9) โดยตะวอน จะทำต่อหลังจากที่พี่อ้อยทำเสร็จแล้ว (รูปที่ 5.10) และสุดท้ายเป็นชายชาวตะละกู ในขณะที่เดียวกันแต่ละพิธีกรรมก็จะมีขั้นตอนพิเศษ เช่น พิธีบู้อัตตามีพิธีอาบนํ้าญาติ พิธีบู้อุ้จะมีการทำข้าวหลามตอนเช้าตรู่เตรียมไม้เพื่อก่อกองไฟ และจุดไฟในเวลาากลางคืน (รูปที่ 5.11-5.12)

รูปที่ 5.9 พี่อ้อยทำพิธีที่จุดทำพิธีที่ 4

รูปที่ 5.10 ตะวอบุทำพิธีที่จุดทำพิธีที่ 5

รูปที่ 5.11 พิธีบูชา กองไม้และวัสดุสำหรับจุดไฟกลางคืน

รูปที่ 5.12 พิธีบุญจ๊ะ การเผากองไฟตอนกลางคืน

(2) พิธีกรรมของสมาชิกตะละกู

การปฏิบัติในระดับครัวเรือนและปัจเจกชน จะมีส่วนคล้ายคลึงกับคนกะเหรี่ยงที่หมู่บ้านที่ไม่ใช่ตะละกู ดังเช่น การเป็นชุมชนศีลธรรม โดยยึดหลักคล้ายศีล 5 ของพุทธศาสนา เช่น การไม่ดื่มสุรา ความเข้มงวดไม่ให้เกิดความสัมพันธ์ทางเพศที่อยู่นอกขอบเขตที่สังคมกำหนด เช่น ห้ามมีความสัมพันธ์ทางเพศก่อน แต่งงาน หรือห้ามมีขู้ ซึ่งพบว่าเป็นระเบียบที่ยึดถือในหมู่บ้านกะเหรี่ยงทั่วไป ที่เมื่อทำผิดในเรื่องความสัมพันธ์ทางเพศ ต้องจัดพิธีเลี้ยงผี เพราะไม่เช่นนั้นจะทำให้เกิดภัยพิบัติ แต่สำหรับชาวตะละกูแล้ว มีบทลงโทษที่เข้มงวดกว่า โดยขับออกจากหมู่บ้าน 3 ปี จึงจะขอกลับเข้าหมู่บ้านได้

พิธีกรรมในระดับครัวเรือนที่ยังดำรงอยู่เช่นเดียวกับหมู่บ้านกะเหรี่ยงที่อื่นคือ การเลี้ยงผีบรรพบุรุษ (ออแค) โดยเลี้ยงด้วยตัวอื่น พิธีมัดมือในเดือนสิงหาคม พิธีที่เกี่ยวข้องกับวงจรชีวิตได้แก่ พิธีแต่งงาน พิธีงานศพ และพิธีที่เกี่ยวข้องกับการทำการเกษตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งพิธีตีข้าวและชนข้าวเข้าสู่ยุ้ง ซึ่งเกี่ยวพันกับการบูชาแม่โพสพ โดยมีการตกแต่งลานตีข้าวด้วยดอกเบญจมาศ และมีพิธีกรรมต่าง ๆ (ดูรูปที่ 5.13)

รูปที่ 5.13 พิธีตีข้าว ตกแต่งลานตีข้าวด้วยลำไม้ไผ่ประดับด้วยดอกไม้

นอกจากนี้ยังมีพิธีกรรมที่ทางชุมชนจัดร่วมกัน ภายใต้การนำของผู้เฒ่าทางศาสนาของชุมชนหรือเรียกว่านุไซ คือพิธีพะซอหล่อง ซึ่งจัดขึ้นราวเดือนกุมภาพันธ์ เป็นการทำบุญข้าว โดยแต่ละครัวเรือนจะร่วมกันนำข้าวมาใส่ยุ้งที่สร้างขึ้นชั่วคราว และร่วมกันทำพิธีอุทิศส่วนกุศลให้กับบรรพบุรุษ

5.3 กลไกสำคัญในการสืบทอดวิถีชีวิตและวัฒนธรรม

กลไกการสืบทอดวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของหมู่บ้านเลตองคูนัน มีทั้งระดับบุคคล ซึ่งประกอบไปด้วยผู้นำ ผู้รู้ และผู้เชี่ยวชาญ ทั้งในด้านศาสนาและด้านการดำเนินชีวิตประจำวัน ในส่วนของศาสนาจะเกี่ยวกับสถาบันศาสนาที่เป็นลักษณะเฉพาะของหมู่บ้านนี้ดังจะได้กล่าวในรายละเอียดต่อไป สำหรับการดำเนินชีวิตทางการเมือง และเศรษฐกิจแล้ว ผู้นำที่สำคัญคือผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน และผู้อาวุโส สำหรับหมู่บ้านนี้ ผู้ใหญ่บ้านในปัจจุบันเป็นผู้ใหญ่บ้านคนที่ 3 นับจากปี 2525 ซึ่งเป็นปีที่พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยยุติปฏิบัติการและรัฐไทยเริ่มเข้ามาทำงานในพื้นที่ ผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ที่สามารถสื่อสารภาษาไทยได้ดี เนื่องจากต้องทำหน้าที่ประสานงานกับเจ้าหน้าที่หลายหน่วยงานที่เข้ามาในพื้นที่ ที่สำคัญคือกระทรวงมหาดไทย โดยถือว่านายอำเภออุ้มผาง เป็นผู้บังคับบัญชาโดยตรง ผู้ใหญ่บ้านและผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านต้องไปประชุมประจำเดือนและรับนโยบายของรัฐบาลมาปฏิบัติ นอกจากนี้ก็ต้องประสานกับหน่วยงานด้านสาธารณสุข การศึกษา รวมทั้งตำรวจตระเวนชายแดนซึ่งรับผิดชอบโรงเรียนที่หมู่บ้าน ผู้ใหญ่บ้านมีความสำคัญในฐานะที่เป็นตัวกลาง ที่จะต้องชี้แจงและต่อรองกับทางอำเภอ ในกรณี

ที่นโยบายและแนวทางปฏิบัติอาจจะไม่สอดคล้องกับลักษณะทางเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมของหมู่บ้าน ในขณะที่เดียวกันก็ต้องปฏิบัติตามนโยบายของรัฐบ้าง และต้องอธิบายให้ลูกบ้านเข้าใจและเห็นด้วย ซึ่งในระยะสามสิบปีมานี้ หน่วยงานของรัฐหลายหน่วยงานเข้าไปทำงานด้านพัฒนา ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตจากเดิม เช่น การตั้งโรงเรียน สถานือนามัย การสร้างถนน การติดตั้งแผงโซล่าเซลล์ ฯลฯ ที่ลูกบ้านบางส่วนเห็นด้วย บางส่วนไม่เห็นด้วย ผู้ใหญ่บ้านต้องทำหน้าที่เป็นคนกลางคอยอธิบายและไกล่เกลี่ยในกลุ่มชาวบ้านด้วยกันเองด้วย

นอกจากนี้ ผู้ใหญ่บ้านและกรรมการหมู่บ้านเลต้องคอยทำหน้าที่ที่สำคัญคือการประกันความมั่นคงของการทำมาหากิน การที่หมู่บ้านอยู่ติดชายแดน ทำให้ชาวบ้านมีญาติพี่น้องอยู่ในหลายหมู่บ้านในเขตประเทศพม่า อันเกิดจากการแต่งงานข้ามหมู่บ้าน ทั้งนี้ชาวบ้านจะมีความสัมพันธ์ข้ามชายแดนอย่างใกล้ชิด เดินทางไปเยี่ยมญาติ ค่าขายแลกเปลี่ยนและเข้าร่วมพิธีลัทธิฤๅษีที่มีอยู่เป็นประจำ การแต่งงานข้ามหมู่บ้าน ทำให้คนที่อยู่บ้านเลต้องคอยงานหนึ่งมีที่นาอยู่ในหมู่บ้านเก่าในเขตประเทศพม่า และข้ามไปทำนาในช่วงฤดูทำนาทุกปี ผู้ใหญ่บ้านต้องทำหน้าที่ประสานกับกองกำลังฝ่ายต่าง ๆ ที่ควบคุมพื้นที่ในฝั่งพม่า ให้เข้าใจและอำนวยความสะดวกให้กับชาวบ้านที่ต้องผ่านทางเพื่อไปทำนา ในอดีตที่มีเพียงกองกำลังกะเหรี่ยงกลุ่มเดียวที่คุมพื้นที่ชายแดน การประสานเรื่องการข้ามแดนของชาวบ้านไม่มีปัญหามากนัก แต่ระยะหลังประมาณปี 2540 เป็นต้นมา กองกำลังกะเหรี่ยงแบ่งเป็นหลายฝ่าย และกองกำลังรัฐบาลพม่าก็เข้ามาควบคุมพื้นที่ด้วย ทำให้การประสานเรื่องการข้ามแดนมีปัญหามากขึ้น ทางผู้ใหญ่บ้านและกรรมการหมู่บ้านต้องต่อรองมากขึ้นในเรื่องของภาษีผ่านทางที่ต้องจ่ายให้หลายฝ่าย รวมถึงการที่ต้องไปช่วยใช้แรงงานหรือนำรถไปช่วยงานของกองกำลังต่าง ๆ มากขึ้น

นอกจากกลไกบุคคลแล้ว ครอบครัวและเครือญาติมีบทบาทอย่างมากในการสืบทอดวิถีชีวิตและวัฒนธรรมแบบดั้งเดิม การทำไร่ทำนายังอยู่บนพื้นฐานการใช้แรงงานในครอบครัวและการแลกเปลี่ยนแรงงานในหมู่เครือญาติแม้จะอยู่ต่างหมู่บ้าน พิธีกรรมในระดับครอบครัวและเครือญาติยังดำรงอยู่ เช่น พิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษ พิธีมัดมือ(กัจฉาลาคู) และพิธีสะเดาะเคราะห์เมื่อมีสมาชิกในครอบครัวเจ็บป่วย กิจกรรมในชีวิตประจำวันและพิธีกรรมเหล่านี้ถือเป็นเวทีเรียนรู้วิถีคิด และแนวทางการปฏิบัติสำหรับเด็กและเยาวชน

สำหรับสถาบันฤๅษี ซึ่งเป็นกลไกการสืบทอดวัฒนธรรมฤๅษี ประกอบไปด้วย ฤๅษีและตะวอญู ฤๅษีหรือที่ชาวบ้านเรียกว่าพ้อไ้จ้ย หรือพ้อฮิส เป็นผู้นำสูงสุดที่ทำหน้าที่คล้ายศาสดา ซึ่งสืบทอดตำแหน่งมาจากฤๅษีองค์ก่อนๆ พ้อไ้จ้ยทุกคนเคยเป็นลูกศิษย์วัดหรือที่เรียกว่าตะวอญู โดยได้รับการฝึกฝนจากพ้อไ้จ้ย

ของค์ก่อนมาก่อน เมื่อพื่อใจของค์ก่อนใกล้จะถึงแก่กรรม จะเลือกลูกศิษย์วัดที่บวชอยู่ในวัดนานกว่าคนอื่น มีความรู้และการประพฤติปฏิบัติที่เคร่งครัด ให้เป็นผู้สืบทอดตำแหน่ง ถ้าหากพื่อใจของค์ก่อนไม่ได้เลือกไว้ ทางคณะกรรมการของชุมชนตะละกูจะประชุมและทำการคัดเลือก พื่อใจปัจจุบันชาวบ้านบางคนเรียกว่า พื่อแน เพราะเคยบวชเป็นเณรในศาสนาพุทธมาก่อน ถูกเลือกให้ขึ้นมาแทนพื่อใจ องค์ที่ 9 ที่เสียชีวิตไป เมื่อปีพ.ศ. 2532

พื่อใจเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการวางและควบคุมกฎระเบียบการปฏิบัติของลัทธิฤๅษีร่วมกับผู้นำทางศาสนาของชาวบ้านที่เรียกว่า นูโซ พื่อใจเองจะเป็นตัวอย่างในการปฏิบัติตามกฎเกณฑ์และประเพณีของลัทธิฤๅษี โดยมีการปฏิบัติที่เข้มงวดกว่า พื่อใจยังเป็นผู้ดำเนินการประกอบพิธีที่สำคัญ สำนักฤๅษีทำหน้าที่เป็นสถานการอบรมสั่งสอนให้เด็กและเยาวชนมีความรู้ในทางศาสนาและพิธีกรรมและสามารถปฏิบัติตัวเป็นคนดีมีคุณธรรมตามแนวทางลัทธิฤๅษี อีกทั้งให้ความรู้ในการประกอบอาชีพ เช่น การทำนา ทำไร่ ทำงานจักสาน ตะวอบุ เป็นเด็กผู้ชายที่โดยทั่วไปจะผ่านพิธีการบวชเมื่ออายุมากกว่าสิบปีขึ้นไป (รูปที่ 14) เป็นเด็กที่พ่อแม่และเจ้าตัวเองเต็มใจเข้ามาบวชเพื่อเรียนรู้จากพื่อใจ ความรู้ด้านการประกอบพิธีกรรม ตะวอบุจะเรียนรู้จากการทำเครื่องประกอบพิธีกรรมที่ทำจากวัสดุธรรมชาติเช่น ไม้ไผ่ หวาย ซึ่งมีวิธีทำที่ซับซ้อนและต้องทำกันจำนวนมากสำหรับพิธีกรรมซึ่งจัดขึ้นหลายครั้งต่อ 1 ปี เมื่อทำหลายครั้งก็จะเกิดความชำนาญ และมีความรู้ถึงวิธีการและขั้นตอนการจัดพิธี ในเวลาปกติก็ต้องไปทำไร่ทำนากับพื่อใจ และทำงานจักสาน กระจาด ตะกร้า ฯลฯ เพื่อนำมาใช้ในสำนัก (รูปที่ 15) ตะวอบุ ต้องอยู่กับพื่อใจในสำนักฤๅษี โดยไม่เข้าไปในเขตหมู่บ้านอย่างน้อยสามปี เมื่อครบสามปีพื่อใจจึงจะอนุญาตให้เข้าไปในเขตหมู่บ้านได้ แต่ห้ามขึ้นบนบ้านของชาวบ้าน เพื่อไม่ให้มีมลทินติดตัวเมื่อกลับเข้าสู่สำนัก

ในการปฏิบัติตนในชีวิตประจำวันของพื่อใจ บางอย่างจะคล้ายกับที่คนตะละกูทั่วไปทำ คือ สำนักฤๅษีจะไม่เลี้ยงหมู เลี้ยงไก่ และไม่กินเนื้อสัตว์ที่เลี้ยงไว้ แต่สามารถกินเนื้อสัตว์ป่าที่เป็นสัตว์สองขาได้ บางอย่างพื่อใจจะปฏิบัติเข้มงวดกว่า เช่น ในช่วงเข้าพรรษา จะอดอาหารในเวลากลางวัน และเริ่มรับประทานอาหารมือเดียวในเวลากลางคืน(เมื่อดาวขึ้น) เมื่อกออกพรรษาจึงจะรับประทานได้สองมือ และต้องมีความเข้มงวดในเรื่องความสัมพันธ์กับผู้หญิง

รูปที่ 5.14 พิธีบวชตะวอญ

รูปที่ 5.15 ตะวอญกับงานจักสานในสำนักฤาษี (สิงหาคม 2554)

ในปี 2548 มีตะวอญทั้งหมดประมาณ 60 คน ส่วนใหญ่เป็นเยาวชนอายุตั้งแต่ 12 ปีขึ้นไป และมีส่วนหนึ่งที่อยู่ในวัยกลางคนเพราะบวชเป็นตะวอญ หลายปีและคิดว่าจะไม่กลับไปเป็นชาวบ้านธรรมดาแล้ว ในปี 2554 มีตะวอญประมาณ 40 กว่าคน ส่วนใหญ่เป็นเด็กและเยาวชนจากหมู่บ้านตะละกูเขตประเทศพม่า แต่ปกติเมื่อมาอยู่ที่สำนักฤาษีจะต้องมีผู้ปกครองที่อยู่ในบ้านเลตองคุ ที่ทำหน้าที่คล้ายผู้อุปถัมภ์และคอยดูแล ทำให้มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดสนิทสนม เมื่อออกจากการเป็นตะวอญ ก็อาจจะมาอยู่ช่วยงานที่บ้านของผู้อุปถัมภ์ จนกว่าจะแต่งงานและตั้งบ้านเรือนของตัวเอง ตะวอญส่วนใหญ่จะอยู่ฝึกฝนในสำนักฤาษีไม่ต่ำกว่า 3 ปี จากนั้นก็จะลาออกไปอยู่ในหมู่บ้านตามแบบคนทั่วไป สำหรับตะวอญที่อยู่กับฤาษีหลายปี จะถือว่าเป็นผู้ที่มีความรู้มากและมีคุณธรรมสูง เมื่อออกจากสำนักจึงมักจะมีบทบาทเป็นผู้นำทางศาสนา ร่วมกับ นูไซ

บู่ไซ่ เป็นตำแหน่งผู้นำในการประกอบพิธีกรรมของชุมชน และประสานกับฤาษีในการจัดพิธีกรรมของสำนักฤาษีที่ชาวบ้านเข้าไปมีส่วนร่วมด้วย บู่ไซ่มีบทบาทในการควบคุมดูแลสมาชิกของชุมชนให้ปฏิบัติตามกฎระเบียบ ในแต่ละหมู่บ้านที่เป็นสมาชิกของลัทธิตะละกู จะมีบู่ไซ่ หนึ่งคน โดยตำแหน่งบู่ไซ่ ซึ่งเป็นผู้ชายนั้นจะเป็นตำแหน่งที่สืบทอดทาง สายเลือด แม้ว่าอาจจะไม่ใช่พ่อกับลูก ดังกรณีของบู่ไซ่ ของบ้านเลตองคุในปัจจุบันที่สืบทอดมาจากลุง โดยลุงสืบทอดมาจากพ่อ ซึ่งเป็นปู่ของบู่ไซ่ คนปัจจุบัน ตำแหน่งบู่ไซ่ต่างจากตำแหน่งผู้นำหมู่บ้านดั้งเดิมของชุมชนกะเหรี่ยงที่เรียกว่า ฮีไซ่ หรือ กอไซ่ (หัวหน้าหมู่บ้านหรือหัวหน้าแผ่นดิน) ซึ่งทำหน้าที่เป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมเช่นกัน แต่เป็นพิธีกรรมแบบดั้งเดิมที่สื่อสารกับเจ้าแห่งดินเจ้าแห่งน้ำและเจ้าแห่งธรรมชาติอื่นๆ บนพื้นฐานพิธีกรรมการสังเวศต์ว์เลี้ยงที่สำคัญได้แก่ หมู และไก่ ในขณะที่ตำแหน่ง บู่ไซ่ จะทำหน้าที่นำในพิธีกรรมที่ผสมผสานความเชื่อในศาสนาพุทธเข้ากับศาสนาดั้งเดิม โดยคำว่า บู่ เป็นคำที่กร่อนมาจากคำว่า บุญ

นอกจากบุคคลสำคัญที่ทำหน้าที่เป็นกลไกการสืบทอดวัฒนธรรมฤาษีแล้ว กลไกอีกอย่างที่สำคัญคือกฎระเบียบข้อห้ามที่สมาชิกตะละกูต้องปฏิบัติ เป็นกฎระเบียบที่กำหนดโดยสำนักฤาษี ดังที่ปรากฏในป้ายที่ติดไว้ที่สำนักฤาษี (รูปที่ 5.16) ดังรายละเอียดข้างล่าง

กฎระเบียบข้อห้ามของสมาชิกฤาษี บ้านเลตองคุ

1. ห้ามเลี้ยงสัตว์และรับประทานเนื้อสัตว์เลี้ยงเช่น หมู เป็ด ไก่ โค กระบือ
2. ห้ามดื่มสุรา สูบฝิ่น กล้วยชา หรือของมีเมาทุกชนิด ยกเว้น หมาก บุหรี่ (พวกที่มาเที่ยวหมู่บ้าน หรือข้าราชการของรัฐที่ดื่มสุราเมาจะเข้าหมู่บ้านเวลากลางคืนไม่ได้ หรือเวลาที่มีการไหว้พระทำบุญใหญ่จะขึ้นบนบ้านไม่ได้)
3. ห้ามเล่นการพนันทุกชนิดที่มีการแลกเปลี่ยนด้วยเงิน และสิ่งของ หรือแม้แต่จะไปเียนอยู่ไกล ๆ ก็ไม่ได้ เด็กเล่นได้บางชนิด เช่น ยางวง ขว้างปากระป๋อง เป็นต้น
4. เวลาแต่งงานต้องได้รับความเห็นชอบจากบิดา-มารดา ผู้เฒ่าผู้แก่ จึงจะไปสู่ขอตามประเพณีได้ จะทำโดยพลการไม่ได้โดยเด็ดขาด เวลาแต่งงานต้องพันธุเข้าพรรษา
5. ผู้ชายมีภรรยาได้เพียงคนเดียว ผู้หญิงมีสามีได้เพียงคนเดียว ข้อยกเว้นว่าฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดเสียชีวิตเกินเวลา 1 ปี และพันธุเข้าพรรษาจึงจะแต่งงานใหม่ได้
6. ผู้ชายทั้งเด็กและผู้ใหญ่ จะแต่งกายด้วยกางเกงหรือเสื้อยืดไม่ได้ ใส่ได้เฉพาะเสื้อแขนยาว เลยศอกและใส่รังสีพื้นเท่านั้น

7. ผู้หญิงใส่ผ้าเฉพาะของเผ่ากะเหรี่ยงทั่วไปสีขาว ถ้าแต่งงานแล้วใส่สีขาวไม่ได้ ต้องใส่ชุดแม่บ้านกะเหรี่ยงเท่านั้น
8. ห้ามลักขโมย เด็ดขาด
9. ผู้ชายและผู้หญิง จะตัดผมเป็นทรงไม่ได้ ยกเว้นโกนหรือปล่อยยาว มีजूไว้ตรงกลางกระหม่อม หรือหน้าผาก
10. ทักกล่าวมาแล้วตั้งแต่ข้อ 1-9 ไม่ว่าจะเป็นการกระทำในบ้านหรือที่ต่าง ๆ ไม่ได้โดยเด็ดขาด (ห้ามใส่รองเท้าเข้าบริเวณสำนักฤาษี)

รูปที่ 5.16 ป้ายกฎระเบียบของสมาชิกตะละกูหน้าสำนักฤาษี

5.4 แนวทางการดำเนินงานฟื้นฟูวิถีชีวิตและวัฒนธรรม

5.4.1 ปัญหาและอุปสรรคของการอนุรักษ์และสืบทอดวัฒนธรรมของชุมชน

ในระยาศึ่งศตวรรษที่ผ่านมา ชุมชนตะละกูที่เลตองคุได้ผ่านเหตุการณ์ที่สำคัญที่ถือได้ว่าเป็นวิกฤติการณ์ที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่และการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตและวัฒนธรรมแบบลัทธิฤาษี ซึ่งอาจแบ่งออกได้เป็น 5 วิกฤติการณ์ที่สำคัญได้แก่

1) การปรับเปลี่ยนวิถีการปฏิบัติของฟือทิมอ ฤาษีองค์ที่ 8 และการนำตะละกูเข้าสู่ระบบทหารพม่า ในช่วงปี 2506 จนกระทั่งตัวฟือทิมอถูกเคเอ็นยูสังหารในปี 2510

สิ่งสำคัญที่มีการปรับเปลี่ยนคือ การปฏิบัติตัวของฤาษีเองที่แต่งงานและมีลูก 3 คน ซึ่งถือเป็นการเปลี่ยนแปลงประเพณีปฏิบัติของฤาษีที่แต่เดิมจะมีความเข้มงวดในเรื่องความสัมพันธ์กับผู้หญิง เหตุผลของการแต่งงาน ฟือทิมอให้เหตุผลว่าได้รับนิมิตว่า เนื่องจากฟือทิมอเองไม่สามารถจะมีบุญบารมีได้เหมือนฤาษีองค์ก่อน ดังนั้นการจะสร้างบุญบารมีได้ต้องสร้างชีวิตมนุษย์ให้มากขึ้น ทั้งนี้ในขณะนั้นปรากฏว่ามีเด็ก

เด็กเสียชีวิตกันหลายคน นอกจากนี้พื่อที่มอเอง ยังนำสมาชิกตะละกู่บางส่วนไปสู้รบกับทหารพม่า โดยมีทหารกะเหรี่ยงบางคนจากเคเอ็นยูเข้าร่วม²⁴ การสู้รบเป็นไปอย่างดุเดือดมีคนตายและบาดเจ็บจำนวนมาก ทำให้เคเอ็นยูไม่พอใจและจับตัวฤาษีไปสังหารในปี 2510²⁵

การที่ฤาษีถูกจับไป ทำให้สมาชิกเกิดการระส่ำระสาย บางส่วนยังเชื่อว่าฤาษีจะกลับมา ต่างรอคอย จนกระทั่งเวลาผ่านไปจนมั่นใจว่าฤาษีไม่กลับมาแล้ว ทางชุมชนจึงตัดสินใจไปเชิญฤาษีคูหย่อ (ลูกศิษย์ฤาษีองค์ที่เจ็ด เป็นตะวอบูรุ่นเดียวกับพื่อที่มอ)ที่อยู่ในเขตประเทศพม่ามาเป็นฤาษีต่อ

สิ่งที่เป็นผลสำคัญจากการเปลี่ยนแปลงการปฏิบัติของฤาษีประการหนึ่งคือ การที่ลูกของฤาษีสองคน²⁶ ที่ดำรงอายุชีวิตอยู่จนถึงปี 2554 มีบทบาทที่สำคัญในการกำหนดแนวทางลัทธิฤาษี แม้จะไม่ได้มีตำแหน่งที่เป็นทางการ แต่สมาชิกตะละกู่บางส่วนให้ความนับถือและรับฟังความคิดเห็น อันเนื่องจากสถานะการเป็นลูกฤาษีและประกอบกับบุคลิกภาพส่วนตัวที่มีลักษณะความเป็นผู้นำ

2) การเข้ามาครอบครองพื้นที่ของกองกำลังของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย(พคท.)ในบริเวณชายแดนตะวันตกพื้นที่จังหวัดตากต่ออุทัยธานี ครอบคลุมเขตหมู่บ้านเลตองคุและหมู่บ้านใกล้เคียงในช่วงปี 2510-2525 (โดยประมาณ)

การทำงานมวลชนของพคท.²⁷ ได้ผลเป็นอย่างมาก คนกะเหรี่ยงบริเวณชายแดนตะวันตกในเขตอำเภอพบพระ และอำเภอกุ่มฝาง รวมทั้งบางชุมชนในเขตติดต่อจังหวัดอุทัยธานี สุพรรณบุรี และกาญจนบุรี เข้ามาพร้อมกับกองกำลังพคท. ในตำแหน่งหน้าที่ต่าง ๆ เป็นทหาร หน่วยพยาบาล ฯลฯ การเข้ามาพร้อมกับกองกำลังพคท. ทำให้ได้รับแนวคิดทางการเมืองเรื่องของการต่อสู้ทางชนชั้น และความคิดที่เป็น "วิทยาศาสตร์" ที่ปฏิเสธอุดมการณ์ความเชื่อทางศาสนา บางคนสามารถใช้ภาษาไทยได้จากการสื่อสารกับผู้ปฏิบัติงานของพคท.ที่เป็นคนไทย รวมทั้งจากการมีปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มนักศึกษาที่เข้ามาพร้อมกับพคท.ใน

²⁴ สเติร์น(Stern 1968) เขียนว่าการสู้รบครั้งนั้นมี"กะเหรี่ยงอิสระ"(Free Karen) เข้าร่วม 10 คนโดยมีอาวุธปืนทันสมัย

²⁵ สมิทท์ (1999) เชื่อว่าปฏิบัติการของฤาษีโดยใช้พิธีกรรมความเชื่อที่ทำให้หนีกรบเชื่อว่าจะอยู่คงกระพันเป็นสิ่งที่ทำให้เคเอ็นยูไม่พอใจ บางแหล่งบอกว่าเป็นเพราะมีความขัดแย้งทางศาสนาภายในเคเอ็นยูอยู่แล้ว มีผู้นำที่นับถือพุทธที่สนิทกับฤาษีถูกสังหารในเวลาไล่เลี่ยกัน การจับตัวฤาษีพาเดินจากชายแดนบริเวณอำเภอกุ่มฝางเลียบชายแดนตามลำน้ำเมยขึ้นเหนือ เป็นสิ่งที่คนกะเหรี่ยงที่อยู่บริเวณชายแดนจำนวนมากรับรู้ และเล่าต่อ ๆ กัน

²⁶ ลูกผู้หญิงคนโตอยู่บ้านเลตองคุ (เสียชีวิต) ลูกผู้ชายอยู่บ้านไถกอกท่า ส่วนลูกคนกลาง เสียชีวิต

²⁷ ผู้ปฏิบัติงานของพคท. เล่าให้ฟังถึงการต้อนรับของกะเหรี่ยงลัทธิฤาษี โดยโยงการเข้ามาในพื้นที่ของพคท. เข้ากับตำนานสมุดทองสมุดเงินที่น้องสาวจะนำกลับมาให้ โดยให้ตีความว่าสมุดทองก็คือหนังสือคติพจน์ประธานเหมา(ปกสีแดง)ที่ทหารพคท.มักจะนำติดตัวอยู่ด้วย

เขตป่าตะวันตกจำนวนมากในช่วงหลังปี 2519 สิ่งที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่เป็นผลจากการเข้าร่วมกองกำลังพคท. คือการตั้งหลักปักฐานในหมู่บ้านที่อยู่บริเวณใกล้ศูนย์กลางของพคท.มากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลังจากที่พคท.ยุติปฏิบัติการในพื้นที่แล้ว

การเข้ามาของพคท. เป็นระยะที่ชุมชนอาศัยอยู่ในช่วงที่ระส่ำระสายเนื่องจากภาษีถูกจับตัวไปสังหาร ก่อนหน้า สมาชิกลัทธิภาษีส่วนหนึ่งเลิกการปฏิบัติแบบภาษี โดยเฉพาะอย่างยิ่งหมู่บ้านที่กลายเป็นศูนย์กลางของกองกำลังพคท. เช่น หมู่บ้านมองก๊วะ หมู่บ้านนี้เดิมทีก่อนที่พคท.จะเข้ามาเป็นหมู่บ้านลัทธิภาษี เป็นบ้านเกิดของฟือทิมอซึ่งเป็นภาษีองค์ที่ 7 และปัจจุบันลูกชายของฟือทิมอก็อาศัยอยู่ในหมู่บ้านไกกอท่าซึ่งเป็นหย่อมบ้านของหมู่บ้านมองก๊วะ แต่หลังจากที่พคท.เข้ามาและหลังจากนั้น หมู่บ้านมองก๊วะ ก็เลิกนับถือภาษี

สำหรับหมู่บ้านเลตองคุ สมาชิกภาษีในหมู่บ้านจำนวนมากก็ไปเข้าร่วมกับพคท. ผู้ใหญ่บ้านเลตองคุคนเดิมเคยเป็นทหารพคท. ภรรยาสังกัดหน่วยพยาบาล เมื่อคุยกันถึงบรรยากาศสมัยนั้น หลายคนจะระลึกถึงเพลงที่ร้องในสมัยนั้นที่ยังจำและร้องได้จนถึงปัจจุบัน หลายคนรวมทั้งลูกสาวภาษียังจำชื่อและระลึกถึงนักศึกษาหลายคนที่ยังเข้ามาอยู่ในพื้นที่ช่วงหลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519

อย่างไรก็ตาม สมาชิกภาษีจำนวนหนึ่ง ไม่สะดวกใจที่จะยุติการปฏิบัติตามแบบลัทธิภาษีที่ดำเนินมาเป็นเวลานาน ชาวบ้านเลตองคุกล่าวถึงประสบการณ์การต้องเปลี่ยนการนั่งไสร่งเป็นกางเกง การต้องตัดผมมวย ซึ่งก่อให้เกิดความขัดแย้งในใจ หลังจากทีภาษีองค์ที่แปดถูกจับไปไม่นาน ผู้นำและสมาชิกภาษีบางส่วนก็ไปนิมนต์ภาษีคูหย่อจากเขตประเทศพม่า ให้เข้ามาประจำอยู่ในสำนักภาษีที่เลตองคุ อย่างไรก็ตามสมาชิกพคท.ได้เข้ามาควบคุมการดำเนินงานของภาษี ทำให้ภาษีต้องกลับไปอยู่ในเขตพม่า และเข้ามาอีกครั้งหลังจากที่ พคท.หยุดปฏิบัติการในพื้นที่

ผลของปฏิบัติการในพื้นที่ของพคท. ทำให้หลายหมู่บ้านที่เคยเป็นหมู่บ้านลัทธิภาษีเปลี่ยนแปลงไป หมู่บ้านมองก๊วะ ไม่ได้เป็นหมู่บ้านที่นับถือลัทธิภาษีอีกต่อไป อย่างไรก็ตาม บ้านไกกอท่าซึ่งเป็นหย่อมบ้านขนาดเล็กของบ้านมองก๊วะ ยังนับถือลัทธิภาษี ลูกชายของฟือทิมอภาษีองค์ที่แปด และญาติพี่น้องยังอยู่ในหมู่บ้านนี้ นอกจากนี้ ในบ้านมอทะที่เป็นหย่อมบ้านของบ้านมองก๊วะ ก็มีฟือพินิจที่ตั้งสำนักภาษีขึ้นมาใหม่ ฟือพินิจเคยเป็นตะวอบุบ้านเลตองคุ และเข้าร่วมกับพคท. เมื่อพคท.ยุติปฏิบัติการในพื้นที่ ฟือพินิจได้ฟื้นลัทธิภาษีในลักษณะที่ปรับเปลี่ยนจากแบบที่เป็นของเลตองคุ มีการผสมผสานอุดมการณ์ของคอมมิวนิสต์ที่เน้นความเท่าเทียมกันและการต่อสู้เพื่อประชาชน ในความเชื่อและพิธีกรรม ตัวอย่างเช่น

ขณะที่ลัทธิฤๅษีของเลตองคุ ไม่อนุญาตให้ผู้หญิงเข้าไปในบริเวณพิธีกรรม แต่ของฟือพินิจเปิดโอกาสให้ทุกคนทั้งหญิงและชายและผู้ที่ไม่ใช่ตะละกูเข้าไปในบริเวณพิธีกรรมได้

3) การเข้ามาควบคุมพื้นที่และดำเนินโครงการพัฒนาสู่ความทันสมัยของรัฐไทย และกา
รดำเนินการขององค์กรทางศาสนา

หลังจากที่พคท. ยุติการปฏิบัติการประมาณปี 2525 ทางเจ้าหน้าที่ทหารและตำรวจตระเวนชายแดน ก็เข้ามาตั้งฐานปฏิบัติการในพื้นที่ และดำเนินโครงการพัฒนาของรัฐ โครงการที่มีผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงด้านวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของลัทธิฤๅษีที่สำคัญได้แก่ การจัดตั้งโรงเรียนที่ดำเนินการโดยเจ้าหน้าที่ตระเวนชายแดน การเสนอการจัดตั้งโรงเรียนในหมู่บ้านอยู่บนเหตุผลที่พบว่าชาวบ้านส่วนใหญ่พูดภาษาไทยไม่ได้ การจัดตั้งโรงเรียนในปี 2532 นั้น แต่แรกก็ได้รับการคัดค้านจากชาวบ้าน แต่หลังจากพูดคุยกันชาวบ้านก็ยอมตกลง โดยชาวบ้านตั้งเงื่อนไขว่าเมื่อตั้งแล้ว ห้ามนำเนื้อหมู เนื้อไก่ สุรา ยาเสพติด นำเข้ามาในหมู่บ้าน ห้ามนำ หมู เบ็ด ไก่ มาเลี้ยง และห้ามไม่ให้ เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับประเพณีวัฒนธรรมของ พวกเขาที่มีมาแต่เดิม โดยเจ้าหน้าที่ได้ทำพิธีตีมน้ำสาบานที่สำนักฤๅษี

ด้วยเหตุนี้ โรงเรียนจึงได้เริ่มดำเนินการตั้งแต่ปี 2533 โดยในอีกหนึ่งปีต่อมา ยังมีปัญหา เนื่องจากมีคนตายไปสืบทกว่าคนเนื่องจากโรคท้องร่วงระบาด และชาวบ้านชุมนุมกันเพื่อให้ย้ายโรงเรียนออกไปเพราะ เชื่อว่าเป็นเพราะการทำผิดประเพณี จนผู้บังคับบัญชากองกำกับการตำรวจตระเวน ชายแดนต้องมา เຈรຈາให้เหตุการณ์สงบ ในปี 2535 และ 2539 สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาเสด็จเยี่ยมโรงเรียนตชด.เลตอง คุ และสำนักฤๅษี

โรงเรียนขยายตัวใหญ่ขึ้นเรื่อย ๆ จากเดิมสอนถึงชั้นประถมปีที่ 3 เท่านั้น ต่อมาขยายชั้นไปถึง ประถมปีที่ 5 ในปี 2554 มีครูทั้งหมด 9 คน สอนตั้งแต่ระดับอนุบาลจนถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 รวม ทั้งหมด 310 คน เป็นชาย 164 คน หญิง 146 คน ส่วนหนึ่งเป็นเด็กที่มาจากหมู่บ้านเขตพม่า และมาอยู่ ประจำที่โรงเรียนบ้านเลตองคุ เด็กที่เรียนจบชั้นประถมศึกษาเริ่มออกไปเรียนต่อระดับมัธยมที่โรงเรียนใน ตัวอำเภออุ้มผางตั้งแต่ปี 2547 การไปเรียนต่อและอยู่อาศัยในหอพักห่างไกลจากหมู่บ้าน ทำให้เด็กจาก ชุมชนตะละกูต้องเปลี่ยนแปลงความประพฤติปฏิบัติที่เคยทำเมื่ออยู่ในชุมชน ทั้งในเรื่องของการไว้ทรงผม เลือผ้า การกินอาหารที่ยากที่จะละเว้นในเรื่องเนื้อหมูเนื้อไก่

ผลของการเปิดโรงเรียนมาตั้งแต่ปี 2533 ทำให้ปัจจุบันมีคนวัยหนุ่มสาวในหมู่บ้านพูดภาษาไทยได้มากขึ้น จำนวนนักเรียนที่กำลังเรียนต่ออยู่ในระดับมัธยมและสูงกว่านั้นมีมากขึ้น²⁸ สำหรับผู้เรียนจบระดับมัธยมปลาย ในปี 2554 มีบางคนกลับมาทำงานเป็นผู้ดูแลเด็กก่อนวัยเรียนในหมู่บ้าน บางคนได้เป็นตชด. และไปเรียนต่อครูเพื่อกลับมาสอนที่โรงเรียนตชด. ในหมู่บ้าน บางคนกำลังอยู่ในช่วงการเรียนต่อระดับอุดมศึกษา บางคนไปอบรมเป็นผู้ช่วยพยาบาลและได้งานทำที่โรงพยาบาลในตัวอำเภออุ้มผางหรือในจังหวัดอื่น

ในด้านการพัฒนาเศรษฐกิจ หลังปี 2530 เป็นต้นมา หน่วยงานของรัฐมีงบประมาณดำเนินการในพื้นที่มากขึ้น โครงการที่สำคัญที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงในหมู่บ้าน ได้แก่ โครงการให้เงินกู้ ที่มีจำนวนค่อนข้างมากได้แก่ โครงการแก้ไขปัญหาความยากจน และต่อมาเป็นกองทุนเงินล้าน ทำให้ชาวบ้านนำเงินกู้ไปซื้อรถไถนาเดินตาม เปลี่ยนจากการใช้ควายไถนา อีกทั้งสามารถใช้เดินทางและขนส่งสินค้าไปขายและซื้อสินค้าอุปโภคบริโภคจากตลาดที่เบิ่งเคล็งเข้ามาขายในหมู่บ้าน ลักษณะของการบริโภคเปลี่ยนแปลงไป โดยมีการบริโภคสินค้าจากตลาดประเภทะหมี่สำเร็จรูป ปลากระป๋อง น้ำมันพืช เครื่องดื่มชนิดต่าง ๆ มากขึ้น เด็ก ๆ บริโภคขนมถุงมากขึ้น สังเกตเห็นได้จากขยะพลาสติกที่เริ่มทิ้งเกลื่อนหมู่บ้าน การปรับปรุงถนนให้รถมอเตอร์ไซด์สามารถเดินทางได้ในระยะแรก และการปรับปรุงถนนให้รถใหญ่สามารถเดินทางได้เป็นการเร่งให้ชาวบ้านผนวกเข้าสู่สังคมใหญ่และเศรษฐกิจแบบเงินตราได้เร็วยิ่งขึ้น นอกจากการผลิตพืชไร่พืชสวนเพื่อขายมากขึ้น และซื้อสินค้าอุปโภคบริโภคจากภายนอกมากขึ้นแล้ว ยังพบว่าคนหนุ่มสาวและวัยทำงานเริ่มออกไปทำงานนอกหมู่บ้านมากขึ้น²⁹ ทั้งที่ไปทำไร่ปลูกพืชเศรษฐกิจของตัวเองในหมู่บ้านอื่นในอำเภออุ้มผางที่ใกล้เส้นทางขนส่ง และไปเป็นแรงงานรับจ้างอยู่ในจังหวัดอื่น ๆ ส่วนใหญ่เป็นแรงงานก่อสร้างอยู่ที่กรุงเทพฯ และระยอง

ด้านการเปลี่ยนแปลงอื่น ๆ ที่เป็นผลจากการเข้ามาดำเนินการของประเทศไทยได้แก่ การสนับสนุนสำนักงานสาธารณสุขและการอบรมการแพทย์สมัยใหม่ให้อาสาสมัครในหมู่บ้าน ทำให้เกิดการรับเอา

²⁸ ผู้ใหญ่บ้าน(สัมภาษณ์ 10 พฤษภาคม 2554) บอกว่าจำนวนคนที่ไปเรียนต่อคิดเป็นร้อยละ 10 ของจำนวนผู้ใหญ่ในหมู่บ้าน เมื่อประมาณ 7 ปีที่ผ่านมา (2547) นิสาร์ตัน(สัมภาษณ์ 17 พฤษภาคม 2554) ไปเรียนต่อชั้นมัธยมเป็นรุ่นแรก โดยมีนักเรียนทั้งหมด 7 คน หลังจากนั้นทยอยไปทุกปี บางคนได้ทุนสมเด็จพระเทพฯ เรียนต่อเนื่องถึงระดับอุดมศึกษา ขณะนี้กำลังเรียนทั้งหมด 20-30 คน

²⁹ ผู้ใหญ่บ้าน(สัมภาษณ์ 16 พฤษภาคม 2554) ประมาณการว่าผู้ที่ออกไปทำงานนอกหมู่บ้านมีร้อยละ 10 ของคนในวัยทำงานทั้งหมด ส่วนใหญ่เป็นผู้ชาย แต่ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน(สัมภาษณ์ 17 พฤษภาคม 2554) บอกว่าไปทำงานประมาณ 20 คน เป็นผู้หญิง 5-6 คน

ความรู้ใหม่เข้ามาปฏิบัติแทน หรือเพิ่มเติมจากวิธีการรักษาพยาบาลแบบดั้งเดิม การเชื่อมกับอำเภอผ่าน การประชุมประจำเดือนของผู้ใหญ่บ้านและกรรมการหมู่บ้าน รับเอาแนวนโยบายของกระทรวงมหาดไทย มาปฏิบัติ ก็เป็นสิ่งที่เห็นได้ชัดในระยะสองสามทศวรรษที่ผ่านมา การเติบโตขององค์กรปกครองส่วน ท้องถิ่น ในกรณีนี้ได้แก่ เทศบาลตำบลแม่จัน ที่ทำงานกับชาวบ้านเลตองคุ ทำให้ชาวบ้านกลายเป็นส่วน หนึ่งของระบบการเมืองการปกครองของประเทศไทยอย่างใกล้ชิดยิ่งขึ้น การตั้งกลุ่มเยาวชน และกลุ่มแม่บ้าน ในช่วงหนึ่งปีที่ผ่านมา หลังจากที่เยาวชนเริ่มเรียนจบและกลับมาอยู่หมู่บ้าน ทางราชการจึงเข้ามาส่งเสริม

ในส่วนขององค์กรทางศาสนา มีองค์กรทางศาสนาหลายองค์กรที่พยายามเข้ามาเผยแพร่ศาสนา ในหมู่บ้านเลตองคุ

ในส่วนของศาสนาคริสต์ มีความพยายามมากกว่าครึ่งศตวรรษ คณะมิชชันนารี³⁰ (ยูแบงก์ และดอจ 2506) เดินทางไปเลตองคุเป็นครั้งแรกในปีพ.ศ. 2505 เพื่อเผยแพร่ศาสนา บันทึกรายงานการ เดินทางระบุว่าพบฟือไฉ้ย และลูกศิษย์วัดอยู่ประมาณ 40 คน มีรายละเอียดความพยายามที่จะชักชวนให้ ฤาษีเปลี่ยนศาสนา ซึ่งก็ไม่ประสบความสำเร็จในขณะนั้น แม้การเดินทางมาเลตองคุของมิชชันนารี เป็นการ มาตามคำเชิญของฟือไฉ้ยจากการที่ฟือไฉ้ยได้รับนิมิตที่บอกว่า ปี พ.ศ. 2505 จะเป็นปีที่ “น้องผิวขาว” จะ มาเยี่ยม แต่คณะมิชชันนารี ต้องผิดหวัง ด้วยเหตุที่ฟือไฉ้ยไม่ได้แสดงความสนใจในการรับเอาศาสนาคริสต์ แต่กลับสนใจที่จะแสวงหาอำนาจภายนอกที่จะมาช่วยยุติเหตุการณ์การสู้รบที่เกิดขึ้นระหว่างทหารพม่า และเคเอ็นยู ดังที่คณะมิชชันนารีมีข้อสรุปว่า “มีปัจจัยที่ไม่เอื้อหลายประการที่จะต้องพิจารณาในการ วางแผนที่จะทำงานกับตะละกูต่อไป อันดับแรกก็คือ สิ่งที่เขาสนใจในขณะนี้คือความอยู่รอดในทาง รูปธรรมที่เป็นวัตถุ เราต้องเตรียมที่จะช่วยเหลือเขา แต่จะต้องนำเขาให้รับเอาพระเจ้าผู้ช่วยให้รอดที่พระเจ้าได้ ส่งลงมา...”³¹

ในช่วงปี 2510 เมื่อคณะมิชชันนารีเข้าไปที่หมู่บ้านเลตองคุอีกครั้งในปี 2512 นั้นพบว่าสถานที่ ศักดิ์สิทธิ์ในสำนักของฟือไฉ้ยนั้นพุงพังลง ชาวบ้านบางส่วนย้ายไปอยู่ที่อื่น คนที่อยู่ยังทำพิธีกรรมแต่เฉพาะ

³⁰ มิชชันนารีจาก American Baptist Mission และ United Christian Missionary Society-Disciples ร่วมกันตั้ง สำนักงานที่อำเภอสังขละบุรีในปี 2503 การเดินทางไปเลตองคุครั้งแรกเป็นการเดินทางโดยช้างจากอำเภอสังขละบุรีไปถึง บ้านเลตองคุใช้เวลาทั้งหมดสิบสองวัน โดยหยุดพักพร้อมทั้งเผยแพร่ศาสนาตามหมู่บ้านต่างๆ บ้านละหนึ่งถึงสองคืน (ดู Hovemyr, 1997)

³¹ หลังจากการไปเลตองคุครั้งแรกในปี 2505 คณะมิชชันนารีก็ได้เดินทางไปเยี่ยมฟือไฉ้ย ที่บ้านเลตองคุอีกทุกปีตั้งแต่ปี 2506 ถึงปี 2508 และหยุดไปเพราะหลังจากนั้น ก็เริ่มเกิดความไม่สงบเพราะฟือไฉ้ยเตรียมการสู้รบกับทหารพม่า

บางพิธีกรรมที่ปกติทำได้เองโดยไม่ต้องมีพื้อไ้จ่าย แม้ในสถานการณ์อย่างนี้ ทางคณะมิชชันนารีก็พบว่า ชาวบ้านไม่ สนใจจะรับเอาศาสนาคริสต์ และยังพากันรอคอยการกลับมาของพื้อที่มอ (Hovemyr 1997)

อย่างไรก็ดี ในปี 2551 ทางคริสตจักรแบ็บติสต์เริ่มเปลี่ยนศาสนาให้กับครอบครัวจำนวนหนึ่ง และสร้างโบสถ์ในหมู่บ้าน ครอบครัวที่เปลี่ยนศาสนาทั้งหมดเป็นครอบครัวและญาติพี่น้องของผู้ใหญ่บ้านคนเดิมที่ถูกลอบสังหารในปี 2551 ความเสียใจต่อปัญหาความแตกแยกและความรุนแรงที่เกิดขึ้นในกลุ่มตะละกูด้วยกันมีส่วนทำให้ครอบครัวดังกล่าวตัดสินใจเปลี่ยนศาสนา

นอกจากการทำงานของคริสตจักรในหมู่บ้านแล้ว พระในศาสนาพุทธมักจะเดินธุดงค์และเข้ามาพักอาศัยในหมู่บ้าน อย่างไรก็ตามหมู่บ้านเริ่มสร้างศาลาวัดพุทธขึ้นในช่วง 3-4 ปีที่ผ่านมา การสร้างศาลาวัดนี้ได้รับการสนับสนุนจากลูกสาวฤาษี ซึ่งเล่าให้ผู้วิจัย(ขวัญชวีวัน บัวแดง)ฟังว่าพระที่มาสร้างศาลาวัดเป็นรุ่นพ่อ(ฤาษี)อยู่สังขละบุรี ทุกปีจะมีพระมาจำพรรษา ในปีนี้ (2554) มี 1 องค์ แต่ถ้าเป็นช่วงสงกรานต์จะมากันมากถึง 100 รูป มาอยู่กัน 4-5 วัน ลูกสาวฤาษียังพูดถึงแผนการไปเที่ยวกรุงเทพฯกับคณะของเจ้าคณะอำเภอสังขละบุรี ในช่วงฤดูร้อนปี 2555 ในขณะที่เดียวกันที่หมู่บ้านยังมีฤาษีจากจังหวัดนครราชสีมา เข้ามาอยู่ในถ้ำทางเหนือของหมู่บ้าน บางครั้งจะมีพระมาอยู่ด้วย และออกบิณฑบาตตอนเช้า

4) ความขัดแย้งของกองกำลังฝ่ายต่าง ๆ บริเวณชายแดน

ชุมชนตะละกูหมู่บ้านเลตองคุ ได้รับผลกระทบจากการต่อสู้ ช่วงชิงอำนาจและพื้นที่ ระหว่างกลุ่มอำนาจต่างๆ บริเวณชายแดน ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2500 โดยประมาณเป็นต้นมา มีการอพยพโยกย้ายของคนกะเหรี่ยงจากฝั่งประเทศพม่าเข้ามาในเขตประเทศไทยเริ่มมีตั้งแต่ช่วงนั้น (ยูแบงก์และดอจ 2506) หมู่บ้านเลตองคุอยู่ติดกับชายแดน โดยที่ในเขตประเทศพม่ามีหมู่บ้านกะเหรี่ยงอีกหลายหมู่บ้านที่นับถือลัทธิตะละกู นอกจากการโยกย้ายหนีสงครามแล้ว ยังมีการโยกย้ายรายบุคคลแต่งงานข้ามหมู่บ้าน บุคคลที่โยกย้ายเข้ามาอยู่ในหมู่บ้านเลตองคุจำนวนหนึ่ง มีที่นาอยู่ในหมู่บ้านเขตประเทศพม่า ในช่วงก่อนปี 2540 โดยประมาณ ซึ่งเป็นช่วงที่กองกำลังเคเอ็นยูยังคุมพื้นที่ฝั่งพม่าอยู่ ชาวบ้านจากบ้านเลตองคุมีปัญหาไม่มากในการกลับไปทำนาในหมู่บ้านเดิมในเขตพม่า รวมทั้งการข้ามไปหาของป่า จับปลาและสัตว์น้ำในแม่น้ำสุริยะ ซึ่งเป็นแม่น้ำใหญ่ในเขตฝั่งพม่า ทั้งนี้เนื่องจากผู้นำหมู่บ้านและชาวบ้านมีความสัมพันธ์อันดีกับเคเอ็นยูที่เป็นคนกะเหรี่ยงเช่นกัน ต่อมาหลังจากปี 2540 กองกำลังกะเหรี่ยงพุทธประชาธิปไตย (Democratic Karen Buddhist Army-DKBA-ดีเคบีเอ) แยกตัวออกจากเคเอ็นยู และเข้ามาคุมพื้นที่แทนเคเอ็นยูบางจุด ชาวบ้านก็สร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับดีเคบีเอ และไม่มีปัญหาในการข้ามไปทำนาและหาของป่าในเขตประเทศพม่า แต่ภายหลังเมื่อกองกำลังทหารพม่าเข้ามายึดครองบางพื้นที่มากขึ้น การเดินทาง

กลับไปฝั่งประเทศพม่าเพื่อหาของป่าและทำนามีความยากลำบาก ต้องเสียภาษีให้แก่ทหารพม่า ทั้งในรูปของเงิน ข้าว เอรารถีต็อกไปทำงานให้โดยไม่ได้ค่าตอบแทน ในปี 2554 ทหารพม่าห้ามชาวบ้านบ้านเลตองคุไปทำนาที่ฝั่งพม่า เมื่อผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และผู้นำทางศาสนา เข้าไปเจรจาตามที่ทางฝ่ายพม่าเชิญไปในเดือนเมษายน 2554 ขากลับถูกลอบยิงทำให้ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านเสียชีวิต ในปี 2554 ชาวบ้านจึงไม่ได้ไปทำนา ซึ่งจะมีผลกระทบต่อชาวบ้านจำนวนหนึ่งที่จะไม่มีข้าวกินในปีเดียวกัน พบว่าชาวบ้านส่วนหนึ่งเริ่มออกไปทำงานต่างจังหวัดเพื่อหารายได้เอาไว้ซื้อข้าว

5) ปัญหาความขัดแย้งภายในในเรื่องแนวทางการปฏิบัติของลัทธิฤๅษี

เหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นดังกล่าวข้างต้น ก่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตและการปฏิบัติตามแบบลัทธิฤๅษีที่ดำเนินมาเป็นเวลานาน เช่น กรณีนักเรียนทั้งที่อยู่โรงเรียนบ้านเลตองคุ และที่ไปเรียนต่อที่อื่น ที่ไม่สามารถแต่งกายแบบฤๅษี ไม่สามารถละเว้นจากเนื้อหมู ไก่ ฯลฯ ทางฤๅษี ฆูไซ และผู้นำ ได้ประนีประนอมและปรับกฎเกณฑ์ใหม่เป็นระยะ ๆ โดยการปรึกษาหารือกับชาวบ้าน เช่น เมื่อไม่สามารถควบคุมการปฏิบัติของครูและนักเรียนในโรงเรียนเลตองคุได้ ก็ใช้วิธีกำหนดว่าเขตโรงเรียนเลตองคุเป็นเขตยกเว้น ไม่ถือว่าเป็นเขตลัทธิฤๅษี หรือกรณีที่นักเรียนไปเรียนต่อที่อื่น เมื่อกลับเข้ามาอยู่หมู่บ้านต้องผ่านพิธีชำระล้างมลทินต่าง ๆ ก่อนจึงจะกลับมาเป็นสมาชิกฤๅษีได้เหมือนเดิม

ความพยายามปรับเปลี่ยนการปฏิบัติในหลายเรื่องก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างผู้ที่ไม่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วย ในยุคของผู้ใหญ่บ้านคนที่เสียชีวิตไปก่อนหน้านี้ มีเหตุการณ์ความขัดแย้งที่สำคัญหลายเหตุการณ์ ยกตัวอย่าง เช่น ในปี 2548 ผู้ใหญ่บ้านยกงาช้างคู่เล็กและพระพุทธรูปที่อยู่ในสำนักฤๅษีให้กับพระผู้ใหญ่ของกลุ่มดีเคบีเอซึ่งเข้ามายึดครองพื้นที่บริเวณชายแดนใกล้หมู่บ้าน เนื่องจากความต้องการจะผูกสัมพันธ์อันดี เพื่อความอยู่รอดของชุมชนที่จะต้องข้ามไปทำนาในเขตพม่า อย่างไรก็ดี หลังจากมอบงาช้างและพระพุทธรูปให้กับกลุ่มดีเคบีเอที่มารับเอาที่หมู่บ้านไปแล้ว มีชาวบ้านทั้งจากบ้านเลตองคุ บ้านหม่องก๊วะ และอีกหลายบ้านที่ไม่เห็นด้วย และฟ้องร้องเรื่องนี้ต่อทางอำเภอ ข้อมูลจากบันทึกของตชด.³² ให้รายละเอียดลำดับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น และวิเคราะห์ปัญหาความขัดแย้งภายในชุมชนฤๅษี ว่า ความ

³² บันทึกสรุปรายงานของตชด.กล่าวถึงการชี้แจงของผู้ใหญ่บ้านว่า “งาช้างคู่เล็กนั้นเป็นงาช้างที่ชำรุดที่บริเวณท่อนบนมีรอยหัก ประกอบกับปัจจุบันราษฎรบ้านเลตองคุ มีพื้นที่ทำกินน้อยจึงขอออกไปประกอบอาชีพทำไร่ทำสวนอยู่ในเขตพม่า...แต่ต้องเสียภาษีให้กับทหารพม่า กกล.กนุ กกล.ดกบา กกล.คพ เพื่ออำนวยความสะดวกในการเข้า-ออกเขตแดนไทย-พม่า เมื่อ พ.อ.นะคำมวกับพระอุตตะนะมาขอเยี่ยมงาช้าง และพระพุทธรูปเพื่อนำไปทำบุญคู่กับเจดีย์ที่วัดเมียวจั้งและบอกว่าเมื่อเสร็จพิธีแล้วจะนำมาคืนให้พร้อมก็นำปัจจัยที่ได้จากการทำบุญมาพัฒนาสำนักฤๅษีด้วย..” ในบันทึกยังให้ตัวเลขของชาวบ้านที่ต้องเข้าไปทำนาในเขตพม่าจำนวน 65 ครอบครัวจาก 44 ครัวเรือน

ขัดแย้งเกิดจากคนสองกลุ่ม คือกลุ่มของผู้ใหญ่บ้านเก่า และกลุ่มของลูกสาวฤาษี สาเหตุของความขัดแย้งที่สำคัญได้แก่ “ความต้องการที่จะเป็นใหญ่ในหมู่บ้านเลตองคุ” และการที่ผู้ใหญ่บ้านเก่าจะนำศาสนาคริสต์เข้ามาเผยแพร่ในหมู่บ้านเลตองคุ

เหตุการณ์ความขัดแย้งเรื่องงาช้างยุติลง โดยในการประชุมของชาวบ้านที่จัดโดยตชด. ชาวบ้านที่เข้าร่วมประชุมส่วนใหญ่ (80 คน) ไม่ต้องการงาช้างคืน อีก 60 คนต้องการคืน และมีผู้งดออกเสียง 49 คน หลังจากนั้น นายอำเภอได้เดินทางไปประชุมที่หมู่บ้าน เพื่อเลือกผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งปรากฏว่าชาวบ้านส่วนใหญ่ยังต้องการให้ผู้ใหญ่บ้านดำรงตำแหน่งต่อไป อย่างไรก็ตาม ในปี 2551 ผู้ใหญ่บ้านถูกลอบสังหารระหว่างทางขณะที่เดินทางไปประชุมที่อำเภอ

เหตุการณ์ความขัดแย้งที่สำคัญอีกเหตุการณ์ที่มีความต่อเนื่องกัน นั่นคือการเปลี่ยนแนวทางการปฏิบัติเรื่องการกินเจ ในการปฏิบัติที่ดำเนินมาเป็นเวลานานนั้น สมาชิกตะละกูไม่กินเนื้อหมูและเนื้อไก่ แต่สามารถจับสัตว์ป่าและสัตว์น้ำมากินเป็นอาหารได้ นอกจากนี้ สมาชิกส่วนหนึ่งยังคงสืบต่อพิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษซึ่งต้องใช้ตัวอันที่อยู่ในป่ามาเป็นส่วนประกอบของการทำพิธี อย่างไรก็ตาม ทางสำนักฤาษีร่วมกับผู้ใหญ่บ้านคนเดิมได้กำหนดให้มีการทดลองกินเจเป็นเวลา 3 ปี 3 เดือน เริ่มตั้งแต่วันที่ 2550 โดยงดเนื้อสัตว์ทุกชนิด เมื่อครบระยะทดลองต้นปี 2554 สมาชิกตะละกูส่วนใหญ่กลับไปสู่การปฏิบัติแบบเดิม เหลือประมาณ 35 ครอบครัวที่ยังกินเจ ฤาษีเองได้กำหนดกฎระเบียบใหม่ ให้เฉพาะสมาชิกตะละกูกินเจคือละเว้นจากการกินเนื้อสัตว์เท่านั้น ที่สามารถเข้ามาทำบุญในวัดได้ ทำให้สมาชิกตะละกูที่ไม่กินเจซึ่งมีจำนวนมากว่าไม่สามารถจะเข้าไปในวัดได้ และไม่สามารถทำพิธีที่เกี่ยวข้องกับการถวายของให้ฤาษีได้ (เช่น การถวายเทียนในพิธีหลังงานศพ) หัวหน้าทางศาสนาที่ทำหน้าที่ประสานงานระหว่างชุมชนกับสำนักฤาษีก็เป็นหัวหน้าที่รับผิดชอบเฉพาะคนที่กินเจเท่านั้น ผู้ที่ทำหน้าที่บูชายื่น ซึ่งเสียชีวิตไปตั้งแต่ปี 2551 ไม่ได้รับการเลือกตั้งขึ้นมาใหม่

เมื่อผู้วิจัยเข้าไปในหมู่บ้านในเดือนสิงหาคมปี 2554 พบว่าชาวบ้านรู้สึกดีใจดีใจ เพราะชาวตะละกูที่ไม่กินเจ ถูกกีดกันออกจากการเข้าไปร่วมพิธีในสำนักฤาษี ลูกสาวฤาษีองค์ที่แปดกล่าวว่า ฤาษีไม่ให้เข้าวัด เพราะไม่กินเจ ก็เลยบอกว่า ถ้าไม่ทำบุญให้ ก็ไปอยู่ฝั่งพม่าเสีย (ถอดความจากภาษากะเหรี่ยง) สำหรับผู้กินเจบางส่วนไปสร้างวัดและเจดีย์ใหม่ในเขตฝั่งพม่าในระยะ 1-2 ปีที่ผ่านมา และย้ายไปอยู่ทางฝั่งพม่า ในเดือนพฤศจิกายน ปี 2554 ทางหมู่บ้านได้ประชุมและมีมติให้ฤาษีย้ายไปอยู่ฝั่งพม่า ซึ่งก็เป็นความสมัครใจของฤาษีเอง ฤาษียืนยันจากนิมิตที่ได้ว่า ยุคนี้ชาวบ้านต้องกินเจ และเฉพาะผู้ที่กินเจเท่านั้นจะสามารถเข้ามาในวัดได้ (คุยทางโทรศัพท์กับปลัดอำเภออุ้มผางวันที่ 4 เดือนพฤศจิกายน 2554)

ในระยะเวลา 50 ปีที่ผ่านมา จำนวนสมาชิกแต่ละภูมิลดน้อยลง แม้จำนวนหมู่บ้านที่มีคนนับถือ ลัทธิฤๅษีจะไม่เปลี่ยนแปลงมากนัก แต่ในแต่ละหมู่บ้านจะมีคนเปลี่ยนแปลงไปนับถือศาสนาอื่นมากขึ้น แม้แต่ในหมู่บ้านเลตองคฺซึ่งถือเป็นศูนย์กลางลัทธิฤๅษีเนื่องจากมีสำนักฤๅษีตั้งอยู่ ในปัจจุบันบางครอบครัว เริ่มรับเอาศาสนาคริสต์และมีโบสถ์ตั้งอยู่ บางครอบครัวถือได้ว่าเป็นลัทธิฤๅษีแต่ก็มีการปฏิบัติทางศาสนา พุทธผสมผสานเข้าไปด้วย ในหมู่บ้านมีวัดพุทธอยู่ด้วย นอกจากนี้ในกลุ่มที่นับถือลัทธิฤๅษีด้วยกันปัจจุบัน ก็ยังแบ่งออกเป็นกลุ่มที่กินเจกับไม่กินเจ หมู่บ้านที่เคยเป็นหมู่บ้านลัทธิฤๅษีจึงกลายเป็นหมู่บ้านที่มีความ หลากหลายทางศาสนา

ตาราง 5.3 รายชื่อหมู่บ้านตะละกูในเขตไทยและพม่า

ลำดับ ที่	ชื่อหมู่บ้าน*	กลุ่ม ภาษา	กินเจ	ไม่ กินเจ	ตะละกู ทั้งหมด	ครัวเรือน (หลัง)	หมายเหตุ
1	ทิมอทะ	สกอร์	✓	✓	✓	20	กินเจมากกว่า
2	กุยเหล่อเต็ง	โปร	✓	✓	✓	20	
3	เปอโยปฺ	สกอร์	✓	-	✓		เฉพาะกินเจ
4	ทีเหล่อพอง	โปร	✓	✓	✓	2	มีแค่ 2 หลัง ส่วนที่กินเจ ย้ายไปอยู่เปอโยปฺ
5	ไก่อว	โปร	-	✓	✓	5	
6	ตะวอซอ	สกอร์	-	✓	✓	6	
7	สะหล่าอ่อง กลา (หมู่บ้าน ใหม่)	โปร	✓	-	✓	5	ย้ายจากตองกะเร ทั้งหมด
8	จะกะวะ	พม่า	✓	✓	✓	20	
9	ไมนอตะทะ	โปร	✓	✓	✓	30	
10	กุยเคลอะ	สกอร์	✓	✓	-	50	ตะละกู 30 หลัง ที่เหลือ พุทธ คริสต์
11	แหมะกวินี่	สกอร์	✓	✓	✓	10	
12	แหมะเต้อลา	สกอร์	-	✓	✓	45	

ลำดับ ที่	ชื่อหมู่บ้าน*	กลุ่ม ภาษา	กินเจ	ไม่ กินเจ	ตะลະกู่ ทั้งหมด	ครัวเรือน (หลัง)	หมายเหตุ
13	เลเตอะริ (ที่ โพคอง)	สกอร์	-	✓	-	20	เป็นตะลະกู่ 10 หลัง อดีต หมู่บ้านตะลະกู่ เพิ่งออก จากตะลະกู่ปีที่แล้ว ไปเป็น พุทธ คริสต์
14	จะกะวะ (จะ กะวะใหญ่ หมู่บ้านเก่า)	พม่า	✓	✓	-	(?)	ตะลະกู่ 12 หลัง ที่เหลือ พุทธ คริสต์
15	ยัวซี	พม่า	✓	✓	✓	20	
16	กลี ตี คี	สกอร์	✓	-	-	(?)	ตะลະกู่ 20 หลัง ที่เหลือ พุทธ คริสต์
17	นุ เซ คล้าย (nuv sei gaiv)	โปร	✓	✓	✓	(?)	
18	เกร่ง กร่าง	โปร	-	✓	-	(?)	ตะลະกู่ 2 หลัง ที่เหลือพุทธ คริสต์
19	เกิง ชะ ฟอง	โปร	✓	-	✓	30	
20	นุ ะ บง	โปร	✓	✓	✓	13	
21	นุ ทู ดิ	โปร	✓	✓	✓	4	
22	โก กะ จ่วย	โปร		✓	✓	9	
23	โกะ คะ ไม้	โปร	✓	✓	✓	5	
24	ลี มี เตอ	โปร	✓	✓	✓	7	
25	โก ทู เมล	โปร	✓		✓	2	
26	โก ทู เมล	โปร	✓		✓	2	

ที่มา: สัมภาษณ์พระตีพา 1 สิงหาคม 2554 โดยเป็นตัวเลขประมาณการ

* หมู่บ้านเรียงรายบริเวณบริเวณชายแดนไทยจากทิศใต้ไปทิศเหนือ

5.4.2 แนวทางการฟื้นฟูวิถีชีวิตและวัฒนธรรม

ชุมชนลัทธิฤๅษีก่อตั้งและสืบทอดวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่มีลักษณะเฉพาะแตกต่างจากชุมชนกะเหรี่ยงอื่น ๆ มาเป็นเวลายาวนาน ที่ผ่านมา วิถีชีวิตและวัฒนธรรม มีการปรับเปลี่ยนอยู่บ้าง แต่การปรับเปลี่ยนอย่างมาก เกิดขึ้นในระยาะครึ่งศตวรรษที่ผ่านมา อันเนื่องมาจากปฏิบัติการของรัฐบาลไทย รัฐบาลพม่า กองกำลังกลุ่มต่าง ๆ รวมถึงพลังของทุนและเศรษฐกิจเชิงพาณิชย์ ที่ขยายตัวเข้ามาควบคุมพื้นที่และผลักดันปฏิบัติการต่าง ๆ ที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่ดำเนินมายาวนาน ในการเผชิญกับวิกฤติการณ์แต่ละครั้ง ฤๅษี ตะวอบุ ญูโซ่ และผู้นำในชุมชน มีความพยายามหาทางออก โดยการปรับเปลี่ยนระเบียบปฏิบัติต่าง ๆ เพื่อดำรงวิถีชีวิตและวัฒนธรรม ท่ามกลางอำนาจรัฐและทุนที่เข้มแข็งกว่า และความต้องการของสมาชิกชุมชนที่ต้องการเปลี่ยนแปลงไปสู่ทิศทางการพัฒนาแบบทันสมัย

จากการศึกษาพบว่า แนวทางที่ผู้นำและสมาชิกชุมชนใช้เพื่อประกันความอยู่รอดของลัทธิฤๅษีในอดีตจนถึงปัจจุบัน มี 4 แนวทางได้แก่

1) การกำหนดขอบเขตพื้นที่ลัทธิฤๅษี และย้ายถิ่นหรือเข้มงวดกับระเบียบปฏิบัติแบบลัทธิฤๅษีภายในขอบเขตที่กำหนด เป็นความพยายามทำให้พื้นที่ยังเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ปราศจากการปฏิบัติที่นอกกฎระเบียบที่ถือว่าเป็น"มลทิน" เช่น การกั้นพื้นที่บริเวณ"สนามบินเก่า"ที่เป็นโรงเรียนและสถานีอนามัย ออกจากการเป็นพื้นที่ฤๅษี เพราะฉะนั้นเมื่อมีคนภายนอกที่ละเมิดการปฏิบัติแบบฤๅษีมาอยู่บริเวณนี้ ก็ถือว่าไม่ได้ทำให้พื้นที่ของลัทธิฤๅษีมีมลทินไปด้วย นอกจากนี้เริ่มมีการทำป้ายบอกกฎเกณฑ์เป็นภาษาไทย เพื่อสื่อสารกับคนภายนอกมากขึ้น

2) การสร้างกฎระเบียบใหม่ เพื่อสร้างชุมชนศีลธรรมที่เข้มงวดกว่าเดิม เช่น ความพยายามในระยาะ 3-4 ปีที่ผ่านมา ที่ให้ชุมชนกินเจ

3) ให้ความร่วมมือ ประนีประนอมกับกลุ่มองค์กรต่าง ๆ เปิดรับให้เข้ามาดำเนินการภายในขอบเขตหมู่บ้าน ดังจะเห็นได้ว่า มีกลุ่มศาสนาหลายกลุ่มเข้ามาตั้งสำนักของตนเองในหมู่บ้าน รวมทั้งการตั้งสถานีอนามัยที่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐ และสถานีอนามัยที่ได้รับความช่วยเหลือจากองค์กรพัฒนาเอกชน

4) การพยายามเข้าหาประสานอำนาจกับกองกำลังกลุ่มต่าง ๆ ทางฝั่งพม่า และการทำงานอย่างใกล้ชิดของผู้ใหญ่บ้าน และกรรมการหมู่บ้าน กับหน่วยงานของรัฐไทยและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อความอยู่รอดด้านอาหาร

อย่างไรก็ดี มีข้อสังเกต แนวทางต่าง ๆ ไม่แน่ชัดว่าได้ผลดีในการรักษาความเป็นลัทธิฤๅษีได้หรือไม่ เช่น กฎระเบียบเรื่องการกินเจ ที่ทำให้ชุมชนลัทธิฤๅษีแบ่งออกเป็นกลุ่มที่กินเจ กับกลุ่มที่ต้องการดำรง

ลักษณะการบริโภคแบบดั้งเดิม และทำให้ต้องเปลี่ยนแปลงภาษาในปี 2554 การไม่ปฏิเสธและเปิดรับความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ทั้งฝ่ายไทย พม่า องค์กรทางศาสนา องค์กรพัฒนาเอกชน ฯลฯ เนื่องจากไม่สามารถแข่งขันกับอำนาจที่เข้มแข็งกว่า อีกทั้งเพื่อผลประโยชน์ด้านต่าง ๆ อาจทำให้ชุมชนได้รับอิทธิพลจากความคิดและการปฏิบัติแบบใหม่ที่ละเลยภูมิปัญญาและวัฒนธรรมดั้งเดิม แต่ก็อาจจะเกิดผลดีที่ทำให้คนส่วนหนึ่งรู้เท่าทันกับสิ่งที่เปลี่ยนแปลงภายนอก

อย่างไรก็ดี จากการศึกษาพบว่าผู้นำของชุมชนทราบดีถึงปัญหาต่าง ๆ ที่รุมเร้าที่อาจส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตที่แย่งลงและการดำรงวัฒนธรรมแบบเดิม มีความพยายามจะแก้ไขด้วยวิธีการต่าง ๆ แต่ยังไม่พบว่า ความพยายามดังกล่าวมีการทำอย่างเป็นระบบ ไม่เพียงแต่แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นแล้ว แต่เพื่อรับมือกับปัญหาที่จะมีมากขึ้นเมื่อชุมชนเปิดตัวอย่างเต็มที่ต่อโลกภายนอกมากกว่าปัจจุบัน

บทที่ 6

การดำรงอยู่ของ”เบลาะ”และรูปแบบการถ่ายทอดองค์ความรู้

ในพื้นที่ที่เป็นเป้าหมายการศึกษาทั้ง 4 ชุมชน พบว่าไม่มีเบลาะคงอยู่ต่อไปแล้ว จึงทำการศึกษานอกพื้นที่งานวิจัย 3 ชุมชนที่ยังมีเบลาะอยู่ โดยมี 2 ชุมชนที่มีเบลาะคงอยู่ต่อเนื่องกันมาจากโบราณกาลมาจนถึงปัจจุบัน คือ หมู่บ้านแม่ละมาหลวง อำเภอสบเมย จังหวัดแม่ฮ่องสอน และหมู่บ้านแม่ะหลวง อำเภอท่าสองยาง จังหวัดตาก ส่วนอีกหนึ่งหมู่บ้านที่ศึกษาเป็นชุมชนที่พลิกฟื้นเบลาะใหม่หลังจากเบลาะหายไปราว 80 ปีมาแล้วกลับมาใหม่คือหมู่บ้านห้วยไต้ อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงรายซึ่งเป็นหมู่บ้านใกล้เคียงที่สุดกับหมู่บ้านหินลาดใน ขณะเดียวกันที่หมู่บ้านใกล้เคียงกับหมู่บ้านมอวาติยังมีร่องรอยที่ตั้งเบลาะราว 100 ปีมาก่อน ซึ่งยังคงมีเสาหลักของเบลาะเก่าอยู่ที่บ้านแม่สะปือร่องรอยเหล่านี้สามารถคาดการณ์ได้ว่าเดิมกว่า 100 ปีมาก่อนนั้น มีเบลาะกระจายไปทั่วชุมชนกะเหรี่ยงในละแวกเหล่านั้น

6.1 ความหมาย “เบลาะ” ที่พบในบทบาท

จากการศึกษาพบว่า เบลาะ ไม่เพียงแต่เป็นสิ่งก่อสร้างที่คล้ายกับบ้านขนาดเล็ก แต่มีความสำคัญในฐานะที่เป็นกลไกการสืบทอดวิถีวัฒนธรรมของคนกะเหรี่ยง โดยมีผู้นำแบบดั้งเดิมหรือฮีไซ และผู้อาวุโสในชุมชนเป็นผู้ดูแลการก่อสร้างและการใช้เบลาะ ให้เป็นพื้นที่การเรียนรู้ พื้นที่ปฏิบัติการกิจกรรมต่างๆ ด้านของชุมชน ทั้งในทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ความเชื่อ ศาสนา (พิธีกรรม จารีตประเพณี ธรรมเนียมปฏิบัติต่างๆ) และการเมือง ในวงจรกิจติของผู้คนในรอบปี การมีเบลาะสะท้อนความมั่นคงของการก่อตั้งชุมชนและการพึ่งพาตนเอง ดังคำพังเพยภาษากะเหรี่ยงที่ว่า “Le plez of dauv blauf dauv co, av hkai iz of lauz ht of gix laux hsau miz neif lauz” แปลว่า “แต่เดิมเราอยู่แบบมี เบลาะ มี ใจ (โรงเรียน) ในปัจจุบันเราอยู่อย่างไก่อป่า ไก่อฟ้า” หมายความว่า แต่เดิม เบลาะ เป็นรากฐานวิถีชีวิตของชุมชนกะเหรี่ยงที่สร้างความมั่นคงของชุมชน แต่ปัจจุบันในยามที่ เบลาะ หายไปจากชุมชนแล้ว ชุมชนขาดความเป็นปึกแผ่นและมั่นคงเสมือนวิถีของสัตว์ป่า เช่น ไก่อป่า ไก่อฟ้า ไร่ซึ่งความเป็นปึกแผ่นและไร่กฎระเบียบต่างๆ

นอกจากนั้น เบลาะ เป็นพื้นที่ถ่ายทอดองค์ความรู้และปฏิบัติการจากรุ่นสู่รุ่นจากผู้เฒ่าผู้แก่สู่คนรุ่นใหม่ จึงเป็นพื้นที่การเรียนรู้โดยตรงของคนหนุ่มคนสาวและเด็กของชุมชนตลอดมาดังบทกล่าวนำที่กล่าวไว้ว่า

มี เต เบลาะ เต เลอะ ฮี เคอ

ปู่กำ เต ใจ เต เลอะ ฮี เคอ

มี เต เบลาะ ฮี จุก่อ ปู่ก่อ เคอ

ปู่กำ เต ใจ ฮี จุก่อ ปู่ก่อ เคอ

อะ เบลาะ ไตะ ปู่ ส้อ เหล่ เลอ

หมื่อ เดอ ควา อะ หล่อ เลอะ เปลล

มีความหมายว่า “ผู้เฒ่าผู้แก่สร้างเบลาะไว้ที่ชานใต้หมู่บ้าน ผู้เฒ่าผู้แก่สร้างเบลาะไว้นอกหมู่บ้าน สร้างเบลาะไปตีฆ้องกลองจึงฉาบไปด้วย เสียงก้องกังวานดังระงมทั่วในเบลาะ ที่ตรงนี้เป็นที่ของหนุ่มสาว แต่ดั้งเดิมมา” ถ้า บทนี้ได้บ่งบอกชัดเจนว่า เบลาะ คือ พื้นที่อยู่และเรียนรู้ของคนหนุ่มคนสาว (คนรุ่นใหม่) มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้องค์ความรู้ด้านต่าง ๆ ของบรรดาหนุ่มสาวสมควรเรียนรู้ ทั้งนี้เพื่อที่พวกเขาจะได้หล่อหลอมความเป็นหนุ่มสาวแบบคนกะเหรี่ยงหรือในการเป็นบุรุษและสตรีแบบคนกะเหรี่ยงดังคำพังเพยอีกบทหนึ่งที่ว่า “เปาะ หมื่อ ลาเตอะ เปาะ ควา ลาเบลาะ” ซึ่งแปลว่า “ความเป็นผู้หญิงต้องเป็นศรีให้กับบ้าน ความเป็นชายต้องเป็นศรีให้กับเบลาะ” ซึ่งหมายความว่าความเป็นหญิงต้องเป็นสง่าราศีให้กับบ้าน ซึ่งมีนัยยะของ ความมีเสน่ห์ น่าอยู่ น่าอาศัย เป็นที่ยกย่องชมเชยในฐานะเจ้าของบ้าน ส่วน ความเป็นชายเป็น เจ้าของ เบลาะ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นชุมชน ที่มีความศักดิ์สิทธิ์ ความมีศักดิ์ศรี เป็นที่เคารพยำเกรง ที่ยอมรับนับถือ ชมเชย จากชุมชนที่ห่างไกลออกไปและเหล่าศัตรูไม่กล้ามาราวี ฉะนั้นจะเห็นได้ว่า ชุมชนที่มีเบลาะจะอยู่ควบคู่กับความแข็งแกร่ง ความน่าเกรงขาม จากชายฉกรรจ์ที่หล่อหลอมอย่างเข้มข้น จาก เบลาะ ในฐานะแหล่งหล่อหลอม ฝึกฝนเรียนรู้ของคนหนุ่มสาวในชุมชนนั่นเอง

บทบาทสำคัญอีกเรื่องหนึ่งของ เบลาะ เป็นพื้นที่ที่ทำหน้าที่เป็นเสมือน สถานิบัญญัติ ศาล ยุติธรรม ซึ่งผู้อาวุโส ผู้นำด้านต่างๆของชุมชน ใช้เป็นที่ที่มารวมกันเพื่อหารือกรณีสำคัญต่างๆที่มีการผิดกฎ ที่ต้องมีการลงโทษต่างๆ หรือเรื่องราวที่เป็นคดีความที่เป็นข้อพิพาทที่ต้องการการตัดสินคดีความเหล่านั้น นอกจากนี้เบลาะยังทำหน้าที่เป็นพื้นที่ปรึกษาหารือการใช้และการปรับปรุงพัฒนากฎจารีตประเพณีและ ธรรมเนียมปฏิบัติต่างๆ ในระดับชุมชน ดังบทลำนนำที่ว่า

Pgaz miz leplez pgaz miz geiz, pgaz pgaj le plez pgaz pgaj geiz,

Au siv kauv keiz av puj dei, auf mei kauv keiz av puj dei,

Blauf dof pooz nwi coz waf bgei, eij t' htau lauz p' hsauv keiz

หมายความว่า “ผู้เฒ่าผู้แก่ดั้งเดิมนั้นเป็นผู้มีสง่าราศี ที่สมกับต้นกำเนิดของตระกูลและเผ่าพันธุ์ หากมีเรื่องราวขึ้นจะเรียกพี่ เรียกน้องมาปรึกษาหารือกัน จะเลี้ยงกันด้วยข้าวอาหารและสุรา ในเบลาะใหญ่ ที่ตั้งตระหง่านมีความยาวถึง 7 ช่วงไม้ไผ่ตง หากยังไม่ยาวพอก็ต่อเพิ่มเติมกันต่อไปอีกเรื่อยๆ” จะเห็นว่า เบลาะเป็นเสมือนศูนย์กลางทางสังคมที่รวมผู้คนทุกตำแหน่งหน้าที่ คนทุกเพศทุกวัยในชุมชนในฐานะเป็น พี่เป็นน้องกัน มากินเลี้ยงกัน มาปรึกษาหารือกันเพื่อความอยู่รอดของเผ่าพันธุ์กะเหรี่ยงต่อไป

มี เต เบลาะ อะ ฐึ เปอะ ญอ ปก่า เต ใจ อ ฐึ เปอะ ญอ
เต เบลาะ อู กอย เปอะ หน้า เนอ เตใจ อู กอย เปอะ หน้า เนอ
กอย เปอะ หน้า เนอ ส่อ เหล่ เลอ เบลาะ โดะ อะ ฐึ ญึย เกอะ เธอ

มีความหมายว่า “ผู้เฒ่าผู้แก่สร้างเบลาะมีเสาใหญ่และสูง พวกเขาจะมคนมาช่วยกันด้วยการเป่าแตรเขาควาย เมื่อแตรเขาควายดังก็ก้าว ผู้คนมากมายมาช่วยกันสร้างเบลาะ จนได้เบลาะหลังใหญ่มหึมา สลับซับซ้อนและซ้อนๆกันถึงเจ็ดชั้น” ถ้า บทนี้เป็นการบ่งชี้ถึงขนาดของเบลาะที่ค่อนข้างใหญ่ ซึ่งต้องใช้พลังสามัคคีของคนในชุมชนอย่างแท้จริง มิเช่นนั้นแล้วการสร้างเบลาะไม่สำเร็จอย่างแน่นอน และ “เสียงเป่าแตร” คือเครื่องมือที่ใช้ระดมผู้คนเพื่อมารวมกันอย่างพร้อมเพรียงกันซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของความสามัคคีของผู้คนในชุมชน

“เบลาะ” เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมสำคัญของชุมชนตั้งแต่งานเฉลิมฉลองปีใหม่และกลางปีการผลิตซึ่งเป็นพิธีกรรมสำคัญในรอบปีและงานพิธีตั้งแต่เกิด แต่งานและตายถือเป็นงานในรอบชีวิตล้วนเริ่มจากพื้นที่ของเบลาะทั้งสิ้น จากการสัมภาษณ์คุณปู่กอดี อายุ 73 ปี บ้านหนองเต่า ต. แม่วิน อ. แม่วาง จ. เชียงใหม่ ท่านได้เอ่ยเตือน ถ้า ที่กล่าวถึงเบลาะหลายบทดังนี้

“พอ เบลาะ โดะ ฐึ อะ ฐึ ฐึ, จอ แฮ ถ่อ จอ เกอะ สือ ฐึ” มีความหมายว่า “เบลาะของท่านช่างใหญ่โต เป็นสิบบ้างห้อง ปลอดภัยและลมโชยระรื่นดีแท้ เมื่อข้าได้ขึ้นมาอยู่ทำเอาข้าถึงกับเย็นตัวจนหนาวสิ้น” ถ้าบทนี้ได้กล่าวถึงบริบทของการใช้เบลาะในพิธีสมรส เมื่อฝ่ายเพื่อนบ้านเจ้าบ่าวมาถึงบ้านเจ้าสาว ฝ่ายเพื่อนบ้านเจ้าสาวจะใช้เบลาะเป็นสถานที่ต้อนรับพวกเขาและทั้งสองฝ่ายจะขับชานโต้ตอบกัน ถ้ามได้สาระทุกข์สุขดิบ ยกยอปอปั้นกันและกันและเรื่องที่ยกยอปอปั้นกันเรื่องหนึ่งที่เขาไม่ได้ คือยกย่องชมเชยตัวเบลาะดังบทธาตดังกล่าวนี้แหละ ฝ่ายเพื่อนเจ้าสาวที่ถูกยกยอปอปั้นก็จะถ่อมตนเองโดยจะขับบทธาโต้ตอบไปว่า “เบลาะเตอะ โดะ จิ เบลาะ โดะ ลอ, เบลาะ โดะ โย โฟ เลอะ บอ กอ” มีความหมายว่า “เบลาะของข้ายังเล็กนิดเดียวโยเจ้าถึงมาบอกว่าใหญ่โตปานนั้นเล่าจะให้ใหญ่จริงต้องเป็นเบลาะของคนเมืองที่บางกอกโน่น” ฉะนั้นจะมีนัยของเบลาะที่เป็นการสร้างบ้านสร้างเมืองด้วย

อีกบทหนึ่งของบทลำนากล่าวไว้ว่า

จอ เหม่ เหล่ โฟ จอ แฮ วิ, จอ เหม่ ล้อ โฟ จอ แฮ วิ
ริ เตอะ หลู วิ ส่อ เตอะ มี, ริ เตอะ กวะ วิ ส่อ เตอะ มี
ริ ริ เมะ ตือ เบลาะ โดะ ธิ, แอะ หลู จิ เตอะ แอะ หลู จิ

เมะ เตอะ แอะ ริ เก หล่อ คี

มีความหมายว่า “ข้าเป็นลัทธิหมุนมาหา ข้าเป็นเกวียนหมุนมาหา ผ่านคอยลูกหนึ่งเสียงอย่างหนึ่ง ผ่านอีกลูกหนึ่งเสียงก็อีกอย่างหนึ่ง มาถึงใต้ถุนเบลาะอันใหญ่โตระโหฐาน จะรักข้าหรือไม่ก็ว่ามา หากไม่รัก ข้าก็หมุนกลับไปแล” เป็นชาติที่ขบร้องในพิธีขอขันหมากในประเพณีสมรส โดยฝ่ายเจ้าบ่าวจะยกขันหมาก มาที่บ้านเจ้าสาว ฝ่ายเจ้าสาวจะเป็นผู้ขอขันหมากนั้น การขอต้องขอด้วยธำ ฐาบทนี้ฝ่ายเจ้าบ่าวเป็นผู้ เริ่มต้นก่อด้วยการถ่อมตนอย่างต้อยต่ำทำนองว่าตัวเขาเปรียบดั่งล้อยิ่งเกวียนหมุนมาผ่านคอยลูกแล้วลูก เล่าด้วยความยากลำบาก เสียงดังอืดๆ อืดๆ ออดๆ แอดๆ หลากหลากเสียง จวนพั้งแหล่มีพั้งแหล่ แต่ก็ มาถึงใต้ถุนเบลาะที่ใหญ่โตเช่นนี้ แล้วพวกท่านจะต้อนรับตอบรักเขาไหม หากไม่แล้วเขาก็ต้องกลับไปอย่าง น่าอัปอาย เป็นธำอีกบทหนึ่งที่ได้บ่งเบาะถึงรูปแบบการใช้เบลาะในประเพณีสมรสโดยพิธีขอขันหมากจะ กระทำในเบลาะเช่นเดียวกับการต้อนรับเพื่อนเจ้าบ่าวในวันที่มาร่วมพิธีสมรส

“เบลาะ”ยังเป็นศูนย์สืบทอดในการผลิต “ใหม่ โชะ” (ปัญญาชน/ผู้ชำนาญ) บุคคลเหล่านี้จะมี พรสวรรค์ในการจดจำ ธำ/บทลำนำเป็นพิเศษ เขาจะนำเพื่อนในการขับลำนำในงานต่างๆ พวกเขาจะมี ชื่อเสียงเป็นที่รู้จักในรุ่นเดียวกันว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญ ธำ พวกเขาจะได้การยอมรับ การยกย่องและให้เกียรติ ในการนำการขับลำนำตามเทศกาลต่างๆ จากหนึ่งชุมชนไปสู่หลายชุมชนที่รู้จักและยอมรับ ก็อาศัยพื้นที่ เบลาะในการประชันความเก่งกาจและเชี่ยวชาญ การขับบทลำนำโดยอาศัยงานสำคัญ เช่น งานแต่งงานที่ เจ้าบ่าวหรือเจ้าสาวมาจากหมู่บ้านอื่น ผู้เชี่ยวชาญที่เก่งต่อเก่งเผชิญหน้ากันเพื่อขับลำนำได้ตอบกันและกัน สร้างบรรยากาศคึกคักสนุกสนานครื้นเครงกันระหว่างสองหมู่บ้านเป็นอย่างมาก นอกจากนั้นหากมีงานศพ ถือเป็นพื้นที่การประชันที่แท้จริงเพราะจะมีหนุ่มสาวมาจากหลายหมู่บ้านที่ห่างไกลเพื่อมาประชัน ความสามารถในความเชี่ยวชาญการขับลำนำ ใหม่โชะหรือผู้เชี่ยวชาญก็ถูกกลั่นกรองออกมาผู้คนก็จะรู้ว่า ใครคือใหม่โชะที่แท้จริงก็แสดงตัวออกมา หมู่บ้านไหนได้เป็นใหม่โชะก็จะสร้างชื่อเสียงให้กับเบลาะใน ชุมชนของตนเอง นอกจากเบลาะสร้างผู้เชี่ยวชาญในการขับลำนำ/ธำ เบลาะยังสร้างผู้เชี่ยวชาญด้านงาน ฝีมือ งานหัตถกรรม ตั้งแต่งงานจักสาน งานเย็บปัก ถักทอของหนุ่มสาวในชุมชน เพราะเบลาะจะเป็นพื้นที่ที่ เอื้อต่อคนทุกเพศและวัย จะมีการแบ่งเขตแดนในเบลาะ พื้นที่เขตแดนผู้หญิง ผู้ชายที่เรียกว่า โจ โม ไซ โจ โม หละ ซึ่งเป็นพื้นที่ผู้หญิงและพื้นที่ของ ผู้เชี่ยวชาญแต่ละด้านจะมาแสดงฝีมือเพื่อเรียกร้องให้เกิดลูก ศิษย์ลูกหาที่จะมาสืบทอดงานของผู้หญิงและผู้ชายตามแบบฉบับของคนกะเหรี่ยงฉะนั้นบรรยากาศของ เบลาะปู (ข้างในเบลาะ) จะเต็มไปด้วยผู้คนมากมายขวักไขว่ไปมาตลอดเวลาอย่างไม่ขาดสายดังบทลำนำ ที่ว่า

“Pgaz miz le plez pgazmiz roo, pgaz pgaj le plez pgaz pgaj roo,

Au siv hseif nauz av hkof qoo, auf meis hseif nauz av hkof qoo

Av blauf dof pooz cwij p’ oov, av k’ caj div pij av yooz”

หมายความว่า “ผู้เฒ่าผู้แก่เป็นคนรอบคอบ สามัคคี ประองตองกันมากินข้าวก็มาพร้อมเพรียงกันมากินเหล้าก็มาพร้อมเพรียงกัน เบลาะเหยียดยาวเสมือนตัวปลวกเรียงตัวกันเดินไปเป็นแถวทิว ผู้คนก็เสมือนแมลงเม่าบินที่ออกมาจากจอมปลวกบินขวัไชวไปทั่ว”ธา บทนี้สะท้อนความใหญ่โตมหึมาของเบลาอะที่บรรจผู้คนได้มากมาย เบลาะ ณ ที่นี้ทำหน้าที่เป็นพื้นที่ของกิจกรรมทางสังคม

เบลาอะเข้ามาทำหน้าที่และมีบทบาทในการจัดกระบวนการผลิตไร่หมุนเวียนและเฉลิมฉลองผลผลิตที่ได้มา ดังบทลำนาดังนี้

“P’ maz muj p’ geij av hsoov p’ maz wai p’ geij av hsoov

Bu kwij lauz av hkof meij qoo, siv pgaj nemoo le blauf pooz”

“เราทำมาหากินเราทำตามบรรพชนในทุกขั้นตอน เราทำการผลิตเราทำตามบรรพชนอย่างเป็นระบบ พอเห็นรวงข้าวสุกเหลืองอร่ามที่โน้มรวงลงมาพร้อมเพรียงกัน กลิ่นสุราจากข้าวใหม่ที่หอมหวานโชยไปมาไปทั่วข้างในเบลาอะ” บทลำนานี้สะท้อนถึงการแสดงออกถึงความปิติยินดี ความดีอกดีใจเพื่อเฉลิมฉลองผลผลิตที่ได้มาจากการทำงานอย่างหนักด้วยหยาดเหงื่อแรงงานในตลอดทั้งปี การได้ผลผลิตที่เพียงพอสะท้อนถึงความสุขสมบูรณ์ของชุมชนที่กำลังจะมาเยือน ความรัก ความเกื้อกูล ความเอื้ออาทร ความสัมพันธ์ที่ผูกพันและผูกมัดกันอย่างแน่นหนาได้แสดงออกโดยการทำพิธีเฉลิมฉลองการเลี้ยงกันในพื้นที่เบลาอะวิถีชีวิตตามเทศกาลต่างๆในรอบปีและรอบชีวิตของชาวกะเหรี่ยง

บท ธา อีกบทหนึ่งที่พูดถึงเบลาอะที่เป็นพื้นที่อีกมิติหนึ่งนั่นก็คือการทำพิธีกรรมในงานศพ ได้กล่าวไว้ดังต่อไปนี้

“เบลาอะ โดะ ปู บอ บอ เด เด, เกรอ เลอะ คะ เจ๊ะ เก โอะ เก” มีความหมายว่า “ภายในเบลาอะโล่งเตียนสะอาดเสียจริงอย่างนี้ พี่คะเจ๊ะน่าจะมาอยู่ที่นี่นะ” ธาบทนี้มีที่มาจากเรื่องเล่า ว่าชายหนุ่มผู้หนึ่งเผลอหลับอยู่ใต้ต้นไม้ตายร้าง³³ และฝันว่าที่ตรงที่นอนอยู่เป็นพื้นที่เบลาอะผู้คนในฝันกำลังร้องธา ในพิธีงานศพอยู่ และมีหญิงสาวสวยคนหนึ่งกำลังเชิญชวนเขาร่วมร้องธาและหญิงสาวได้ชักชวนชายหนุ่มมาอยู่กับเธอ

³³ ต้นไม้ตายร้างเป็นที่ทิ้งข้าวของผู้ตาย เป็นพื้นที่ส่งวิญญาณของผู้ตายหากฝันถึง ไปอยู่ใต้ต้นไม้ตายร้างเป็นลางร้ายเป็นสัญญาณลึกลับของความตายที่มาเยือน

ในเบลละหลังนี้ (ดังบท ธา ช้างต้น) แต่ชายหนุ่มได้รีบตอบปฏิเสธโดยทันควันว่า “เนอะ เบลละ โคะ ฟู ฉวี เอะ เบอ, ฮู ญา คะ เจ๊ะ เตอะ แอ เลอ” มีความหมายว่า “เบลละหลังใหญ่นี้เป็นที่สุนัขขี้อัดใส่ ตั้งแต่นี้ไปเข้าไปจะไม่มาอย่างกรายที่นี้อีกเลย” จากนั้นชายหนุ่มก็ตื่นขึ้นด้วยอาการตกใจและอุทานในใจว่า “ดินะที่ข้าปฏิเสธไปมิเช่นนั้นข้าก็จะกลายเป็นศพและถูกทำพิธีในเบลละของภพคนตายอย่างแน่แท้” เพราะเขารับรู้จากบรรพชนว่าการฝันถึงเบลละใต้ต้นไม้ตายร้างให้ความหมายเป็นสัญลักษณ์ของพื้นที่ของคนตายและมีคนเชิญชวนมาอยู่มักเป็นลางร้ายที่อาจต้องถึงกับตายเพราะถูกเชิญโดยคนที่ตายแล้วให้ไปอยู่กับเขาในเบลละอีกภพหนึ่ง

กลไกการสืบทอดผ่าน พิธีงานศพ ที่ให้ชื่อว่า “ตาจาช่อ” แปลว่า “บนเวทีของความอับอาย” ดังบท ธา ดังต่อไปนี้ “มี หม่อ ปุกา คะ เหน่ ตา ฮู, ต่า ซี โอะ ทอ เลอ เบลละ ฟู” ธาบทนี้มีความหมายว่า “ฝันว่ามีคนยิงหมีได้ ตื่นขึ้นมากลายเป็นว่ามีศพตั้งอยู่ในใจกลางเบลละ” บทลำนำได้บ่งชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่าเมื่อมีผู้เสียชีวิตลง จะมีการนำศพผู้เสียชีวิตมาไว้ที่เบลละ และมีการทำพิธีส่งวิญญาณผู้ตายเป็นครั้งสุดท้าย และธานี้เป็นบทหนึ่งจากหลาย ๆ บทที่ซับซ้อนระหว่างพิธี ซึ่งถือเป็นโอกาสที่หนุ่มสาวมากมายจากทั่วสารทิศที่จะสามารถระดมกันมาเจอกัน ประชันการขับลำลำโต้ตอบกันและกันระหว่างฝ่ายผู้หญิงกับฝ่ายผู้ชาย ใครชอบพอกันจะหาโอกาสจับคู่โต้ตอบกันและจะถ่ายทอดลำนำผ่านบทลำนำ คู่รักจะถ่ายทอดบทลำนำที่หวานซึ้งและไพเราะจับใจกันและกันเพราะวันอื่นจะจับตามองว่าใครจะรักชอบกันอย่างไรเปิดเผยแบบนี้ไม่ได้ จึงเรียกโอกาสของพื้นที่แบบนี้ว่า “ตาจาช่อ” ซึ่งแปลว่า “บนพื้นที่ของความอับอาย” พื้นที่ของการประชันการร้องธาดโต้ตอบกันในงานศพถือได้ว่าเป็นที่เกิดใหม่ของ “โหมโซะ” ใครเด่นๆ ในการร้องธาด จะถูกขนานนามให้เป็น “โหมโซะ” ซึ่งแปลว่าผู้เชี่ยวชาญบทธาดซึ่งจะถูกเลือกฐานะจากผู้ตามมาเป็นผู้นำในการขับธาดในงานต่างๆ งานศพถือเป็นพื้นที่ของการถ่ายทอด ธา ที่สำคัญมาก เพราะนอกจากจะมีหนุ่มสาวมาร้องธาดโต้ตอบกันโดยผ่านบทธาดที่ไพเราะเพราะพริ้งของหนุ่มสาวที่ถ่ายทอดออกมาจากหัวใจพร้อมกับความในใจที่จะบอกคู่รักแล้ว ยังมีรุ่นน้องๆ ที่ตามรุ่นพี่ที่เป็นโหมโซะ ผู้หญิงตามผู้หญิง ผู้ชายตามผู้ชาย จึงเกิดการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นตลอดไป งานพิธีศพในเบลละจึงเป็นกระบวนการสืบทอดที่สำคัญเป็นอย่างมาก ขณะที่เป็นการทำพิธีของการตายจากไป ในเวลาเดียวกันพื้นที่เดียวกันกลายเป็นพื้นที่ของชีวิตคู่ที่ก่อเกิดขึ้นบนบรรยากาศของความโศกเศร้า ผู้เฒ่าผู้ชราญาติในอดีตกาลได้สร้างธรรมเนียมปฏิบัตินี้ โดยพลิกวิกฤตมาเป็นโอกาส จากวิกฤติของความโศกเศร้าพลิกมาเป็นโอกาสของพื้นที่ของความสุขในการหาแสวงหาคู่รัก การร้องธาดที่แข่งขันอย่างสนุกสนานและเพลิดเพลิน พร้อมทั้งเป็นพื้นที่ทำทนายการเรียนรู้ของคนรุ่นใหม่และสนุกสนานกับการเรียนรู้ในการลอกเลียนแบบรุ่นพี่ในการใช้ขับธาดแสวงหาคู่รักผ่านบทธาดที่

ทำทนายการเรียนรู้ของพวกเขาในการแสวงหาผู้เพื่อสืบทอดเผ่าพันธุ์ต่อไป จึงเป็นการตายจากที่ก่อเกิดชีวิตใหม่ตลอดเวลาอย่างไม่มีสิ้นสุด

6.2 ประเภทและลักษณะของเบลาะที่พบในปัจจุบัน

ประเภทของเบลาะ อาจแบ่งออกได้เป็น 3 ประเภทได้แก่ เบลาะที่ถือปฏิบัติต่อเนื่องมาจากบรรพชน ได้แก่เบลาะที่บ้านแม่ละมาหลวง อำเภอสบเมย จังหวัดแม่ฮ่องสอน และบ้านแม่ะหลวง อำเภอสองยาง จังหวัดตาก เบลาะที่มีการรื้อฟื้นขึ้นมาใหม่ที่บ้านห้วยไต้ อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย และเบลาะที่สร้างขึ้นแบบจำลองเชิงสัญลักษณ์

1) เบลาะที่สืบทอดต่อเนื่องที่บ้านแม่ละมาหลวง

บ้านแม่ละมาหลวงตั้งอยู่อำเภอสบเมย จังหวัดแม่ฮ่องสอน เบลาะตั้งตระหง่านอยู่ทางทิศใต้ของหมู่บ้านตามหลักการของการตั้งเบลาะดั้งเดิม รูปทรงของอาคารเบลาะ เป็นแบบบ้านยกพื้น แนวราบไปตามสันเขา ด้านหน้าของอาคารจะยกสูงประมาณ 1 เมตร ด้านหลังสูงจากพื้นประมาณ 3 เมตร กว้างประมาณ 4 เมตร ความยาวประมาณ 8 เมตร ความสูงของพื้นข้างในสูง 150 เซนติเมตร ภายใน มีเตาไฟ เสาเตาไฟสี่เสายาวลงไปถึงดินค้ำเตาไฟไว้อย่างมั่นคง อยู่ตรงกลางเบียงไปทางซ้าย เหนือเตาไฟ จะยกพื้นบ้านสูงประมาณ 20 เซนติเมตร ที่เรียกว่า โจอิมโซ่ (สำหรับผู้ชายเท่านั้นที่ขึ้นชั้นนี้ได้) เหนือเตาเป็นบ้านทรงศาลา มุงหลังคาด้วยหญ้าคา พื้นบ้านและฝาบ้านทำด้วยไม้ไผ่ โดยรวมไม้ใช้สิ่งปลูกสร้างตามแบบคนกะเหรี่ยงดั้งเดิมไม่ถึงว่าถาวรมากนัก แต่จะมีการบำรุงรักษาและซ่อมแซมทุกปีเพื่อให้มีสภาพที่ดีและใช้ได้ดีและปลอดภัย

ภายในอาคารเบลาะ จะมีชั้น “เซอะปก่าโซ่” เพดาน สำหรับวางข้าวของ บางอย่างที่ตั้งเกตุเห็นเป็นที่นอน เสื้อ และผ้าห่ม พื้นที่ชั้นนี้ผู้ชายเท่านั้นที่ขึ้นได้ จะมีการแขวน กลองมโหระทึก (โกละ) 1 อัน สภาพการใช้งานอายุนานเก่ามากหน้ากลองแตกแล้ว รูปกลองผูกฟุ้งไปบ้าง และมีการแขวนกลองไว้ 4 ตัว สภาพใช้ได้ดี ซึ่งกลองเหล่านั้นชุมชนสามารถยืมไปใช้งานอื่นได้ เช่น งานมงคลต่างๆ เมื่อใช้เสร็จแล้วต้องนำมาคืนที่เดิม

สภาพอาคารบ้านเรือนของชาวบ้าน มีสภาพถาวร ทำด้วยไม้กระดานแผ่นเป็นหลัก สภาพแวดล้อมมีความสะอาด และมีรูปในหลวง ประดับที่หน้าบ้าน อันเนื่องจากการรณรงค์ของโครงการหลวง รอบๆ บริเวณหมู่บ้านมีสภาพป่าอุดม สมบูรณ์ สร้างความร่มรื่นให้แก่ชุมชนได้เป็นอย่างดี

เบลาะหมู่บ้าน แม่ละมาหลวง มีผู้นำการประกอบพิธีกรรมในเบลาะของชุมชนด้วยกัน 3 คน คนแรกคือนายตะบอย อายุ 87 ปี เป็น ฮีโซ ผู้นำตามประเพณีซึ่งถือว่าเป็นเจ้าของเบลาะโดยสายเลือด เป็นผู้นำหลักในการประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องและทำพิธีในเบลาะ คนที่สองนายตะบอย เป็นผู้ช่วยฮีโซ ซึ่งรองลงมาจากฮีโซ และคนที่สาม นายโหม่ลอยผู้ช่วยฮีโซ คนที่สองมีหน้าที่เตรียมอุปกรณ์ต่างๆในพิธี และรินเหล้าให้ฮีโซเพื่อให้ฮีโซทำพิธีรินเหล้าอธิษฐานตามประเพณี นายอุพอชาวบ้านแม่ละมาหลวง ได้กล่าวไว้ว่า “ตั้งแต่ตนเองจำความได้ ถึงตอนนี้อายุ 67 ปี ได้มี ฮีโซมาแล้ว 7 คน ซึ่งมาจากตระกูลเดียวกัน และบทบาทของผู้นำ ฮีโซ ยังคงเหมือนเดิมทุกอย่างเท่าที่เห็นมา แต่ความที่ ฮีโซ มีอายุมากขึ้น ไม่สะดวกและคล่องแคล่ว ว่องไว สำหรับไปเยี่ยมเยียนลูกหลานเช่นอดีต ผู้ช่วยจะทำหน้าที่บางอย่างแทน แต่ถ้ามีเหตุการณ์อะไรก็ต้องปรึกษาท่านอย่างใกล้ชิดเช่นเดิม”

เบลาะที่แม่ละมาหลวงมีข้อห้ามตามจารีตประเพณีและธรรมเนียมปฏิบัติ ยกตัวอย่างบางข้อ เช่น ข้อห้ามที่ว่ามิให้ผู้หญิงขึ้นในเบลาะในช่วงประกอบพิธีในเบลาะซึ่งโดยปกติผู้หญิงในหมู่บ้านนี้จะรู้กันว่ามีข้อห้ามในเรื่องนี้และจะไม่มีใครขึ้นในเบลาะในช่วงปฏิบัติพิธีกรรมต่างๆ อยู่แล้ว ข้อห้ามแซกขึ้นไปในขณะที่ประกอบพิธีกรรม(วันนั้น) เคยมีประสบการณ์เหตุเกิดเมื่อ 10 กว่าปีก่อนนั้น ขณะที่ประกอบพิธีกรรมในเบลาะได้มีครูคนไทยที่มาสอนในหมู่บ้านเป็นชาวพื้นราบคนหนึ่งได้ขึ้นไปบนเบลาะในขณะที่มีการประกอบพิธีกรรมในเบลาะอยู่ชาวบ้านพยายามห้ามแต่ครูอ้างว่าน่าจะให้ขึ้นไปได้เนื่องจากเข้ามาอยู่ในชุมชนมายาวนาน แต่ปรากฏว่าหลังจากประกอบพิธีผ่านไปไม่กี่วัน ได้เกิดอุบัติเหตุกับลูกบ้านคนหนึ่ง ถูกงูกัดและล้มลงจนกระดูกแขนหัก ทำให้การประกอบพิธีปีนั้นไม่สำเร็จถือเป็นโมฆะ ต้องเริ่มทำพิธีใหม่อีกครั้ง หลังจากนั้นก็เป็นที่ย่ำเืองไม่มีใครกล้าฝ่าฝืนกฎนี้อีก เป็นต้น

บทบาทของเบลาะในฐานะเป็นกลไกขับเคลื่อนและสืบทอดวิถีวัฒนธรรมตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะ การประกอบพิธีต่าง ๆ ในเบลาะบ้านแม่ละมาหลวง ก็ยังถือปฏิบัติกันดั้งเดิมตั้งแต่กาลก่อน ดังตัวอย่าง เช่น พิธีมัดมือเรียกขวัญ (ก๊อ) ในช่วง “หนีโซโซ ลาคุป” (ปีใหม่ และกลางปีการทำการผลิต)ซึ่งในรอบ 1 ปีจะมีพิธีนี้ 2 ครั้ง โดยในคำคืนก่อนถึงวันประกอบพิธีกรรม ชาวบ้านจะนำเหล้าหลังคาเรือนละ 1 ขวดเล็กมาที่เบลาะ เพื่อพิธีอธิษฐานรินหัวเหล้า และร่วมดื่มเหล้าพิธีกรรมร่วมกันในเบลาะ รุ่งเช้าของวันต่อมาจะประกอบพิธีมัดมือเรียกขวัญ โดยในตอนเย็นของวันนี้ ชาวบ้านจะนำหัวไก่ และตีนไก่ หรือถ้าเป็นหมูให้นำหางหมูมาเก็บรวมกันไว้ในเบลาะพร้อมทั้งนำเหล้ามาคนละขวดเล็ก หลังจากนั้นได้สับเนื้อไก่หรือหมูที่เอามาเป็นชิ้นๆ ขนาดพอประมาณพอกินได้มายำรวมกันแล้วรับประทานร่วมกัน พร้อมทั้งดื่มเหล้าที่เอามาพร้อมกันอีกครั้งในคืนนั้นถือว่าเป็นอันจบพิธีมัดมือเรียกขวัญในโอกาสปีใหม่

นอกนั้นก็ใช้พื้นที่เบลาะในการทำพิธีแต่งงาน โดยการประกอบพิธีอิฐฐานรินหัวเกล้าในเบลาะก่อนแขกมาถึง และพอแขกมาถึงจะมาขึ้นที่เบลาะก่อนพร้อมทั้งให้เลี้ยงแขกในเบลาะ ด้วยอาหาร สุรา และ ข้าวบิณฑบาต (ธ) ตามประเพณีกะเหรี่ยงในเบลาะก่อนที่จะขึ้นไปบ้านของชาวบ้านในชุมชน

การทำพิธีขอมาฟ้าดินและชุมชน “Maz geiz taj” เมื่อเกิดกรณีผู้สาวเกิดขึ้น ถ้าเป็นเยาวชนหนุ่มสาว ให้นำหมูขนาด 5 กำมือขึ้นไป มาทำพิธีในเบลาะ แยกที่ในเบลาะ 1 หม้อ กินร่วมกันของผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนแล้ว เนื้อหมูที่มีจะต้องแบ่งให้ทุกหลังคาเรือนได้กินกันต่อไป และในกรณีการผู้สาวของคนที่ตั้งงานมีครอบครัวแล้ว หลังจากทำมาแงต้า แล้วจะต้องฆ่าควาย 1 ตัว แจกจ่ายให้ครบทุกหลังคาเรือนในหมู่บ้าน

งานศพ ได้ประกอบพิธีงานศพในเบลาะ และร้องเพลง ตามประเพณีวัฒนธรรมดั้งเดิม ที่หมู่บ้านแม่ละมาหลวง 14 ปีที่ผ่านมา (เคยมีจัดงาน 2 ราย) เก็บไว้ 3 คืน

สถานที่ต้อนรับแขก และที่พักของหนุ่ม ๆ ในชุมชน เบลาะบ้านแม่ละมาหลวง ก็ยังใช้เป็นี่ต้อนรับแขก กรณีพิธีแต่งงาน และหนุ่ม ๆ สามารถพาเพื่อนมาพัก ฆานอนที่ในเบลาะอยู่บ่อยครั้ง

รูปที่ 6.1 อาคารเบลาะบ้านแม่ละมาหลวง เป็นแบบดั้งเดิม

รูปที่ 6.2 สภาพภายในอาคารเบลาะบ้านแม่ละมาหลวง

2) เบลาะที่สืบทอดต่อเนื่องที่บ้านแม่ละมาหลวง

บ้านแม่ละมาหลวงเป็นพื้นที่เบลาะอีกที่หนึ่งที่มีปฏิบัติการต่อเนื่องจากโบราณกาลมาจนปัจจุบัน บ้านแม่ละมาหลวงเป็นหมู่บ้านของชนเผ่ากะเหรี่ยง(ปกากะญอ)ทั้งหมด ซึ่งมีประวัติการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่นี้มายาวนานจนไม่สามารถที่จะบอกได้ว่าตั้งขึ้นเมื่อไหร่ โดยได้ย้ายที่ตั้งชุมชนไปมาในอาณาบริเวณใกล้เคียง ๆ ที่เรียกว่าที่ตั้งบ้านเก่า (แดล)มากมายจนย้ายมาที่ตั้งชุมชนปัจจุบัน เมื่อ 40 ปีที่ผ่านมา (พ.ศ. 2514) ตั้งอยู่

ในเขตการปกครอง ของหมู่ที่ 3 ตำบลแม่ะหลวง อำเภอท่าสองยาง จังหวัดตาก บ้านแม่ะหลวง เป็นทางผ่านของระหว่างถนนอำเภอสบเมย – อำเภอท่าสองยาง ซึ่ง ระยะทางห่างจากบ้านแม่ะหลวง ไปทางทิศเหนือถึงอำเภอสบเมย ระยะทาง 25 กิโลเมตร และจากบ้านแม่ะหลวง ลงไปทางทิศใต้ ถึงอำเภอท่าสองยาง 99 กิโลเมตร สภาพโดยทั่วไปอยู่ท่ามกลางทรัพยากรธรรมชาติที่ความอุดมสมบูรณ์อยู่มาก ทั้งป่าไม้ และแม่น้ำ และความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งได้มีรัฐบาลได้ประกาศเป็นเขตอุทยานแห่งชาติแม่เงา หมู่บ้านแม่ะหลวง เป็นหมู่บ้านหลักของชุมชนละแวกนั้นโดยมีโรงเรียนบ้านแม่ะหลวง และมีโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพชุมชนตำบลตั้งอยู่ด้วย

ลักษณะทั่วไปของอาคารเบลาะบ้านแม่ะหลวง เป็นอาคารที่มีเสาบ้านยกสูง ประมาณ 2 เมตร ความยาวของอาคาร ประมาณ 5 เมตร ความกว้างของอาคารประมาณ 4 เมตร ภายในอาคาร ทางเหนือ มีเตาไฟ อยู่ตรงกลาง มีเสาเตาไฟ ทำด้วยไม้ไผ่ไผ่ลั่น 4 มุมของเตาไฟ ภายในยกพื้นขึ้นอีกระดับที่มีความสูงขึ้นประมาณ 10 เซนติเมตร กว้างประมาณ 1 เมตรครึ่ง เสาบ้านทำด้วยไม้เนื้อแข็งคงทน มุงหลังคาด้วยสังกะสี บันไดทำด้วยไม้ไผ่ และวัสดุประกอบด้วยไม้ไผ่เป็นหลัก ตั้งอยู่ใจกลางหมู่บ้านในบริเวณพื้นที่ประมาณ 60 ตารางวา รอบ ๆ อาคารเบลาะติดกับบ้านของชาวบ้านอย่างหนาแน่น ห่างจากโรงเรียนบ้านแม่ะหลวงประมาณ 70 เมตร(ได้ยินเสียงเด็กนักเรียนพูดคุยเสียงดังมาก) เหนือศีรษะภายในเบลาะที่เป็นเพดานบ้านจะทำเป็นชั้นที่วางของ (เสอะปะกำไซ) สำหรับเก็บสัมภาระ ที่นอน เครื่องดนตรี อุปกรณ์ต่างๆ และเหนือขึ้นไปทางบนเหนืออาคารเบลาะประมาณ 50 เมตร มีบ้านของฮี้ไซตั้งอยู่

เรื่องเล่าที่มาของเบลาะ มีเรื่องเล่าขานเกี่ยวกับ “เบลาะ”ว่า เดิมตระกูลเบลาะมาจากเทพ ซึ่งมีพี่น้องด้วยกัน 7 คน เป็นผู้ชาย 6 คน และ ผู้หญิง 1 คน เทพทั้ง 7 องค์เป็นต้นกำเนิดของ 7 ตระกูลของกะเหรี่ยงที่สืบทอดเบลาะต่อ ๆ กันมาจนถึงปัจจุบัน ส่วนคนสุดท้ายที่เป็นผู้หญิงคนเดียวในตระกูลคือเทพที่อยู่ประจำหมู่บ้านแม่ะหลวงจนทุกวันนี้ นี่คือเหตุผลที่ชุมชนแม่ะหลวงละทิ้งเบลาะไปไม่ได้ จึงสืบทอดกันมาจนทุกวันนี้

ชาวบ้านไม่สามารถที่จะละทิ้งเบลาะไปได้ และไม่กล้าที่จะเปลี่ยนสถานที่ตั้งของเบลาะ ปัจจุบันที่ตั้งของอาคารเบลาะอยู่ใจกลางของหมู่บ้าน ซึ่งในอดีตเมื่อครั้งตั้งชุมชนใหม่ ๆ ที่ตั้งของเบลาะอยู่ทางทิศใต้(ที่คือล) แต่มีการเข้ามาตั้งบ้านเรือนในภายหลังรอบ ๆ จนผู้นำฮี้ไซ คิดว่าจะเสี่ยงทายกระดูกไก่เพื่อดูว่าจะย้ายที่ตั้งของเบลาะไปตั้งไว้ที่อื่น ปรากฏผลการทำนายจากกระดูกไก่ไม่ดี จึงไม่สามารถที่จะย้ายที่ตั้งเบลาะในปัจจุบันออกไปอยู่ที่อื่นได้

นอกจากนี้ เหตุผลที่ชาวบ้านไม่สามารถยุติการทำพิธีที่เบลาะ ก็เนื่องจากกลัวที่จะเกิดสิ่งเลวร้ายไม่ดีไม่งามกับชุมชน ซึ่งผู้ให้ข้อมูลได้วิเคราะห์ว่า หากทำเช่นนั้นอาจเกิดเรื่องราวขึ้นอย่างแน่นอนไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง เมื่อถึงตอนนั้นยากที่จะแก้ไขได้อีก ดังนั้นปฏิบัติการของเบลาะเป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อน และชาวบ้านยินดีที่จะดำเนินการต่อไป เนื่องจากเห็นจากประสบการณ์ของหมู่บ้านที่ทิ้งเบลาะแล้วเกิดเรื่องไม่ดีหลายครั้งแล้ว

หมู่บ้านแม่ะหลวงมี ฮีโซซึ่งเป็นตำแหน่งของ เบลาะโซ หรือหัวหน้าเบลาะชื่อนายดิแควมีอายุ 92 ปี และมีนายวาดี ชัยสิทธิ์พนาลัย อายุ 57 ปี มีตำแหน่งเป็นฮีโซหรือผู้ช่วยฮีโซ ฮีโซ และ ฮีโซ มาจากคนละตระกูลกัน แต่มีการสืบทอดตำแหน่งตามสายเลือดทั้ง 2 ตระกูล

หมู่บ้านแม่ะหลวงมีลักษณะพิเศษอีกอย่างคือมีการประกอบพิธีกรรมสำคัญบริเวณใต้ต้นไม้ทางทิศเหนือของหมู่บ้าน โดยมี แดโพ หรือหอเจ้าที่เป็นที่ประกอบพิธีสำคัญของชุมชน หอเจ้าที่มีขนาดที่ผู้ประกอบพิธีกรรมเข้าไปได้ และใกล้หอเจ้าที่จะมีศาลาขนาดใหญ่สำหรับที่พักและประกอบอาหารและกินอาหารร่วมกันในโอกาสประกอบพิธีสำคัญของชุมชนซึ่งสามารถบรรจุคนได้เป็นจำนวนมาก

พิธีกรรมที่ทำที่ แดโพ คือผู้สืบเชื้อสายจากสายตระกูล “โหมโพหมือ” สืบสายตระกูลลูกผู้หญิง ส่วนเบลาะสืบจากสายตระกูลปาโพควา (ลูกผู้ชาย) เมื่อมีพิธีกรรมที่สำคัญของชุมชน จะต้องมีการประกอบพิธีกรรมที่แดโพ ก่อนเมื่อเรียบร้อยแล้ว ถึงจะมาประกอบพิธีกรรมอีกที่หนึ่งที่เบลาะและสถานที่ประกอบพิธีกรรมที่แดโพ ถือว่าเป็น สถานที่ต้องห้าม จึงไม่สามารถเข้าไปโดยพลการได้

ในเรื่องการปฏิบัติที่เกี่ยวกับเบลาะนั้น ชาวบ้านเล่าว่าเคยมีปัญหา เช่น เมื่อประมาณ 44 ปีที่ผ่านมาแล้ว ได้มีการสืบทอดฮีโซที่ผิดพลาด เกิดขึ้นจากการรู้เท่าไม่ถึงการณ์ โดยคิดว่าจะขึ้นไปดำรงตำแหน่งฮีโซได้ ทั้งที่พี่ชายยังมีชีวิตอยู่ ปรากฏว่าเมื่อน้องขึ้นรับตำแหน่งฮีโซได้ไม่ถึง 1 เดือน เกิดเจ็บป่วยอย่างรุนแรงจนเสียชีวิตลง

นอกจากนี้ ในเรื่องการขยายหมู่บ้านที่มีขนาดเพิ่มขึ้น จนไม่สามารถที่จะควบคุมผู้ที่สร้างบ้านได้ เบลาะได้อีก ในขณะที่ไม่สามารถที่จะย้ายที่ตั้งของเบลาะได้เช่นกัน ซึ่งทำให้ที่ตั้ง “เบลาะ” อยู่ศูนย์กลางของหมู่บ้านไม่เหมือนที่อื่น อีกทั้งเบลาะเมื่อสภาวะปกติไม่ถูกใช้งาน จึงไม่มีการดูแลรักษา ทำให้ไม่อยากใช้งาน และเคยมีการเก็บเครื่องดนตรีแล้วหายไป เมื่อต้องการใช้ต้องช่วยกันปรับปรุงทำความสะอาด

หมู่บ้านแม่ะหลวงเมื่อแรกก่อตั้งชุมชน ฮีโซได้มีการสร้าง แดโพ (หอเจ้าที่) ของหมู่บ้านพร้อมๆ กับก่อสร้างเบลาะ แต่เวลาทำพิธีจะทำที่ แดโพ ก่อนแล้วจึงมาทำพิธีต่อในเบลาะที่หลัง ขณะที่แม่ะมาหลวง

จะสร้างเบาะพร้อมๆ กับหมู่บ้านที่ตั้งใหม่ แต่ไม่มีการสร้างแดโพ สถานที่ทำพิธีจะทำเฉพาะในเบาะเท่านั้น ทั้งนี้เป็นเพราะว่าเบาะของบ้านแม่หวงอ้างว่าสืบเชื้อสายจากเทพพี่น้องเจ็ดองค์ที่มีน้องคนเล็กเป็นเทพผู้หญิงและเป็นคนเดียวที่สืบเชื้อสายเบาะที่เป็นลูกผู้หญิง (ใหม่โพหมื่อ) และสืบเชื้อสายที่บ้านแม่หวง หมู่บ้านแม่หวงจึงมีทั้งแดโพและเบาะในขณะเดียวกัน แดโพเป็นสัญลักษณ์การสืบเชื้อสายของเทพหญิงซึ่งต้องมาก่อน ส่วนเบาะของเทพบุรุษจึงรองลงมาในชุมชนแม่หวงที่สืบสายเทพหญิงองค์เดียวในบรรดาเทพเจ็ดเทพของคนกะเหรี่ยง ส่วนบ้านแม่ละมาหลวงสืบเชื้อสายจากเทพบุรุษจากบรรดาพี่น้องเจ็ดองค์

กิจกรรมในรอบ 1 ปีที่เป็นปฏิบัติการในเบาะทั้งสองชุมชนสามารถประมวลได้ดังนี้ การประกอบพิธีกรรมหลักของชุมชนสองครั้งในรอบปี คือพิธี หนี่ซอไซ่และ ลาคูญู [ปีใหม่และกลางปีการผลิตเดือนลาคุ (ตรงกับเดือนสิงหาคม)] ทั้งสองชุมชนประกอบพิธีกรรมเหมือนกันแต่ต่างกันตรงที่แม่หวง ต้องไปทำพิธีที่ แดโพ ก่อนแล้วมาทำที่เบาะ ส่วนแม่ละมาหลวงทำพิธีในเบาะเท่านั้น รวมไปถึงพิธีต้มเหล้ากันยุ่ง พิธีแต่งงาน งานศพ พิธีขอขมาฟ้าดิน (กรณีขี้สาว) และอื่นๆจะทำทำนองเดียวกันทั้งสองชุมชน

สำหรับบ้านแม่หวงยังมีพิธีสำคัญในการสืบทอดผ่านเบาะที่มีพิธีเล่านิทาน (เก๊ะตาเลอะเปลอ) ในฤดู เอาะแซว (ฤดูกินข้าวเม่า) ในเบาะมีการประกอบกิจกรรมและพิธีกรรมในเดือนซิด่าญู (เดือนกันยายนต่อกับต้นเดือนตุลาคม) จะประกอบกิจกรรมพิธีกรรมเล่านิทาน 3 คืน ติดต่อกัน แล้วจะพักติดต่อกัน 3 ปีแล้วกลับมาเล่าใหม่สลับกันไปอย่างต่อเนื่องไม่มีสิ้นสุด กระบวนการปฏิบัติการจะทำพิธีเล่านิทานติดต่อกัน 3 คืน ผู้คนในชุมชนมาร่วมกันขึ้นบนเบาะ โดยมีนายดอยก่อ ดอกไม้ช่อไวไล เป็นผู้นำในการเล่านิทานประจำหมู่บ้าน ตามด้วยผู้รู้ท่านอื่นๆในชุมชนร่วมกันเล่านิทาน การเล่านิทานนอกจากเล่าด้วยการบอกเล่าด้วยปากแล้วยังตามไปด้วยการเล่านิทานผ่านการขับธา(บทลำนำ) โดยมี เตหน้า (พิณ) ประกอบดนตรีเล่าเรื่องราวในนิทานที่แสนเพลิดเพลิด สนุกสนาน ไพเราะไปด้วยเสียงประกอบดนตรีของเตหน้าเคล้าคลอกันไปสร้างความสุข สนุกสนานให้กับเด็กๆ หนุ่มสาวและคนทั้งชุมชนได้รับฟังกันตลอดทั้งสามคืนติดต่อกัน เริ่มต้นตั้งแต่ยามเย็น จนรุ่งสางของวันต่อมา โดยรายละเอียดข้อนิทานที่สำคัญๆ ที่ต้องอยู่ในพิธีในฤดูเล่านิทาน มีดังต่อไปนี้ ในคืนที่หนึ่งเล่านิทานเรื่องหลักคือเรื่องเตะหมื่อเบอ (พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ประเภทหนึ่งแปลตรงตัวจากภาษาปกากะญอว่า ปาเขียดแลวกกไข่) ซึ่งเป็นนิทานบอกเล่า เรื่องโยงใยกับแนวคิดการอนุรักษ์ทรัพยากรผ่านข้อห้ามหรือจารีตประเพณีต้องห้ามในการดูแลปกป้องพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ แต่มีเรื่องราวสนุกสนาน น่าสะพึงกลัว ดีใจ เสียใจ นำตื่นเต้นอยู่ตลอดเวลา คนฟังแทบจะลืมความง่วงเหงาหาวนอนตลอดทั้งคืน **คืนที่สอง**มีการเล่านิทาน 3 เรื่องหลักคือ ต่าพาวา (อ้ายเผือกจอม

แก่งกาจ) หน่ออิมเมอ (ชื่อนางเอกผู้ลือชื่อในซักไยฝ่ายผู้ไปเรียนวิชาจากแมงมูมในการซักไย พระเอกชื่ออิมเมอเลดับไวยังกับสายฟ้าเพราะไปเรียนวิชาจากสายฟ้า) หน่อหมื่อเอ (ชื่อนางเอกผู้มีเสน่ห์ที่ชายคู่รัก ชูลอเลยอมตายเพื่อปลดปล่อยนางออกมาจากวงล้อมของงูหลามผู้ชั่วร้าย) **คืนที่สาม** มีการเล่านิทาน 5 เรื่องหลัก ต่าไฮวา (นางแก้งขาว) หม่อริจ้อ หล่องอ หน่อหยื่อวา (นางหนูขาว) เมอเลอเกอ (นางผู้กำเนิดการเกิดโลกใหม่หลังโลกพังสลายไปก่อนหน้านั้น) พีบียอ (ยายนกขั้วญั่ววของไร่หมุนเวียน) ตอนท้ายก่อนรุ่งสางหลังจากเล่านิทาน พีบียอเป็นเรื่องสุดท้ายแล้วจะมีพิธีขอบคุณพีบียอ (ยายนกขั้วญั่วว) โดยระลึกถึงบุญคุณพีบียอที่จะให้ผลผลิตข้าวที่มากมายเหลือเฟือเผื่อแผ่ไปยังแม่หม้าย กำพัวและแขกเหรื่อที่จะมาเยี่ยมเยียนชุมชน ชาวบ้านทุกครัวเรือนจะร่วมกันนำผลผลิตจากทางการเกษตรในไร่หมุนเวียน ทั้ง พักแพง แดงกวาว ผลหมากรากไม้ ดอกไม้ พองอ พอบอ (ดอกแดง ดอกเหลือง) หลากสี จากทุ่งไร่ เข้ามาในเบลาะรวมทั้ง แซว (ข้าวเม่า) เหล้า ครึ่งขวด หรือ 1 ขวด ไข่ไก่ ก็พองก็ได้ ทั้งหมดเหล่านี้สำหรับการทำพิธีขอบคุณพีบียอ ถือเป็นโอกาสเฉลิมฉลองกันอย่างสนุกสนานจนรุ่งเช้าของวันใหม่

กิจกรรมที่ยังปฏิบัติกันทั้งสองหมู่บ้านอีกกิจกรรมหนึ่ง การเลี้ยงฉลอง บือแซะคลี (เหล้าที่ต้มจากกันยุงฉางที่เก็บพันธ์ข้าว) ในช่วงที่ข้าวหลังปลูกแล้วเริ่มออกแตกกอขึ้นมา ชาวบ้านจะเอาข้าวที่เหลือจากพันธ์ข้าวที่ปลูกมาต้มเหล้าเรียกว่า บือแซะคลี นำเหล้ามาทำพิธี อธิษฐานรินหัวเหล้าโดยฮี้โซ่โดยเชิญชวนหนุ่มสาวที่ปลูกข้าวแรก³⁴ในไร่และคนทั้งชุมชนมาร่วมทำพิธีและดื่มกิน เป็นการขอบคุณสิ่งศักดิ์สิทธิ์และขอบคุณผู้คนในชุมชนที่มาร่วมแลกเปลี่ยนแรงงานโดยเฉพาะหนุ่มสาวคู่ที่ช่วยปลูกข้าวแรกให้ กิจกรรมนี้ปฏิบัติกันในเบลาะของชุมชน

ส่วนการประกอบพิธีงานศพ ซึ่งได้มีการประกอบพิธีงานศพ อยู่เสมอ แต่ปัจจุบันไม่บังคับกันทีเดียว หากเจ้าภาพอยากจัดที่บ้านตนเองก็สามารถจัดงานศพที่บ้านได้ แต่มียกเว้นอย่างชัดเจนคือหากเป็นผู้นำ ฮี้โซ่ และ ฮี้ซ้อ เสียชีวิตลงจะต้องจัดงานพิธีศพในเบลาะเท่านั้น ถึงแม้จะไปเสียชีวิตที่อื่นก็ตาม จะต้องเอาเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายมาประกอบพิธีกรรมงานศพในเบลาะของตนเองให้ได้ และหากฮี้โซ่เสียชีวิตลงแล้วเบลาะของฮี้โซ่คนนั้นต้องรื้อถอนออกแล้วเมื่อฮี้โซ่คนใหม่มาจะทำการสร้างเบลาะใหม่ทันที

เบลาะทั้งสองแห่งถือเป็นที่พักนอนของหนุ่มๆ ในชุมชนและรวมทั้งแขกที่มาเยือนจากที่อื่น แต่ช่วงหลังๆ เมื่อชุมชนสร้างบ้านกว้างขวางและถาวร จะให้ญาติสนิทมิตรสหายไปนอนที่บ้านแทนที่เบลาะ

³⁴ พิธีปลูกข้าวแรกคือ เจ้าของไร่จะเลือกคนหนุ่มหนึ่งคนที่เป็นขยันขันแข็ง

นอกจากแขกบางคนบางกลุ่มที่สมัครใจไปนอนที่เบาะหรือแขกแปลกหน้าที่ไม่มีใครเคยรู้จักจะให้ไปนอนที่เบาะเท่านั้น

แดโพ (หอเจ้าที) ซึ่งถือเป็นพื้นที่และพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ของหมู่บ้านแห่งหนึ่ง สถานที่ประกอบพิธีกรรมอยู่เหนือหมู่บ้านและใต้ต้นไม้ใหญ่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งต้นไม้ที่สามารถสร้างหอเจ้าทีโคนต้นได้ มี 5 อย่าง หรืออย่างใด อย่างหนึ่ง ก็ได้ คือ เกอมา เสซ่า เกอเรอ เสหญ่าอี พอต่อมี ส่วนพิธีกรรมต่าง ๆ ที่ทำในแดโพ เป็นพิธีกรรมหลักๆ ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของคนกะเหรี่ยงในรอบปี นอกจากนี้ยังมีพิธี ถ่อตาโพซ่า เป็นพิธีแจ้งบอกกล่าวสัตว์เลื้อยที่ชื่อมาใหม่โดยเฉพาะสัตว์ใหญ่ เช่น ช้าง ม้า วัว ควาย ชาวบ้านจะต้องแจ้งให้เจ้าที่รับทราบ และให้มีการปกป้องคุ้มครอง ช่วงหลังการซื้อรถยนต์ จักรยานยนต์ ก็มีการมาบอกกล่าว

บทบาทของฮีไซในเบาะและแดโพ บทบาทหลักคือการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ในรอบปี ดังที่กล่าวมาแล้ว นอกจากนี้ ถ้าเกิดมีสภาพที่ผิดปกติขึ้นในชุมชนหรือมีกระแสเหตุการณ์ไม่คาดคิดที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านใกล้เคียง จะต้องแจ้งให้ ฮีไซ รับทราบ เพื่อให้ฮีไซบอกกล่าวและอธิษฐานปกป้องคุ้มครองจากโรคภัยไข้เจ็บ แต่หากมีกรณีความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชุมชน การไกล่เกลี่ยปัญหาต่าง ๆ จะมอบหมายให้ผู้นำทางการไปรับหน้าที่แทน

บทบาทของเยาวชน ในอดีตเบาะมีขนาดใหญ่ และเชื่อมต่อการจัดกิจกรรมหลายอย่าง ดังภาพที่อธิบายเรื่องเบาะในตอนต้น ปัจจุบันได้มีการลดขนาดลง และสภาพอาคารที่ไม่ถาวรมากนัก ไม่มีใครดูแลและไม่มีการซ่อมแซม ยกเว้น ดนตรี นิทาน คำสอนต่างๆ ในเบาะให้คนหนุ่มสาวเหมือนเมื่อก่อน ในปัจจุบันหนุ่มสาวเองก็ไม่ได้อยู่ในชุมชน หรืออยู่ในชุมชนน้อยมาก บ้างก็ไปเรียนหนังสือ บ้างก็ไปรับจ้างข้างนอก ความรู้สึกเป็นเจ้าของเบาะเช่นในอดีตเริ่มน้อยถอยลง

เมื่อถามชาวบ้านว่าความสามารถที่จะสืบทอดกลไกเบาะต่อในชุมชนในบริบทปัจจุบัน มีมากน้อยแค่ไหน อย่างไร ผู้นำบ้านแม่วะหลวงตอบว่า ความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของเบาะซึ่งเป็นแหล่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจของชุมชน เสมือนหนึ่งสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ประจำหมู่บ้าน และมีชาวบ้านให้เคารพนับถือและเกรงกลัวต่อสถานที่ หากไม่มีเบาะเป็นที่ยึดเหนี่ยวแล้วจะทำให้การประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ค่อยๆ หายไป อาจเกิดภัยพิบัติต่าง ๆ ความเดือดร้อน เพราะจะไม่มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครองต่อไป นอกจากนั้นอาจมีเหตุที่สร้างความแตกแยกขึ้นในชุมชนได้ เพราะไม่มีเบาะเป็นศูนย์รวมจิตใจและเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางใจ

ให้เกิดความรักความสามัคคี ความเป็นหนึ่งเดียวในชุมชนอีกต่อไป ชาวบ้านบ้านแม่วะหลวงมีความห่วงใย และกังวลในอนาคตของเบลาะหากไม่มีการดูแลจัดการที่ดีต่อไป

ความศักดิ์สิทธิ์ในพื้นที่เบลาะและพื้นที่แดโพ(ศาลเจ้าที่) ถือเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน จะไม่มีการลบหลู่ ดุหมิ่นจะมีแต่ความเกรงกลัว ถ้าไม่มีความจำเป็นไม่มีใครอยากเข้าไปในพื้นที่ทั้งสอง เนื่องจากที่ผ่านมามีเหตุการณ์ที่คนในชุมชนถูกลงโทษเมื่อลบหลู่พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เช่น เคยมีชาวบ้านผู้หนึ่งไปตัดไม้ที่ใกล้ที่ตั้ง แดโพ แล้วต่อมาเสียชีวิต ฆ่าตัวตายในที่สุด หรือกรณีที่คนพื้นราบมาพักที่หมู่บ้าน ในขณะที่ผิงไฟ แก้วหนวและคุยกันเรื่องผี เขาทำทนายไม่เชื่อผี ตะโกนให้ผีมาปรากฏตัว แล้วเขาได้เสียชีวิตในคืนนั้น กรณีต่อมามีทหารมาทำหุ่น ไล่เสื้อผ้า แล้วบอกว่าทหารถูกยิงตาย ชาวบ้านตกใจกลัว และเดือนแต่ไม่เชื่อ ต่อมาทหารผู้นั้นเสียชีวิตอย่างประหลาด อีกกรณีหนึ่งมีช่างของผู้ที่มาพักเมื่อนอนลงแล้วลุกไม่ได้ เจ้าของจึงประกอบพิธีที่ แดโพ ทำให้ช่างหายเป็นปกติ นอกจากนี้ยังมีเหตุการณ์ที่มีผู้พบเห็นผู้หญิงเดินไปมาในบริเวณเบลาะบ่อยๆ ยังมีเหตุการณ์อื่น ๆ อีกมากมายที่สร้างความยำเกรงแก่ชาวบ้านและผู้พบเห็นทำให้พื้นที่เหล่านี้มีความศักดิ์สิทธิ์มากยิ่งขึ้น

นายดอยละแฮ หงส์พิศสุข ชาวบ้านแม่วะหลวง กล่าวว่า “กฎจารีตที่เป็นข้อห้ามและข้อควรปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับแดโพมีดังต่อไปนี้ ห้ามเข้าไปในพื้นที่โดยพลการ ห้ามทะเลาะกันในขณะประกอบพิธีกรรม ห้ามพูดคำหยาบและคำสาปแช่ง ห้ามผู้หญิงเข้าร่วมในการประกอบพิธีกรรม แต่ร่วมกินอาหารประกอบพิธีกรรมที่บ้านได้ ห้ามจับต้องและตีเล่นหอยเจ้าที่ ส่วนข้อห้ามและข้อปฏิบัติตัวที่เกี่ยวข้องกับเบลาะมีดังต่อไปนี้ ห้ามผู้หญิงขึ้นไปบริเวณที่ฮือโซ่ทำพิธี เมื่อฮือโซ่เสียชีวิตลง จะต้องรื้ออาคารเบลาะทิ้งไปเมื่อผู้นำฮือโซ่คนใหม่ขึ้นมาแทน จะต้องสร้างอาคารเบลาะขึ้นมาใหม่”

ข้อสังเกต อาคารเบลาะจะผูกติดกับผู้เป็นหัวหน้าเบลาะที่ประกอบพิธีกรรมที่เรียกว่า ฮือโซ่ ดังนั้นจะสร้างอย่างมั่นคงถาวร ดี ๆ ก็อาจไม่จำเป็น เนื่องจากเมื่อผู้นำฮือโซ่เสียชีวิตลง เบลาะหลังนั้นจะต้องรื้อถอนทิ้ง และการปฏิบัติปัจจุบันเป็นที่พึงพอใจของชาวบ้านอยู่ ถึงแม้มีการเปลี่ยนแปลงจากยุคสมัยดั้งเดิมไปบ้าง

นายกสิชวย ศิริคัมภีรภาพ ผู้รู้วัฒนธรรมชุมชนแม่วะหลวงแสดงความเห็นในเรื่องนี้ว่า “ปัจจุบันเรามีการดูแลรักษาเบลาะในช่วงอายุของพวกเขาที่ต้องรักษาไว้จนกว่าเราจะหมดอายุขัยของพวกเขา การปฏิบัติดูแลเบลาะที่อยู่ปัจจุบัน ที่ผ่านมามีความร่วมมือกันเป็นอย่างดี เบลาะน่าจะรอดได้ในยุคของเรา แต่ในช่วงเด็กและเยาวชนรุ่นลูกรุ่นหลาน จะทำการปฏิบัติต่อได้มากน้อยแค่ไหนอย่างไรเรา ก็ยังไม่

แนใจ แต่เงื่อนไขบางอย่างในอดีตที่มีการทำพิธีเสี่ยงทายผลการทำนายออกมาว่าไม่เป็นการดีที่จะย้ายที่ตั้งของเบลาะออกไปอยู่ที่อื่น ความเชื่อเหล่านี้น่าจะเป็นหลักประกันได้ว่าเบลาะน่าจะยังอยู่คู่กับชุมชนได้ยาวนาน แต่สิ่งที่น่าเป็นห่วงก็คือหากศาสนาอื่นเข้ามาบพาทและศรัทธาที่มีต่อเบลาะอาจจะลดลงหรือหายไป กับความเชื่อสมัยใหม่ เช่น ศาสนาคริสต์ ที่เข้ามาและดึงลูกหลานไปเปลี่ยนศาสนานับวันจะมากขึ้นเรื่อยๆ ในที่สุดหากไม่มีการป้องกันศรัทธาเหล่านี้ปฏิบัติการเหล่านี้อาจหมดไปได้ในที่สุด อาจต้องมีองค์กรหรือหน่วยงานทางราชการ หน่วยงานองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น อาจต้องเข้าส่งเสริมกระตุ้นให้มีการอนุรักษ์ พื้นฟูวัฒนธรรม ซึ่งอาจดีต่อลูกหลานให้อารังไว้ซึ่งวัฒนธรรมเหล่านี้ที่มีอยู่คู่กับชุมชนได้ยาวนานขึ้น มีข้อเสนออีกข้อหนึ่งจากชาวบ้านแม่วะหลวง คือ ให้ทางราชการหรือบุคคลภายนอก จะทำข้อมูลประวัติ ตำนาน ของเบลาะ พิธีกรรม ต่าง พร้อมทั้งภาพถ่าย ต่าง ๆ อย่างชัดเจน สวยงาม คงทน และครอบคลุมทั้งหมด แล้วติดไว้ที่เบลาะ ให้เด็กและเยาวชนศึกษาเรียนรู้ต่อไป อีกสาเหตุที่อาจทำให้เบลาะหายไปจากชุมชนกะเหรี่ยง ชาวบ้านผู้ให้ข้อมูลร่วมกันวิเคราะห์ว่า ความเชื่อ ศาสนา พิธีกรรมต่าง ๆ ลดลง ผู้ถ่ายทอดสืบทอดไม่จริงจัง ไม่รักษาความเป็นผู้นำดั้งเดิม หลบหนีปัญหา จนเบลาะหาย เป็นที่น่าเสียดายของผู้คนในภายหลัง”

นายกสิขย ศิริคัมภีรภาพ ผู้รู้วัฒนธรรมชุมชนแม่วะหลวงได้วิเคราะห์เกี่ยวกับเรื่องเบลาะว่า “การฟื้นฟูให้เบลาะมีบทบาทมากกว่านี้ในชุมชนบ้านแม่วะหลวง ไม่สามารถพูดได้ว่าจะทำได้อย่างไร การจะฟื้นฟูเบลาะในชุมชนที่ไม่มีเบลาะ คิดว่าไม่น่าจะทำได้เหมือนกัน แต่ทั้งนี้ต้องขึ้นอยู่กับการวิเคราะห์ที่มาที่ไป และการตัดสินใจของชุมชนนั้น ๆ ไป การปรับประยุกต์เบลาะเป็นศูนย์วัฒนธรรม หรือศูนย์ข้อมูลของชุมชน ถ้าไม่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรม อาจทำได้ และทำอย่างมั่นคง ถาวร และใช้ประโยชน์ได้จริง จะเรียกชื่อเบลาะก็ได้ แต่เมื่อไม่มีพิธีกรรมจะเรียกชื่อว่าเบลาะไปทำไม มันไม่เป็นเบลาะจริงอยู่แล้ว”

รูปที่ 6.3 อาคารเบลาะบ้านแม่วะหลวง

รูปที่ 6.4 อาคารเบลาะที่อยู่ใจกลางหมู่บ้านแม่วะหลวง

3) เบลาะที่รื้อฟื้นขึ้นมาใหม่ที่หมู่บ้านห้วยไต้ง

ในพื้นที่หมู่บ้านห้วยหินลาดใน ไม่มีปฏิบัติการเกี่ยวกับเบลาะมาก่อน แต่ที่หมู่บ้านใกล้เคียง ได้แก่ หมู่บ้านห้วยไต้ง มี“เบลาะ”ซึ่งเป็นการพลิกฟื้นขึ้นมาใหม่

หมู่บ้านห้วยไต้ง ตั้งอยู่ตำบลบ้านโป่ง อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย มีการรื้อฟื้นจากบรรพบุรุษที่ขาดช่วงการสืบทอดประมาณ 80 ปี และสาเหตุที่มีการรื้อฟื้นเบลาะขึ้นมาใหม่ในหมู่บ้านแห่งนี้เพราะหมู่บ้านแห่งนี้เกิดวิกฤตหลายอย่างในชุมชนมีการแก้ไขด้วยวิธีการต่างๆ แต่ไม่มีทางแก้ไขปัญหาได้ เช่น ปัญหาของความไม่สามัคคีกัน โรคภัยไข้เจ็บ เป็นต้น ในที่สุด ลูกหลานตระกูลที่มีสายเลือดเจ้าของเบลาะเดิม ผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนได้ขอหมอตงช่วยดูสาเหตุและหมอตงได้แนะนำให้รื้อฟื้นของเก่าแก่ที่เคยปฏิบัติกันมาและตั้งเบลาะอยู่ที่หมู่บ้าน แต่ว่าที่ผู้สืบทอดเบลาะยังไม่มั่นใจที่จะปฏิบัติตามจึงกลับมาทำพิธีเสี่ยงทายหลายครั้งและทุกครั้งผลที่ออกมาคือยืนยันการรื้อฟื้นเบลาะ ในที่สุดจึงได้รื้อฟื้นเบลาะกลับมาอีกครั้ง

สำหรับความเป็นมาของบ้านห้วยไต้งนั้น หมู่บ้านห้วยไต้งเป็นหมู่บ้านกะเหรี่ยง (ปกากะญอ) ห่างจากถนนใหญ่ (เชียงใหม่ – เวียงป่าเป้า) ราว 10 กิโลเมตร โดยเมื่อไปจากจังหวัดเชียงใหม่จะแยกซ้ายไปทางทิศตะวันตก ก่อนจะถึงอำเภอเวียงป่าเป้า ประมาณ 7 กิโลเมตร โดยมีประวัติโดยย่อว่า นายตีบ (หน่อเต๋ป่า) ได้ย้ายมาจากบ้านห้วยโทคี อำเภอเวียงป่าเป้า เนื่องจากพื้นที่ทำกินไม่เพียงพอ ตอนแรกได้อพยพมาอยู่อาศัยแค่หนึ่งหลังคาเรือนเท่านั้น ต่อมาได้มีพี่น้องตามมาสมทบอีก 3 ครอบครัว คือ นายซิแนะ(แง่ทาป่า) นายจอโพ (เพี้ยโทป่า) และนายสะป้อ (ระพอป่า) เมื่อเวลาผ่านไปหมู่บ้านก็ขยายใหญ่ขึ้นเรื่อยๆ

สาเหตุของการรื้อฟื้นเบลาะก็คือราว 20 ปีที่ผ่านมา หมู่บ้านห้วยไต้งอยู่ในสภาวะที่ผิดปกติ มีเหตุการณ์แปลกๆ และล้วนเป็นเหตุการณ์ที่ไม่ดีเกิดมากขึ้นเรื่อยๆ เช่น เวลากลางคืน มีหมาเห่าทั้งคืน มีสิ่งไม่ดีเกิดขึ้นกับชุมชนครั้งแล้วครั้งเล่า ชุมชนแตกแยก มีกรณีขู่สาว ควายหาย การทำไร่ ทำนาได้ผลผลิตน้อย ชาวไม่พอกิน ชาวบ้านเจ็บไข้ได้ป่วยบ่อย นับเป็นช่วงวิกฤตของหมู่บ้านในขณะนั้น ชาวบ้านจึงมีการพูดคุยปรึกษาหารือกันเพื่อแสวงหาทางออกในการแก้ไขปัญหา และเห็นว่าควรจะไปปรึกษาเจ้าเข้าทรงเพื่อให้ทำนายและชี้แนะทางออกให้ จึงพากันไปหาเจ้าเข้าทรงซึ่งเป็นคนเมืองที่อยู่หมู่บ้านที่ไม่ไกลจากบ้านห้วยไต้งมากนัก นายต่วนชาวบ้านห้วยไต้ง ซึ่งเป็นผู้หนึ่งที่ไปหาเจ้าเข้าทรงแล้วว่า เจ้าที่เข้าทรงได้บอกว่า “ให้กลับไปสร้างศาลาบ้าน ซึ่งภายในศาลาบ้าน ให้มีการยกพื้นภายในศาลา 2 ชั้น ให้อยู่รอบ ๆ ภายใน และ

ให้มีเตาไฟอยู่ตรงกลางศาลานั้น สร้างทางทิศใต้ของหมู่บ้าน ก่อนจะทำพิธีกรรมของหมู่บ้าน ให้ไปประกอบพิธีกรรมที่นั่นก่อน และจะต้องมีการร้องเพลงด้วย ไม่เช่นนั้นหมู่บ้านจะแตกแยก”

หลังจากไปหาเจ้าเข้าทรงกลับมา ชาวบ้านและผู้เฒ่าผู้แก่ของชุมชนได้กลับมาพูดคุยปรึกษากันในหมู่บ้าน ลักษณะของศาลาที่เจ้าทรงอธิบายไว้ มีความคล้ายคลึงกับเบลาะเป็นอย่างมาก เบลาะที่เคยเห็นมาก่อนและได้หายไปจากชุมชนนี้ราว 80 ปีมาแล้ว ครั้งแรกไม่มีใครกล้าสร้างขึ้นมาใหม่ แต่วิกฤตของหมู่บ้านหนักหน่วงขึ้นเรื่อยๆ ชาวบ้านเลยทำพิธี เซอตา (สะเดาะเคราะห์) โดยใช้เครื่องประกอบจำนวนถึง 150 อันแต่ก็ไม่ได้ผล จึงปรึกษากันใหม่โดยใช้ฐานคิดของคำสั่งสอนของผู้เฒ่าผู้แก่ที่ว่า “ฮี้ โอะ เดอ เกอะ จ่า เพลอ โอะ เดอ อะ เดอ” แปลว่า “หมู่บ้านมีเจ้าของ ตัวต่อยอมมีรังต่อ” นั่นก็หมายถึงจำเป็นต้องฟื้นฟู เบลาะใหม่ ขึ้นในชุมชน แต่กระนั้น เพื่อความมั่นใจ ยังได้มีการทำพิธีเสี่ยงทายโดยการดูกระดูกไก่หลายครั้งเพื่อถามว่า จะสร้างเบลาะขึ้นมาใหม่ในชุมชนเป็นสิ่งที่ดีหรือไม่ ผลการทำนายกระดูกไก่บอกว่า ดีทุกครั้ง จึงสร้างความมั่นใจแก่ผู้นำและชาวบ้าน ในที่สุด พวกเขาก็ตัดสินใจสร้างเบลาะขึ้นมาใหม่ โดยเริ่มตัดไม้ช่วยกันก่อสร้างตามภาพลักษณ์เบลาะของชาวปกากะญอ โดยเอาแบบจาก บ้านผาถาย อำเภอ เชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ เวลานั้นบ้านผาถายยังมีเบลาะอยู่ (ปัจจุบันเบลาะไม่มีแล้ว) มาเป็นตัวอย่าง ทำพิธีเสี่ยงทายหาพื้นที่ตั้งเบลาะ ซึ่งได้พื้นที่ซึ่งอยู่ทางใต้หมู่บ้านตามหลักการตั้งเบลาะและตรงกับการบอกกล่าวจากเจ้าเข้าทรง เบลาะบ้านห้วยไต้จึงเกิดขึ้นใหม่ตั้งแต่นั้นมา สำหรับการขึ้นมาเป็นฮี้ไซ (หัวหน้าเบลาะใหม่) จะต้องตกทอดผ่านนายตุนุ เพราะเป็นผู้มีเชื้อสายฮี้ไซซึ่งเป็นเจ้าของเบลาะโดยสายเลือด แต่นายตุนุไม่ได้แต่งงาน จะไม่มีลูกสืบทอดต่อไป เพื่อไม่ให้เกิดปัญหาในอนาคต จึงมอบหมายน้องชายคือนายตีบ มาเป็นฮี้ไซแทนและเมื่อนายตีบเสียชีวิตลง ลูกชาย ชื่อ นายเบลลา หรือจตุพรป่า มาเป็นฮี้ไซคนปัจจุบัน นายตุนุ เนื่องจากไม่มีครอบครัว เมื่อมีเบลาะแล้วได้มาอาศัยดูแลและหลับนอนในเบลาะเป็นประจำ แต่เมื่อมีการประกอบพิธีกรรมในเบลาะเขาจะไม่ร่วมพิธีกรรมเหล่านั้นและเขาไม่ร่วมด้วยเหตุผลที่ว่าเขาเป็นพี่และผู้ทำพิธีเป็นน้อง ตามความเชื่อเขาจะไม่สามารถร่วมพิธีได้

เบลาะที่พลิกฟื้นใหม่ที่บ้านห้วยไต้ ในฐานะศูนย์สืบทอดทางวิถีวัฒนธรรมทำหน้าที่หลักเป็นพื้นที่ประกอบพิธีสำคัญของชุมชนสองพิธีในรอบปีคือ พิธีกรรม “หนี่ ซอ ไซ ลา คุ ปู” (ปีใหม่และพิธีกลางปีการผลิต) ซึ่งเป็นพิธีกรรมระดับชุมชนมีการมัดมือ เรียกขวัญ เฉลิมฉลองกันของคนทั้งชุมชน ซึ่งจะได้อธิบายรายละเอียดและขั้นตอนการประกอบพิธี หนี่ซอไซและลาคุปู ในเบลาะใหม่ จากการที่ผู้ศึกษาได้เข้าร่วมพิธีลาคุปูในเดือนสิงหาคม 2554 ทั้งนี้ เมื่อถึงเดือนลาคุปู หรือเดือนสิงหาคม ฮี้ไซจะประกาศให้ลูกบ้านได้รับทราบเกี่ยวกับวันที่กำหนดงานมัดมือเรียกขวัญของชุมชนเพื่อผู้หญิงแต่ละครัวเรือนจะได้

เริ่มต้นต้มเหล่า และเมื่อถึงวันประกอบพิธีกรรม ตอนบ่ายเวลาใกล้ค่ำ แต่ละหลังคาเรือน จะนำไก่คนละ 1 ตัว ไปฆ่าที่เบลาะ แล้วถอนขนทำความสะอาดไก่เรียบร้อยแล้ว ต้มไก่รวมกันในหม้อเดียวกัน เมื่อไก่สุกแล้ว จะได้นำอวัยวะสำคัญของไก่ทุกตัวใส่ลงไป ในกระทงที่ทำจากใบตองที่เตรียมไว้แล้ว 2 กระทง นำเทียนไขครัวเรือนละ 1 คู่ และเหล่าจากทุกหลังคาเรือนหลังคาเรือนละครึ่งขวด นำหัวเหล่าเทลงรวมกันที่ขันใบใหญ่ทุกขวด ขวดละเล็กน้อย จากนั้น “ฮื่อไซ่” นั่งอยู่ข้างหน้า และให้ทุกคนจุดเทียนและประนมมือ ฮื่อไซ่รินเหล่าลงไป ในสะดวกที่มีข้าวและส่วนต่าง ๆ ของไก่ พร้อมอธิษฐาน จนแล้วเสร็จ ฮื่อไซ่ จะรินเหล่าของตนเอง 1 แก้ว แล้วดื่ม จะรินให้เพื่อนบ้านอีก 2 คน ๆ ละ 1 แก้ว แล้วจากนั้นจะร่วมกันดื่มเหล่า และปรุงไก่ที่ต้มไว้ เมื่อดื่มเหล่าหมดแล้วทุกขวด จากนั้นจะร่วมกันกินข้าว(แต่ละครอบครัวเอามาจากบ้าน) จนข้าวและกับข้าวหมด “ฮื่อไซ่” จะ รินเหล่ากันแก้ว³⁵ที่เก็บไว้ พร้อมอธิษฐาน ประนมมือพร้อมกันอีกรอบ เป็นเสร็จพิธีในเบลาะ

ในทุกชั้นตอนก่อนเริ่มต้นทำกิจกรรมจะมีการตีฆ้อง ส่งสัญญาณให้ลูกบ้านได้รับรู้และเตรียมตัวมาร่วมตัวที่ประกอบพิธีกรรม และเมื่อเสร็จพิธีในเบลาะ จะตีฆ้องให้รับรู้ว่าเสร็จพิธีแล้ว อาจใช้เวลา ประมาณ 3-4 ชั่วโมง ช่วงบ่ายวันเดียวกันนั้น ชาวบ้านโดยเฉพาะผู้หญิงจะเตรียมข้าวต้มมัด (Mei tau) ข้าวปุก (Mei toj hpiv) หรืออาหารอื่นๆ เพื่อเตรียมประกอบพิธีมัดมือ (Kij cu) และต้อนรับแขกและเพื่อนบ้าน ในวันรุ่งขึ้น หลังจากลงจากอาคารสถานที่เบลาะแล้ว กลับมายังบ้านของ ฮื่อไซ่ เพื่อประกอบพิธี รินเหล่า และดื่มเหล่า ร้องเพลงธา (Hpa wa hta) เป็นหลังแรก จากนั้นไปวนต่อไปที่บ้านหลังที่ 2 และหลังที่ 3 ไปเรื่อยๆจนครบ หลังคาเรือนโดยให้แล้วเสร็จภายในคืนนั้น

นอกจากพิธีที่กล่าวมาแล้ว ในเบลาะที่พลิกฟื้นใหม่ของห้วยไต้ยังคงเคยใช้ประกอบพิธีงานศพ จากผู้ให้ข้อมูล หมู่บ้านห้วยไต้เคยประกอบพิธีงานศพในเบลาะไปแล้ว 2 ครั้ง ในกรณีที่เสียชีวิตจากที่อื่น แล้วญาติได้นำข้าวของเสื้อผ้าผู้เสียชีวิตมาประกอบพิธีงานศพที่เบลาะ รายที่ 1 ชื่อ นายพาเหล่เน ได้จมน้ำเสียชีวิตและรายที่ 2 นายวะพอ ถูกยิงแล้วได้ไปเสียชีวิตในโรงพยาบาล ทั้งสองรายนี้ได้มีการประกอบพิธีงานศพให้แก่ 1 คืนที่เบลาะ โดยมีการทำพิธีตามประเพณีทุกอย่าง เช่น มีการร้อง ธา เป็นต้น หลังจากนั้นไม่เคยมีการประกอบพิธีงานศพภายในเบลาะอีกเลย ถึงจะมีผู้เสียชีวิตในหมู่บ้านก็จะประกอบพิธีศพที่บ้านของตนเอง

³⁵ ฮื่อไซ่ หัวเหล่าคือ เหล่าแก้วแรกที่รินลงในถ้วย จะให้เจ้าที่ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ก่อน โดยการทำพิธีอธิษฐานรินให้เจ้าที่ ส่วน ฮื่อไซ่จะรินเหล่ากันแก้วซึ่งเป็นแก้วสุดท้ายก็จะทำพิธีอธิษฐานเหมือนกัน

รูปที่ 6.5 อาคารเบลาะบ้านห้วยไต้ง

รูปที่ 6.6 ชาวบ้านห้วยไต้งกำลังประกอบพิธีกรรมภายในเบลาะบ้านห้วยไต้ง

รูปที่ 6.7 ชาวบ้านห้วยไต้ง กำลังรับประทานอาหารภายหลังจากประกอบพิธีกรรมเสร็จ

การฟื้นฟูสภาพภายหลังจากมีการพลิกฟื้นเบลาะของชาวบ้านห้วยไต้ง ภายหลังจากที่ได้สร้างเบลาะแล้ว จากการให้สัมภาษณ์ นายต่วน และนาง รุ่งเรือง สันติ และคนอื่นได้ให้ข้อมูลเหมือนกันว่าชุมชนบ้านห้วยไต้งได้เปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น สังเกตเห็นได้ชัดเจน เช่น การทำมาหากิน การทำไร่นา ได้ผลผลิตมากขึ้น ชาวบ้านมีพอกิน และเหลือขาย ปัจจุบันหมู่บ้านห้วยไต้งเป็นหมู่บ้านที่มีเศรษฐกิจที่ดีหมู่บ้านหนึ่งในบริเวณนั้น ได้สร้างที่อยู่อาศัยที่มั่นคง ฐานะทางเศรษฐกิจดี เห็นได้จากคนในหมู่บ้านมีรถยนต์ใช้แทบทุกครัวเรือน ด้านสุขภาพของชุมชนมีสุขภาพที่แข็งแรง ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บที่เรื้อรังเช่นในอดีต อาจมีบ้างเล็กน้อยซึ่งเป็นเหตุการณ์ปกติตามฤดูกาล ด้านสังคม ชาวบ้านมีความสามัคคีกันมากขึ้น การลักเล็กขโมยน้อยก็หมดไปจากชุมชน สัตว์เลี้ยงไม่หายเหมือนเมื่อก่อน

นายบะจี้ ไชยหลวง อายุ 82 ปี เป็นผู้อาวุโสที่สุดในชุมชน ได้กล่าวไว้อย่างน่าสนใจว่า “การมีประเพณี และมีการปฏิบัติสืบทอด วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ รวมไปถึง คาถาอาคม สิ่งเหล่านี้ต้องอยู่ควบคู่กับชุมชน เป็นการช่วยเหลือเอื้อเฟื้อซึ่งกันและกัน คนมีการผสมผสานด้านความเชื่อและศาสนา ทำให้ความเชื่อและประเพณีวัฒนธรรมดั้งเดิมหายไป ทำให้คุณค่าแท้จริงของความดั้งเดิมมีน้อยลง จึงทำให้เกิดความความสับสนวุ่นวายขึ้นในชุมชน” นายบะจี้ ได้ให้ข้อมูลเพิ่มเติมอีกว่า บ้านห้วยไต้ัง ไม่มีการประกอบพิธี “การขอขมาฟ้าดิน” ในกรณีลูกบ้านมีปัญหาชู้สาว แต่บ้านห้วยไต้ังจะมี พิธีกรรมที่ เรียกว่า “เอาะชื้อด่า” (พิธีเลี้ยงให้เกิดความร่มเย็น) จะทำพิธีนี้ใน สองกรณี คือเมื่อเกิดการมีชู้สาวผิดประเวณีของคนในชุมชน และกรณีที่สองเมื่อมีเหตุคนตายโหงขึ้นในชุมชน โดยจะมีการหาหมูนาคพอบประมาณ ๗ และทำพิธีที่หน้าบ้านฮีไซ่ และประกอบอาหารกินร่วมกันทั้งชุมชน

ข้อเสนอ/ทิศทางการปฏิบัติการ เบลาะ ของบ้านห้วยไต้ังในอนาคต ชาวบ้านเห็นพ้องต้องกันว่า เมื่อเกิดเบลาะ ขึ้นมาแล้ว การรักษาสถานภาพของ เบลาะ จะต้องมีต่อไปเรื่อย ๆ อย่างไม่หยุด แต่การปรับปรุงอาคารสถานที่ อาจต้องมีขึ้นตามความเหมาะสมกับขนาดของชุมชนในระยะยาว การเพิ่มกิจกรรมหรือพิธีกรรมในเบลาะให้มากขึ้นนั้น ไม่ได้คิดเพิ่มเติมขึ้นนี้ เนื่องจากจะรักษากิจกรรมเท่าที่มีอยู่ไปก่อน การประกอบพิธีกรรมอื่น หรือกิจกรรมฟื้นฟูวัฒนธรรม จะใช้ในพื้นที่อื่น การมีวัดพุทธ ในชุมชน ก็ทำให้พิธีกรรมต่างๆตามประเพณีของชุมชนที่มีความสลับซับซ้อนหลายอย่าง ถูกปฏิบัติน้อยลง เช่น “พิธี เอาะบกะ” ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่ละเอียดซับซ้อนและเคร่งครัด เป็นต้น

ผู้ศึกษามีข้อสังเกตว่า กรณีเบลาะ เป็นเรื่องราวของสิ่งเหนือธรรมชาติ มีความศักดิ์สิทธิ์ ชาวบ้านเชื่อว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะคอยดูแลและรับรู้พฤติกรรมของคนทุกเวลา ทุกสถานที่ ดังนั้น ชาวบ้านจะให้ข้อมูลอย่างระมัดระวังกับผู้ศึกษา ซึ่งพวกเขากลัวว่าอาจมีผลกระทบต่อเขาได้ จะไม่พูดออกมาหากเป็นเรื่องที่ไม่ชัดเจนแน่นอน

ข้อห้ามเกี่ยวกับเบลาะที่บ้านห้วยไต้ัง ถือได้ว่าปฏิบัติตามธรรมเนียมปฏิบัติของเบลาะในที่อื่นๆ ที่กล่าวมาแล้ว เช่น ห้ามผู้หญิงขึ้นในขณะประกอบพิธีกรรมในเบลาะ อย่างไรก็ตาม นักวิจัยมีข้อสังเกตว่าการกลับมาฟื้นฟูทำพิธีกรรมในเบลาะที่บ้านห้วยไต้ัง เป็นผลจากการรับเอาข้อเสนอแนะจากเจ้าเข้าทรง ซึ่งเป็นคนพื้นราบ ดังนั้นข้อเสนอแนะจึงคล้ายกับการเลี้ยงผีเจ้าบ้านของคนเมือง มีการคงไว้ซึ่งพิธีกรรมหลัก 2 ครั้งต่อ 1 ปีที่ทำในเบลาะ และจำลองอาคารเบลาะใหม่ที่มาจากตัวอย่างหมู่บ้านอื่น แต่การฟื้นฟูกลับมาทำกิจกรรมในเบลาะมีไม่ครบเช่นในอดีต ขณะเดียวกันชุมชนบ้านห้วยไต้ังเป็นชุมชนเปิดติดถนนทางผ่านไปยัง

ชุมชนอื่น ๆ จึงมีการยกเลิกข้อห้ามไม่ให้แขกเข้าบ้านในวันประกอบพิธีกรรม เพื่อความสะดวกกับทุกฝ่าย ให้สอดคล้องกับบริบทของยุคสมัย นอกจากนี้ ในวันประกอบพิธีกรรมในเบลละมีการปรับบทบาท โดยมอบบทบาทหลักให้กับผู้ชายและผู้อาวุโสเป็นหลักเนื่องจากวันดังกล่าวลูกบ้านบางคนอาจจำเป็นต้องไปทำงาน ขณะที่ตามแบบดั้งเดิม ทุกคนต้องหยุดงานและร่วมพิธีกรรมในเบลละ อย่างไรก็ตามชาวบ้านพูดอย่างภาคภูมิใจว่าภายหลังจากได้พลิกฟื้นเบลละ และมีการประกอบพิธีกรรมในเบลละแล้ว ชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัด เช่น ชาวบ้านรักกัน สามัคคีกัน ในชุมชนไม่เกิดความวุ่นวายไม่แตกแยก การทำมาากินมีผลดีขึ้น ชาวพอกินกันทุกครอบครัว สุขภาพร่างกายแข็งแรง ไม่เหมือนในอดีตก่อนที่ไม่มีเบลละ ชาวบ้านที่ให้ข้อมูลแสดงถึงความภาคภูมิใจที่ชุมชนพวกเขายังคงรักษาเอกลักษณ์วัฒนธรรมของชาวปกากะญอที่สำคัญเช่นนี้ได้ ซึ่งมีเหลือไม่กี่ชุมชนในละแวกใกล้เคียง ส่วนพื้นที่สร้างเบลละที่ตามจารีตปฏิบัติ ต้องตั้งอยู่ทางทิศใต้ของหมู่บ้านนั้น เนื่องจากพื้นที่คับแคบไปและติดกับถนนที่สร้างขึ้นภายหลัง ทำให้ดูไม่เหมาะกับการเป็นพื้นที่สำคัญที่ใช้ประกอบพิธีกรรมสำคัญของชุมชน นอกจากนี้ การที่รื้อฟื้นเบลละได้ก็เนื่องจากบ้านห้วยไต้เป็นชุมชนขนาดเล็กการบริหารจัดการร่วมกันมีความทั่วถึงและง่ายกว่าชุมชนขนาดใหญ่ และมีตระกูลที่เคยเป็นเบลละไซ่ หรือ หัวหน้าเบลละ จึงสืบทอดเบลละได้ ในขณะที่หมู่บ้านที่ไม่มีคนที่มาจากตระกูลเบลละไซ่มาก่อนจะพลิกฟื้นเบลละไม่ได้เด็ดขาด

สำหรับสาเหตุที่ทำให้เบลละหายไปจากชุมชนกะเหรี่ยง จากการวิเคราะห์ของนายนู ปะปะ ผู้นำฮี้บ้านหินลาดใน ว่าตระกูลสาย “หลือปก่า” ไม่ “หลือเบลละ” และตระกูลสาย “หลือเบลละ” ไม่ “หลือปก่า” ไม่เช่นนั้นจะทับซ้อนกัน ทั้ง 2 อย่างนี้ เชื่อว่าสามารถปกป้องลูกหลานได้เป็นอย่างดี จริง ๆ แล้วจากการวิเคราะห์ สรุปร่วมกับผู้เฒ่าผู้แก่คนกะเหรี่ยงได้สันนิษฐานว่า ในอดีตนานมาแล้ว ชุมชนกะเหรี่ยงน่าจะมี เบลละ โดยถ้วนหน้ากัน แต่ด้วยสภาพแวดล้อม บริบทตามยุคสมัยที่อาจนำไปสู่เหตุการณ์ที่ไม่สามารถจะยังคงเบลละไว้ได้ อาจมาจากเหตุานาประการ เช่นสถานการณ์ภาวะสงคราม ถูกศัตรูรุกราน ต้องหนีเข้าป่า กลายเป็นชุมชนเล็กชุมชนน้อย หย่อมบ้านต่างๆ ทำให้ไม่สามารถตั้งเบลละได้ สายเลือดตระกูลเบลละก็กระจัดกระจายไปยากที่จะมาทำหน้าที่เบลละไซ่ต่อไป หรืออาจเป็นไปได้ที่ตระกูลผู้นำพิธีกรรม ไม่มีลูกผู้ชาย มีแต่ลูกผู้หญิง จึงหมดเชื้อสายในการสืบทอดทำให้ผู้อื่นไม่กล้าสืบทอดแทน เพราะการสืบทอดไซ่ไซ่ มาจากฝ่ายผู้ชาย และเป็นเชื้อสายตระกูล กรณีนี้จะอยู่แบบ “โอะ ลอ โถ่ จิ ลอ ซอ มี” แปลว่าอยู่อย่าง “ไก่ฟ้า ไก่ป่า” ซึ่งหมู่บ้านที่ไม่มีผู้นำทางวัฒนธรรมชุมชน(ฮี้ไซ่) จึงไม่มีทั้งการประกอบพิธีกรรม “ถ่อเบลละ” (ขึ้นเบลละ) และ พิธีกรรม “หลือก่อ” (เลี้ยงป่า) เพราะต้องอยู่อย่างหลบ ๆ ซ่อนนั่นเอง อีกสาเหตุหนึ่งเบลละหายไปจากชุมชนกะเหรี่ยงอาจมาจากความเคร่งครัด ละเอียดย่อน ซ้ำซ้อนของ

พิธีกรรม ต้องระมัดระวังมากที่จะผิดพลาดหากพลาดพลั้งก็จะเกิดผลกระทบที่รุนแรงและน่ากลัวของ “เบลาะ” ในยามมีข้าวยากมากแพง ทำแล้วมีอุปสรรคเกิดขึ้นก็ต้องเริ่มใหม่ สิ่งเหล่านี้อาจกลายเป็นสาเหตุหนึ่งของการหายไปของเบลาะ เพราะถ้าทำพิธีกรรมในเบลาะแล้วทำได้ไม่เต็มที่หรือผิดพลาดนำมาซึ่งความยุ่งยาก อุปสรรคต่าง ๆ มากมาย ไม่อย่างใดอย่างหนึ่งขึ้น ความไม่อยู่เย็นเป็นสุขของคนในชุมชน เช่น เกิดเรื่องเลวร้าย เช่น โรคภัยไข้เจ็บขึ้น เกิดเรื่องทะเลาะของคนในชุมชน หรือการทำมาหากินไม่ได้ผล จึงต้องมีการยกเลิกไปโดยค่อยเปลี่ยนเป็นการเลี้ยงผีเจ้าบ้าน (หลือก่อ) แทนการประกอบพิธีในเบลาะ ก็ไปประกอบพิธีในพื้นที่ได้ต้นไม้ใหญ่แทน เพื่อเป็นการลดกิจกรรมที่สลับซับซ้อนในเบลาะลง ซึ่งเป้าหมายและเจตนาเดียวกัน เพียงแต่รูปแบบที่แตกต่างกันไป อีกสาเหตุหนึ่งการที่มีศาสนาความเชื่ออื่น ๆ เข้ามา มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมและความเชื่อ จึงทำให้มีการปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย

5) เบลาะเชิงสัญลักษณ์และเบลาะจำลอง

ในปัจจุบันการสร้างเบลาะยังทำขึ้นในลักษณะชั่วคราว เป็นขั้นตอนหนึ่งในประเพณีงานแต่งงานแบบดั้งเดิม เบลาะนี้จะเรียกว่า ผ่าปู เป็นพื้นที่ปฏิบัติพิธีกรรมสำคัญต่างๆ ของงานแต่งงาน ถือได้ว่าผ่าปูเป็นพื้นที่ที่จำลองเชิงสัญลักษณ์ของพื้นที่เบลาะที่ได้หายไปจากชุมชน สันนิษฐานได้ว่าแต่เดิมเบลาะน่าจะมีในทุกชุมชนของกะเหรี่ยง และมีปรับมาใช้เป็นผ่าปูแทนในปัจจุบัน ลักษณะการใช้พื้นที่ผ่าปู คล้ายกับการใช้พื้นที่เบลาะ คือเป็นพื้นที่พิธีกรรมสำคัญของงานแต่งงานและต้อนรับแขกต่างบ้านที่เป็นเพื่อนฝ่ายชายที่มาในงานแต่งงาน ผ่าปูจะสร้างไว้ที่หน้าบ้านของฝ่ายหญิง แขกหรือที่มาในงานแต่งงานทุกคนต้องเข้าไปในผ่าปูก่อนเพื่อดื่มเหล้าร้อง ธา ได้ตอบกันในระหว่างแขกที่เป็นเพื่อนฝ่ายชายกับเจ้าบ้านที่เป็นฝ่ายหญิง ธาที่ร้องที่ขาดไม่ได้คือธาที่พูดถึงเบลาะแทบทั้งนั้น นับเป็นการจินตนาภาพว่าทุกคนที่กำลังนั่งอยู่ในผ่าปูและกำลังนั่งร้องธาในพื้นที่เบลาะที่โถงดังแต่ก่อน นับได้ว่า นี่คือการจำลองเบลาะเชิงสัญลักษณ์ที่เรียบง่ายและทุกคนปฏิบัติการต่อเนื่องได้ ถือได้ว่า เป็นรูปแบบหนึ่งของการปรับตัวอย่างมีพลวัตรของเบลาะเพื่อให้คงความเป็นเบลาะเชิงสัญลักษณ์ต่อไป

นอกจากนี้ ยังมีการสร้างเบลาะขึ้นมาใหม่ ในลักษณะการจำลองโครงสร้างของเบลาะเดิม แต่ไม่มีการปฏิบัติตามความเชื่อและพิธีกรรมแบบเดิม เพียงจำลองให้มีพื้นที่ทางสังคมของชุมชนในการพบปะกัน อีกทั้งใช้สำหรับการสืบทอดวัฒนธรรมรูปแบบต่างๆ แต่เป็นรูปแบบใหม่มากกว่าที่จะมาเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมและความเชื่อซึ่งจะขาดมิติทางจิตวิญญาณในด้านความศักดิ์สิทธิ์ไป เช่น ชุมชนบ้านทุ่งหลวง ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ มีการสร้างเบลาะจำลองแต่ไม่มีการประกอบพิธีกรรมใดๆ ส่วน

พิธีของฮโซก็ยังคงขับเคลื่อนตามแบบเดิมที่มีมาแต่ก่อน ทั้งนี้เป็นเพราะชุมชนยังยึดถือธรรมเนียมปฏิบัติเกี่ยวกับเบลาะ ที่ว่าคนที่ตั้งเบลาะได้ต้องมาจากเชื้อสายดั้งเดิมที่สืบมาทางสายเลือดเป็นหัวหน้าเบลาะมาก่อนและถ่ายทอดต่อๆมาเท่านั้น บุคคลทั่วไปที่ไม่สืบทอดเลือดเนื้อเชื้อไขจะริเริ่มตั้งเบลาะขึ้นมาตามอำเภอใจไม่ได้เด็ดขาด แม้คนเหล่านั้นเป็นฮโซที่ทำพิธีกรรมเส่ง่อทิ (ศาลเจ้าบ้าน) เช่น บ้านหินลาดโน เป็นต้น

ในอดีตการถ่ายทอดองค์ความรู้ในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมมีรูปแบบที่ไม่เป็นทางการ ผ่านการเข้าร่วมปฏิบัติโดยตรงและสืบวัฒนธรรมดั้งเดิมเช่น นิทาน “ธา”หรือลำน่า และพิธีกรรมเป็นต้น การเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมของคนรุ่นใหม่ ทำให้ชุมชนมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการถ่ายทอดองค์ความรู้แบบเดิมและพัฒนาารูปแบบใหม่ ๆ เพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงและให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น ในบทนี้เป็นการบรรยายถึงรูปแบบการถ่ายทอดแบบดั้งเดิมและแบบใหม่จากประสบการณ์ของชุมชนบ้านหินลาดโนและมอวาดี นอกจากนี้ยังเป็นการบรรยายถึงสถานการณ์การดำรงอยู่ของ“เบลาะ”ซึ่งเป็นพื้นที่ที่สำคัญที่ใช้ในการถ่ายทอดองค์ความรู้และวัฒนธรรมในอดีต

6.3 รูปแบบการถ่ายทอดองค์ความรู้ผ่านปฏิบัติการในวิถีชีวิตประจำวัน

แม้ว่า “เบลาะ”ในฐานะกลไกการสืบทอดวัฒนธรรมจะไม่มีแล้วในหลายหมู่บ้าน กระบวนการเรียนรู้และสืบทอดที่เป็นปฏิบัติการในวิถีชีวิตประจำวันยังดำรงอยู่ในด้านต่างๆ เช่น ในการทำไร่หมุนเวียนและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติถือเป็นกระบวนการการเรียนรู้อย่างไม่เป็นทางการ จากคนที่คนรุ่นหลังเข้าร่วมในกิจกรรมโดยตรงอย่างต่อเนื่องเป็นเวลายาวนาน ทำให้ได้รับความรู้และทักษะอย่างค่อยเป็นค่อยไป สอดคล้องกับธรรมชาติของการเรียนรู้ของมนุษย์ รายละเอียดในเรื่องรูปแบบการถ่ายทอดเรียนรู้รวมถึงการปรับเปลี่ยน ดังต่อไปนี้

1) การเรียนรู้โดยอาศัยการสังเกตและปฏิบัติการในกิจกรรมประจำวัน

พ่อหลวงปรีชา ศิริ อายุราว 53 ปี ผู้นำหมู่บ้านหินลาดโน เป็นผู้หนึ่งที่ได้เล่าประสบการณ์การสืบทอดเรียนรู้ให้ลูกหลานฟัง โดยบอกว่าท่านเองได้รับการสืบทอดเรียนรู้ด้วยวิธีการที่เป็นกระบวนการตามธรรมชาติในชีวิตประจำวันโดยผ่านรอบปีการผลิตและรอบวงจรชีวิตยามเด็กจนเป็นผู้ใหญ่ เพราะท่านเกิดในยุคที่ชุมชนยังเป็นอิสระจากภายนอกยังไม่มียระบบการจัดการศึกษาอบรมแบบสมัยใหม่ ท่านเล่าว่า “ที่จำได้ผมเริ่มเรียนรู้จากพ่อแม่ตั้งแต่พิธีมัดมือปีใหม่(Nif sau hkof) หนึ่งซอไซหรือปีใหม่ตามประเพณี เสร็จจากปีใหม่วันรุ่งขึ้นพ่อแม่และพวกผู้ใหญ่จะไปหาที่ถางไร่ เขาจะออกปากชวนเราก่อนว่า ลูกวันนี้ไปกับพ่อไป

หาที่ถางไร่กัน ก็คงจะตั้งใจชวนเราไปเพื่อเราจะได้รู้ โดยการไปดูไปเห็นตัวอย่างสิ่งที่เขาทำนั่นแหละ นี่คือความตั้งใจและเป้าหมายของเขา แต่พ่อจะไม่บอกว่า ไปกับพ่อเพื่อไปเรียนรู้ไปศึกษาว่า หาที่ถางไร่เขาทำกันอย่างไร เราก็ไปกับพวกเขาโดยที่ไม่รู้ตัวและเริ่มรู้ว่าไปหาที่ถางไร่เขาไปกันที่ไหนและทำกันอย่างไร เช่นเราก็เฝ้าดูเขาทำพิธีเสี่ยงทายหรือพิธีการทำนายทายทัก

พิธีกรรมแรกที่ทำได้ดีและจำไปจนถึงทุกวันนี้ คือพิธีลงถางไร่ (hpaiv lauz quv) โดยพวกผู้ใหญ่จะตัดเอาท่อนไม้อันหนึ่งยาวหนึ่งวากระทุ้งดิน ขณะกระทุ้งดินจะอธิษฐานด้วยว่า 'ข้าจะถางไร่ที่นี่ ที่ๆซึ่งเป็นไร่ชาก หากข้าวดี ข้าวงาม ข้าวออกลูกดก ให้ไม้ไผ่ยาวขึ้นด้วยเถิด' จบอธิษฐานแล้วเขาก็จะวัดความยาวท่อนไม้อีกครั้ง ทำเช่นนี้ 3 ครั้ง หากไม้ยาวขึ้นก็จะถือว่าดี จะเลือกที่ถางไร่และลงถางไร่ที่นั่น แต่ถ้าเท่าเดิมหรือสั้นลงถือว่าไม่ดี ก็จะไม่เลือกถางไร่ในไร่เหล่าผืนนั้นในปีนั้น"

พ่อหลวงปรีชากล่าวต่อว่า "นอกจากนี้ยังมีวิธีเสี่ยงทายอีกวิธีหนึ่ง คือการเสี่ยงทายด้วยกระดูกไก่ หากกระดูกไก่ขึ้น (hsau qi htau) ถือว่าดีมาก ทำงานเบา จะเลือกที่ถางไร่นี้ หากกระดูกไก่ตั้งชัน (hsau qi qau) ถือว่าดีน้อยกว่า ทำงานหนักกว่า แต่พ่อที่จะเลือกได้ ถ้าหากไม่มีทางเลือกอื่น แต่ถ้ากระดูกไก่ลง (hsau qi lauz) และกระดูกไก่หลายรู (hsau qi pgij) ถือว่าไม่ดีเลย จะไม่เลือกที่ถางไร่ที่นั่น หากผีนั้นทำก็จะเกิดอุบัติเหตุแก่สมาชิกในครอบครัว ในกรณีท่อนไม้ไม่ยาวขึ้น เราก็จะเลือกที่ไร่ชากแห่งใหม่อายุราว 5-7 ปีเป็นต้นแทน"

"จากนั้นก็ไล่เจ้าที่ออกไปที่อื่น พวกเขาอธิษฐานว่า ข้าจะทำไร่ที่นี่ ข้าจะทำสวนที่นี่ หากว่าเจ้าผืนดิน เจ้าผืนน้ำอยู่ที่นี่ ตาข้ามองไม่เห็นเจ้า ขอเจ้าจงออกไปที่อื่นก่อนเถิด' สิ่งที่ยุใหญ่ทำให้เราเห็นและจำได้ และภายหลังเมื่อโตขึ้นมาเราทำงานได้แล้ว พ่อแม่ก็ให้โอกาสเราทำบ้าง ครั้งแรกเราก็ทำผิด ๆ ถูก โดยเฉพาะอย่างยิ่งคำอธิษฐาน เราจำกันไม่ได้ แรก ๆ พ่อก็จะอธิษฐานแทนเรา ภายหลังเราก็ทำเอง หลายปีเข้าเราก็ทำเองได้ แม้รายละเอียด เนื้อหา ความสั้นความยาวจะไม่เหมือนกันทั้งหมด แต่ก็ได้หลักใหญ่ใจความสำคัญ จำได้ว่าตอนนั้นตนเองอายุประมาณ 20 ปี"

การเรียนรู้ของพ่อหลวงปรีชา ศิริ เรียนรู้ผ่านปฏิบัติการในชีวิตประจำวันโดยการติดตามพ่อแม่หรือผู้ใหญ่ ซึ่งต้องอาศัยการเรียนรู้ผ่านการมองเห็น การสังเกต สัมผัสและปฏิบัติการ ผ่านการลองถูกลองผิด โดยมีผู้ใหญ่คอยแนะนำตักเตือนเคียงข้างจนกว่าจะทำด้วยตนเองได้อย่างถูกต้องแล้วผู้ใหญ่จึงปล่อยให้ทำต่อไปด้วยตนเอง

เวลาเลือกพื้นที่ถางไร่ ก่อนเสี่ยงทายว่าจะเลือกที่ถางไร่สถานที่ใดหัวหน้างานประจำครอบครัวก็จะพิจารณาและสังเกตภูมิศาสตร์ ภูมิเนวศของสถานที่นั้นว่า ดินเป็นอย่างไร อากาศเป็นอย่างไร ต้นไม้เป็นอย่างไร มีต้นไม้อะไร ลักษณะเช่นนี้จะปลูกข้าวขึ้นดีหรือเปล่า จากนั้นจะทำพิธีเสี่ยงทายเลือกที่ถางไร่ ภายหลัง ซึ่งแสดงให้เห็นว่าชาวบ้านก็มีโลกทัศน์แห่งความเป็นเหตุเป็นผลอยู่ไม่น้อย แต่คนภายนอกมักจะมองพวกเขาว่ามีความเชื่อแบบงมงาย ไม่มีเหตุผล การสืบทอดนี้ใช้ทั้งความรู้ความเชี่ยวชาญในภูมิประเทศ หรือความรู้ทางภูมิศาสตร์ที่เป็นปฏิบัติการกันมา ซึ่งแท้ที่จริงเป็นหลักการเหตุผลที่เป็นวิทยาศาสตร์นั่นเอง แต่อย่างไรก็ตามก็ต้องทำความเข้าใจกับการทำพิธีกรรมเพื่อตอกย้ำความมั่นใจซึ่งเป็นมิติทางจิตวิญญาณที่เป็น การขอคำยืนยันจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์อีกทีหนึ่ง

ชัยประเสริฐ โปะคะ ได้กล่าวเสริมในเรื่องนี้ว่า “เราใช้ทั้งสองระบบควบคู่กัน แต่อันดับแรกเราจะดูทางภูมิศาสตร์ก่อน เมื่อเราเห็นว่าน่าจะดีแล้ว เราก็ทำพิธีเสี่ยงทาย ซึ่งส่วนใหญ่ก็ได้ผลที่สอดคล้องกัน แต่บางครั้งเราดูทางภูมิศาสตร์ดี แต่การเสี่ยงทายกลับปรากฏว่าไม่ดี ท่อนไม้เท่าเดิม หรือสั้นลง หรือดูทางภูมิศาสตร์แล้วไม่ดี แต่การเสี่ยงทายกลับปรากฏว่าดี ท่อนไม้ยาวขึ้น อย่างนี้ก็เคยมี ถ้าอย่างนี้แล้วเราก็ถือเอาผลการเสี่ยงทายเป็นหลัก เพราะแม้บางแห่งเราเห็นว่าทางภูมิศาสตร์ไม่น่าจะดี แต่ผลการเสี่ยงทายกลับออกมาว่าดี เราก็เชื่อถือผลของการเสี่ยงทายนั้น”

นอกจากนี้ระหว่างการปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ พิธีกรรม จะต้องฝึกการปฏิบัติอย่างมีสมาธิ เคารพ สำรวม และสงบเงียบ ผู้ใหญ่บอกว่าไม่เช่นนั้นแล้วพิธีกรรมจะไม่ศักดิ์สิทธิ์ ไม่สามารถบรรลุนเป้าหมายของการประกอบพิธีกรรมได้ ฉะนั้นในระหว่างกระทำพิธีกรรมถือเป็น “ข้อห้าม” ไม่ให้พ่อ แม่ ผู้ใหญ่ที่อยู่ในฐานะผู้ให้การสืบทอดสอนหรือบรรยายด้วยคำพูด และห้ามลูกหลานถามคำถามในขณะที่มีพิธีกรรม เนื่องจากเป็นมิติของพื้นที่ความศักดิ์สิทธิ์ เน้นให้ผู้รับการสืบทอดรู้สึกว่าจะอยู่ต่อหน้าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ต้องมีสัมมาคารวะ เกรงกลัว สำรวมเพื่อนำไปสู่การซึมซับอย่างมีสติ อย่างมีศรัทธา

พ่อหลวงปรีชา ศิริ ได้กล่าวย้ำต่อเรื่องนี้ว่า “พวกผู้ใหญ่ใช้ว่าจะสอนเรา จะไม่บอกเราว่าให้ทำอย่างนั้นอย่างนั้น จะไม่บอกเราว่าให้มาดู เขาทำกันอย่างไร ๆ เราเองจะสังเกตและจดจำสิ่งที่พ่อแม่ของเราทำ ที่หลังเราก็ทำตามเขา เลียนแบบเขา หลายครั้งเข้า นานวันเข้าเราก็ทำเป็น หมายความว่าเราจะสอนเราด้วยการกระทำ ให้เราสังเกต ใส่ใจ และจดจำเอาเอง แต่เขาจะไม่สอนเราด้วยปากสักคำ ตรงกันข้ามขณะทำพิธีเขาจะถือเป็นข้อห้ามด้วยซ้ำว่าสอนกันไม่ได้ โดยบอกเราว่า ถามไม่ได้ เป็นช่วงพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ ห้ามพูด ห้ามคุย หากถามขณะทำพิธีเดี๋ยวคนอื่นจะมาไต่ถาม แผลงวันชาวจะมาไต่ถาม ซึ่งหมายถึงสิ่งชั่ว

ร้าย ปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้น เชื่อโรค แมลงที่จะมาทำลายข้าวและพืชผักในไร่จะไม่ดี ข้าวจะมีผลผลิตที่ไม่ดี”

นอกจากนี้ยังมีอีกประสบการณ์หนึ่งของการเรียนรู้โดยปฏิบัติการ คุณลุงทาเนอ จอแตะ๊ะ อายุ 76 ปี ผู้อาวุโสประจำหมู่บ้านหินลาดในได้กล่าวในเรื่องเดียวกันนี้ว่า “สมัยเด็ก ๆ เวลาถางไร่ เราไปกับผู้ใหญ่ เราเห็นพวกเขาถางไร่จากท้ายไร่ขึ้นไปยังหัวไร่ เพื่อให้ไม้โคนลงง่ายและทับกันสนิท เมื่อทับกันสนิท เวลาเผาไร่ไฟจะลุกไหม้ดีกว่า ใหญ่กว่า มีแรงส่งเปลวไฟสู่ใจกลางไร่ได้ดีกว่า เมื่อไร่ไหม้ดี จะได้ปุ๋ยจากเถ่าถ่านมาก ข้าวและพืชผักก็จะดีไปด้วย ความรู้นี้ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพชนหลายชั่วอายุคนแล้ว จนสรุปได้ว่าเป็นครรลองของการถางไร่ ไม่มีใครรอกที่ถางไร่จากหัวก่อน ความรู้เหล่านี้ไม่มีการสอนหรือสืบทอดกันด้วยคำพูดจากปาก แต่จะสอนกันด้วยการปฏิบัติการในชีวิต” จะเห็นว่าการสะสมระบบภูมิปัญญาจากปฏิบัติการจริงในเรื่องเทคนิควิธีการถางไร่ ถางไร่อย่างไรจะมีผลต่อการล้มลงของต้นไม้ที่พาดกันไปอย่างราบเรียบและเป็นกระบวน เพื่อถางต่อการเผาที่สามารถไหม้ได้ง่ายและไหม้ได้ดี ซึ่งจะมีผลดีต่อดินที่จะปลูกพืชที่สามารถสร้างความสมบูรณ์ให้กับปุ๋ยในดินต่อไป

คุณลุงทาเนอ จอแตะ๊ะ ได้พูดเสริมอีกว่า “การจักสาน หากใครจะเรียนรู้ก็สังเกตด้วยตนเอง คนเฒ่าคนแก่บอกว่า ‘ไม่ต้องถามว่าทำอย่างไร หากถามจะเรียนไม่สำเร็จ’ เป็นเพราะว่าเมื่อใช้การสังเกตด้วยตนเอง เราจะใส่ใจ มุ่งมั่น และตั้งใจ หากแค่ถามเฉย ๆ ก็จะได้ผลไม่เท่ากับการสนใจสังเกตและฝึกทำเลย นอกจากนี้ยังมีอีกตัวอย่างหนึ่ง คือ การไปเก็บยา หากเราจะถามว่าต้นไหนเป็นต้นยา ไม่มีใครถามกัน ผู้เฒ่าผู้แก่จะไม่บอกเรา แต่คนที่ต้องการสอนเรา เขาก็จะเดินนำหน้า เมื่อถึงต้นยาก็จะเด็ดใบมาหนึ่งใบ แล้วเดินทางต่อไปอีกระยะหนึ่ง เจออีกต้นหนึ่งจะเด็ดใบมาอีกหนึ่งใบแล้วเดินทางต่อ เมื่อเจอต้นที่สามก็จะขุดเอาต้นนั้นมา คนที่เรียนรู้จะเดินตามหลังและสังเกต โดยที่ไม่ให้มีการซักถามและคนที่สอนก็จะไม่สอนว่ายาชนิดนี้ ใบเป็นอย่างนี้ ต้นเป็นอย่างนี้ รากเป็นอย่างนี้ เปลือกเป็นอย่างนี้ ถ้าสอนกันอย่างนี้เขาบอกว่า จะไม่เป็นยา เขาถือเป็นเรื่องห้ามสำคัญเลยทีเดียว”

การสอนโดยไม่ใช้คำพูดเป็นกระบวนการทำยาผู้เรียนในการสร้างนิสัยฝึกฝนตนเองให้เกิดสมาธิ การสำรวจ ความอดทนที่จะต้องใส่ใจต่อการเฝ้าดู สังเกตการณ์ การจดจำ ทุกๆเรื่อง ทุกขั้นตอน ที่เป็นทั้งองค์ความรู้และปฏิบัติการเพื่อนำไปสู่การนำไปใช้ในการปฏิบัติการจริงในชีวิตเพราะการเรียนรู้ลักษณะนี้เป็น การเรียนรู้ในโลกของทั้งรูปธรรมและนามธรรม มิใช่เป็นการเรียนรู้อย่างใดอย่างหนึ่งเพียงเท่านั้น เช่น ปฏิบัติการในการทำพิธีกรรม การเรียนรู้ตัวยาสมุนไพร ขณะที่เรียนรู้จากปฏิบัติการจริงแล้ว ยังเรียนรู้ความหมาย คุณค่าซึ่งเป็นเรื่องของศรัทธา ความสัมพันธ์ทางจิตวิญญาณไปพร้อมๆกัน จึงต้องสร้างมิติ

ความพร้อมของจิตใจ ความมีสมาธิ ความใส่ใจ ความสนใจ การมีส่วนร่วม ความเคารพยำเกรง และ ความมีศรัทธา ทั้งหลายเหล่านี้ล้วนก่อให้เกิดบรรยากาศของการเรียนรู้ที่กลายเป็นพื้นที่ของความศักดิ์สิทธิ์ ความเลื่อมใสศรัทธา

ดั่งที่ พาทีทาเนอ จอแตะ ได้กล่าวผ่านบท ภา ของปกากะญอที่ว่าไว้ว่า
Pgaz miz le plez pgaz miz qoo, Pgaz pgaj le plez pgaz pgaj qoo,
Maz muj maz waiz baf av hsoov, Maz waiz maz wai baf av hsoov,
Bu kwij lauz av hkof mej qoo, Siv pgaj ne moo le blauf pooz.

แปลว่า

ผู้เฒ่าแต่ตั้งแต่เดิมล้วนพร้อมเพียงกัน ผู้แก่แต่ตั้งแต่เดิมล้วนสามัคคีกัน

ในยามทำอะไรทำกันอย่างเป็นขั้นเป็นตอนอย่างมีระบบ ในยามทำมาหากินทำกันอย่างมีภูมิเกณฑ์

ในยามเมล็ดข้าวสุกนึ่งมรวงลงมา กลิ่นข้าวหอมมากเหลือโชยกลิ่นหอมออกมาทั่วศาลาธรรมหมู่บ้าน

อย่างไรก็ดี ปัจจุบันวิธีการสอนด้วยคำพูด การอธิบาย หรือการบอกเล่าเริ่มมีความจำเป็นและมีบทบาทมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับกลุ่มคนรุ่นใหม่ เนื่องด้วยอิทธิพลของกระแสสังคมที่อยู่ในยุควิทยาศาสตร์ ยุคแห่งความเป็นเหตุเป็นผล รวมถึงอิทธิพลของวิธีการเรียนรู้ในระบบการศึกษาในโรงเรียน ซึ่งจะเน้นวิธีการบอกเล่าเป็นหลัก ทำให้คนรุ่นใหม่คุ้นเคยกับวิธีการดังกล่าว นอกจากนี้ การสั่งสอนยังเปลี่ยนวิธีเป็นแบบตรงไปตรงมาไม่อ้อมค้อม ดังตัวอย่างจากพ่อหลวงปรีชา ศิริ ที่ได้กระทำกับลูก ๆ จากประสบการณ์จริงว่า “ไม่ได้จำกัดผู้ที่จะเรียนรู้จากเรา มีทั้งผู้ใหญ่ ผู้ชาย เวลาอยู่กับลูก ๆ ผมจะทำตัวเป็นเพื่อนกับเขา ล้อเล่นกับเขาบ้าง เขาล้อเล่นกับเราบ้าง แต่เวลาเดียวกันก็ถือโอกาสสอนเขาด้วย โดยเฉพาะสอนว่าต้องเชื่อฟังผู้ใหญ่ แม้พวกท่านอ่านหนังสือไม่ออก อย่าไปดุด่า อย่ามองข้ามท่าน เพราะท่านก็เลี้ยงตัวเองและลูกหลานได้ ไม่อดตาย ก็น่าคิด แสดงว่าพวกท่านก็มีความรู้ หากผู้ใหญ่ห้ามทำอะไร ๆ ก็จงเชื่อฟัง อย่าถามย้อนว่าทำไม มันไม่ดี ผู้ใหญ่ก็จะมีประสบการณ์มาแล้วจึงห้ามเรา ไม่เช่นนั้นพวกท่านคงไม่มาบอกกับเราอย่างนี้หรอก เรื่องการทำไร่ ทำนาแต่ละขั้นตอนนี้สอนเขา ก็บอกเขาว่าไปกับพ่อแม่ トラบไตที่ยังอยู่ในวัฒนธรรมประเพณี พวกเจ้านี้ไม่พ้นหรอก พิธีกรรมต่าง ๆ ในไร่ในนา ตั้งแต่ลงถางไร่ เรื่อยไปทุกขั้นตอน จำเป็นต้องเรียนรู้และปฏิบัติ ถ้าไม่เรียนรู้ใครจะมาทำแทน พ่อแม่นับวันก็แก่ลง ตายไปแล้วพวกเจ้าก็ต้องทำกันเอง เด็กสมัยนี้ก็ต้องบอกกล่าวกับเขาบ้าง ถึงจะสามารถเรียนรู้และปฏิบัติได้ เพราะเขาเคยกับวิธีการเรียนการสอนในโรงเรียน ไม่เหมือนสมัยเรา พ่อแม่มักจะไม่บอก แต่เราก็สังเกตและจดจำเอาเอง”

2) การสืบทอดองค์ความรู้ผ่านการเข้าร่วมปฏิบัติในพิธีกรรม

ชาวปกากะญอมีปฏิบัติการทางพิธีกรรมมากมายตั้งแต่เกิดจนตาย พิธีกรรมของชุมชนทั้งในเรื่องสุขภาพ เรื่องดิน น้ำ ป่า ลม ไฟ และระบบนิเวศน์ทั้งระบบ ยกตัวอย่างพิธีกรรมในการทำไร่หมุนเวียนในรอบปี ซึ่งเริ่มจากพิธีกรรมในการเลือกที่ถางไร่ซึ่งมีพิธีกรรมเสี่ยงทายหาที่ถางไร่(ดังที่บรรยายเอาไว้แล้วข้างบน) ก่อนการถางไร่มีพิธีกรรมลงถางไร่ (Hpaiv lauz quv) และพิธีเรียกขวัญหัวหน้างานประจำครอบครัว (Kij wav cu) (duf auf taj div sauv nov qai, deif bu,nyaf lij)hpai av hpaiv lauz quv tuz hpaiv quv wiz (baf doof doof) การเผาไร่มีพิธีกรรมเรียกลม (Kauv k' li) และพิธีลงหมายไร่ (Maz nauf quv) การปักไร่หว่านข้าวมีพิธีกรรมลงปักไร่ (Hsaiv lauz mga hkauf) การถางหญ้ามีพิธีกรรมตัดคอหญ้า (Klauv nauf hkauf) รวตั้นเดือนสิงหาคมมีพิธีเลี้ยงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้กับไร่ (Bgau quv) จากนั้นก็มีพิธีมัดมือทั้งชุมชนกลางปีการผลิต (Kij cu La hkoov pooz) ก่อนเกี่ยวข้าวราวหนึ่งสัปดาห์มีประเพณีกินข้าวเมา (Auf hswai) เป็นช่วงเล่นิทานให้เด็กๆ และพิธีกรรมกินหัวข้าว (Auf bu hkof) ช่วงฤดูเก็บเกี่ยวข้าวมีพิธีกรรมเรียกขวัญหัวหน้างาน (Kij neij bu hkli bu saf) การนวดข้าวมีพิธีกรรมมัดมือเรียกขวัญลงตีข้าว (Saiv hpauv lauj pooz) และพิธีกรรมตากเมล็ดข้าวลง (Saiv lauz bu saf) ตีข้าวเสร็จก่อนแบกข้าวกลับบ้านมีพิธีกรรมปัดรังควาญฉางข้าว (Saiv hpauv) พิธีเรียกนกขวัญข้าวสู่สวรรค์(Kauv htauf htof) หลังจากแบกข้าวกลับบ้านหมดแล้ว หมดหน้าไร่แล้วจะมีพิธีกรรมอันเชิญสรรพสิ่งกลับเข้ามาอยู่ในไร่เป็นพิธีขอขอบคุณสิ่งศักดิ์สิทธิ์และสรรพสิ่ง และสุดท้ายพิธีรินเหล้ากันลานตีข้าว (Bu hsaiv hkli) เป็นพิธีขอขอบคุณกันและกันที่ช่วยเหลือเกื้อกูลกันของคนในสังคมชุมชนในช่วงเวลาของการทำงานการผลิตกันมาตลอดทั้งปี พิธีนี้ถือได้ว่าเป็นพิธีส่งท้ายของกระบวนการผลิตในรอบปี

พิธีกรรมที่กล่าวมาเหล่านี้ล้วนมีคนรุ่นลูกรุ่นหลานมาเป็นผู้ช่วยเตรียมและร่วมทำพิธีกรรมเหล่านั้นอย่างใกล้ชิด เช่น **พิธีกรรมมัดมือเรียกขวัญหัวหน้างาน** (Kij wav cu wai hkof) ที่ทำในระดับครอบครัว พ่อแม่จะเลือกลูกที่อยู่ในวัยทำงานอาจเป็นลูกชายหรือลูกสาวก็ได้ ซึ่งมีความพร้อมทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ มีศักยภาพเพียงพอที่จะเรียนรู้องค์ความรู้ต่าง ๆ และสามารถถ่ายทอดสู่รุ่นลูกหลานต่อไปได้ อีกทั้งต้องเป็นคนที่ทำมาหากินเก่ง (maz taj htauf) โดยวัดจากผลผลิตของไร่หมุนเวียนทั้งที่เป็นข้าวและพืชผักต่าง ๆ หัวหน้างานจะมีบทบาทสำคัญมากในการทำงานในไร่หมุนเวียน ก่อนทำงานทุกขั้นตอน เขาจะเป็นผู้ลงมือทำงานก่อน ตั้งแต่ถางไร่จนถึงเกี่ยวข้าว แต่ละครบครัวจะให้ความสำคัญกับหัวหน้างานคนนี้มาก เพราะเขาจะเป็นผู้กำหนดความอยู่รอดของครอบครัว อีกทั้งเป็นผู้กำและรักษาองค์ความรู้ไว้ และจะสืบทอดให้กับคนรุ่นต่อไป หัวหน้างานแต่ละปีสามารถหมุนเวียนเปลี่ยนแปลงได้ซึ่งมาจากคนภายในครอบครัว

นั้นๆอาจเรียงลำดับจากที่ผู้น้องหรือคละกันตามความเด่นในการทำงาน เพื่อจะได้ผลผลิตที่เพียงพอต่อการ
บริโภคในครอบครัว

เพื่อการสืบทอดที่มีความหมายและมีความสำคัญมากยิ่งขึ้น ผู้สืบทอดต้องผ่านพิธีกรรมเพื่อคน
และสิ่งศักดิ์สิทธิ์รับรู้ ฉะนั้นก่อนลงถางไร่ ซึ่งเป็นขั้นตอนแรกของกระบวนการทำไร่หมุนเวียน แต่ละ
ครอบครัวจะทำพิธีมัดมือเรียกขวัญให้กับหัวหน้างานเสียก่อน พ่อหลวงปรีชา ศิริ เล่าว่า “ก่อนลงมือทำไร่
พ่อแม่ก็จะทำพิธีมัดมือสู่ขวัญให้หัวหน้างานก่อน (kij wav cu) จากนั้นหัวหน้างานก็จะเป็นผู้เริ่มลงทำงาน
ก่อนทุกขั้นตอน เขาจะนำไก่มาตัวหนึ่ง เชือดคอก เทเลือดลงในใบตอง เอาดอกใบหนึ่งกวาดอุ้งมือลงใน
ใบตอง พร้อมกับอธิษฐานขอให้สิ่งไม่ดีทั้งหลายในตัวผู้ลงถางไร่ออกไปให้หมด ลงไปอยู่ในใบตอง จบคำ
อธิษฐานพิธีแล้วก็จะเอาดอกอีกใบหนึ่งกวาดอุ้งมือขึ้นเข้าหาตัวหัวหน้างาน พร้อมกับอธิษฐานให้สิ่งดี ๆ มา
อยู่ในตัวเขา เสร็จพิธีแล้วก็จะเอาใบตองไปทิ้ง จากนั้นก็จะเอาไก่มาทำอาหาร แล้วร่วมกินข้าวด้วยกันทั้ง
ครอบครัว ในระหว่างทำพิธีหากเพื่อนบ้าน หรือแขกต่างหมู่บ้านมาที่บ้าน ก็จะขอให้แขกผู้นั้นอยู่ร่วมกิน
ข้าวด้วย หากไม่อยู่จนกว่าจะได้กินข้าวถือว่าไม่ดี ถือเป็นเรื่องต้องห้าม เจ้าของบ้านถือว่าแขกผู้นั้นเป็นผู้
เอาคุณความดีมาให้ (แต่ก็เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นไม่บ่อยมากนัก เพราะคนที่มาเยี่ยมไม่รู้ว่าเขาทำพิธี ถ้าเขารู้
เขาก็จะไม่มา ไม่เช่นนั้นก็จะถูกมองได้ว่าอยากไปกินข้าวกับเขา) อย่างไรก็ตามหัวหน้างานก็อาจจะ
เปลี่ยนแปลงได้ โดยจะดูที่ผลของการทำไร่ปีที่ผ่านมา หากไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลงไปในทางที่เลวลง ได้ข้าว
ดี พืชผักในไร่เจริญงอกงามดีทุกอย่าง ก็จะไม่เปลี่ยน แต่ถ้าหากว่าได้ข้าวไม่ดี พืชผักต่าง ๆ งอกงาม
ประปราย ผลผลิตได้น้อยหลายปีเข้า ก็จะไม่เปลี่ยนบุคคลใหม่แทน” ถือได้ว่าเป็นรูปแบบการแต่งตั้งเพื่อก่อ
เกิดการสืบทอดและทดลองการเป็นหลักในงานขณะที่พ่อแม่ยังคงคอยประคับประคองอย่างใกล้ชิดก่อนที่จะพวก
เขาหรือเธอจะออกเรือนแต่งงานและต้องรับผิดชอบกระบวนการผลิตด้วยตนเองแต่เพียงลำพังต่อไป

การฝึกฝนคนหนุ่มสาวยังเห็นได้จากพิธีกรรมที่เรียกว่า “โถ่ ลอ ซี้-แฝลลอซี้” หรือ “พิธีปักไร่แรก-
หวานไร่แรก” เจ้าของไร่จะเลือกหนุ่มสาวคู่หนึ่ง และต้องเป็นหนุ่มสาวที่พ่อแม่ยังมีชีวิตอยู่เป็นผู้ทำพิธีลง
ถางไร่

“เมื่อมาถึงไร่พร้อมกันทุกคนแล้ว ได้เวลาปักไร่แล้ว เราที่เป็นเจ้าของไร่ก็จะขอคนหนุ่มคนสาวสอง
คน ชายคนหนึ่ง หญิงคนหนึ่งเป็นผู้ลงปักไร่และหวานข้าวแรกให้เรา ต้องเป็นคนหนุ่มสาวเท่านั้น เพราะ
เชื่อว่าคนหนุ่มสาวลงปักไร่หวานข้าวจะดีที่สุด ทำให้ผลผลิตไร่อุดมสมบูรณ์ และหนุ่มสาวคู่นี้ต้องเป็นผู้ที่
“pgaz le av of koov” หรือ ‘คนญาติครบ’ คือคนที่ทั้งพ่อแม่ที่ยังมีชีวิตอยู่ทั้งสองและมีพี่น้องหญิงชาย
อย่างไรก็ตามพวกเขาที่มากันหลายคนมักจะเกี่ยงกัน เพราะกลัวทำพิธีไม่เป็น กลัวอธิษฐานไม่เป็น อาย

เพื่อน ๆ พวกหนุ่ม ๆ สาว ๆ นี้จะเขินจะอายกัน แต่หากเขาทำไม่เป็นจริง ๆ ผู้ใหญ่ก็ช่วยเหลือ เพราะต้องการฝึกเขา เมื่อเขาฝึกเขาก็เป็นภายหลัง การเตรียมที่ลงปักไร่พวกเขาก็พอทำได้ แต่ที่พวกเขาลำบากใจมากคือการอธิษฐาน แต่อย่างไรเสียพวกเขาต้องทำ คำอธิษฐานก็มีอยู่ว่า “ข้าวเอ๋ย ข้าปักเจ้าลงไป ข้าปลูกเจ้าลงไปในที่ที่หวานข้าวแรก เป็นวันของเจ้ามาถึงเอง เป็นเดือนของเจ้ามาถึงเอง เป็นความพอใจของเจ้าเอง เป็นความภูมิใจของเจ้าเอง ข้าปักเจ้าลงไป ข้าปลูกเจ้าลงไปในวันนี้ ทำตัวเจ้าให้ดี ทำตัวเจ้าให้งาม ทำใจเจ้าให้ดี ทำใจเจ้าให้กว้าง ทำตัวเจ้าให้ทิพย์ ทำตัวเจ้าให้อัจฉริยะ เรียกน้ำฝนลงมา เรียกน้ำค้างลงมา ให้ฝนดีให้น้ำค้างตก ให้ฝนตกตามฤดูกาล ให้ฝนแล้งตามฤดูกาล หากเสียงดังกร้อ (ฟ้าร้อง) จงกลบหัวให้มิด หากเสียงดังท่า (ฝนตก) จงแตกยอดให้เขียวขจีเถิด” เป็นเสียงจากคุณปู่ทาเนอ ผู้อาวุโสคนหนึ่งของหมู่บ้านที่อธิษฐานแทนคนหนุ่มคนสาวที่ถูกเลือกให้เป็นผู้ลงปลูกไร่แรก

การมอบหมายและชุบบทบาทหนุ่มสาวให้เด่นในวันแลกเปลี่ยนแรงงานในวันปลูกไร่ถือเป็นการเน้นการเป็นผู้สืบทอดที่ต้องเล่นบทผู้นำการทำงานในช่วงปลูกข้าว ถือเป็นเกียรติและความภาคภูมิใจกับหนุ่มสาวที่ถูกเลือกมาเป็นผู้นำทีมทำงานหนุ่มสาว โดยหนุ่มสาวต้องช่วยกันทำงานเต็มที่ให้ได้งานมากที่สุดเพื่องานจะได้เสร็จทัน การถูกมอบหมายบทบาทนี้ควบคู่กับความรับผิดชอบที่ถูกมอบให้คือถ้างานวันเดียวไม่เสร็จ หนุ่มสาวคู่ที่ถูกเลือกต้องกลับมาทำจนกว่างานปลูกไร่ผืนนั้นจะแล้วเสร็จ นอกจากนี้ยังเป็นกระบวนการเชิงบังคับให้หนุ่มสาวทุกคนต้องฝึกท่องบทอธิษฐานเวลาลงมือปลูกไร่แรกให้ได้ทุกคนเพราะจะไม่รู้ตัวว่าวันไหนจะถูกเลือกให้เป็นผู้ปลูกไร่แรก

นอกจากนี้ ในการแลกเปลี่ยนแรงงาน ก็ถือเป็นโอกาสอย่างหนึ่งที่คนหนุ่มสาวจะได้เรียนรู้จากผู้ใหญ่ การแลกเปลี่ยนแรงงานยังคงทำอยู่ในระบบไร่หมุนเวียน ดังที่ หน่อโต๊ะ หญิงสาวรุ่นปัจจุบันวัยแค่ 16 ปี ได้เล่าว่า “ทุกวันนี้กลุ่มหนุ่มสาวของเรายังใช้วิธีการลงแขกแลกเปลี่ยนแรงงานกันอยู่ วันหนึ่ง ๆ ที่เราไปลงแขกกันมีจำนวนราว ๆ 30 คน ขั้นตอนการทำไร่หมุนเวียนที่เราลงแขกกันจะเป็นฤดูเตรียมพื้นที่ เช่น ช่วงฟันไร่ เผาไร่ ล้อมรั้ว รั้วไร่ ปักไร่-หวานข้าว จากนั้นก็เป็นช่วงดูแลรักษาไร่ เช่น การลงแขกแลกเปลี่ยนแรงงานในฤดูดายหญ้า และจากนั้นก็แลกเปลี่ยนแรงงานอีกครั้งในช่วงฤดูเก็บเกี่ยวข้าว การทำงานแต่ละขั้นตอนนี้ พวกเราหนุ่มสาวก็ได้เรียนรู้จากพ่อแม่ และผู้ใหญ่ที่เราช่วยทำงานกับเขาด้วย บางอย่างที่เรายังไม่เป็น เรายังไม่เข้าใจก็ถามท่าน ท่านก็บอกเรา ช่วยเราทำ แก่ไขให้เรา ทำตัวอย่างให้ เราก็พยายามทำตามท่าน นาน ๆ เข้าเราก็ทำเองได้”

เวลาที่กลุ่มหนุ่มสาวทำงานด้วยกันนี้ เป็นบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้ กลุ่มหนุ่มสาวมักมีความอยากไปทำงานในไร่ทุกวัน เพราะที่นั่นเป็นสถานที่ ๆ จะพบกับเพื่อน ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่รักและชอบ

พอกัน โอกาสพบกันเช่นนี้ย่อมเป็นที่พึงปรารถนาอย่างยิ่ง เพราะได้มีเวลาอยู่ด้วยกัน เกี่ยวพาราสีกัน หยอกล้อกัน ผ่านการขบธาโต้ตอบกันและกัน เป็นบรรยากาศของการเรียนรู้และแลกเปลี่ยน ธา ซึ่งกันและกัน คุณชายประเสริฐ โปะคะได้เล่าประสบการณ์ของตนเองว่า “เวลาเราไปทำงานไร เวลาพักผ่อนเราจะนั่งบนท่อนซุงและขั้วธา (ธาชนิดนี้จึงเรียกว่า “ธาบนท่อนไม้ / hta seif hpoo hkof) เราชั่ง เพื่อนคนนี้ร้อง เพื่อนคนนั้นก็ร้อง เราจะเฝ้าฟังกันและกัน หลายคนก็รู้ธาหลายบทแตกต่างกัน เรามาแลกเปลี่ยนกัน ทั้งเวลาฝันไร เวลาฝันไร เวลาตายหญ้า และเวลาเกี่ยวข้าว ตัวอย่างของ ธา เช่น ‘หนทางที่เราเคยเดินไปด้วยกัน บัดนี้ข้าเดินไปโดยลำพัง น้ำตาของข้าจึงเอ่อนองทั่วใบหน้า’ (Klai le y’laiz qux dev hpau, laiz keiz t’gaz maix hti lauz.) ‘บทท่อนไม้ท่อนนี้เจ้าเคยนั่งและกินแตงกวายามหน้าเกี่ยวข้าว ขอเจ้าระลึกถึงความหลังของเจ้าเถิด’ (Seif hpoo hkof le n’auf di, mof baf keiz n’lauj lekhi.)” เป็นต้น

การเรียนรู้ผ่านพิธีกรรม ยังเป็นพื้นที่การเรียนรู้ทางสังคม เพราะผู้เข้าร่วมพิธีส่วนใหญ่จะเป็นครอบครัวและญาติสนิทของครอบครัวโดยเฉพาะที่ขาดไม่ได้คือลูกหลานที่เป็นเด็กๆ เป็นบรรยากาศของการกระชับความสัมพันธ์ในครอบครัว และเครือญาติที่เต็มไปด้วยความรักความผูกพันจากการอยู่พร้อมหน้าพร้อมตากัน และกินอาหารที่เอร็ดอร่อยด้วยกัน ร่วมพิธีกรรมกันขอสิ่งศักดิ์สิทธิ์ด้วยกัน

3) การเรียนรู้และสืบทอดองค์ความรู้จาก “ผู้ชำนาญการ” (Moj hsov, suv hkof maz hta)

ความรู้ ความสามารถ พรสวรรค์ของแต่ละคนมักจะมี ความแตกต่างกันไป มากบ้าง น้อยบ้าง ผู้ที่มีความสามารถในการรับรู้ เรียนรู้ จดจำ และปฏิบัติองค์ความรู้จากบรรพชนได้อย่างดีเยี่ยม ในสังคมปกา เกอะญอบุคคลผู้นั้นจะได้รับการขนานนามว่า “ผู้ชำนาญ” (Moj hsov) ชาวบ้านในหมู่บ้านหินลาดในก็มีผู้คนดังกล่าวเช่นเดียวกัน และพวกเขาก็รู้จักนำลักษณะพิเศษของบุคคลเหล่านี้เป็นเครื่องมือสำหรับการสืบทอดถ่ายทอดองค์ความรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

พ่อหลวงปรีชา ศิริ ได้เล่าประสบการณ์ของตนเองว่า “พ่อแม่อีกจะบอกเราว่า หากไปทำงาน ไปลงแขกที่ไรของใคร ให้ตามคนที่ทำงานเป็น ทำงานเก่ง รอบคอบ ทำงานอย่างละเอียดถี่ถ้วน เกี่ยวข้าว รวงข้าวไม่ตก เห็นข้าวตกค้างก็จะเด็ดมัดรวมกับเพื่อน มัดฟ่อนข้าวแน่น ไม่หลุดลุ่ย ให้ดูแบบอย่างจากเขา เขาเกี่ยวข้าวอย่างไร มัดฟ่อนข้าวอย่างไร วางฟ่อนข้าวอย่างไร เพราะพวกนี้จัดเป็นผู้ชำนาญ (Moj hsov)” ในขณะเดียวกันชายประเสริฐ โปะคะได้เล่าว่า “อย่างผมสมัยเป็นเด็ก ๆ พ่ออีกจะบอกผมว่า ‘เวลาไปเกี่ยวข้าวอย่าอยู่รวมกันเฉพาะแต่เด็ก ๆ ให้อยู่ระหว่างผู้ใหญ่ ต้องดูว่าผู้ใหญ่เขาทำกันอย่างไร ก็ให้ทำตามเขา’ ผมก็ทำตามที่พ่อบอก นานเข้าผมก็ทำเป็นเหมือนผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่เองก็จะช่วยดูแลเรา สอนเราให้ทำอย่างนั้น

อย่างนี้ หากเราทำไม่ถูก ไม่เป็น พวกท่านก็จะคอยแก้ไขให้เรา นอกจากนี้แล้วพวกท่านจะช่วยดูแลเรา เรื่องความปลอดภัยด้วย เพราะในไร่อาจจะมีงู ตะขาบที่จะทำอันตรายต่อเราได้”

การสืบทอดผ่านผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญ ถือเป็นเทคนิควิธีการเรียนรู้ให้เกิดความเชี่ยวชาญเชิงทักษะโดยเลียนแบบปฏิบัติการที่ดีและเด่นของบุคคลในชุมชน นอกจากนี้เมื่อความละเอียดลออแล้วยังเป็นการเรียนรู้ อนุสัยความขยันขันแข็งโดยปริยายเพราะเบื้องหลังความเชี่ยวชาญ คือการมีจิตใจที่มั่นคงจดจ่อ ละเอียดลออและมีวินัยในการทำงานในชีวิตประจำวัน อีกทั้งมีจิตใจที่เข้มแข็งอดทนและความขยันขันแข็ง แฝงอยู่ข้างหลัง การเรียนรู้แบบนี้คือการเรียนผ่านต้นแบบที่ดีนั่นเอง

6.4 การสืบทอดองค์ความรู้ผ่านการเล่า/ร้องด้วยปากเปล่า

1) การสืบทอดองค์ความรู้ไร่หมุนเวียน ผ่านทาง “ธา”(hta)³⁶ หรือ “บทลำนำ”

จากการศึกษาข้อมูลของหมู่บ้านหินลาดใน พบว่า “ธา” ถูกใช้เป็นวิธีการสืบทอดองค์ความรู้ใน กระบวนการไร่หมุนเวียนทุกขั้นตอน ดังที่พ่อหลวงปรีชา ศิริ ได้เล่าประสบการณ์ของตนเองตอนเป็นเด็ก และได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้วยวิธีนี้จากพ่อแม่และผู้ใหญ่ในหมู่บ้านว่า “เวลาที่เราตามพ่อแม่หรือ ผู้ใหญ่ไปในไร่ พวกเขามักจะอารมณ์ดี เพราะได้เห็นความอุดมสมบูรณ์ของไร่ของตนเอง ขณะเดินเข้าไป ในไร่เมื่อเห็นต้นไม้ที่ปลูก (Seif klauz) ท่านก็จะกล่าวว่า ‘หากเวลาใดเจ้าคิดถึงข้า ก็จงมองต้นไม้ที่ถูกริด กิ่งนี้เกิด เพราะต้นไม้ที่ถูกริดกิ่งนี้เองที่ข้าฝากรอยฝีมือเอาไว้’(N'mei yuj yaz kwaj seif klauz, seif klauz cau culauj of htau) ขณะที่เดินไป ๆ เห็นนกเขาที่หากินอยู่ในไร่บินออกไป ก็จะกล่าวธาว่า ‘หากเวลาใด เจ้าคิดถึงข้า ก็จงไปที่ไร่เกิด ที่นั่นมีนกเขาซึ่งเป็นขวัญของข้านั่นเอง’ (N'mei yuj yaz laiz soo quv, cau av k'laz le htof lwij bu.) เวลาเก็บผักชี ผักกาด ผักห่อวอ (ตระกูลกะเพรา) ก็จะกล่าวธาอีกว่า ‘หากเวลาใดที่ เจ้าคิดถึงข้า ก็จงมองดูใบห่อวอที่ออกเหลืองแล้วเกิด นั่นเป็นเพราะข้าเคยเก็บมาก่อน’ (N'mei yuj yaz kwaj hauf wau, kwaj le hauf wau av laf bau)

³⁶ ธา คือความรู้ท้องถิ่น (Local knowledge) ที่อยู่ในรูปของมุขปาฐะที่อยู่ในวิถีชีวิตของคน เพราะความรู้กับชีวิตจะต้องสัมพันธ์เชื่อมโยงตลอดเวลา ฉะนั้น “ธา” ได้ทำหน้าที่สื่อสาร ถอดความ พรรณนา ออกมาทั้งคำพูดและเสียงร้อง ถึงวิถีชีวิต จากทุก ๆ มิติ โดยผ่านการบอกเล่าด้วยปากเปล่า “เพลง (ธา)” จัดอยู่ในประเภทวรรณกรรมบอกเล่า (Oral Literature) ที่ สูง ฉะนั้น “ธา” เทียบได้กับโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอนชั้นสูง ที่ประกอบไปด้วยองค์ความรู้ที่มีเนื้อหาสาระที่สะท้อนวิถีคิด มุมมอง ความรู้สึกที่มีความลึกซึ้ง มีรูปแบบวรรณกรรมที่สวยงาม และมีความไพเราะเพราะพริ้ง (สุรียา 1996:53)

ยังมีบทกวีเกี่ยวกับไร่เหล่าหรือไร่พื้ดัวที่ว่า ‘แม่ไปไร่เหล่าแต่ไม่ห่อข้าวไปด้วย ทายดูซิว่าแม่จะกลับมาเมื่อไร?’ (Moj laiz hsgif pooz t'bof meiz, hpav kwaj moj hsiv yix k'keiz.) แสดงว่าในไร่เหล่ายังมีอาหารอยู่มาก แม่ไม่ห่อข้าวไปด้วยก็สามารถอาศัยอาหารเหล่านั้นประทังความหิวแทนข้าวได้ จึงเป็นการยากยิ่งนักที่จะเดาว่าคนที่ไปไร่เหล่าที่ไม่ห่อข้าวไปด้วยจะกลับมาเมื่อไร ‘กลับมาไร่เหล่าเห็นดอกหงอนไก่เต็มไปหมด ช่างซึ่งเหมือนกับกลับมาเห็นหน้าคนที่เราแสนจะรัก’ (Laiz hsgif pooz hpau gauz laf qei, kwaj n'maix sav of neij keiz.) ‘ไปไร่เหล่าเห็นดอกห่อวอ ไม่เจอเธอฉันนั่งร้องไห้อย่างทุกซัระทม’ (Laiz le hsgif pooz hauf wau hpau, nauf baf naz p'hauf hseif nauz.)

แสดงถึงความรักความผูกพันระหว่างคนกับธรรมชาติต่าง ๆ ในไร่ และความสัมพันธ์กันระหว่างคนด้วยกัน เป็นความสัมพันธ์ที่หล่อหลอมให้คนรักไร่ ไร่เหล่าที่พื้ดัว รักอาหารต่าง ๆ ที่อยู่ในไร่ รักป่า รักธรรมชาติแวดล้อม ซึ่งจะทำให้คนมีการรักษาสิ่งเหล่านั้นให้คงอยู่อย่างยั่งยืน

‘แม่นางเอ๋ย หากไปยังไร่เหล่าอย่าร้องไห้เลย ด้วยเหตุว่าต่อไม้ในไร่จะแตกกิ่งใหม่อีก’ (Laiz le hsgif pooz hauf t'geiz, seif si seif dauv caj htauf keiz.)

‘สองแสงลงมาเกิดดาวจากฟ้า สองให้เห็นใบยอดอ่อนของไม้และดอกหงอนไก่ในไร่เหล่าด้วย’ (Pauz lauz kwei kwei hsaf le moo, seif kwaiv coj hpau gauz hsgif pooz.)

บทกวีทั้งสองบทบ่งบอกถึงสภาพที่ธรรมชาติต่าง ๆ ได้ฟื้นคืนสภาพสู่ความอุดมสมบูรณ์ใหม่ รอคอยการกลับมาใช้ประโยชน์ใหม่อีกครั้ง การถางไร่พื้ดัวนั้นอย่าไปเข้าใจว่าเป็นการทำลาย การมองด้วยความเสียอกเสียใจถึงกับน้ำตาไหลนอง เป็นการป่วยการเปล่า ๆ เพราะนี่คือความจำเป็นที่ต้องมีการใช้และสร้างชีวิตใหม่ ต้องมีการเปลี่ยนแปลงเลื่อนไหลอยู่เช่นนี้ ซึ่งบัดนี้ก็เป็นจริง ด้วยว่าต่อไม้โตไม่กลับมาแตกหน่อแตกกอใหม่ทั่วผืนไร่ แม้แต่ดวงดาวบนท้องฟ้ายังคงล้าเป็นพยานให้ว่าการใช้ทรัพยากรธรรมชาติด้วยรูปแบบนี้ทำให้เกิดการเกิดใหม่ ทำให้เกิดความมั่นคงและความยั่งยืนจริง ยังมีอีกมากมายที่ท่านเอ๋ยออกไป ท่านได้ยินนกเขาขันก็จะกล่าวธา ได้ยินนกโพระดกร้องก็จะกล่าวธา เห็นอะไรก็จะกล่าวธาหมดหลายครั้งเชื่อว่าท่านจะกล่าวเท่านั้น แต่ท่านก็จะร้องทำนองด้วย เราเด็ก ๆ ที่ตามหลังเขาก็จะจดจำธาที่ท่านกล่าวและร้องเหล่านั้น สะสมไปเรื่อย ๆ นาน ๆ ไปเราก็จะจำไว้ได้มากทีเดียว

ธา หรือบทลำน้าของคนปลาเกะญอมีบทบาทบันทึกกิจกรรมสำคัญต่างๆในรอบปีรอบชีวิตของคนปลาเกะญอ โอกาสใช้ ธา จะมีตลอดเวลาในยามทำงาน ทำพิธีกรรม งานมงคลขึ้นปีใหม่ แต่งงานและแต่งงานศพ ธา ก็ถูกนำมาใช้ ถือเป็นรูปแบบการสืบทอดที่บรรจุภูมิความรู้ คุณค่า ค่านิยม ความเป็นกวี

รวมอยู่ในธา สิ่งนี้ท้าทายคนรุ่นใหม่ที่ยังอ่อนด้อย ธา หันมาเรียนรู้และพื้นที่เรียนรู้ที่ดีที่สุดก็คือในกระบวนการทำไร่หมุนเวียน

ในปัจจุบัน ชุมชนพยายามใช้ “ธา” ให้เป็นประโยชน์ในการแก้ปัญหาต่างๆ ในชีวิตประจำวันมากขึ้น โดยการถอดความหมายให้คนรุ่นใหม่เข้าถึงมากยิ่งขึ้น แม้จะทำได้ไม่ถนัดนักเพราะ “ธาหนึ่งบทมีความหมายเจ็ดอย่าง” (*Hta t'hpief av hkau of nwi miz*) อย่างไรก็ตาม บ้านหินลาดในเริ่มมีการถอดความหมายของธาอย่างเป็นทางการในบริบทสังคมปัจจุบันบ้างแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริบทที่ชุมชนได้รับความกดดันจากนโยบายของรัฐและสังคมภายนอกเรื่องสิทธิในที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัย ได้มีการหยิบยกธามาถอดความหมายเพื่อปลูกจิตสำนึกชาวบ้าน ในขณะที่เดียวกันเพื่อเป็นการสร้างความเข้าใจแก่สังคมภายนอกในภาพลักษณ์ที่แท้จริงของตนเอง ซึ่งโดยมากจะใช้โอกาสในการประชุมชาวบ้าน และเวทีระหว่างชาวบ้านและสังคมภายนอกที่มีส่วนเกี่ยวข้อง วิธีการดังกล่าวนี้สามารถกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้และสืบทอดได้ค่อนข้างดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับกลุ่มคนเก่า เพราะพวกเขายังมีฐานความรู้ด้านธาค่อนข้างแน่น

ชัยประเสริฐ โปะคะ ได้แบ่งปันประสบการณ์ในการถอดความหมายของธาบางบท เพื่อการตอกย้ำชาวบ้านให้เกิดความเชื่อมั่นในวิถีชีวิตของตนเอง และช่วยกันพัฒนาหมู่บ้านตามแนวทางของตนเองว่า “ธาที่ใช้มากที่สุดในปัจจุบัน คือธาที่เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การจัดการไร่หมุนเวียน เราพูดกันในหมู่บ้านเพื่อให้เรามีความภาคภูมิใจในตนเอง ยึดมั่นในวิถีชีวิตของเราเอง รัก เป็นห่วงเป็นใย รักษา ป่า น้ำ ดิน ไร่ ไร่เหล่า และป้องกันไฟให้ดี เพื่อทรัพยากรธรรมชาติจะอยู่กับเรานานแสนนาน หมู่บ้านของเราจะอยู่รอดปลอดภัยไปชั่วลูกหลาน หากเราทำเช่นนี้ได้เราก็ไม่อดข้าวตาย ฉะนั้นเราจะใช้ธาบทที่ว่า ‘แผ่นดินของผู้อื่นอย่างไปยกย่อง บ้านเมืองของผู้อื่นอย่างไปสรรเสริญ แผ่นดินของผู้อื่นที่เจริญแล้วนั้นเข้าต้องซื้อเอา บ้านเมืองของผู้อื่นที่เจริญแล้วนั้นเขาต้องซื้อเอา จงรักษาและฟื้นฟูหมู่บ้านของเราเองเถิด แล้วเราจะมีเสื้อผ้าสวมใส่และมีข้าวกินตลอดไป’ (*P'trez of pgaz hti t'geiz, p'trez of pgaz kauj t'geiz, pgaz hti geiz pgaz hti baf pgeiz, pgaz kauj geiz pgaz kauj baf pgeiz, k'tauz htauf keiz p'kauj Soolei, auf baf meiz sauv baf dev hsei.*) ธาบทนี้เราใช้ทั้งในเวทีปกากะญอด้วยกัน และเวทีข้างนอกเอกชน และนักวิชาการเข้าร่วมด้วย” ในขณะที่พ่อลุงทาเนอ จอเต๊ะ ได้ถอดความหมายของธา เพื่อให้ชาวบ้านมาร่วมกันคิดหาหนทางในการแก้ปัญหา โดยเฉพาะในบริบทสังคมปัจจุบันที่มีปัญหามากมายและสลับซับซ้อนมากกว่าในอดีต เปรียบดังบนภูเขาสูงที่รกไปด้วยดงหญ้าและขวากหนาม ยากยิ่งนักในการที่จะแสวงหาทางเพื่อขึ้นสู่ยอดภูเขาได้ หากว่าต่างคนต่างไป ไม่ช่วยกันหา ไม่ช่วยกันถาง ไม่ปรึกษากัน ไม่

พูดคุยกัน ไม่ถามคนที่มีประสบการณ์ที่เคยขึ้นไปก่อน ก็จะหลงทางเอาง่าย ๆ และจะไปไม่ถึงยอดภูเขา ตามที่ต้องการ และที่ร้ายไปกว่านั้นเมื่อหาหนทางออกไม่เจอแล้ว สิ่งที่ย่อยคอยอยู่ข้างหน้ามีอยู่อย่างเดียว เท่านั้นคือความตาย ชาติที่ใช่ คือ “บนภูเขาใหญ่รกไปด้วยดงหญ้าและขวากหนาม บนภูเขาสูงรกไปด้วย ดงหญ้าและขวากหนาม แม้นผู้เฒ่าผู้แก่จะขึ้นไปก็จะถามหาหนทาง แม้นผู้อาวุโสจะขึ้นไปก็จะถามหา หนทาง มีเพียงเจ้ากระต่ายน้อยผู้ทะนงตนผู้เดียวที่ไม่ถามไถ่ทางจากผู้ใดเลย สุดท้ายขึ้นไปเองก็หลงทางไปเอง” (Sausif hkof dauv htauf le hsgai, Pgauz gauz hkof dauv htauf le hsgai, pgaz miz laiz paz miz cav klai, pgaz pgaj laiz pgaz pgaj cav klai, taj t'cav klai meij p'dai, laiz daf wai hav hplauv daf wai.)

2) การสืบทอดองค์ความรู้ผ่านเรื่องเล่า “นิทาน”

นิทานเป็นอีกวรรณกรรมหนึ่งที่เป็นวิธีการสืบทอดองค์ความรู้ควบคู่ไปกับธา เป็นวิธีการที่ส่วนใหญ่ จะใช้กับเด็กเล็กๆ เพราะพวกเขาจะชอบฟังนิทานเป็นชีวิตจิตใจ เนื้อหาของนิทานส่วนใหญ่จะเน้นสาระ การปลูกฝังอุดมการณ์ในการทำไร่หมุนเวียน อุดมการณ์แห่งการผลิตเพื่อการพึ่งตนเอง ความพหิมีพอกิน การพึ่งพากันระหว่างคนกับธรรมชาติ การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การเห็นอกเห็นใจและช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาส ในสังคม เช่น แม่มา้ย กำพร้าว เป็นต้น อย่างไรก็ตามก็มีเนื้อหาที่เกี่ยวกับสาระบันเทิงปะปนอยู่ด้วยเช่นกัน เพื่อสร้างบรรยากาศให้กับผู้ฟัง การเล่านิทานจะเล่าได้ทุกโอกาส แต่โดยปรกติแล้วจะเล่าตอนค่ำ ๆ หลัง อาหารเย็นก่อนนอน ผู้ที่มีบทบาทในการเล่านิทานและทรงอิทธิพลต่อเด็กมากที่สุดคือ ปู่ ย่า ตา ยาย รองลงมาเป็นพ่อแม่ อย่างไรก็ตามมีช่วงเวลาพิเศษที่มีการเล่านิทานเป็นกิจลักษณะ คือช่วงเวลา “เอาะ แหว/ชอย” หรือ “กินข้าวเฒ่า” กล่าวคือก่อนฤดูเกี่ยวข้าวจะมาถึงราวหนึ่งสัปดาห์ ปกาเกอญอจะไปเกี่ยว ข้าวเหนียว ที่เพิ่งออกรวงใหม่มาทำเป็นข้าวเฒ่า แล้วกินด้วยกันทั้งครอบครัว ทั้งเครือญาติตอนค่ำ ๆ ก่อน เข้านอน ระหว่างกินข้าวเฒ่าจะมีประเพณีปฏิบัติกันว่าปู่ ย่า ตา ยาย พ่อ แม่ หรือผู้ที่รู้นิทานต้องเล่านิทาน ให้ผู้มาร่วมกินข้าวเฒ่าฟัง โดยถือว่าการกระทำเช่นนี้จะดีต่อผลผลิตของไร่ที่จะทำการเก็บเกี่ยวในไม่ช้า แต่ ถ้าหากไม่ทำก็จะทำให้ผลผลิตของไร่ได้ไม่ดี

พ่อหลวงปรีชา ศิริ ได้เล่าประสบการณ์ในการเล่านิทานให้ลูกหลานของตนเองว่า “ลูก ๆ ของผม เมื่อเข้าที่นอนก็จะขอให้เล่านิทานเป็นประจำ ผมก็เล่าให้เขาฟังบ่อย ๆ เรื่องที่เล่าให้ฟังอย่างเช่น นิทานเล่า ว่ามีชายหนุ่มกำพร้าวผู้หนึ่งจะถางไร่ เจ้าเมืองไม่อนุญาต เขาเลยหาทางออกโดยแบกดินวางบนก้อนหิน ใหญ่ แล้วทำไร่ที่นั่น ฝ้าดูแลเป็นอย่างดี แต่แล้วคืนหนึ่งมีช้างตัวหนึ่งมากินข้าวของเขาหมด ด้วยความ

โมโหจึงตามรอยข้างไป แต่ก็ไม่ทัน อย่างไรก็ตามเขาก็พบงาช้างข้างข้างหนึ่งตกระหว่างทาง หนุมกำพำรำแบก งาช้างกลับบ้าน ระหว่างพักกลางทางเขานอนลงและหนุมนางข้างนั้น ครั้งเมื่อตื่นก็เห็นข้าวปลาอาหารอยู่ รอบตัว เพราะแม่นางงาช้าง (Nauj k'hsau mai) ออกมาจากงาช้างจัดให้เขา เขาไม่รู้ว่า เป็นฝีมือใครจึงไป หาหมอดู หมอดูแนะนำว่าให้ทำเป็นออกไปทำงาน แล้วย้อนกลับมาดู เมื่อเขาทำตามคำแนะนำจึงรู้ว่าผู้ที่ เตรียมอาหารคือแม่นางงาช้าง ที่สุดหนุมกำพำรำก็ได้แม่นางงาช้างเป็นคู่ครอง และทั้งสองก็ได้มีความ เจริญรุ่งเรืองในชีวิตจนกลายเป็นเจ้าเมืองที่ยิ่งใหญ่คนหนึ่ง เป็นเจ้าเมืองที่ปกครองบ้านเมืองด้วยความ เป็นธรรม ดูแลไพร่ฟ้าประชาชนอย่างทั่วถึง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการช่วยเหลือคนยากคนจน แม่่ม่าย กำพำรำ“

พอลูกหลานได้เล่านิทานในเรื่องเดียวกันนี้ แต่มีรายละเอียดปลีกย่อยที่แตกต่างกัน คือเรื่อง “โถ่ ปี ข่า” หรือ “นกขวัญข้าว” เรื่องมีอยู่ว่ามีกำพำรำผู้หนึ่ง เมื่อได้เวลาถางไร่เจ้าเมืองไม่อนุญาตให้ถางไร่แม้แต่ที่ เดียว นางฟ้าที่อยู่บนสวรรค์สงสารเขา จึงแปลงร่างเป็นนกบินลงไปหากำพำรำ แล้วแปลงร่างเป็นยาย แม่่ม่ายอีกทีหนึ่ง ทำทีไปอยู่ใต้พุ่มไม้พงหนามที่ลุ่มขวางทาง กำพำรำไปพบก็สงสารและช่วยออกมา และ รับมาอยู่กับเขา ยายแม่่ม่ายแนะนำให้กำพำรำถางไร่บนหินลาด โดยขุดดินมาถม ตัดกิ่งไม้ไปไม้มาวางแล้วเผา แล้วหวนข้าวลงไป ข้าวเจริญเติบโตดีวันดีคืน ยายแม่่ม่ายก็บอกวิธีการทำไร่ให้หนุมกำพำรำทุกขั้นตอน ครั้ง เมื่อได้เวลาเก็บเกี่ยวข้าว ยายแม่่ม่ายเข้าไปอยู่ในยุ้งข้าวและให้กำพำรำเทข้าวลงไป ขณะเทข้าวลงไปในยุ้ง ยาย แม่่ม่ายสลัดร่างของตัวเองออกมาเป็นข้าวเปลือก ทำให้กำพำรำได้ข้าวมากมาย พอสำหรับตัวเขา และเหลือ แบ่งให้กับเพื่อนบ้านด้วย จากนั้นยายแม่่ม่ายแปลงร่างกลับเป็นนกจะบินกลับสวรรค์ แต่ด้วยความอาลัย อารมณ์กำพำรำได้เอ่ยชื่อยายแม่่ม่ายก่อนจะดับสลายตา ทำให้ยายตกลงมาเสียชีวิต กำพำรำนำศพยาย แม่่ม่ายในร่างนกนั้นเก็บรักษาไว้บนชั้นเตาไฟอย่างดี และเมื่อได้เวลาเกี่ยวข้าวดีข้าวของทุก ๆ ปี กำพำรำก็ จะทำพิธีระลึกถึงยายแม่่ม่าย ที่เรียกว่ากันว่า “เก๊าะ ถ่อ เก โถ่ ปี ข่า” หรือ “พิธีเรียกนกขวัญข้าวสู่สวรรค์” เมื่อชาวเมืองเห็นว่ากำพำรำทำพิธีเรียกนกขวัญข้าวสู่สวรรค์แล้วได้ข้าวมากมายเช่นนั้น ทั้ง ๆ ที่ถางไร่บน ก้อนหินเพียงนิดเดียว พวกเขา ก็เลยเอาอย่างกำพำรำ และถือเป็นประเพณีปฏิบัติตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

นอกจากนี้ยังมีนิทานอีกมากมายที่เกี่ยวกับไร่หมุนเวียนเช่น นิทานเรื่อง โถ่ปีข่า (นกขวัญข้าว) กอ แกละ (พญาสิงห์) หน่อส้อซริ จอเสห์ล่าบอ (นิยายรักของสองหนุ่มสาวกับการทำไร่หมุนเวียน) จอเกอะซอ โฟ (ลูกน้อยจากข้าง) หน่อเดะกั่วหน่อตาไฮ (นางเขียดตาแดงกับนางแก้ง) เป็นต้น

3) การสืบทอดองค์ความรู้ผ่านทาง “ข้อห้าม” (ตา ตื้อ) หรือกฎจารีตและธรรมเนียมปฏิบัติ

มีนบางชนิด เช่น นกสอกร (Sauf gauz) หากได้ยินพวกมันร้อง ห้ามกล่าวและร้องบทา นกชนิดนี้ปกากะญอถือเป็นสิ่งเที่ยงธรรมอย่างหนึ่ง ขณะพวกมันร้องคนหนุ่มคนสาวจะใช้นิ้วเป็นสิ่งที่เสียดแทงหาเนื้อคู่ โดยบอกว่า ‘เจ้านกเอ๋ย ขณะเจ้าร้องอยู่ เมื่อข้าขั้บธาเกี่ยวกับเจ้า แล้วข้าสามารถหาเนื้อคู่ได้แล้วก็ จงเจียบเสียงเถิด’ (Sauf gauz eh, y'mei uf naz dauv mei neij baf y'taj p'dau neif, mauz n'k'kauv lauz maj kwix t'keij!) บางคนร้องแล้วนกกก็เจียบเสียง ก็ดีใจ แต่บางคนร้องแล้ว นกยังคงส่งเสียงเหมือนเดิม ก็แสดงว่ายังหาเนื้อคู่ไม่เจอ กรณีการขั้บธาชนิดนี้จะเป็นข้อห้ามสำหรับหนุ่มสาวที่มีเนื้อคู่แล้วหรือคนที่มีครอบครัวแล้ว เพราะถือว่าหากร้องธาจะเป็นการร้องหาเนื้อคู่ใหม่ เป็นคนหลายใจ ไม่มั่นคงในความรัก ไม่ซื่อสัตย์ต่อคู่ครอง เป็นสิ่งที่ผิดต่อวัฒนธรรมประเพณี ศีลธรรมอันดีงาม เพราะฉะนั้นจึงถือเป็นข้อห้าม ฐามีอยู่ว่า

‘ข้าจะร้องตามเจ้านะเจ้านกสอกร ข้าจะกล่าวตามเจ้านะเจ้านกสอกร
คิดแผนอย่างไรจะได้เป็นเจกเช่นเจ้า คิดการอย่างไรจะได้เป็นเจกเช่นเจ้า
เมื่อถึงเวลาเก็บเกี่ยวได้ข้าวเต็มยุ้ง ต่ำข้าวแบ่งสาเหล่าจัดงานแต่งงานฉันและเธอเสียที่เถิด’

(Y'k'uf naz auh sauf gauz, y'k'pax naz auh sauf gauz,
koof div laif k'baf sauf gauz, qaf div laif k'baf sauf gauz,
nif mei baf bu mei pgaiz hpau, toj kof mif hplau nauj dev cau.)

อีกบทหนึ่งกล่าววว่า

‘หากเจ้าได้ยินเสียงร้องของสอกร³⁷ ข้าได้สั่งเจ้าไว้ว่าอย่าขั้บธาตามเสียเลย’
(N'mei naj hoo sauf gauz pgeiz, cau maz laux naz uf t'geiz!)

ก็คงหมายความว่า ‘หากเจ้ามีเนื้อคู่เป็นข้าแล้ว แม้ได้ยินเสียงนกสอกรร้องก็อย่าร้องตาม’

ในไร่มีการทำเครื่องมือบางอย่างเพื่อไล่สัตว์ป่าไม่ให้เข้ามากัดกินข้าวและพืชผักในไร่ เช่น รางน้ำกระทบ (Htik'pauz) โมบายไม้ไผ่ (Dok'liz) ซึ่งจะไม่กล่าวหรือร้องธาเกี่ยวกับมัน ไม่เช่นนั้นแล้วพวกมันจะหมดความขลัง (t'pgoz lez baf) ไม่เป็นที่เกรงกลัวของสัตว์ป่าอีกต่อไป ฐาของรางน้ำกระทบมีอยู่ว่า

‘เจ้ารางน้ำกระทบเอ๋ย ชวนพี่กลับไปอยู่ด้วยในถิ่นของน้องเถิด’

³⁷ สอกร (Sauf gauz) ชื่อนกซึ่งเป็นตระกูลเดียวกับนกโพระดกแต่ตัวใหญ่กว่าและเสียงเพราะพริ้งกว่า คนกะเหรี่ยงถือว่าเสียงของนกชนิดนี้เป็นสัญลักษณ์ที่เป็นตัวแทนของการคิดถึงกันและกัน

(Htik'paux hti waf cooz kroo, kauv keiz cau le n'kauj pooz.)

ชัยประเสริฐ โปะคะ ผู้นำหมู่บ้าน กล่าวว่า “เรื่องนี้ตามประสบการณ์จริงของผมคือการกล่าวหาเกี่ยวกับแดงโม หากเห็นเถาแดงโมแล้วกล่าวหา เถาแดงโมนั้นจะเหี่ยวเฉาและตายอย่างแน่นอน ถ้ามีอยู่ว่า

‘ใครกันหนอที่กินลูกแดงโม โปรดกินชีกหนึ่ง ฝากให้ชีกหนึ่งด้วยนะ’

(M'taz auf di muj taif tau, auf t'hkau maz yuj t'hkau)”

เรื่องนี้สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนว่า “ข้อห้าม” เป็นวิธีการสืบทอดองค์ความรู้ที่ทรงอิทธิพลและมีประสิทธิภาพสูงยิ่ง เพราะว่าเกี่ยวข้องกับความเชื่อที่อยู่เหนือเหตุและผล เมื่อได้ฟัง ได้เรียนรู้ ได้สัมผัสกับข้อห้ามเหล่านี้แล้วผู้ฟัง ผู้เรียนรู้ หรือผู้รับการสืบทอดจะมีความรู้สึกเกรงกลัว ยอมรับการอยู่ใต้อำนาจสิ่งเหนือธรรมชาติ มีความเคารพ นอบน้อม และถ่อมตนต่อธรรมชาติ ด้วยว่าในการละเมิดต่อข้อห้ามใดข้อห้ามหนึ่งจะส่งผลกระทบต่อทั้งผู้กระทำการละเมิด เพื่อน คนรอบข้าง รวมไปถึงทรัพยากรธรรมชาติด้วย เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยาที่ต้องหย่ากันไป ความสัมพันธ์ระหว่างคุณนั้นคุณแม่ของหนุ่มสาวที่ต้องเหินห่างกันไป เจ้านกสอออกต้องเงียบเสียง หมดความไพเราะเสนาะไพเราะด้วยการถูกบังคับสะกดจิตไม่ให้ร้อง การเกิดความเสียหายของผลผลิตในไร่เมื่อเหมายไม่เฝ้ามดความขลังเพราะสัตว์ป่าเข้ามากัดกินและทำลาย และเถาแดงโมที่ต้องเหี่ยวเฉาและสูญสิ้นชีวิตของมันไป เมื่อธากถูกขับออกมาจากปากของผู้ละเมิดข้อห้าม เป็นต้น เหล่านี้คือผลของร้ายของมันที่ได้เกิดขึ้น ซึ่งจะทำให้ชีวิตของมนุษย์และทรัพยากรธรรมชาตินั้นไม่อาจดำรงอยู่อย่างยั่งยืนได้

นี่เป็นเพียงตัวอย่างเดียวที่เป็นข้อห้ามผ่าน ธา แต่ในความเป็นจริงมีข้อห้ามอีกมากมาย ที่ใช้สั่งสอนผ่านการพูด การเล่า และสอนในขณะที่ปฏิบัติการ เช่นข้อห้ามมากมายเกี่ยวกับการเลือกที่ถางไร่ หมุนเวียน ข้อห้ามต่างๆในขั้นตอนปฏิบัติการทำไร่หมุนเวียนจะมีทั้งข้อห้ามและข้อปฏิบัติทุกขั้นตอนและมากมาย ข้อห้ามจึงเป็นกฎเกณฑ์ที่มีอำนาจ ในการถือปฏิบัติ เป็นครรลองที่เให้คนเดินโดยไม่ก่อเกิดความเดือดร้อนหรือกระทบกับส่วนอื่นๆจะเป็นผู้คนด้วยตนเอง กับสัตว์นานาชนิด พันธุ์พืชพันธุ์ไม้ต่างๆในระบบนิเวศน์ การทำไร่มีความละเอียดอ่อนในการมีโอกาศกระทบสิ่งต่างๆมากมาย ความละเอียดอ่อนเหล่านี้ถูกสร้างขึ้นเป็นกฎเพื่อป้องกันมิให้ถูกกระทบจากการทำไร่ ฉะนั้นจะเห็นว่า ประสบการณ์และปฏิบัติการเหล่านี้ถูกสะสมมายาวนาน จนตกผลึกออกมาเป็นกฎเกณฑ์ต่างๆจึงมีทั้งกฎข้อห้ามและข้อปฏิบัติเพื่อเป็น

ควรลองให้คนได้มีแนวในการดำเนินวิถีชีวิตในการผลิตระบบนี้ได้อย่างถูกต้องทิศทางและยั่งยืนต่อสิ่งแวดล้อมรอบตัว

4) การสืบทอดองค์ความรู้ผ่านทาง “บทสอนบรรพชน” (Moj sof paj sau)

วิธีการสืบทอดองค์ความรู้วิธีหนึ่ง คือการใช้ “บทสอน” ของบรรพชน วิธีการนี้ใช้ได้ในทุกโอกาสทุกสถานที่ ขึ้นอยู่กับจังหวะเวลา ทั้งในกระบวนการทำไร่หมุนเวียน และเวลาอื่น มักจะพูดสอนกันเมื่อโอกาสนั้น ๆ มาถึง (lauz baf av dei) เพื่อให้ผู้รับการสืบทอดได้เรียนรู้และสัมผัสได้ ซึ่งช่วยให้การเรียนรู้และการสืบทอดนั้นได้ผลจริง เนื้อหาของ “บทสอน” ส่วนใหญ่จะเป็นการปลูกฝังในระดับอุดมคติ ปรัชญาแนวคิด หรือทัศนคติ ทั้งในเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่า สัตว์ป่า ระบบการผลิตที่เน้นเรื่อง การพึ่งตนเอง ใช้ฐานทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่น การผลิตเพื่อการบริโภค เศรษฐกิจแบบพอเพียง ในขณะที่ต้องระวังการผลิตแบบทุนนิยม อำนาจเงินที่จะเข้ามาครอบงำ ความสัมพันธ์ทางสังคมที่ดีและถูกต้องทั้งระดับครอบครัว เครือญาติและชุมชน การเมืองการปกครองที่ประกอบด้วยคุณธรรม จริยธรรม ผู้นำที่ซื่อสัตย์ และสามารถดำรงความเป็นธรรมในชุมชนได้ ไม่กลับมาใช้อำนาจรัฐคุกหลานของตนเอง ความสัมพันธ์กับสิ่งเหนือธรรมชาติที่ปลูกฝังให้เกิดความเคารพ เชื่อฟัง นอบน้อม และถ่อมตน ตัวอย่างบทสอน ได้แก่

ตีม้นำให้รักษาน้ำ ใช้แผ่นดินให้รักษาแผ่นดิน (Au hti k'tauz hti, auf kauj k'tauz kauj.) กินเขียดให้รักษาผา กินปลาให้รักษาวัง (Auf deif k'tauz lei, auf nyaf k'tauz kwi.) ชะนีตายหนึ่งตัวป่าเจ็ดผืนต้องวิเวก นกเงือกตายหนึ่งตัวต้นโพธิ์เจ็ดต้นต้องวังเวง (Kauj yooz pgaj si t'du s'yuj paj nwi beif, htof kauv si t'beif s'yuj hklef nwi htoof.) ผู้ที่กินเป็นใช้เป็น จะได้กินและใช้จนนานแสนนาน (Pgaz auf taj sei pgaz auf baf taj the.)

ต้นโพธิ์ ต้นไทร ต้นตะเคียนอย่าโค่นทิ้ง เดี่ยวเจ้าของจะลงโทษเรา (Hklef hpav dof qauv hpav dof pgaz t'koox baf, av k'caj auf lauv pgaz.) น้ำออกภูห้ามเล่น หากเล่นจะเป็นโรคคอกพอก (Htipej htauf pgaz t'laux baf, pgaz laux pgaz kaux dof.) อย่าปัสสาวะลงในลำห้วยลำธาร เดี่ยวผืนน้ำจะลงโทษ (Htiklo pooz pgaz t'hsif hsa lauz baf, haikaux Nahti k'auf laux pgaz.)

ทำกับดักได้กินหนู ทำไรได้กินข้าว (Hsaihtu auf baf yuj, maz waiz auf baf meiz.) ทำด้วยมือกินด้วยปาก (Maz cuduf auf kaux pooz.) ทำเข้ากินคำ (Maz legauz auf le ha.) ทำอย่างพอเหมาะ กินอย่างพอควร (Maz hpai av krev auf hpai av baf.) อย่าได้โลภ อย่าได้กอบโกย (Auf luj ko t'geiz auf luj

k'paj t'geiz!) นกใหญ่ไข้ก็ใหญ่ นกเล็กไข้ก็เล็ก นกเล็กไข้ใหญ่เมื่อใด ทวารก็ฉีกเมื่อนั้นแล (Htof dof av dif dof, htof hpo av dif hpo. Htof hsiiv kaingai maz av dif dof laix av hkipooz nyav praiv lex lauz.)

เงินของเขา ทองของคนอื่น (Klof le pgaz taj cei le pgaz wai.) เงินกินแรง ทองกินเนื้อ (Klof looz auf pgaz hsoof, cei looz auf pgaz hklei.) เงินบาดตา ทองทาบใจ (Klof paz maix, cei klav sav.) เงินตกใส่ตา ตาโพลง ตกใส่มือ มือแบ ตกใส่ขา ขาเดิน ตกใส่โยนนี้ โยนี่อ้า (Cei lauz taix baf maix hkli, maix hkli klof. Lauz taix cu, cu s'laf. Lauz taix baf hkauf, hkauf laiz. Lauz taix baf lij, lij auv.)

อย่าเช่นเขา อย่าฆ่าผู้อื่น (Hpaiv si t'geiz dauf gauz t'geiz!) อย่าลักทรัพย์ อย่าขโมยของ (Auf huf t'geiz auf blaf t'geiz!) อย่าลักเล็กขโมยน้อย (Maz p'deif cu t'geiz, maz p'deif hkauf t'geiz!)

ทำอย่างซื่อสัตย์ กินอย่างซื่อตรง (Maz loz auf tau.) ไก่กลับกินลูกตนเอง นกกลับกินไข่ตนเอง (Htof auf lauz keiz av dif, hsau auf lauz keiz av hpo.) ปลาใหญ่มักจะกินเหยื่อในน้ำขุ่น (Nyaf dof auf av hsaf le hti du.)

เป็นหญิงสาวต้องบริสุทธิ์ เป็นชายหนุ่มต้องบริสุทธิ์ (Kai nauj geiz kai cau wa.) สามีเดียวภรรยาเดียว (Ma t'gaz waz t'gaz.) อย่าซู้รักกับผู้อื่น (Aif biv laux sav t'geiz aif be laux sav t'geiz!) ลูกคนอื่นอย่าไปว่า เมียคนอื่นอย่าไปสอน (Aif pgaz hpo t'geiz sof pgaz maz t'geiz!)

อย่าอาศัยบุญผู้อื่นหายใจ อย่าอาศัยบุญผู้อื่นฟัง (K'naf of pgaz naj k'sa of pgaz nadei t'geiz!) หอยที่แสนจะตั๋ยตั๋ยก็สร้างกระดองของมันเอง ราชาก็ยิ่งใหญ่ก็สร้างราชวังของตัวเอง มีหรือที่ราชาจะมาสร้างกระดองให้หอย (Hklof tei daf av ku, cauz paz tei daf av wej. Of hkauf hkauf ah le cauz paz laiz teineij hklof av ku.) เกิดเป็นหญิงมีเต้านมเต็มหน้าอก เกิดเป็นชายมีอัณฑะเต็มหว่างขา ตราบใดที่ตายยังไม่บอด ตราบใดที่ขายังไม่หัก ผู้อื่นทำได้เราก็กทำได้ (Kai paux muf nooj pgaiz sav napgaj, kai paux hkwa dif hkli pgaiz hkauf taj hsoov, maix t'blauf div baf hkauf t'kaj div baf pgaz sauv maz sei p'maz sei.) เป็นหญิงต้องอ้าโยนนี่เอาไว้ เป็นชายต้องลอกองคชาตเอาไว้ เตรียมตัวให้พร้อมก่อนออกเหย้าเรือน (Kai paux muf baf dauv lauz pax lij, kai paux hkwa baf s'liv lauz pax hteij. T'hkluv htauf pgaj div baf, baf k'tauz sav tuz av wiz.)

ผู้ใหญ่เวลาพูดจะมีการสอดแทรกด้วยคำภีษิตพิ้งเพยเหล่านี้อยู่เสมอ เขาจะพูดออกมาขณะที่มีเหตุการณ์นั้นๆ จะไม่พูดลอยๆ มักจะเชื่อมโยงกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นอยู่เสมอ โอกาสสั่งสอนลูกหลานมักจะมีอยู่เสมอ แม้แต่เวลากินข้าว ดังคำกล่าวที่ว่า สอนลูกสอนหลานสอนขณะที่กินข้าวด้วยกัน สามี

ภรรยาสอนกันเวลาอยู่ใต้ผ้าห่ม (Sof hposofl liz sof le mei laj htiv Dau ma wa sof loz laux sav le yaf k'tez lax) เหล่านี้เป็นต้น ในปัจจุบันผู้ใหญ่ยังสอนลูกหลานผ่านปฏิบัติการในชีวิตประจำวันดังที่กล่าวมาข้างบน นอกจากนี้ ยังมีพื้นที่อื่นๆ อีกเช่นในการทำกิจกรรมการเรียนรู้ต่างๆ เช่น มาร่วมประชุมกัน การเข้าค่ายศึกษาวัฒนธรรม การจัดมหกรรมต่างๆ ดนตรี การแสดงต่างๆ เป็นต้น

5) การสืบทอดองค์ความรู้ผ่านการเชื่อมโยงช่วงเวลาเข้ากับขั้นตอนการทำไร่หมุนเวียน

ชื่อเดือนต่าง ๆ ในรอบปีของปกากะญอมักจะมีบทสร้อยต่อท้าย ซึ่งเป็นบทสร้อยที่คำนึงถึงความปลอดภัยกับสภาพธรรมชาติ สภาพแวดล้อม สภาพภูมิอากาศ และระบบนิเวศของแต่ละช่วงเวลาหรือฤดูกาล นับเป็นวิธีการสืบทอดองค์ความรู้ที่สามารถช่วยให้ผู้รับการสืบทอดได้เรียนรู้ได้ง่ายและจดจำได้ดี ยิ่ง เพราะเป็นสิ่งที่อยู่ในวิถีชีวิตประจำวัน สามารถสัมผัสและเข้าถึงได้ด้วยตนเอง เมื่อเอ่ยถึงชื่อเดือนต่าง ๆ ก็จะได้รู้ได้ทันทีว่าในช่วงเวลานั้น ๆ มีสภาพธรรมชาติ สภาพแวดล้อม สภาพภูมิอากาศ และระบบนิเวศเป็นเช่นไร ซึ่งเรื่องดังกล่าวมักจะมีนัยสำคัญของการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอยู่ในตัวเสมอ ชื่อเดือนต่าง ๆ และบทสร้อยซึ่งเป็นคำคล้องจองต่อท้ายอีกด้วยดังต่อไปนี้

“**ที แพะ, แพะ ฉกี แพะ ซี**” แปลว่า “**ราว**³⁸ **กุมภาพันธ์ ถางไร่ ถางสวน**” บทสร้อยต่อท้ายของเดือนกุมภาพันธ์นี้ได้บ่งบอกถึงฤดูแห่งการถางไร่รอบใหม่เวียนกลับมาถึงแล้ว เพราะราวกลางเดือนกุมภาพันธ์หลังจากประเพณีปีใหม่ จะเป็นเวลาที่ปกากะญอเริ่มเลือกที่ถางไร่และลงมือถางไร่

“**ที คุ, คุ เส่ คุ หว่า**” แปลว่า “**ราว มีนาคม ลิดกิ่งต้นไม้ใหญ่ ตัดต้นไม้**” บทสร้อยต่อท้ายเดือนมีนาคมบ่งบอกถึงกิจกรรมการลิดกิ่งต้นไม้ในไร่ที่เหลือจากการถางไร่ ทั้งนี้เวลาถางไร่จะมีการตัดต้นไม้ขนาดเล็กไปก่อน ส่วนต้นไม้ขนาดใหญ่ที่ต้องลิดกิ่ง ก็จะทำกันหลังจากถางไร่เสร็จ ฉะนั้นเมื่อเข้าสู่เดือนมีนาคมทุกคนก็จะรับรู้ว่าการถางไร่เสร็จสิ้นไปแล้ว

“**ลา เซอ, เซอ เหม่ เซอ ผ่า**” แปลว่า “**ราว เมษายน ส่งไฟส่งพิน**” บทสร้อยต่อท้ายของเดือนเมษายนได้บ่งบอกถึงกิจกรรมการเผาไร่ อันเป็นกิจกรรมที่ต้องกระทำต่อจากการถางไร่ การตัดโค่นต้นไม้ขนาดใหญ่ และการตากไร่ ทั้งนี้ราวกลางเดือนเมษายนจะเป็นช่วงเวลาแห่งการเผาไร่

“**เตะ ญา, เตะ ญา ไปล์ เตะ ญา พอ**” แปลว่า “**พฤษภาคม ว่านสีทิสแตกหน่อดอกบาน**” บทสร้อยของเดือนพฤษภาคมบ่งบอกถึงฤดูฝนเริ่มมาถึงแล้ว ธรรมชาติทุกสิ่งทุกอย่างจะกลับมาฟื้นฟู มี

³⁸ การนับเดือน นับตามเดือนตามจันทรคติ จะไม่ตรงกับเดือนตามสุริยคติทีเดียว จึงขอใช้คำว่า ‘ราว’ เพื่อจะไม่เข้าใจว่าตรงตามชื่อเดือนตามสุริยคติหรือตามชื่อสากลทีเดียว

ชีวิตชีวา และพร้อมที่จะเจริญเติบโตต่อไป รวมถึงข้าวและพืชผักต่าง ๆ ในไร่ด้วย โดยมีว่านสี่ทิศเป็นสัญญาณแห่งกาลเวลา ทั้งนี้เพราะว่าว่านสี่ทิศจะเป็นพืชชนิดแรกที่แตกหน่อและออกดอกออกช่อเมื่อเข้าสู่เดือนพฤษภาคม

“ลา นวี, เบาะ ซวี” แปลว่า **“มิถุนายน หน่อไม้แทงดิน”** บทสร้อยต่อท้ายของเดือนมิถุนายนบ่งบอกถึงช่วงเวลาที่หน่อไม้ทั้งในไร่และนอกไร่อยู่ในระยะที่กำลังแทงดินออกมา ในช่วงเวลานี้ทุกคนก็จะรับรู้ ว่าหน่อไม้ซึ่งเป็นอาหารธรรมชาติที่สำคัญชนิดหนึ่ง และเป็นที่ยู๊จักของทุกคนได้มาถึงแล้ว เป็นเดือนแห่งการนำหน่อไม้มาประกอบเป็นอาหาร

“ลา เฆาะ, เบาะ เพลาะ” แปลว่า **“กรกฎาคม หน่อไม้โผล่ฟ้า”** บทสร้อยต่อท้ายของเดือนกรกฎาคมบ่งบอกถึงช่วงเวลาที่หน่อไม้เจริญเติบโตกลายเป็นหน่อแก่แล้ว ไม่สามารถมาประกอบเป็นอาหารอีกต่อไป อย่างไรก็ตามจะมีแมลงบางชนิดที่มากินหน่อแก่เหล่านี้ เช่น ดั้วหน่อไม้ กว่าง เป็นต้น ซึ่งแมลงเหล่านี้จะมีการเก็บมาประกอบเป็นอาหารได้เช่นกัน

“ลาคุ, หนี ซอ ไซ่ ลาคุ ปู” แปลว่า **“สิงหาคม ประเพณีฉลองกลางปี”** บทสร้อยต่อท้ายนี้ได้บ่งบอกถึงช่วงเวลาแห่งประเพณีการฉลองกลางปี ซึ่งจะมีการผูกมือเรียกขวัญกันในครอบครัวและพิธีรินหัวเกล้าในระดับหมู่บ้านเช่นเดียวกับประเพณีปีใหม่อีกครั้ง ในขณะเดียวกันภายในเดือนนี้หลังจากประเพณีฉลองกลางปีแล้วจะมีการทำพิธีกรรมเลี้ยงไร่ของแต่ละครอบครัว อีกสำนวนหนึ่งกล่าวว่า **“ลาคุ, เตอะ คุ ติ เตอะคุ พะ”** แปลว่า **“สิงหาคม แลน/ตะกวดวางไข่ออกลูก”** บทสร้อยนี้บ่งบอกถึงองค์ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติของสัตว์ป่าบางชนิดที่วางไข่และออกลูกในเดือนนี้ คือแลน (ตะกวด) ทั้งนี้แลนถือเป็นสัตว์ป่าที่เป็นอาหารอันชั้นซ้อของปกากะญอชนิดหนึ่ง โดยเฉพาะไข่แลนเป็นที่กล่าวกันว่าอร่อยที่สุดในบรรดาไข่ทั้งหลาย ดังนั้นสำนวนที่เกิดขึ้นและกลายเป็นองค์ความรู้นี้ นอกจากจุดประสงค์เรื่องการเรียนรู้ธรรมชาติแล้ว ยังมีนัยสำคัญของการอนุรักษ์ด้วย เพราะปกากะญอจะพูดกันว่าเวลาเก็บไข่แลนห้ามเก็บจนหมด ให้เหลือไว้บ้าง

“ซี หมื่อ, ติ สำ บละ สำ กือ” แปลว่า **“กันยายน แดงกวาขโมยออกดอกออกผลช่อนตัวเหมื่อนงู”** บทสร้อยต่อท้ายนี้บ่งบอกถึงเวลาที่แดงกวาในไร่หมุนเวียนอยู่ในระยะแรกเริ่มออกดอกออกผล ยังมีไม่มากนัก หากว่าจะหากกินสักลูกหนึ่ง กว่าจะหาได้ก็เหนื่อยแทบตาย เหมือนกับพวกมันเป็นขโมยที่มักจะหลบช่อนตัวไม่ให้ใครเห็นปานฉะนั้น อีกสำนวนหนึ่งกล่าวว่า **“ซี หมื่อ, ลอ เหน่ เปาะ หมื่อ”** แปลว่า **“กันยายน หลอกลวงผู้หญิง”** สำนวนนี้มาจากเรื่องเล่าที่ว่า ตอนเช้า ๆ ในเดือนกันยายนแดดจะ

ออกดีมาก ดูคล้ายกับว่าไม่มีวีแววที่ฝนจะตก บรรดาผู้หญิงทั้งหลายจึงเอาผ้าออกมาผึ่งแดดแล้วก็ไปตาย
หญิงที่ไร่ แต่แล้วตอนบ่าย ๆ ฝนก็เทลงมาอย่างไม่ลืมหูลืมตา ผ้าที่ผึ่งไว้ที่บ้านและตัวของพวกเขาก็เปียก
ปอนกันไปหมด บทสัร้อยต่อท้ายนี้บ่งบอกถึงธรรมชาติของสภาพอากาศในเดือนกันยายนที่มักจะมี
ความแปรปรวนระหว่างแดดออกและครึ้มฟ้าครึ้มฝน ซึ่งตามธรรมชาติต้องเป็นเช่นนี้ เพราะเอื้อต่อการผสมพันธุ์
ของข้าวที่จะต้องออกดอกออกผล ด้วยว่าช่วงเวลาดังกล่าวข้าวในไร่เริ่มตั้งท้องและออกรวง จึงมีความ
จำเป็นอย่างยิ่งที่ดอกข้าวจะได้รับแสงแดดเพื่อให้แมลงต่าง ๆ บินมาเกาะเพื่อช่วยผสมเกสร หากครึ้มฟ้า
ครึ้มฝนทั้งวันแมลงจะไม่ออกมาหาอาหารตามเกสรดอกข้าว ดอกข้าวไม่ได้ผสมพันธุ์กัน ส่งผลให้เมล็ดข้าว
ลีบ และผลผลิตของข้าวจะไม่ดี ในขณะเดียวกันปกากะญอจึงพูดกันว่าในเดือนกันยายน “**ปีโอ โล อะ
พอ**” แปลว่า “**ข้าวตากดอกของมัน**”

“**ซี ฉ่า ดี สำ ลู สำ หล่า**” แปลว่า “**ราว ตุลาคม แดงกว่าเทระจาดลูก เทระจาดผล**” บทสัร้อย
ต่อท้ายของเดือนนี้บ่งบอกถึงช่วงเวลาที่แดงกว่าในไร่ออกลูกเต็มที หรือเป็นหน้าแดงกว่านั่นเอง เดินไปที่มุม
ใดของไร่ก็จะสามารถพบเห็นแดงกว่าได้ จึงมีสำนวนพูดกันว่า “เดือนนี้หากเดินเข้าไปในไร่ชาจะสะดุด
แดงกว่าเลยทีเดียวนะ” อีกสำนวนหนึ่งกล่าวว่า “**ซี ฉ่า, เอาะ ลอ เหน่ เปาะ ควา**” **ตุลาคมหลอกหลวงผู้ชาย**
เพราะฝนจะตกแต่เข้าดูยังกับว่าทำท่าจะตกทั้งวัน ผู้ชายที่เตรียมจะไปทำงานต้องเลิกล้มความตั้งใจเพราะ
คิดว่าฝนจะตกทั้งวันแต่พอสายหน่อย ฟ้ากลับกระจ่างทั้งวัน จึงทำให้ผู้ชายต้องเสียกลกับฟ้า ซึ่งยากที่จะ
หยิ่งใจฟ้า

6.5 การสืบทอดด้วยการจัดกิจกรรมในรูปแบบใหม่

นอกจากการเรียนรู้ในรูปแบบเดิมแล้ว บ้านหินลาดในยังได้มีแนวคิดและทำกิจกรรมที่สร้าง
กระบวนการเรียนรู้ในรูปแบบใหม่หลายรูปแบบ ได้แก่

1) การเรียนรู้และสืบทอดด้วยแนวคิดเรื่อง “มหาวิทยาลัยธรรมชาติ: สถาบันแห่งการเรียนรู้องค์
ความรู้เพื่อการพึ่งตนเอง”

เพื่อให้เด็กและเยาวชน รวมถึงชาวบ้านทุกคนในหมู่บ้านได้รู้สึกมีความภาคภูมิใจในตนเอง รักถิ่น
เกิด รักทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่า รักองค์ความรู้ วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต เพื่อดำรงไว้ซึ่งการ
พึ่งตนเองได้ในทุก ๆ ด้าน ไม่หลงไปกับกระแสสังคมภายนอกที่เป็นกระแสสังคมวัตถุนิยมและบริโภคนิยม
เป็นกระแสที่ต้องขึ้นต่อคนอื่นและต้องพึ่งคนอื่นตลอดเวลา บ้านหินลาดในจึงได้นำเสนอตนเองในรูปแบบ
ใหม่ ซึ่งเป็นวิธีการที่จะพยายามสื่อให้เด็กและเยาวชนสามารถเข้าใจได้ดี รวมถึงสังคมภายนอกเข้าใจได้

ด้วย โดยเรียกวิถีชีวิตแห่งการเรียนรู้ของชุมชนทั้งหมดว่า “มหาวิทยาลัยธรรมชาติ” โดยเน้นว่า องค์ความรู้ มีอยู่ทุกแห่งหน ทั้งผู้ที่ได้เรียนในมหาวิทยาลัยและไม่ได้เรียน มีอยู่ในมนุษย์ทุกเผ่าพันธุ์ ไม่ว่าเผ่าใหญ่หรือเล็ก

ชัยประเสริฐ โทคะ ได้นำเสนอแนวคิดดังกล่าวให้กับกลุ่มเด็ก เยาวชน และคนในชุมชนของตนเองในหมู่บ้านหินลาดในว่า “เริ่มแรกทีเดียว ผมมีโอกาสออกจากหมู่บ้าน ได้รับเชิญไปแบ่งปันความคิด และประสบการณ์ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ผมมีความรู้สึกว่ามันล้ำพุด เพราะไม่มีความรู้ ไม่ได้เรียน คนที่มาฟังส่วนใหญ่ก็เป็นใหญ่คนโต นักธุรกิจ นักวิชาการ อาจารย์ เราก็นึกใจและคิดว่าจะทำอย่างไร ที่สุดก็คิดว่าเราไม่ได้เรียนเราจะเอาเหนือกว่าการเรียน ก็เลยประกาศตนเองว่า ‘เป็นผู้เรียนจบมหาวิทยาลัยธรรมชาติ’ ผมก็เลยถูกอาจารย์หลายคนเรียกว่า ‘อาจารย์มหาวิทยาลัยธรรมชาติ’ ตั้งแต่นั้นมาก็เลยเกิดความคิดที่จะสร้าง ‘มหาวิทยาลัยธรรมชาติ’ ขึ้น จัดการเรียนการสอนให้กับเด็กในหมู่บ้าน เพื่อให้พวกเขาเกิดความภูมิใจในตนเองและพึ่งตนเอง เราพูดคุยกันในหมู่บ้านและอีกหลายคนจากภายนอก เช่น อาจารย์คนหนึ่ง ใน มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง จ. เชียงราย ก็ให้แรงสนับสนุนเป็นอย่างดี ท่านบอกว่า ‘รีบจัดทำเสียเถิด จะช่วยเป็นที่ปรึกษาให้’ เราก็เลยเห็นว่าเป็นสิ่งที่มีประโยชน์ เพราะกำลังเป็นกระแสปัจจุบัน ซึ่งเป็นกระแสแห่งการพึ่งตนเอง เป็นกระแสรองจากกระแสนิยม มหาวิทยาลัยธรรมชาติของเราจะอยู่ในกระแสการพึ่งตนเอง ส่วนมหาวิทยาลัยทั่วไปในปัจจุบันอยู่ในกระแสนิยม เราได้เห็นว่าคุณที่เรียนจบปริญญาเอก ปริญญาโท ปริญญาตรี หากไม่มีใครมาจ้างเขาก็ตกงาน เสียใจ แต่มหาวิทยาลัยธรรมชาติของเราจบไปแล้วมีงานทำแน่นอน ไม่ตกงาน ไม่เสียใจ ไม่ขึ้นต่อใคร พวกเราจะมี ความภูมิใจในตนเองด้วยซ้ำ กลับมาเรียนรู้องค์ความรู้ของเรา ทำงานเป็นด้วยวิถีชีวิตของตนเอง ไม่ได้เรียนในระบบไม่เป็นไร ก็อยู่อย่างมีความรู้สึกมีความสุขได้ เพราะได้เรียนจบมหาวิทยาลัยธรรมชาติ นี้ อยากจะดึงกระแสการพึ่งตนเองกลับคืนมา ผมมีโอกาสพูดคุยกับอาจารย์หลายคน ตอนแรก ๆ ผมรู้สึกอายพวกเขาที่ไม่ได้เรียน แต่ภายหลังก็คิดว่าเราก็เรียนจบมหาวิทยาลัยธรรมชาติเหมือนกัน เมื่อคิดเช่นนี้แล้วการแบ่งชนชั้นระหว่างคนที่เรียนสูงและคนที่ไม่ได้เรียนก็หายไป เขามีความภูมิใจในตนเอง เราก็มีความภูมิใจในเอง ต่างคนต่างมีความภูมิใจในตนเอง ก็เลยพูดคุยกันได้อย่างสบาย แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันได้”

แนวความคิดของ ‘มหาวิทยาลัยธรรมชาติ วิถีคนอยู่กับป่า’ ที่จริงก็เป็นแนวคิดเดียวกันกับการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่อยู่ในชีวิตประจำวันที่เกี่ยวข้องกับเราและอยู่รอบตัวเรา แต่แนวคิดนี้ดูเหมือนสะท้อนหรือตอบโต้ระบบมหาวิทยาลัยที่เป็นการจัดการการเรียนรู้แบบเชิงเดี่ยวที่มุ่งสร้างคนให้รู้ด้านใดด้านหนึ่งเพียง

ด้านเดียวและอาจไม่สามารถปฏิบัติได้จริงในชีวิตประจำวันหรือเรียนไปแล้วต้องขึ้นระบบการมีงานรองรับ หากไม่มีก็ตกงาน ทำอะไรอย่างอื่นไม่ได้ และมากไปกว่านั้นการเรียนแบบนี้หนีจากถิ่นที่อยู่เดิม หนีจาก ธรรมชาติและวิถีชีวิตเดิมที่เกี่ยวข้องผูกพันกับธรรมชาติ การนำเอาแนวคิดมหาวิทยาลัยธรรมชาติมา นำเสนอดูเหมือนได้ตอบคำถามแนวคิดเหล่านี้ไม่มากนักน้อย โดยเฉพาะชุมชนที่มีปฏิบัติการในเขตป่าอย่าง หมู่บ้านหินลาดใน

2) การเรียนรู้และสืบทอดผ่านการจัดหลักสูตรท้องถิ่นในโรงเรียน

จากการที่บ้านหินลาดในมีโรงเรียนของรัฐบาลจัดตั้งอยู่ เป็นโรงเรียนระดับประถมศึกษา และจาก นโยบายทางการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการที่กำหนดให้มีการจัดหลักสูตรท้องถิ่น โดยให้มืองค์ความรู้ ของท้องถิ่นนั้น ๆ เป็นเนื้อหาของหลักสูตร ดังนั้น บ้านหินลาดในก็ได้ถือโอกาสที่ดีอันนี้สำหรับ ดำเนินการจัดการเรียนรู้ และสืบทอดองค์ความรู้ในด้านการจัดการไร่หมุนเวียนและทรัพยากรธรรมชาติ ให้กับลูกหลานที่เป็นคนรุ่นใหม่ด้วย โดยทุก ๆ วันศุกร์โรงเรียนจะกำหนดให้นักเรียนใส่ชุดประจำเผ่า เพื่อ สร้างบรรยากาศและความสำนึกในความเป็นท้องถิ่น รักองค์ความรู้ของตนเองที่แสดงออกผ่านทางเสื้อผ้า และเครื่องแต่งกาย ซึ่งเป็นผลพวงขององค์ความรู้ที่สามารถรับรู้ได้ง่ายและรวดเร็ว ช่วงบ่ายของวันดังกล่าว ได้กำหนดให้ผู้อาวุโส ผู้ใหญ่ พ่อ แม่ในหมู่บ้านไปสอนเด็ก ๆ ในโรงเรียนด้านองค์ความรู้ต่าง ๆ ที่แต่ละคนมี ความถนัด เช่น ภาษา (เรียนภาษาปกากะญออักษร ‘หลิวา’ ทั้งการอ่านและการเขียน) ๓๑ สุภาษิต นิทาน ดนตรี สมุนไพร สิ่งแวดล้อม และไร่หมุนเวียน เป็นต้น

พ่อหลวงปริชา ศิริ ได้เล่าประสบการณ์การดำเนินการในเรื่องนี้ว่า “วันศุกร์ตั้งแต่บ่ายโมงเราก็ขึ้น ไปสอน แต่ไม่ใช่ผมคนเดียว หากผมไม่ว่างก็ให้คนอื่นไป เรามีด้วยกันทั้งหมด 10 กว่าคน ก่อนนั้นเราขอ อนุญาตจากครู แต่พวกเขาปฏิเสธด้วยเหตุผลหลายอย่าง แต่ภายหลังโรงเรียนเปิดโอกาสให้นักเรียนแต่ง ชุดพื้นเมือง ชุดประจำเผ่า เราก็เลยถือโอกาสนี้ไปสอนภาษาปกากะญอ (หลิวา) หมู่บ้านเรายังมีคน อ่านและเขียนเป็นอยู่ เราก็ให้พวกเขาไปสอนลูกหลาน นอกนั้นใครรู้อะไร เป็นอะไร ถนัดอะไร มี ความสามารถอะไรก็ไปสอนเรื่องนั้น ๆ ใครที่สามารถรำดาบก็ไปสอนการรำดาบ ใครรู้เรื่องสมุนไพรก็ไป สอนสมุนไพร ใครเก่งธาก็ไปสอนธ่า ใครเล่านิทานเก่งก็ไปเล่านิทาน ใครรู้เรื่องป่า ชื่อต้นไม้ พืชผักดีก็ไปสอน เรื่องป่า ต้นไม้ ใครเป็นหัวหน้าครอบครัวเกี่ยวกับไร่หมุนเวียน พิธีกรรมต่าง ๆ ก็ไปสอนเรื่องไร่หมุนเวียน”

สำหรับแต่ละเรื่อง แต่ละคนจะมีวิธีการให้เด็กเรียนรู้ที่แตกต่างกันไป ไม่ได้กำหนดตายตัว เนื่องจา การเรียนรู้และถ่ายทอดด้วยรูปแบบนี้เป็นวิธีการใหม่สำหรับคนรุ่นเก่า อย่างไรก็ตามชาวบ้านก็สามารถ

เรียนรู้วิธีการนี้อย่างค่อยเป็นค่อยไปจากประสบการณ์จริง และพัฒนาเป็นระบบมากขึ้น ชัยประเสริฐ โปะคะ ได้เล่าวิธีการจัดการศึกษากับเด็กในหมู่บ้านตามประสบการณ์ของตนเองว่า “เราทำกันแบบนี้ เช่น บอก ต้นไม้ที่จะศึกษามาให้ดูและให้เขาทายดูว่าเป็นไม้ชนิดใดชื่ออะไร เขาก็จะบอกผิด ๆ ถูก ๆ แต่สุดท้ายผมก็เฉลยให้เขา พร้อมทั้งอธิบายลักษณะใบและข้อสังเกตลักษณะใบที่จำง่าย ๆ ว่าเป็นต้นไม้ชนิดนั้นชนิดนี้ อธิบายว่าต้นไม้นี้มีลักษณะอย่างไร ถิ่นอาศัยที่ไหน ประโยชน์ใช้สอยอะไร เป็นประโยชน์กับป่าอย่างไร เรากับเด็กเรื่อง ‘ประโยชน์ใช้สอย’ ถามเด็กว่าต้นไม้นี้ชนิดหนึ่ง ๆ มีประโยชน์ก็อย่าง เช่น กินผลของมันได้ ให้อากาศแก่เราสำหรับหายใจ กักเก็บน้ำให้เรา สร้างบ้าน ล้อมรั้ว เป็นต้น ก่อนจบเราแบ่งกลุ่มเด็กแล้วให้ทบทวนสิ่งที่ได้เรียนรู้ รายงานต่อหน้าเพื่อน ๆ แต่ละกลุ่มรายงาน แหล่งที่อยู่ของต้นไม้ ชอบขึ้นที่ไหน ภูมิอากาศอย่างไร มีประโยชน์อย่างไร ชนิดนั้นเรากินใบ ยอดของมันได้ด้วย ลักษณะอย่างไร บางครั้งถ้ามีเวลามากพอก็จะพาเด็กเดินเข้าไปในป่า ให้ไปดูและสัมผัสต้นไม้แต่ละชนิดที่เรียนรู้ เพื่อให้เด็กได้ศึกษาจากสถานการณ์จริง เมื่อเขาเรียนรู้แล้วผมก็กระตุ้นจิตสำนึกแก่เขาด้วยว่าแม่จะต้องเรียนหนังสือ แต่ก็ไม่ต้องลืมภูมิปัญญาของพ่อแม่บรรพชน เพราะเป็นองค์ความรู้ของเราที่ไม่อาจลืมได้ ต้องกลับมาเรียนรู้”

การสอนหลักสูตรท้องถิ่นให้กับเด็กเล็กในโรงเรียน เดิมเริ่มสอนโดยผู้รู้ผู้ใหญ่เท่านั้น แต่หลังจากที่เยาวชนได้รับการสืบทอดองค์ความรู้จากผู้ใหญ่มาระยะหนึ่ง จนเยาวชนรู้สึกว่าจะสามารถสอนน้องๆต่อได้ แล้ว เยาวชนเริ่มมาสอนแทนผู้ใหญ่ แรกๆได้สอนร่วมกับผู้ใหญ่ก่อนหลังจากนั้นก็เริ่มดำเนินการสอนด้วยตนเอง จนโครงการนี้มีชื่อว่า “โครงการพี่สอนน้อง” เป็นต้น

3) การเรียนรู้และสืบทอดด้วยวิธีการจัด “ค่ายวัฒนธรรมเยาวชน”

นอกจากการสอนในโรงเรียนที่มีกลุ่มเป้าหมายเป็นเด็กเล็กแล้ว บรรดาเยาวชนได้มีการจัดกระบวนการเพื่อให้เกิดการเรียนรู้และสืบทอดองค์ความรู้ด้วย โดยการจัดค่ายเยาวชนประจำปีในช่วงหน้าร้อน เพราะเป็นเวลาปิดภาคการศึกษา เยาวชนที่ออกไปเรียนหรือรับจ้างนอกหมู่บ้านจะกลับเข้ามาอยู่ในหมู่บ้าน เนื้อหาที่น่าสนใจให้เขาเรียนรู้จะเน้นเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติดิน น้ำ ป่า และไร่มนเวียนของชุมชน แต่ก็มีเนื้อหาด้านวัฒนธรรม ประเพณีที่เข้ามาเกี่ยวข้อง เช่น ธา เครื่องดนตรี การรำดาบ ภาษา สุภาพศรัทธา เป็นต้น นอกจากองค์ความรู้ภายในแล้ว ยังเปิดโอกาสให้มีการเรียนรู้องค์ความรู้จากข้างนอกด้วย โดยเชิญวิทยากรมาให้ความรู้ด้านต่าง ๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับชีวิตของชุมชน เช่น รัฐธรรมนูญ พรบ. ป่าไม้ (ร่าง) พรบ. ป่าชุมชน พรบ. การศึกษา นโยบายของรัฐต่อชุมชนบนพื้นที่สูง เป็นต้น ซึ่งชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่าได้มีการบูรณาการเนื้อหาแห่งการเรียนรู้และสืบทอดองค์ความรู้ท้องถิ่นและองค์ความรู้ใหม่

อยู่ด้วย อันเป็นการปรับตัวให้มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน เพื่อเป็นการแสวงหา ทางเลือกที่หลากหลายมากขึ้นสำหรับความอยู่รอดขององค์ความรู้และชุมชนในอนาคต

ชัยประเสริฐ โปะคะ ได้เล่าประสบการณ์การจดค่ายเยาวชนว่า “เนื้อหาของการจัดค่ายเยาวชนก็ เอากันง่าย ๆ ตั้งคำถามกับพวกเขาว่า ‘ต้องการรู้เกี่ยวกับอะไร?’ เขาก็จะบอกหลายอย่าง เช่น การจัดการ ไร่หมุนเวียน การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ข้อห้าม การพึ่งตนเอง ธา นิทาน ดนตรี รัฐธรรมนูญ พระราชบัญญัติป่าชุมชน เขาต้องการทราบอะไรก็จะแบ่งปันสิ่งนั้นให้ฟัง ยกตัวอย่างเรื่องไร่หมุนเวียน เขา จะมีคำถามเกี่ยวกับข้อดี ข้อเสีย ผมก็ยกตัวอย่างการปฏิบัติจริงในการต่อสู้เพื่อการได้มาซึ่งสิทธิในการ จัดการไร่หมุนเวียน ผมเล่าให้พวกเขาว่าผมเคยไปหาป่าไม้อำเภอ ป่าไม้อำเภอถามว่า ‘ท่านพูดว่าไร่ หมุนเวียนมันดี มันดีตรงไหน ท่านถางป่า ท่านเผาป่าไม่ใช่หรือ?’ ผมก็เลยตอบเขาไปว่า ‘ขอลองท่าน หน้อยหนึ่งเหมือนกันว่าที่ท่านว่าไม่ดี มันไม่ดีตรงไหน ไม่ดีอย่างไร?’ เขาตอบไปว่า ‘ท่านตัดไม้ท่านนี้มิใช่ หรือ ท่านเผามันมิใช่หรือ ต้นไม้ตายหมดมิใช่หรือ นี่ไม่เรียกว่าทำลายป่าหรือ’ ผมก็เลยตอบเขาไปว่า ‘ตอ เก่าแม้ไม่ออกจริง แต่มันแตกหน่อใหม่อีกหลายต้น ต้นไม้ พืชผักบางอย่างต้องการเถาถ่านเพื่อการ เจริญเติบโต เถาถ่านนั้นดี เพราะไม่ต้องใส่ปุ๋ยเคมี ต้นไม้มีภูมิต้านทานเพิ่มขึ้น ผมตัดไม้ขนาดนี้มันแตก หน่อหรือเปล่า แต่ท่านปลูกต้นไม้หนึ่งต้นหนึ่งปีมันโตเท่านี้ มันแตกหน่อหรือเปล่า แต่ผมตัดต้นไม้หนึ่งต้น มันแตกหน่อขึ้นมาใหม่อีกหลายต้นมิใช่หรือ? ที่คุณบอกว่าผมทำไร่หมุนเวียนเป็นการทำลายป่า แต่ลองดู ความจริงว่าระยะ 7 ปีที่ป่าพักฟื้น ชนิดของไม้เพิ่มขึ้นอีกหลายอย่าง มีสัตว์ป่าเพิ่มขึ้นอีกหลายชนิด กลายเป็นแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์ป่าด้วยซ้ำ’ เขาฟังก็เสียงอ่อนลง ‘เออ! นึกว่าคุณทำลายป่า จริง ๆ ไม่ใช่เนี นนา’ ผมบอกเขาอีกว่า ‘เรื่องน้ำก็เช่นกัน ที่คุณบอกว่าไร่หมุนเวียนทำลายน้ำ ทำให้น้ำเสียหาย ไม่สะอาด แต่เราก็กล้าเอาน้ำจากท้ายไร่มาดื่มและใช้ แต่บ้านของคุณเอาน้ำมาดื่มมาใช้ได้หรือเปล่า’ เขาก็เลยร้องว่า ‘อ้อ! ที่ผมว่าไม่มันไม่ดีช่างไม่จริงเสียแล้ว’ เมื่อเยาวชนได้ฟังประสบการณ์ที่ผมเล่ามา พวกเขา ก็พลอยรู้ไป ด้วยว่า ข้อดีของไร่หมุนเวียนคืออะไร ทำให้พวกเขาเข้าใจดีขึ้น เมื่อเขาเข้าใจแล้วก็พาพวกเขาไปดูในพื้นที่ ไร่หมุนเวียนจริง พวกเขาจะเห็นจริงตามที่เราเล่า”

การเข้าค่ายวัฒนธรรมเป็นการจัดกิจกรรมฝึกฝนความรู้และปฏิบัติการให้เกิดการเรียนรู้จริงจังและ เข้มขันในระยะเวลา 3 วัน 5 วันหรือ 7 วัน นอกจากได้ความรู้แล้วยังเป็นการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ใหญ่กับ เยาวชนให้เกิดความรู้จักมักคุ้นและสนิทสนมกันมากขึ้นในการถ่ายทอดความรู้ให้แก่กัน เพราะในค่ายการ เรียนรู้ เยาวชนกับผู้ใหญ่ ความสัมพันธ์เป็นเหมือน “อู๋สอนหลาน-พ่อสอนลูก” นั่นเอง

4) การเรียนรู้และสืบทอดด้วยการ “จดบันทึก”

“การศึกษาศาสตร์ใหม่มีส่วนช่วยเรามาก แต่ไม่ใช่โดยตรง เราจะเอาองค์ความรู้จากการเรียนหนังสือมาประยุกต์ใช้สำหรับการจดจำ คือ เราเรียนหนังสือ อ่านได้ เขียนได้ ทั้งภาษาปกากะญอของเราเองและภาษาไทย เราก็นำไปใช้สำหรับการจดบันทึกสิ่งต่าง ๆ ที่เราต้องการจดจำ เช่น ธา นิทาน สุภาษิต ข้อห้าม สมุนไพร ชื่อพืชผักต่าง ๆ ในไร่หมุนเวียน เป็นต้น ซึ่งง่ายต่อการจดจำสำหรับเรามาก อย่างเช่น เพื่อนคนหนึ่งหมู่บ้าน เรียนจบ ม.3 การศึกษานอกโรงเรียน เป็นผู้ที่สนใจธาและนิทานมาก เขาจะไปหาปู่ของเขา ให้ท่านเล่านิทาน หรือบอกเล่ามาให้ เวลากลับมาที่บ้านก็จะบันทึกในสมุด คั่นหนึ่งได้ตั้ง 5-6 หน้า พร้อมกับวาดรูปนิทานเหล่านั้นด้วย เขาทำมาหลายปีแล้ว เวลานี้เขาบันทึกไว้มาก ที่บ้านเขาจะเห็นสมุดบันทึกหลายเล่ม เป็นตั้งเลย เป็นบันทึกธาและนิทานทั้งนั้น” เป็นเสียงสะท้อนจากหน่อโต๊ะหญิงสาวในหมู่บ้าน คนรุ่นใหม่ที่มีโอกาสได้รับการศึกษาในระบบโรงเรียน (กำลังเรียน ม. ปลายการศึกษานอกโรงเรียน) สามารถอ่านออกเขียนได้เป็นอย่างดี ทั้งภาษาปกากะญอและภาษาไทย และได้ใช้องค์ความรู้ใหม่ที่ตนเองได้รับมานี้มาประยุกต์ใช้ในการเรียนรู้ และสืบทอดองค์ความรู้ของบรรพชนได้เป็นอย่างดี ในทัศนะของเธอแล้ววิธีการจดบันทึกได้ช่วยเขาจดจำองค์ความรู้ต่าง ๆ ได้เป็นอย่างมาก เธอบอกว่าหากอาศัยเฉพาะเรื่องการจดจำด้วยสมองเหมือนกับพ่อแม่ ปู่ย่า ตายายในอดีตเธอคงจำไม่ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้า เพราะว่าเป็นเรื่องที่ค่อนข้างห่างไกลไปจากวิถีชีวิตประจำวันของคนรุ่นใหม่ในปัจจุบัน ซึ่งจะเห็นว่าวิธีการดังกล่าวนับว่าช่วยหนุนเสริมให้กระบวนการเรียนรู้และสืบทอดเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากยิ่งขึ้นและเป็นวิธีการที่มีแนวโน้มจะมีบทบาทสำคัญมากขึ้นในอนาคตด้วยเช่นกัน

นอกจากนี้การบันทึกธาหรือชื่อปกากะญอ บางครั้งเป็นภาษาไทยบางคำไม่มีพยัญชนะเหล่านั้น ทำให้เขียนบันทึกไม่ได้หรือไม่ตรงกับคำเรียกจริงๆ ของปกากะญอ เยาวชนจึงขยันหมั่นเพียรที่จะฝึกอ่าน ฝึกเขียนภาษาปกากะญอเพื่อจะได้เขียนในภาษาตนเองซึ่งอ่านออกเสียงได้ชัดและถูกต้องในที่สุด นอกจากนี้ยังตามมาด้วยความรู้สึกภาคภูมิใจในการมีภาษาพูดภาษาเขียนของตนเอง ได้พูดได้เขียนบันทึกองค์ความรู้ด้วยภาษาตนเอง นับเป็นพลังเล็กๆ ที่ออกมาผ่านภาษาเขียนเหล่านี้สืบทอดให้คนรุ่นใหม่ซึ่งจะกลายเป็นพลังที่ยิ่งใหญ่ในอนาคตของพวกเขาและพวกเราปกากะญอต่อไป

บทที่ 7

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

โครงการศึกษาวิถีชีวิตและวัฒนธรรมเฉพาะและกลไกการสืบทอดวัฒนธรรมในพื้นที่นำร่องเขตวัฒนธรรมพิเศษ ปี 2554 นี้ มีวัตถุประสงค์สองประการ ประการแรก เพื่อศึกษาถึงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมเฉพาะและกลไกการสืบทอดวัฒนธรรมหรือ “เบลาเซ” ในพื้นที่นำร่องเขตพื้นที่วัฒนธรรมพิเศษ 4 พื้นที่ และประการที่สอง เพื่อให้ได้แนวทางการดำเนินงานฟื้นฟูวิถีชีวิตและวัฒนธรรมในแต่ละพื้นที่ โดยพื้นที่ทั้ง 4 ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ระบุไว้เมื่อเดือน 3 สิงหาคม 2553 ว่าด้วยแนวนโยบายในการฟื้นฟูวิถีชีวิตชาวกะเหรี่ยง ได้แก่

- 1) บ้านห้วยหินลาดใน ตำบลบ้านโป่ง อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย
- 2) ตำบลไล่โว่ อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี(6 หมู่บ้าน)
- 3) บ้านหนองมณฑา (มอวาคี) ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่
- 4) บ้านเลตองคุ ตำบลแม่จัน อำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก

พื้นที่ทั้ง 4 ถูกเสนอให้เป็นพื้นที่นำร่อง เนื่องจากมีความโดดเด่นในด้านการดำรงรักษาวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่มีลักษณะเฉพาะของแต่ละพื้นที่ อันเป็นผลจากการปรับตัวท่ามกลางอิทธิพลของรัฐและทุนที่ผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่ระบบเศรษฐกิจแบบเงินตรา ที่มาพร้อมกับค่านิยมและวัฒนธรรมแบบสมัยใหม่ การศึกษาครั้งนี้เป็นการหาข้อสรุปเบื้องต้นว่ามีกลไกอะไรที่สำคัญที่ทำให้พื้นที่ทั้ง 4 สามารถอนุรักษ์วิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่มีความโดดเด่น อีกทั้งเพื่อหาแนวทางเบื้องต้นของการสร้างหรือส่งเสริมกลไกดังกล่าว เพื่อขยายผลไปยังพื้นที่อื่น

โครงการวิจัยใช้เวลาศึกษาทั้งหมด 5 เดือน เริ่มต้นเดือนกรกฎาคมและสิ้นสุดเดือนพฤศจิกายน 2554 โดยศึกษาค้นคว้าจากเอกสารทุติยภูมิ และการเก็บข้อมูลในพื้นที่ทั้ง 4 โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่ม เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ตอบคำถามการวิจัยทั้ง 4 ข้อซึ่งได้แก่

- 1) วิถีชีวิตวัฒนธรรมของกะเหรี่ยงซึ่งครอบคลุม ระบบเศรษฐกิจและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ความเชื่อและพิธีกรรม และศิลปวัฒนธรรม มีลักษณะสำคัญอย่างไรบ้าง
- 2) กลไกการสืบทอดวิถีชีวิตและวัฒนธรรมดั้งเดิมที่เรียกว่า "เบลาเซ" ยังมีประสิทธิผลหรือมีการปฏิบัติการในแต่ละพื้นที่ในลักษณะใดบ้าง
- 3) กลไกใดที่มีบทบาทสำคัญในการสืบทอดวิถีชีวิตและวัฒนธรรมแต่ละพื้นที่ และ

- 4) หากต้องฟื้นฟู"วิถีกะเหรี่ยง" จะใช้กลไกใดที่จะมีประสิทธิผลในการดำเนินการ
ผลการวิจัยได้ตอบคำถามแต่ละข้อดังต่อไปนี้

7.1 ลักษณะสำคัญของวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของกะเหรี่ยง

ในเรื่องวิถีการดำรงชีวิตและวัฒนธรรมชุมชนของชนกะเหรี่ยงทั้ง 4 พื้นที่ มีลักษณะสำคัญทั้งที่คล้ายกันและแตกต่างกัน ปัจจัยหรือบริบทที่ทำให้มีความเหมือนและความแตกต่างมีอยู่หลายปัจจัยที่สำคัญได้แก่ ลักษณะของที่ตั้งถิ่นฐานซึ่งเกี่ยวข้องกับความสูงของพื้นที่และประเภทของป่าไม้ ประวัติความสัมพันธ์กับรัฐไทยและรัฐอื่น ๆ รวมทั้งการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจการค้าและธุรกิจ และองค์ประกอบทางด้านชาติพันธุ์และศาสนา ดังปรากฏในตารางที่ 8.1

ตารางที่ 7.1 บริบทของพื้นที่ศึกษา

พื้นที่ศึกษา	ลักษณะของที่ตั้งถิ่นฐาน	ประวัติความสัมพันธ์กับรัฐและสังคมภายนอก	กลุ่มย่อยและศาสนา
ห้วยหินลาดใน	ภาคเหนือตอนบน ป่าต้นน้ำ มีพื้นที่ราบจำกัด	การพัฒนาที่สูงโดยรัฐที่เริ่มปี 2510 และการทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชน	สะกอ /ดั้งเดิม พุทธ คริสต์
มอวาคี	ภาคเหนือตอนบน ป่าต้นน้ำ มีพื้นที่ราบจำกัด	การพัฒนาที่สูงโดยรัฐที่เริ่มปี 2510 และการทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชน	สะกอ /ดั้งเดิม พุทธ คริสต์
เลตองคุ	ผืนป่าตะวันตก ป่าสงวน ตัดเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่า ติดกับแม่น้ำใหญ่ และชายแดน	การเข้าถึงพื้นที่ของรัฐไทยและการพัฒนาเริ่มปี 2530 และผลกระทบของการสู้รบของกองกำลังหลายฝ่ายในเขตพม่า	โป และสะกอ/ ฤาษี คริสต์
ไล่โว่	ผืนป่าตะวันตก ป่าสงวน ตัดเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่า ติดกับแม่น้ำใหญ่ และชายแดน	การเป็นส่วนหนึ่งของรัฐสยามตั้งแต่ยุคต้นราชวงศ์จักรี และการผนวก รวมเข้าสู่การพัฒนาของรัฐไทย	โป/พุทธ ฤาษี

จากตาราง จะเห็นได้ว่าในส่วนของบริบททั้งลักษณะของพื้นที่และประวัติความสัมพันธ์กับรัฐและสังคมภายใน หมู่บ้านหินลาดในและบ้านมอวาคีซึ่งอยู่ทางภาคเหนือตอนบนมีลักษณะคล้ายคลึงกัน และหมู่บ้านเลตองคู่กับพื้นที่ตำบลไล่โว่ ซึ่งอยู่ติดชายแดนทางตะวันตกก็จะมีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน หมู่บ้านสองหมู่บ้านแรกตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่สูงทางภาคเหนือตอนบน ซึ่งเป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำ มีประสบการณ์ทางประวัติศาสตร์ในเรื่องการเข้ามาของโครงการของรัฐที่ใกล้เคียงกัน โดยรัฐดำเนินการวิจัยและการพัฒนา” ชาวเขา” อย่างเข้มข้นตั้งแต่ช่วงปลายพุทธทศวรรษที่ 2500 เป็นต้นมา โดยการสนับสนุนงบประมาณจากรัฐบาลต่างประเทศและองค์การความร่วมมือระหว่างประเทศ เพื่อการป้องกันการแทรกซึมของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย การตัดฝืนและการพัฒนาในด้านต่าง ๆ รัฐไทยโดยกรมป่าไม้ได้เข้ามาควบคุมการใช้พื้นที่ป่าไม้ของชุมชนชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงอย่างเข้มงวด โดยการประกาศพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ซึ่งทำให้พื้นที่ของบ้านหินลาดในและบ้านมอวาคี กลายเป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำที่ห้ามใช้ประโยชน์ ส่งผลให้วิถีชีวิตที่พึ่งพาป่าไม้ และการทำไร่หมุนเวียนมีความยากลำบาก อย่างไรก็ตาม การเผชิญปัญหาการถูกจำกัดสิทธิในการใช้ประโยชน์จากป่า ทำให้หมู่บ้านทั้งสองมีประสบการณ์อันยาวนานในการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายเพื่อต่อสู้เรียกร้องสิทธิในทรัพยากรและการแก้ไขผลกระทบทางลบของโครงการของรัฐในด้านต่าง ๆ โดยการสนับสนุนและร่วมกันทำงานกับองค์กรพัฒนาเอกชน หมู่บ้านทั้งสองยังมีลักษณะร่วมกันในเรื่องของกลุ่มชาติพันธุ์ย่อยที่เป็นกะเหรี่ยงสะกอ และนับถือศาสนาตั้งเดิมและพุทธ เป็นส่วนใหญ่ โดยเริ่มมีผู้นับถือศาสนาคริสต์ แต่เป็นส่วนน้อย

สำหรับหมู่บ้านเลตองคู่และตำบลไล่โว่ มีบริบทร่วมกันในเรื่องของลักษณะที่ตั้งถิ่นฐานที่อยู่ทางฝั่งป่าตะวันตกที่มีเขตติดต่อกัน อีกทั้งอยู่ติดกับเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรและอุทยานแห่งชาติห้วยขาแข้ง พื้นที่นี้ถึงแม้จะมีภูเขาสูงสลับซับซ้อน แต่มีลำธารและแม่น้ำขนาดใหญ่ไหลผ่าน ทำให้มีพื้นที่ราบระหว่างหุบเขาขนาดกว้างใหญ่กว่าพื้นที่ทางภาคเหนือ สามารถทำนา และปลูกพืชสวนได้มากกว่า รวมทั้งสามารถจับสัตว์น้ำเป็นอาหารบริโภคได้มากกว่า โดยนอกจากจะทำเกษตรและหาของป่าภายในเขตประเทศไทยแล้ว ในกรณีของบ้านเลตองคู่ยังสามารถข้ามไปทำในเขตประเทศพม่า เพราะพื้นที่เชื่อมต่อกันโดยไม่มีอุปสรรคทางธรรมชาติเช่นแม่น้ำหรือภูเขาใหญ่มากั้น ในส่วนของตำบลไล่โว่ ชาวบ้านมีประวัติศาสตร์การอพยพหนีภัยสงครามเข้ามาเป็นพลนิกรของสยามตั้งแต่ยุคต้นราชวงศ์จักรี และมีผู้นำที่เป็นคนกะเหรี่ยงเองที่แต่งตั้งโดยพระมหากษัตริย์ และปรับตัวเข้าสู่รัฐชาติสมัยใหม่อย่างค่อยเป็นค่อยไปในขณะที่หมู่บ้านเลตองคู่ ถูกผนวกเข้าสู่รัฐไทยในเวลาไม่ถึงสามสิบปีที่ผ่านมา ประสบการณ์การปรับตัว

เข้ากับรัฐไทยมีน้อยกว่าชุมชนพื้นที่ตำบลไล่โว่โดยรวม เนื่องจากทั้งสองพื้นที่มีขอบเขตที่ติดกับชายแดนพม่าที่มีความไม่สงบในระยะหลายสิบปีที่ผ่านมา ทำให้ได้รับผลกระทบในการดำรงชีวิตเป็นช่วง ๆ

ในส่วนของกลุ่มชาติพันธุ์ย่อย เลตองคูมีทั้งกลุ่มโปและสะกออยู่ร่วมกัน ในขณะที่ตำบลไล่โว่ชนกะเหรี่ยงดั้งเดิมเป็นโป ทั้งสองพื้นที่มีอิทธิพลความเชื่อของลัทธิฤๅษี ในขณะที่เลตองคูเริ่มมีปัญหาการสืบต่อลัทธิฤๅษีและเริ่มรับเอาศาสนาคริสต์และพุทธแต่ตำบลไล่โว่มีศาสนาพุทธเป็นหลักและบูรณาการเข้ากับ ความเชื่อแบบลัทธิฤๅษี

ในส่วนของลักษณะที่โดดเด่นของระบบวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชาวกะเหรี่ยงทั้ง 4 พื้นที่ สรุปได้ดังนี้

ระบบเศรษฐกิจ การอาศัยอยู่ในพื้นที่ป่าแต่ละแห่งเป็นเวลานาน ทำให้คนกะเหรี่ยงทั้ง 4 พื้นที่ได้พัฒนาองค์ความรู้เกี่ยวกับป่าและธรรมชาติ มีรูปแบบการผลิตและการพึ่งพาอาหารตามธรรมชาติที่เอื้อต่อการใช้ชีวิตในพื้นที่ป่าที่พึ่งพาตนเองได้เป็นหลัก ผลผลิตที่เหลืออยู่บ้าง ใช้ในการแลกเปลี่ยนผลผลิตทางการเกษตร อาหารตามธรรมชาติและหัตถกรรมที่ชุมชนอื่น ๆ สามารถผลิตหรือหาได้ ในส่วนของระบบการผลิตแยกออกได้เป็น การทำไร่ ทำนา ทำสวน เลี้ยงสัตว์ หัตถกรรม ได้แก่การทำเครื่องใช้ และเครื่องนุ่งห่ม รวมทั้งการผลิตยารักษาโรคจากสมุนไพร ฯลฯ การทำไร่ เป็นระบบการทำไร่หมุนเวียน ที่ใช้วิธีการทำไร่เพียงปีเดียว จากนั้นก็ทิ้งไว้ให้เป็นไร่เหล่าหรือไร่ชาก และเปลี่ยนไปใช้พื้นที่อื่นในปีต่อไป จนกระทั่งกลับมายังพื้นที่เดิมอีกครั้งในลักษณะของการหมุนเวียน เพื่อให้ความอุดมสมบูรณ์ของดินฟื้นคืนโดยธรรมชาติ จากการปล่อยให้ต้นไม้เติบโตพื้นผิวและการตัดและเผาต้นไม้เพื่อให้สารอาหารกลับคืนไปสู่ดิน การทำไร่หมุนเวียน ถือเป็นลักษณะที่ร่วมกันในหลายกลุ่มชาติพันธุ์ในหลายประเทศที่อาศัยอยู่ในเขตป่า และจำเป็นที่จะต้องใช้พื้นที่ดินในป่ามาทำไร่ ไร่หมุนเวียนมีความหมายไม่ใช่เฉพาะเรื่องข้าวเท่านั้น แต่ในไร่ข้าวแบบดั้งเดิมของกะเหรี่ยง จะปลูกผสมผสานกับพืชผัก ที่สามารถใช้ทำอาหารได้ตลอดปี เช่น พืชประเภทแตงขนาดใหญ่ พักเขี้ยว พักทอง เผือก มัน พริก ผักอีหลิ่ง(ตระกูลกะเพรา) อีกทั้ง ต้นฝ้ายที่สามารถเก็บดอกฝ้ายมาผลิตทำเส้นใยสำหรับทอเสื้อผ้า

ขณะเดียวกันในบริเวณที่เป็นหุบเขา ที่มีน้ำพอเพียง ชาวกะเหรี่ยงก็จะบุกเบิกทำนา ที่สามารถปลูกข้าวให้ได้ผลผลิตต่อไร่ในปริมาณที่สูงกว่าการทำไร่ แต่การที่มีพื้นที่ราบจำกัด ทำให้ชาวกะเหรี่ยงที่อยู่บนพื้นที่สูงไม่สามารถมีที่นาได้ทุกครัวเรือน จำเป็นต้องทำไร่ด้วย ส่วนสวนนั้น ประเภทของพืชขึ้นอยู่กับพื้นที่ เช่น บริเวณบ้านหินลาดในจะมีสวนชา เนื่องจากมีชาป่าที่ขึ้นตามธรรมชาติอยู่แล้ว บ้านเลตองคูและตำบล

ไร่ไผ่ที่อยู่พรหมแดนตะวันตก จะเป็นพื้นที่ที่ผลไม้ประเภทมังคุด เงาะ และทุเรียนสามารถขึ้นได้ดี นอกจากนี้ ชาวบ้านบริเวณนี้ยังทำสวนหมาก เพื่อใช้บริโภคในครัวเรือนและขายมาเป็นเวลายาวนาน

ส่วนในด้านการเลี้ยงสัตว์นั้น ชาวบ้านบ้านหินลาดในและมอวาคีเลี้ยงสัตว์เลี้ยงประเภทหมู ไก่ สำหรับใช้ในพิธีกรรมและการบริโภค ซึ่งแตกต่างจากบ้านเลตองคูที่ไม่เลี้ยงสัตว์ประเภทนี้ เนื่องจากข้อห้าม ลัทธิฤๅษีไม่ให้บริโภค ส่วนพื้นที่ตำบลไร่ไผ่ส่วนใหญ่ไม่เลี้ยง บางหมู่บ้านที่อิทธิพลความเชื่อลัทธิฤๅษีมีน้อยลงจะเลี้ยงเพื่อบริโภคและขาย ส่วนการเลี้ยงวัว และควายทั้ง 4 หมู่บ้านมีการเลี้ยงเพื่อใช้งานและขาย นอกจากนี้ยังมีการหาของป่าและล่าสัตว์หรือจับสัตว์น้ำ เพื่อเป็นการหาอาหารเพิ่มเติมจากธรรมชาติ ที่มีชนิดต่าง ๆ แตกต่างตามฤดูกาลและพื้นที่

นอกจากนี้ ก็เป็นการผลิตประเภทหัตถกรรมที่เอาไว้ใช้ในครัวเรือนและขายเช่น การทอผ้า การจักสาน เป็นต้น

ระบบความเชื่อและพิธีกรรม ในอดีต ชาวกะเหรี่ยงนับถือศาสนาดั้งเดิม ที่ทำในระดับครอบครัว และชุมชน ในส่วนของครอบครัวพิธีกรรมที่สำคัญเรียกว่า *ออค* หรือ *ออบก่า* เป็นพิธีบูชาบรรพบุรุษที่สืบทอดสายตระกูลฝ่ายมารดา แต่ในพิธีมีการเลี้ยงผีบรรพบุรุษทั้งฝ่ายชายและหญิงที่ล่วงลับไปแล้ว นอกจากนี้แต่ละครอบครัวจัดพิธีกรรม "เลี้ยง" สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ทำไร่ และนา ในแต่ละช่วงของการผลิตเช่นการเริ่มปลูก การเก็บเกี่ยว ฯลฯ และพิธีกรรมต่าง ๆ ในรอบปีเช่น พิธีปีใหม่ (หนีซอไซ) การมัดมือ ฯลฯ ซึ่งในระดับชุมชน จะมีการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นเจ้าของแผ่นดิน แผ่นน้ำ และเป็นเจ้าของสิ่งมีชีวิตและสรรพสิ่งในป่า ได้แก่ สัตว์ป่า ต้นไม้ ลำธาร ก้อนหิน ฯลฯ โดยมีพิธีกรรมที่ทำร่วมกันทั้งหมู่บ้านนำโดยฮีไซซึ่งเป็นผู้นำตามธรรมชาติ โดยบ้านหินลาดในเรียกว่าพิธี "หลือก่อ" ทำที่ได้ต้นไม้ใหญ่ หรือ "เสซอทิ"

สำหรับบ้านเลตองคู ความเชื่อและพิธีกรรมเป็นแบบลัทธิฤๅษีที่แตกต่างออกไปจากบ้านหินลาดในและมอวาคี พิธีกรรมการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามธรรมชาติ เช่น การเลี้ยงผีต้นน้ำ ผีบ้าน ผีไร่ ฯลฯ โดยการสังเวยหมูหรือไก่ไม่มี อาจจะมีบางครัวเรือนที่ยังคงพิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษโดยสังเวยอันที่ไปจับมาจากในป่าอยู่บ้าง ส่วนพิธีในระดับชุมชน จะนำโดยฤๅษีและบรูไซ ทำทั้งในสำนักฤๅษี ที่บ้านของบรูไซและในบริเวณที่สำคัญของหมู่บ้าน ส่วนตำบลไร่ไผ่นั้นนับถือศาสนาพุทธมานาน นอกจากการปฏิบัติแบบลัทธิฤๅษีเช่น การไม่เลี้ยงและไม่กินหมูไก่ และการเข้มงวดในศีลธรรมแล้ว ความเชื่อและพิธีกรรมจะเป็นแบบพุทธที่มีวัดและพระสงฆ์เป็นศูนย์กลางที่เรียกได้ว่าทำอย่างเคร่งครัดมากกว่าพุทธทั่วไปเช่น นอกจาก บุญเข้าพรรษา ออกพรรษา ทอดกฐิน ผ้าป่า ฯลฯ แล้ว ยังมีการนิมนต์พระมาฉันที่บ้านแบบที่ทำกันในเขตประเทศพม่า มี

งานบุญข้าวทิพย์ถวายเป็นบูชา บุญเดือนสิบที่มีการสร้างเรือสำเภา ตักบาตรน้ำตาลทราย งานบุญบั้งไฟ งานบุญเจี๊ยบทราย รวมทั้งพิธีกรรมที่คล้ายกับลัทธิฤกษ์บ้านเลตองคุ เช่น การทำแพน้ำ ในวันบุญออกพรรษา งานบุญกองไฟ การทำต้นกัลปพฤกษ์ เป็นต้น

ศิลปะการละเล่น ในหมู่บ้านหินลาดในและมอวาคี ศิลปะการบันเทิงและการละเล่น เป็นส่วนหนึ่งที่ขาดไม่ได้ของพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เห็นได้ชัดเจนคือการร้องลำนำหรือธา ซึ่งมีเนื้อหาที่ให้เกิดคติ คำสอน และเป็นวรรณกรรมความรักที่มีความไพเราะให้ความสนุกสนานและบันเทิงใจแก่ผู้ที่ร้องในโอกาสต่าง ๆ ได้แก่งานแต่งงาน งานพิธีมัดมือขึ้นปีใหม่ งานมัดมือลาคุปุ(ราวเดือนสิงหาคม) และพิธีงานศพ ซึ่งในพิธีงานศพ นอกจากธาร้องขณะเดินรอบโลงศพแล้ว ยังมีการร้อง ธาต่อเซซ่า ต้นกระต๊อบไม้ ฯลฯ เครื่องดนตรีจะมีน้อยชิ้น และเรียบง่าย เช่น การเป่าเขาควาย การเล่นเตหน้า กลอง ฆ้อง ฉิ่ง นอกจากนั้น ชายกะเหรี่ยงบางคนยังมีความสามารถในการรำดาบ ในขณะที่หมู่บ้านเลตองคุและตำบลไล่โว่ เครื่องดนตรีที่เล่นนอกจากเตหน้า มีเครื่องดนตรีคล้ายแมนโดลิน การร้องเพลงภาษากะเหรี่ยงที่ประยุกต์ประกอบทำรำตง และอาจจะมีการฟ้อนและเล่นเป็นละคร"จำ" ในงานวัด ชาวบ้านนิยมการเล่นทอยสะบ้าทั้งผู้ใหญ่และเด็ก ผู้ชายโดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้สูงอายุจะมีการสักรายตามเอว แขนและขา

ระบบการปกครอง การปกครองของชุมชนกะเหรี่ยงแต่ดั้งเดิม ปกครองโดยฮีไซซึ่งเป็นผู้นำตามธรรมชาติร่วมกับผู้อาวุโสในหมู่บ้านซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นญาติพี่น้องกัน โดยตำแหน่งฮีไซเป็นตำแหน่งที่สืบทอดตามสายเลือดจากพ่อสู่ลูกชายคนโต เป็นการปกครองที่เน้นการสืบทอดวัฒนธรรมประเพณี การรักษากฎระเบียบการดำรงชีวิต ตามหลักความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติและการเชื่อถือพ่อแม่และผู้อาวุโส เมื่อมีการละเมิดกฎระเบียบต่าง ๆ จะมีการลงโทษโดยใช้พิธีกรรมต่าง ๆ อย่างไรก็ตาม เมื่อเกิดรัฐชาติสมัยใหม่ที่มีการปกครองรวมศูนย์ตามลำดับชั้นจากส่วนกลางไปจนถึงจังหวัด ตำบลและหมู่บ้าน ก็เริ่มมีตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านที่ถือว่าเป็นข้าราชการที่ปฏิบัติงานตามคำสั่งของกระทรวงมหาดไทย การปกครองและการบริหารจัดการหมู่บ้านจึงกลายเป็นหน้าที่ของผู้ใหญ่บ้านและกรรมการหมู่บ้านซึ่งมีศักยภาพที่จะสื่อสารกับทางการได้ บทบาทของฮีไซจึงถูกจำกัดอยู่ในเรื่องพิธีกรรม ในขณะที่เดียวกันการศึกษาและสื่อสารสมัยใหม่ทำให้ความคิดความเชื่อแบบดั้งเดิมที่อยู่บนพื้นฐานความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ การเคารพผู้อาวุโสและประสพการณ์ของคนรุ่นเก่าเปลี่ยนแปลงเป็นความเชื่อในทางวิทยาศาสตร์และความเป็นเหตุเป็นผล การปกครองบนฐานความเชื่อแบบเดิมมีความยากลำบากมากขึ้น ประกอบกับการที่เด็กและเยาวชนต้องออกจากชุมชนไปเพื่อศึกษาต่อ ทำให้กลไกการถ่ายทอดวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมที่ทำโดยผู้ปกครองและผู้อาวุโสในครอบครัวและผู้นำในชุมชนเริ่มไม่สามารถทำได้เหมือนเดิม

ในส่วนของหมู่บ้านเลตองคุ และหมู่บ้านในตำบลไลโว่ การปกครองแบบดั้งเดิมก็อยู่บนพื้นฐาน ศีลธรรมและวัฒนธรรมประเพณีที่ทำสืบต่อกันมา โดยในส่วนของหมู่บ้านเลตองคุมีฤาษี ลูกศิษย์ และบรูไซ ที่เป็นผู้นำในการปกครองและดูแลตามหลักความเชื่อและวัฒนธรรมฤาษี โดยมีผู้ใหญ่บ้านและกรรมการหมู่บ้านทำหน้าที่สื่อสารระหว่างอำเภอกับชุมชน ส่วนหมู่บ้านในตำบลไลโว่ จะมีวัดและพระสงฆ์ที่ปกครองในด้านศีลธรรม ร่วมกับผู้นำชุมชน ทั้งนี้ การที่สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลไลโว่ประกอบไปด้วยคนกะเหรี่ยงในพื้นที่เกือบทั้งหมด องค์การบริหารฯ จึงเข้าใจปัญหาของคนในพื้นที่เป็นอย่างดี และมีความพยายามแก้ไขปัญหาที่ชุมชนประสบโดยคำนึงถึงวัฒนธรรมประเพณีของคนกะเหรี่ยงในพื้นที่

7.2 ปัญหา อุปสรรคของการสืบทอดวิถีชีวิตและวัฒนธรรมแบบดั้งเดิม

งานศึกษานี้พบว่า ปัญหาอุปสรรคที่ทำให้วิถีชีวิตและวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมไม่ได้รับการสืบทอด ปัญหาแรกคือระบบการปกครองแบบทางการที่เข้ามามีส่วนลดบทบาทของฮีไซหรือผู้นำตามประเพณี อย่างไรก็ตาม ภูมิคุ้มกันที่ชุมชนที่ศึกษาทั้ง 4 ชุมชนได้พยายามปรับตัวเพื่อให้ผู้นำตามประเพณีไม่สูญเสียบทบาทที่เคยมีมาแต่ดั้งเดิมไปอย่างสิ้นเชิง มีการแบ่งบทบาทหน้าที่กันเพื่อการใช้อำนาจและการตัดสินใจระหว่างผู้นำสองตำแหน่งนี้สอดคล้องกันได้ดี นอกจากนี้ ผู้นำและผู้รู้ดั้งเดิมยังพยายามเข้าไปมีบทบาทในระบบการปกครองแบบใหม่เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล เป็นต้น

ปัญหาที่สองคือระบบการศึกษาแบบใหม่ที่ใช้หลักสูตรรวมศูนย์จากส่วนกลาง ที่มีผลกระทบอย่างมากในการทำให้การถ่ายทอดวิถีวัฒนธรรมตามประเพณีหยุดชะงักลง ระบบการศึกษาแบบใหม่ผลิตวาทกรรมใหม่ที่เทิดทูนองค์ความรู้สมัยใหม่แบบตะวันตกและปฏิเสธหรือสร้างทัศนคติรังเกียจเด็ดขาดองค์ความรู้ในวิถีวัฒนธรรมท้องถิ่นว่าเป็นเรื่องล้าสมัย เก้าแก่ คร่ำครึ น่ารังเกียจและขยะแขยง ทำให้คนรุ่นใหม่ละทิ้งองค์ความรู้และวิถีวัฒนธรรมอย่างยากที่จะหวนกลับมา อย่างไรก็ตาม ผลกระทบที่เกิดขึ้นกับชุมชนในมีมากหรือน้อยในแต่ละพื้นที่ ขึ้นอยู่กับภูมิคุ้มกันในการเตรียมตัวและปรับตัวของชุมชนนั้นๆ สำหรับหมู่บ้านมอวาคี ได้แก้ปัญหาโดยการที่ผู้นำและผู้รู้ของชุมชนเข้าไปจัดกระบวนการหลักสูตรท้องถิ่นในโรงเรียนในชุมชน ให้บูรณาการกับหลักสูตรส่วนกลางอย่างเข้มข้น เพื่อให้กระบวนการถ่ายทอดวิถีวัฒนธรรมเกิดการปรับตัวในเชิงรุก ขณะที่บ้านหินลาดในเนื่องจากมีประวัติศาสตร์การต่อสู้กับระบบข้างนอกมายาวนานจึงมีการเตรียมตัวที่ดีพอจึงสามารถพัฒนายุทธศาสตร์เชิงรุกนอกจากเอาหลักสูตรท้องถิ่นเข้ามาบูรณาการกับหลักสูตรแกนกลางในโรงเรียนแล้ว ยังมีการสร้างกระบวนการสืบทอดวิถีวัฒนธรรมโดยการถ่ายทอดผ่านวิถีชีวิตประจำวัน วิถีในรอบปีการผลิตและในรอบชีวิต ทดแทนเวลาที่ระบบโรงเรียนได้ยื้อ

แย้งไปอย่างเข้มข้นควบคู่กันไป ทั้งนี้บ้านหินลาดในได้คำนึงว่ากิจกรรมสืบทอดเหล่านี้จะเกิดความยั่งยืนได้ ต้องอาศัยกลไกจากฐานประเพณีเดิมพลิกฟื้นใหม่ เน้นการบูรณาการกันระหว่างของใหม่กับเก่าที่สอดคล้องกันได้อย่างพอดีอย่างมีความสมดุล

ปัญหาอุปสรรคต่อการสืบทอดวิถีวัฒนธรรมที่สำคัญอีกประการคือ กฎเกณฑ์ กฎระเบียบและกฎหมายของทางราชการที่ไม่สอดคล้องสอดคล้องกับวิถีตามประเพณี นอกจากนั้นยังเข้ามากดทับ กีดกันและขจัดจารีตประเพณีและธรรมเนียมปฏิบัติต่างๆของชุมชน ส่งผลให้เกิดปัญหาความขัดแย้งและความรุนแรงมากมายเพราะเป็นการละเมิดสิทธิพื้นฐานต่างๆ เช่นสิทธิทางด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การจัดการการผลิตและที่ดินทำกิน สิทธิในการจัดการผืนดินดั้งเดิมของบรรพชน เช่น ธรรมเนียมปฏิบัติในการทำไร่หมุนเวียนที่กฎหมายยังไม่ยอมรับและชาวบ้านยังถูกคุกคามต่อเนื่องมาตลอดเวลา ทั้ง ๆ ที่หมู่บ้านที่อยู่บนพื้นที่สูงหลายหมู่บ้านตั้งขึ้นก่อนที่รัฐจะประกาศให้เป็นเขตอนุรักษ์ เช่น กรณีป่าต้นน้ำหรืออุทยานแห่งชาติทางภาคเหนือ และเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าในกรณีของตำบลไล่โว่ สำหรับบ้านเลตองคุ นอกจากปัญหาการจำกัดการใช้ที่ดินป่าในเขตไทยโดยรัฐไทยแล้ว ความไม่สงบบริเวณชายแดนทำให้ชาวบ้านซึ่งเคยมีพื้นที่อยู่ในเขตพม่า ไม่สามารถข้ามกลับไปทำนาในเขตพม่าได้ หรือถ้าหากเข้าไปทำก็ต้องถูกเก็บภาษีนอกระบบจากกองกำลังทั้งของพม่าและของกะเหรี่ยง ปัญหาความผิดเคืองในการทำมาหากินโดยเฉพาะอย่างยิ่งการไม่มีข้าวกิน ส่งผลให้ชาวบ้านต้องหางานออกโดยการไปรับจ้างทำงานในเมืองใหญ่เพื่อหาเงินให้ครอบครัวซื้อข้าว ทำให้ศาสนาดั้งเดิมไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตแบบใหม่ นำไปสู่การเปลี่ยนศาสนา

ปัญหาอุปสรรคสำคัญอีกประการได้แก่ ทิศทางการพัฒนาของกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีลักษณะสั่งการจากข้างบน (Top down) หรือจากส่วนกลางซึ่งบางครั้งได้รับการผลักดันจากต่างประเทศ เช่น นโยบายการปลูกพืชทดแทนฝิ่น ฯลฯ ทิศทางการพัฒนาที่เน้นเศรษฐกิจเงินตรา และการพัฒนาอุตสาหกรรม คุกคามทำลายวิถีการผลิตแบบพึ่งตนเองหรือการผลิตแบบพอเพียงซึ่งเป็นการผลิตในระบบไร่หมุนเวียน เปลี่ยนให้เป็นระบบการผลิตพืชแบบขายที่ใช้พื้นที่แบบถาวรอยู่กับที่ ทำให้เกิดผลกระทบต่อระบบนิเวศ เมื่อชาวบ้านต้องพึ่งพาข้างนอกมากขึ้น ก่อให้เกิดระบบหนี้สินที่มีจำนวนสูงขึ้นและยากที่จะหลุดพ้น และยากต่อการกลับมาเน้นการถ่ายทอดระบบวิถีวัฒนธรรมแบบดั้งเดิม นอกจากนี้จะพัฒนาปรับระบบการถ่ายทอดใหม่โดยให้แทรกแซงเข้าไปตามช่องเล็กช่องน้อยเท่าที่มีโอกาสและนโยบายอำนวยให้เท่านั้น

ความยากลำบากในการดำรงชีวิตและการทำพิธีกรรมแบบดั้งเดิมส่งผลให้เกิดการปรับเปลี่ยนรับเอาศาสนาใหม่ทั้งคริสต์ศาสนาและพุทธศาสนาที่มีมิชชันนารีและพระธรรมจาริกมาเผยแพร่ และเมื่อ

เปลี่ยนศาสนาแล้ว จารีตประเพณีและธรรมเนียมปฏิบัติดั้งเดิมก็ยิ่งเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วมากขึ้น นอกจากนี้ ความทันสมัย เทคโนโลยีสมัยใหม่ สื่อมวลชนรูปแบบต่างๆ เช่น มือถือ ทีวี VCD/DVD อินเทอร์เน็ต ได้เข้ามามีอิทธิพลในชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆอย่างรวดเร็วและยากที่จะตั้งตัว เป็นอุปสรรคต่อการสืบทอดวิถีชีวิตและวัฒนธรรมดั้งเดิมซึ่งเน้นรูปแบบการพบปะและทำกิจกรรมร่วมกัน นอกจากนี้ ปัญหาการแทรกแซงชุมชนโดยระบบการเมืองแบบหาเสียง โดยใช้ระบบอุปถัมภ์ มีการให้อามิสสินจ้าง จนชุมชนแตกออกเป็นหลายกลุ่ม ยากแก่การประสานกันตามวิถีวัฒนธรรมดั้งเดิม

กล่าวโดยรวมแล้ว ระดับผลกระทบที่มีต่อชุมชนมีมากน้อยลดหลั่นกันไปตามการด้านรับหรือตอบสนองที่มากหรือน้อยของชุมชนนั้นๆ โดยอาจจะมีการปรับหรือสร้างองค์ความรู้ใหม่ที่จะทำให้ดำรงชีวิตอยู่ได้ในระบบเศรษฐกิจแบบปัจจุบัน ปรับกลไกในหมู่บ้านให้มีความเข้มแข็ง รวมทั้งพยายามใช้ประโยชน์จากองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นและกฎหมายต่าง ๆ ที่ให้สิทธิชุมชน ประสานความร่วมมือกับหน่วยงานรัฐ เอกชน และชุมชนอื่น ๆ

7.3 สถานการณ์การดำรงอยู่ของ“เบลาะ”ในฐานะกลไกการสืบทอดวัฒนธรรมดั้งเดิม

จากการศึกษาสภาพและสถานการณ์ของ “เบลาะ” ในฐานะที่เป็นกลไกการสืบทอดวัฒนธรรมดั้งเดิม ในพื้นที่ศึกษาทั้ง 4 พื้นที่ ไม่มี“เบลาะ”ดำรงอยู่ และโดยทั่วไปหมู่บ้านที่มี“เบลาะ”มีจำนวนน้อยมาก เพื่อทำความเข้าใจการดำรงอยู่ของ“เบลาะ”ทางโครงการได้ศึกษา 3 ชุมชน ได้แก่ บ้านแม่ะหลวง อำเภอท่าสองยาง จังหวัดตาก บ้านแม่ละมาหลวง อำเภอสบเมย จังหวัดแม่ฮ่องสอน และบ้านห้วยไต้ อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย ซึ่งมีข้อค้นพบที่สำคัญคือ

1) บางหมู่บ้านมีเบลาะอยู่อย่างต่อเนื่องได้แก่ บ้านแม่ะหลวงและบ้านแม่ละมาหลวง โดยเบลาะจะถูกสร้างขึ้นพร้อมกับการเข้ามารับตำแหน่งฮีโซผู้นำตามประเพณีที่ถือว่าเป็นเจ้าของเบลาะ ทั้งนี้เมื่อฮีโซเสียชีวิตลงจะต้องมีการรื้อเบลาะด้วย ทั้งสองหมู่บ้านมีฮีโซผู้นำตามประเพณีทำหน้าที่นำในพิธีกรรมในระดับชุมชนที่จัดขึ้นที่เบลาะ โดยมีตำแหน่งผู้ช่วยฮีโซทำหน้าที่ช่วยฮีโซจัดพิธีกรรม พิธีกรรมที่จัดขึ้นที่เบลาะ ได้แก่ พิธีมัดมือเรียกขวัญ พิธีขอขมาฟ้าดิน พิธีแต่งงาน และพิธีงานศพ นอกจากนั้นยังเป็นที่พักของแขกต่างบ้าน ที่บ้านแม่ะหลวง นอกจากจะมีเบลาะแล้ว ยังมีแดโพที่ทำหน้าที่คล้ายหอเจ้าที่ การจัดพิธีแต่ละครั้งต้องไปทำที่แดโพก่อนแล้วจึงไปทำที่เบลาะ นอกจากนี้ที่หมู่บ้านนี้ยังมีการจัดเล่นนิทานที่เบลาะติดต่อกัน 3 คืน ลักษณะที่ตั้งของเบลาะมีการเปลี่ยนแปลง จากเดิมที่ควรจะอยู่ทิศใต้สุดของหมู่บ้าน แต่เนื่องจากหมู่บ้านมีการขยายตัวรอบเบลาะ ทำให้เบลาะอยู่กลางหมู่บ้าน นอกจากนี้งานศพปัจจุบันจัดที่

บ้านของผู้ตายมากกว่าที่เบลละ โดยงานศพที่จัดที่เบลละบ้านแม่ละมาหลวงครั้งสุดท้ายจัดเมื่อ 14 ปีที่แล้ว จากการสัมภาษณ์ผู้นำหมู่บ้านยังเชื่อมั่นในความศักดิ์สิทธิ์ของเบลละ ซึ่งถือเป็นแหล่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจของชุมชน เป็นศูนย์รวมของการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ซึ่งถ้าปราศจากเบลละ อาจเกิดความเดือดร้อนและภัยพิบัติต่าง ๆ เพราะจะไม่มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครองต่อไป อาจมีเหตุที่สร้างความแตกแยกขึ้นในชุมชนได้ เพราะไม่มีเบลละที่เป็นที่ยึดเหนี่ยวทางใจ ที่ทำให้เกิดความรักความสามัคคีความเป็นหนึ่งเดียวในชุมชน

2) การรื้อฟื้นเบลละขึ้นมาใหม่หลังจากที่หายไปหลายปี เช่น หมู่บ้านห้วยไต้ อำเภอยะยงป่าเป้า ที่อยู่ใกล้กับหมู่บ้านหินลาด หมู่บ้านห้วยไต้เคยมีเบลละเมื่อ 80 ปีที่แล้วแต่เลิกไป สาเหตุหลักของการพลิกฟื้นเบลละกลับมา ก็เนื่องมาจากการที่หมู่บ้านเกิดวิกฤตหลายอย่างโดยที่ชุมชนมีความพยายามแก้ไขด้วยวิธีการอื่นๆ แต่ไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้ ผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนได้ปรึกษาหมอทรงซึ่งได้แนะนำให้รื้อฟื้นของเก่าแก่ที่เคยปฏิบัติกันมาและตั้งเบลละอยู่ท้ายหมู่บ้าน หลังจากการทำพิธีเสี่ยงทายหลายครั้ง ในที่สุดลูกหลานตระกูลที่มีสายเลือดเจ้าของเบลละเดิม จึงได้รื้อฟื้นเบลละกลับมาอีกครั้ง หลังจากการสร้างเบลละและฟื้นฟูพิธีกรรมแล้ว ชาวบ้านพูดอย่างภาคภูมิใจว่าชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัด เช่น ชาวบ้านรักกัน สามัคคีกัน ในชุมชนไม่เกิดความวุ่นวายไม่แตกแยก การทำมาหากินมีผลดีขึ้น ข้าวพอกินกันทุกครอบครัว สุขภาพร่างกายแข็งแรง ไม่เหมือนในอดีตก่อนที่ไม่มีเบลละชาวบ้านแสดงถึงความภาคภูมิใจที่พวกเขายังคงรักษาเอกลักษณ์วัฒนธรรมของชาวปกากะญอที่สำคัญเช่นนี้ได้ ซึ่งมีเหลือไม่กี่ชุมชนในละแวกใกล้เคียง

สำหรับสาเหตุที่หมู่บ้านห้วยไต้หรือหมู่บ้านอื่น ๆ ที่เคยมีเบลละแล้วต้องเลิกไปอาจจะเป็นเพราะสาเหตุประการใดประการหนึ่งหรือหลายประการดังนี้ (1) สถานการณ์ภาวะสงคราม ชาวบ้านต้องหลบหนีเข้าป่า แยกกระจายกลายเป็นชุมชนเล็กชุมชนน้อย หย่อมบ้านต่างๆ ทำให้ไม่สามารถตั้งเบลละได้ สายเลือดตระกูลเบลละก็กระจัดกระจายไปยากที่จะมาทำหน้าที่เบลละต่อไป (2) ตระกูลผู้นำพิธีกรรม อาจไม่มีลูกผู้ชาย มีแต่ลูกผู้หญิง จึงหมดเชื้อสายในการสืบทอดทำให้ผู้อื่นไม่กล้าสืบทอดแทน เพราะการสืบทอดฮีโร่ มาจากฝ่ายผู้ชาย และเป็นเชื้อสายตระกูล (3) การถือ"เบลละ"มีความเคร่งครัด ละเอียดอ่อน ซับซ้อนของพิธีกรรม ต้องระมัดระวังมากไม่ให้เกิดความผิดพลาด เพราะหากพลาดพลั้งก็จะเกิดผลกระทบที่รุนแรงและน่ากลัว เช่น เกิดเรื่องเลวร้าย โรคภัยไข้เจ็บ การทะเลาะของคนในชุมชน หรือการทำมาหากินไม่ได้ผล จึงต้องมีการยกเลิกไปโดยค่อยเปลี่ยนเป็นการเลี้ยงผีเจ้าบ้าน (หลือก่อ) แทนการประกอบพิธีในเบลละ (4) มีการเปลี่ยนไปนับถือศาสนาอื่นหรือรับอิทธิพลจากศาสนาความเชื่ออื่น ๆ ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมและความเชื่อโดยสิ้นเชิง และ (5) แม้หมู่บ้านจะมีตำแหน่งฮีโร่เช่นหมู่บ้านหินลาดใน

และมอวาดี แต่ไม่สามารถสร้างเบลาะขึ้นมาได้ ก็เนื่องจากฮีไซของทั้งสองหมู่บ้านไม่ได้สืบเชื้อสายของฮีไซที่เคยเป็นเจ้าของเบลาะ การทำพิธีของฮีไซจึงทำได้เฉพาะที่ศาลเจ้าบ้านหรือหอเจ้าที่ตั้งขึ้นเป็นการชั่วคราวได้ต้นไม้ใหญ่เท่านั้น

3) เบลาะรูปแบบอื่น ๆ ได้แก่เบลาะที่สร้างขึ้นมาในเชิงสัญลักษณ์ ที่พบในงานแต่งงานตามประเพณีของกะเหรี่ยงส่วนใหญ่ เรียกสิ่งก่อสร้างที่เป็นเพียงชั่วคราวว่า ผ่าปู ถือเป็นกาลองพื้นที่เบลาะ นอกจากนี้ ยังมีการสร้างจำลองเบลาะขึ้นมาใหม่ ในลักษณะการจำลองตามโครงสร้างของเบลาะเดิม แต่ไม่มีการปฏิบัติตามความเชื่อและพิธีกรรมแบบเดิม เพียงจำลองให้มีพื้นที่ทางสังคมของชุมชนในการพบปะกันในรูปแบบต่างๆ เช่น ชุมชนบ้านทุ่งหลวง ตำบลแมวิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่

จากการศึกษาจะเห็นว่าการดำรงอยู่ของเบลาะมีความเปราะบางต่อการถูกระทบจากกระแสโลกาภิวัตน์ ระบบการศึกษาแบบใหม่ที่เข้ามา สถาบันศาสนาใหม่ๆ การติดต่อสัมพันธ์กับภายนอกที่ชุมชนต้องเปิดตัวเองรองรับผู้คนและสังคมภายนอก ทำให้เกิดการเบียดขับบทบาทของเบลาะเหล่านี้ให้ลดบทบาทลงโดยมีสถาบันจากภายนอกเข้ามาแทนที่ในเชิงโครงสร้างและเนื้อหาสาระใหม่ จึงมีผลต่อการคงอยู่หรือดำรงอยู่ของเบลาะน้อยลงเรื่อยๆ สำหรับผู้คนที่ยังยึดถือก็ไม่ได้มีความมั่นใจอย่างเต็มที่ว่าจะดำรงอยู่ได้ต่อไปแค่ไหน นอกจากนี้บริบทที่เปลี่ยนแปลงของโลกปัจจุบันทำให้การปฏิบัติตามกฎระเบียบของเบลาะมีความยากขึ้นเรื่อยๆ ความจำเป็นของกรรมมี“เบลาะ”เป็นไปตามความเชื่อทางศาสนาควบคู่กับการทำหน้าที่ของฮีไซซึ่งเป็นหัวหน้าเบลาะ มากกว่าเป็นพื้นที่ทางสังคมที่จะส่งเสริมการสืบทอดประเพณีวัฒนธรรมสู่คนหนุ่มสาวรุ่นใหม่

7.4 กลไกที่มีบทบาทสำคัญในการสืบทอดวัฒนธรรม

จากการศึกษาพื้นที่ทั้ง 4 พบว่ากลไกที่มีบทบาทสำคัญในการสืบทอดวัฒนธรรม ได้แก่ กลไกครอบครัว เครือญาติและชุมชน (บุคคล) กลไกกฎจารีตประเพณีและธรรมเนียมปฏิบัติ (กฎระเบียบ) กลไกเชิงโครงสร้างของสถาบันชุมชน โดยมีข้อสรุปดังต่อไปนี้

1) กลไกบุคคล บุคคลที่มีหน้าที่สำคัญในการสืบทอดวัฒนธรรมประกอบไปด้วยบุคคลในครอบครัว โดยผู้ใหญ่แต่ละคนทำหน้าที่สั่งสอนหรือเป็นตัวอย่างหรือนำพาเด็กและเยาวชนในการปฏิบัติวัฒนธรรมในชีวิตประจำวัน ทั้งในด้านการผลิต วัฒนธรรม พิธีกรรม เพื่อให้ได้ความรู้และประสบการณ์ที่จะสามารถทำเองได้เมื่อเติบโตขึ้น ในระดับชุมชนผู้นำ ผู้รู้และผู้เชี่ยวชาญด้านต่าง ๆ ในชุมชนก็จะเป็นตัวอย่างหรือคอยปกครองดูแล หรือแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากการละเมิดหลักปฏิบัติที่ยึดถือสืบทอดกันมา ในอดีต กลไก

บุคคลเหล่านี้มีบทบาทในการสืบทอดวัฒนธรรมอย่างเต็มที่ เพราะคนยังใช้ชีวิตและเวลาส่วนใหญ่อยู่กับครอบครัวและพื้นที่หมู่บ้าน แต่เมื่อคนถูกดึงออกนอกครอบครัวและชุมชนด้วยการศึกษาศูนย์ใหม่ และระบบเศรษฐกิจเงินตรา อีกทั้งการปกครองและการพัฒนาโดยรัฐที่เข้ามาในพื้นที่ ได้นำอุดมการณ์และกิจกรรมแบบรวมศูนย์และทันสมัยเข้ามาแทนที่ความคิด วิถีชีวิตและวัฒนธรรมแบบเดิม ทำให้กลไกบุคคลแบบดั้งเดิมต้องปรับตัว ดังที่พบว่า ผู้นำและสมาชิกของชุมชนไม่ปฏิเสธองค์ความรู้แบบใหม่ และพยายามปรับเปลี่ยนวิถีการถ่ายทอดความรู้ จากแบบเดิมที่อาศัยการปฏิบัติและการสังเกตในชีวิตประจำวันทั้งในการทำการผลิต ด้านพิธีกรรมและศิลปวัฒนธรรมอื่น เป็นการเรียนรู้และสืบทอดด้วยวิธีการที่เป็นทางการ และเป็นระบบมากขึ้น ได้แก่ “การสั่งสอนโดยตรงไปตรงมา” ของผู้ใหญ่ ไม่อ้อมค้อมเหมือนเมื่อก่อน การเรียนรู้และสืบทอดด้วยการถอดความหมาย “ธา” (ลำนํ้า) ให้เป็นปัจจุบัน และการเรียนรู้และสืบทอดด้วยการ “จดบันทึก” รวมทั้งการจัดกิจกรรมขึ้นมาเป็นพิเศษ เช่น การจัดค่ายเยาวชน

2) กลไกด้านกฎระเบียบ ในอดีตกฎระเบียบที่บังคับใช้ในชุมชน เป็นสิ่งที่แต่ละคนค่อย ๆ เรียนรู้ว่า สิ่งใดควรทำและไม่ควรทำ ความเชื่อถือในสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ และความเชื่อถือผู้อาวุโส เป็นตัวช่วยกำกับไม่ให้มีการละเมิดกฎระเบียบ เพราะกลัวจะถูกลงโทษ เพราะผลกระทบของการทำผิดไม่เพียงแต่จะเกิดกับคนที่กระทำผิดเท่านั้น แต่จะเกิดกับชุมชนโดยรวมในรูปของการเกิดภัยพิบัติทั้งทางธรรมชาติและโรคภัยไข้เจ็บ ความรับผิดชอบต่อชุมชนส่วนรวม เป็นอีกปัจจัยที่ช่วยยับยั้งไม่ให้เกิดการละเมิดกฎระเบียบ ในปัจจุบันความเชื่อถือในสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติและ ความเชื่อถือผู้อาวุโสมีน้อยลง ความต้องการด้านผลประโยชน์ทางวัตถุมีมากขึ้นเพราะมีสิ่งล่อใจมากขึ้น กฎระเบียบแบบเดิมจึงไม่มีประสิทธิภาพในการใช้บังคับเหมือนในอดีต ในพื้นที่ศึกษา กฎระเบียบจึงมีลักษณะที่เป็นทางการมากขึ้น ได้แก่การจดบันทึกและประกาศอย่างเป็นทางการเป็นลายลักษณ์อักษร ทุกคนมีส่วนร่วมในการวางกฎระเบียบในรูปแบบของการประชุมตกลงกัน มีกรรมการขึ้นมาดูแลกฎระเบียบ และการลงโทษเป็นลักษณะของการปรับใหม่ นอกจากนี้ ในเรื่องของพิธีกรรม ก็มีการปรับกฎระเบียบให้ยืดหยุ่นและปฏิบัติได้สะดวกมากขึ้น เพื่อเอื้อให้คนเข้าร่วมได้มากขึ้น แทนที่จะละทิ้งไปเพราะไม่สะดวกและยุ่งยากในการปฏิบัติ และการวางระเบียบใหม่ ๆ เช่น การแบ่งเขตพื้นที่ป่า การต้องกลับมาชุมนุมเมื่อเรียนจบ เป็นต้น

3) กลไกเชิงสถาบัน เมื่อสถาบันครอบครัวและการปกครองแบบดั้งเดิมมีบทบาทน้อยลง ในยุคที่รัฐเข้ามาปกครองและเด็กและเยาวชนใช้เวลาส่วนใหญ่ในโรงเรียนของรัฐ ทางชุมชนได้ปรับตัวโดยประการแรก การเข้าไปมีบทบาทในสถาบันของรัฐ ได้แก่การมีส่วนร่วมจัดหลักสูตรท้องถิ่นในโรงเรียนที่เห็นชัดในกรณีของโรงเรียนชุมชนบ้านมอวาดี หรือการเข้าไปเป็นผู้บริหารและกรรมการองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น

เพื่อให้การพัฒนาท้องถิ่นเป็นไปในทิศทางที่สอดคล้องกับลักษณะและความต้องการของชุมชน และการให้พระสงฆ์มีบทบาทในการสอนเด็กและเยาวชนให้ปฏิบัติตัวเป็นคนที่มีความดี ประการที่สอง การตั้งสถาบันของชุมชนเองที่มีจุดเน้นในการสร้างการเรียนรู้และสืบทอดแนวคิดที่อยู่บนพื้นฐานการอยู่ร่วมกับธรรมชาติและการสืบทอดวัฒนธรรมที่ดั้งเดิม รวมถึงการมีสถาบันการเงินการคลังของตนเองเพื่อใช้ในการบริหารและพัฒนาชุมชน เช่น แผนการจัดตั้งสถาบันการเรียนรู้ “มหาวิทยาลัยธรรมชาติ: สถาบันแห่งการเรียนรู้องค์ความรู้เพื่อการพึ่งตนเอง” การจัด “ค่ายเยาวชน” การปรับรูปแบบพิธีกรรมให้เป็นพื้นที่ของการเข้าร่วมของคนหลากหลายทั้งภายในและภายนอกชุมชนและได้รับการสนับสนุนจากองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น เช่น พิธีกรรมพื๋อโหย่ การมัดมือ ฯลฯ ที่เทศบาลตำบลไล่โว่ จัดขึ้นเป็นประจำ และการจัดตั้ง กลุ่ม และ “กองทุน” ประเภทต่าง ๆ

7.5 ข้อเสนอแนะ การพัฒนากลไกการฟื้นฟูวิถีชีวิตและวัฒนธรรมกะเหรี่ยงในพื้นที่วัฒนธรรมพิเศษ

จากการระดมความคิดเห็นในหมู่บ้านศึกษา ในเรื่องที่ว่าพื้นที่วัฒนธรรมพิเศษควรมีลักษณะอย่างไร ได้ข้อสรุปว่า องค์ประกอบสำคัญหรือเกณฑ์บ่งบอกศักยภาพที่สามารถมาเป็นพื้นที่วัฒนธรรมพิเศษน่าจะมีดังต่อไปนี้

1) กลไกองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง ความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนต้องมีทั้งผู้นำตามประเพณี ผู้นำทางการ ผู้นำตามธรรมชาติและผู้นำรุ่นใหม่ซึ่งต้องมีองค์ประกอบทั้งหญิงและชาย ที่สามารถเกาะเกี่ยวกันได้อย่างหนาแน่นเพื่อหนุนช่วยกันและกันอย่างเป็นกระบวนการและต่อเนื่องในทุกๆเรื่อง

2) สถานการณ์ผลิตทางด้านเศรษฐกิจของชุมชนมีรูปแบบการผลิตที่มีความหลากหลายและมั่นคง ยึดหลักคิด ความเชื่อในวิถีแห่งความพอเพียง เช่น รูปแบบของการทำการเกษตรแบบไร้หมุนเวียน ทำนา วน เกษตร และการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศอย่างได้สมดุล ซึ่งมีความมั่นคงยั่งยืนได้ทั้งคน ชุมชนและระบบนิเวศเป็นต้น

3) การจัดการทรัพยากรธรรมชาติมีองค์ความรู้และปฏิบัติการที่ใช้ฐานวัฒนธรรมประเพณี มีการจัดการอย่างมีทิศทางที่ยั่งยืน เช่น หมู่บ้านหินลาดใน นอกจากมีจัดการโดยปล่อยให้ฟื้นตัวตามธรรมชาติแล้วยังต้องมีการปรับปรุง บำรุงรักษา โดย การปลูกพันธุ์พืชที่หลากหลายเพิ่มในสวนวนเกษตรและพื้นที่ป่าธรรมชาติมากยิ่งขึ้นเรื่อยๆให้พื้นที่เหล่านั้นร่ำรวยไปด้วยพันธุ์พืชที่มีความหลากหลายชนิดเพื่อสร้างความ

สมบูรณให้กับระบบนิเวศทั้งระบบและยังเพียงพอต่อความต้องการในการพึ่งพาได้อย่างยั่งยืนทั้งระยะสั้นและระยะยาวต่อไป

4) การสืบทอดและถ่ายทอดองค์ความรู้และปฏิบัติการในการดำเนินวิถีชีวิต วิถีวัฒนธรรมในการผลิต การจัดการทรัพยากรและวิถีการดำเนินชีวิตของคนกะเหรี่ยงในทุกๆด้านสู่คนรุ่นใหม่โดยมีรูปแบบหรือกลไกที่ชัดเจนทั้งที่เป็นกลไกในวิถีชีวิตประจำวันและกลไกที่เป็นทางการควบคู่กันไปจากรุ่นหนึ่งไปสู่รุ่นหนึ่งอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

5) ส่วนคนรุ่นใหม่มีการเตรียมความพร้อมที่จะรับช่วงต่อการสืบทอดวิถีชีวิตและวิถีวัฒนธรรมจากคนรุ่นก่อน โดยมีการเตรียมให้สามารถปรับตัวและปรับใช้ทั้งองค์ความรู้เก่าและใหม่จากทั้งจากในชุมชนและนอกชุมชนพร้อมทั้งเท่าทันต่อข้อมูลข่าวสาร เหตุการณ์และสถานการณ์ทั้งในและนอกชุมชนตลอดเวลา

6) การยึดหลักคิดและหลักปฏิบัติของการมีจิตวิญญาณส่วนรวม จิตสำนึกหน้าหมู่ จิตสำนึกสาธารณะ ในการดำเนินวิถีชีวิตในการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติ การพึ่งพาตนเอง ยึดหลักเศรษฐกิจแบบพอเพียง ยึดหลักคิดหลักการเดียวกันมีความชัดเจนร่วมกันทั้งชุมชนที่สามารถยึดถือและปฏิบัติการได้จริงในวิถีการดำเนินชีวิตประจำวัน

7) การสามารถพึ่งพาตนเองได้ในทุกๆด้านทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเมือง เช่น ทางด้านเศรษฐกิจ มีการสร้างกิจกรรมชุมชนที่ก่อให้เกิดทรัพย์สินส่วนรวมโดยการมีกองทุนชุมชนที่มีรูปแบบที่หลากหลายและสามารถปฏิบัติการได้จริงๆในการทำให้ให้ชุมชนพึ่งพาตนเองได้ในทุกๆด้านทั้งในยามปกติและในยามภาวะฉุกเฉินหรือเกิดเหตุการณ์ที่ไม่อาจคิดมาก่อนเป็นต้น

นอกจากนี้ยังต้องมีอีกหลายองค์ประกอบที่ชุมชนเองอาจสร้างขึ้นเองโดยลำพังไม่ได้แต่ต้องอาศัยภาครัฐและเอกชนในการส่งเสริม สนับสนุน พัฒนาและเปิดช่องทางทางกฎหมาย กฎระเบียบให้เอื้อต่อการที่จะให้ชุมชนกะเหรี่ยงสามารถดำเนินการให้เป็นพื้นที่วัฒนธรรมพิเศษได้จริง

ข้อเสนอของชุมชนต่อปฏิบัติการของภาครัฐและเอกชนจะเข้ามาเติมเต็มต่อยอดสิ่งที่ชุมชนทำได้แล้วดังต่อไปนี้

1) ภาครัฐจะต้องกำหนดเป็นเขตพื้นที่พิเศษทางกายภาพที่ชัดเจนที่ทางชุมชนมีอำนาจในการการคิด ตัดสินใจใน ออกแบบ วางแผนและพัฒนาชุมชนตนเองที่สามารถดำเนินการในเรื่องการดำเนินวิถีชีวิตวิถีวัฒนธรรมในการปฏิบัติและสืบทอดได้อย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

2) ภาครัฐจะต้องปรับปรุงกฎหมายและกฎระเบียบต่างๆเพื่อเอื้อให้ชุมชนสามารถสืบทอดวิถีชีวิตและวัฒนธรรมได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน เช่น กฎระเบียบในด้านสิทธิในการจัดการทรัพยากรของชุมชนร่วมกัน การมีสิทธิที่ทำกินทั้งส่วนตัวและหน้าหมู่ของชุมชนเพื่อเกิดความมั่นคงยั่งยืนในการใช้และรักษาไว้ได้อย่างยั่งยืน กฎระเบียบสิทธิในการจัดการศึกษาโดยชุมชน สิทธิในการดำเนินวิถีชีวิตที่ดูแลรักษาและพึ่งพาป่าได้อย่างยั่งยืน นอกจากนี้จะให้สิทธิในการจัดการแล้วยังต้องส่งเสริมสนับสนุนให้เกิดขึ้นได้จริงตามสิทธิที่มีเหล่านั้นด้วย นอกจากนี้ มติคณะรัฐมนตรี 3 สิงหาคม 2553 ที่เป็นแค่นโยบาย สมควรที่จะรองรับโดยกฎหมายที่บังคับให้เกิดการปฏิบัติได้จริง

3) การยึดกฎหมายจารีตประเพณีและธรรมเนียมปฏิบัติเป็นแนวทางหลักในการปฏิบัติการ ในพื้นที่วัฒนธรรมพิเศษนอกจากจะต้องปรับปรุงหรือผ่อนปรนกฎหมายที่ไม่สอดคล้องแล้ว จะต้องยอมรับและใช้กฎหมายจารีตประเพณีและธรรมเนียมปฏิบัติของคนกะเหรี่ยงยึดถือเป็นหลักปฏิบัติมากกว่าการเอากฎหมายและกฎระเบียบต่างๆของรัฐมาเป็นตัวตั้ง เมื่อยึดหลักกฎหมายจารีตประเพณีและธรรมเนียมปฏิบัติแล้วจึงจะสามารถดำเนินกิจกรรมต่างๆในพื้นที่วัฒนธรรมพิเศษได้จริง

4) ให้ภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนส่งเสริมความเข้มแข็งของผู้นำและองค์กรชุมชนในการยกระดับประสิทธิภาพ ความรู้ ทักษะการวิเคราะห์ที่แหลมคม การพัฒนาการเป็นวิทยากรหรือผู้สื่อสารที่ดี มีคุณภาพ การพัฒนากลไกและยุทธศาสตร์ในการทำงานโดยให้มี พื้นที่ โอกาส ในการเรียนรู้ แลกเปลี่ยน รวมทั้ง การไปศึกษาเรียนรู้ ในพื้นที่แม่แบบที่อื่นระหว่างชุมชนทั้งในและนอกประเทศเป็นต้น นอกจากนี้เขตพื้นที่วัฒนธรรมพิเศษ รัฐและผู้เกี่ยวข้องจะต้องเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับสมาชิกในชุมชนทั้งผู้ใหญ่ เด็ก เยาวชน ทั้งหญิงและชายโดยทั่วหน้ากัน ทั้งนี้เพราะว่าเขตพื้นที่วัฒนธรรมพิเศษไม่ได้ขึ้นต่อผู้นำเท่านั้น แต่ความยั่งยืนมั่นคงจะขึ้นต่อคนในชุมชนทุกคนร่วมแรงกายแรงใจจะสามารถเกิดความมั่นคงและยั่งยืนได้

5) การคืนบทบาทผู้นำตามประเพณี (ฮีโร่) และผู้อาวุโสตามประเพณีของชุมชนให้เป็นกลไกที่มีบทบาทและอำนาจในการตัดสินใจหลักในการขับเคลื่อนกิจกรรมของชุมชนโดยได้รับการหนุนช่วยจากผู้นำทางการ ผู้นำธรรมชาติและผู้นำรุ่นใหม่และบุคคลอื่นๆที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้านและต่อเนื่อง

6) การยึดหลักสูตรวิถีวัฒนธรรมของกะเหรี่ยงหรือหลักการของ “มหาวิทยาลัยเพื่อคนอยู่กับป่าได้อย่างยั่งยืน” (กรณี บ้านหินลาดใน) เพื่อสนับสนุนการจัดการศึกษาโดยชุมชนที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมในทุกระดับโดยได้รับการสนับสนุนทั้งด้านงบประมาณ ความรู้และทักษะที่จำเป็นให้กับบุคคลากรที่เกี่ยวข้องทั้งในและนอกชุมชน

7) สนับสนุนการสร้างพื้นที่การสืบทอดวิถีวัฒนธรรมรูปแบบตามประเพณี เช่น เสริมสร้างความเข้มแข็งของเบลาะในพื้นที่ที่เบลาะยังถือปฏิบัติอยู่ ตัวอย่างเช่นส่งเสริมการจัดฤดูเล่นนันทนาการในช่วงฤดูเออะแซว (ฤดูกินข้าวเม่า) ที่ทำสามคืนติดต่อกันในบริเวณเบลาะ หรือหากเบลาะหายไปแล้วก็ฟื้นฟูรูปแบบเบลาะเชิงสัญลักษณ์หรือจำลองเบลาะขึ้นมาใหม่หรือการจัดทำเป็นศูนย์วัฒนธรรมมีชีวิตชีวา สร้างความสนุกสนานและเพลิดเพลินตั้งแต่เบลาะดั้งเดิมที่มีอยู่ในเรื่องเล่าตำนานและบทอา หรือทำเป็นพิพิธภัณฑ์ที่มีชีวิตเพื่อเป็นศูนย์ศึกษาและศูนย์ข้อมูลที่เป็นพื้นที่เรียนรู้ของคนในชุมชนและผู้คนที่สนใจโดยทั่วไป

8) สนับสนุนให้เกิดพื้นที่เรียนรู้สืบทอดในรูปแบบใหม่ๆ เช่น การจัดค่ายวัฒนธรรมเยาวชน การจัดการเรียนรู้ตามเทศกาลสำคัญของชุมชน การจัดทำสื่อวัฒนธรรมประเภทต่างๆ การวิจัยด้านวัฒนธรรมโดยชุมชน การจัดทำเอกสารสืบทอดผ่าน”โครงการฮุยซอนหลาน”และ”โครงการฟี่ซอนน้อง” เป็นต้น

9) ส่งเสริมให้มีการสื่อสารและทำความเข้าใจในเรื่องวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชาวกะเหรี่ยงกับกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องกับการวางนโยบายด้านกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ การเตรียมและนำเสนอข้อมูล สื่อ เครื่องมือ เครื่องใช้สำหรับการนำเสนอ บรรยายอย่างเหมาะสมกับกลุ่มบุคคลต่างๆอย่างถูกต้องเหมาะสม เช่น คณะต่างๆในรัฐบาล กลุ่มนักการเมือง ข้าราชการ หน่วยงานภายนอกที่เกี่ยวข้องและทำงานกับชุมชนกะเหรี่ยงและสาธารณชนเพื่อการเข้าใจวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของคนกะเหรี่ยงและกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆเพื่อจะได้รับความจริงและความถูกต้องต่อไป

บรรณานุกรม

- Gravers, Mikael. 2008. "Moving from the Edge: Karen Strategies of Modernizing Tradition" In Prasit Leepreecha, Don McCaskill and Kwanchewan Buadaeng (eds). *Challenging the Limits: Indigenous Peoples of the Mekong Region*. Chiang Mai: Mekong Press.
- Hayami, Yoko. 1997 "Internal and External Discourse of Communalism, Tradition and Environment: Minority Claims on Forest in the Northern Hills of Thailand," *Tonan Ajia Kenkyu* (Southeast Asian Studies) 35(3): 558:579.
- _____. 2004. *Between Hills and Plains: Power and Practice in Socio-Religious Dynamics among Karen*. Kyoto: Kyoto University Press.
- Kwanchewan Srisawat. 1988. "The Karen and the Khruba Khao Pi Movement: A Historical Study of the Response to the Transformation in Northern Thailand," M.A.Thesis, Ateneo de Manila University.
- Kwanchewan Buadaeng. 2003. *Buddhism, Christianity and the Ancestors. Religion and Pragmatism in a Skaw Karen Community of North Thailand*. Chiang Mai: Sprint.
- Keyes, Charles F., ed. 1979. *Ethnic Adaptation and Identity: The Karen on the Thai Frontier with Burma*. Philadelphia: Institute for the Study of Human Issues.
- Mischung, Roland. 1980. "Religion in a Cgau(Sgaw) Karen Village of Western Upland Chiang Mai Province, Northwest Thailand," Final research report presented to the National Research Council of Thailand, Bangkok.
- Prasert Trakansuphakon. 2007. "Space of Resistance and Place of Local Knowledge in the Northern Thailand Ecological Movement," Ph.D. dissertation, the Graduate School, Chiang Mai University
- Renard, Ronald D. 1980. "Kariang: History of Karen-Tai Relations from the Beginning to 1923." Ph.D. dissertation. University of Hawaii.
- Stern, Theodore. 1968. "Ariya and the Golden Book: A Millenarian Buddhist Sect among the Karen," *The Journal of Asian Studies* 27(2): 297-328.

Walker, Andrew. 2001. "The 'Karen Consensus,' Ethnic Politics and Resource-Use Legitimacy in Northern Thailand," *Asian Ethnicity* 2 (2): 145-162.

Yos Santasombat. 2004. "Karen Cultural Capital and the Political Economy of Symbolic Power," *Asian Ethnicity* 5(1): 105-120.

กรมการพัฒนาสังคมและสวัสดิการ, กระทรวงพัฒนาการสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. 2545.

ทำเนียบชุมชนบนพื้นที่สูง 20 จังหวัดในประเทศไทย พ.ศ.2545. กรุงเทพฯ: กรม.

กาญจนา อินทรสุนานนท์ กะเหรี่ยงไป กรุงเทพฯ: สาขาวิชาดุริยางคศาสตร์ไทย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ขวัญชีวัน บัวแดง. 2545. "ขบวนการลัทธิฤๅษีและพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของกะเหรี่ยงเขตชายแดนไทย-พม่า" *วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ปีที่ 15 ฉบับที่ 1* หน้า 187-218.

..... 2549. *กะเหรี่ยง : หลากหลายชีวิตจากขุนเขาสู่เมือง*. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม เชียงใหม่ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

..... 2550. *พัฒนาการการจัดการศึกษาของรัฐในชุมชนชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง*. เชียงใหม่: โรงพิมพ์มิ่งเมือง.

..... 2550. "ชุมชนตะลุงที่เลตองคุด: การปรับสร้างมโนภาพและการปฏิบัติ" ในหนังสือ *ข้ามขอบฟ้า: 60 ปี ชิเกฮารุ ทานาเบ*. ขวัญชีวัน บัวแดง และอภิญา เพ็องฟูสกุล(บรรณาธิการ) กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) หน้า 157-184.

คุณส่วยจีใหม่้ง สังขวิมล และคณะ *การศึกษาและฟื้นฟูภูมิปัญญาลือกาเวาะ เพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของคนกะเหรี่ยงบ้านสะเน่ฟ่อง*

จรัญ กาญจนประดิษฐ์ 2547 "การศึกษาดนตรีชาวกะเหรี่ยงหมู่บ้านกองม่องทะ ตำบลไต่ไ่ว่ อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี" .ปริญญาณิพนธ์ ศศ.ม. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

ทวิช จตุรพฤกษ์. 2538. *พิธีกรรมเพื่อสืบทอดความเป็นชาติพันธุ์ของชาวนายากจน : กรณีศึกษาการปรับตัวทางวัฒนธรรมของชาวเขาเผ่าลือชอในจังหวัดเชียงใหม่* เชียงใหม่ : วิทยานิพนธ์สาขาวิชาการพัฒนาสังคม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

- 2541. *เสียงจากคนชายขอบ : คัดค้านความเป็นคนของชาวลีซอ* เชียงใหม่ : ศูนย์ภูมิภาคเพื่อการศึกษาสังคมศาสตร์และการพัฒนาที่ยั่งยืน คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. 2539. *ภูมิปัญญาในเวศวิทยาชนพื้นเมือง ศึกษากรณีชุมชนกะเหรี่ยงในป่าทุ่งใหญ่นเรศวร*. โครงการฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ กรุงเทพฯ
- ปนัดดา บุญยสาระนัย. 2546ก. “ชนเผ่าอาข่า : ภาพลักษณ์ที่ถูกสร้างให้สกปรก ล้าหลัง แต่ดึงดูดใจ” ใน *อัตลักษณ์ ชาติพันธุ์ และความเป็นชายขอบ* เอกสารวิชาการลำดับที่ 34 หนังสือรวมบทความจากการประชุมประจำปีทางมานุษยวิทยา ครั้งที่ 1 เรื่อง คนมองคน : นานาชาติในกระแสการเปลี่ยนแปลง กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) หน้า 81-116
- 2546ข. *การฟื้นฟูและสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของชาวอาข่าในประเทศไทย และประเทศเพื่อนบ้าน* บทความเสนอในการประชุมประจำปีทางมานุษยวิทยา ครั้งที่ 2 เรื่อง ชาติและชาติพันธุ์ : วิถีชีวิตและความหลากหลายทางชาติพันธุ์ในโลกปัจจุบัน กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)
- ประสิทธิ์ ลิปรีชา. 2545. “เครือญาติข้ามพรมแดนรัฐชาติ : กรณีกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง” ใน *วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่* ปีที่ 15 ฉบับที่ 1/2545 หน้า 167-182
- 2546. *อัตลักษณ์ทางเครือญาติของกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง ท่ามกลางความทันสมัย* ใน *อัตลักษณ์ ชาติพันธุ์ และความเป็นชายขอบ* เอกสารวิชาการลำดับที่ 34 หนังสือรวมบทความจากการประชุมประจำปีทางมานุษยวิทยา ครั้งที่ 1 เรื่อง คนมองคน : นานาชาติในกระแสการเปลี่ยนแปลง กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) หน้า 203-252.
- ประเสริฐ ตระการศุภกร 2540 *การสืบทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับระบบการทำไร่หมุนเวียนของชุมชนเผ่ากะเหรี่ยง* หลักสูตรศึกษาศาสตรบัณฑิต วิชาการการศึกษานอกระบบ ศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- ประเสริฐ ตระการศุภกรและถาวร กัมพลกุล 2553 *ระบบเกษตรแบบไร่หมุนเวียน...เครือข่ายภูมิปัญญาชนเผ่าพื้นเมืองบนที่สูง ในภูมิภาคตะวันออกเฉียงใต้ (IKAP)*
- ถาวร กัมพลกุลและประเสริฐ ตระการศุภกร 2552 *การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ระบบการทำไร่หมุนเวียนของปกากะญอ ณ หมู่บ้าน หินลาดใน จังหวัดเชียงราย ภาคเหนือของประเทศไทย* เครือข่ายภูมิปัญญาชนเผ่าพื้นเมืองบนที่สูง ในภูมิภาคตะวันออกเฉียงใต้ (IKAP)

- เปรมพร ชันติแก้ว. 2544. การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับกระบวนการกลายเป็นไทยของชาวกะเหรี่ยง
 ในหมู่บ้านแพะ อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน เชียงใหม่ : วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหา
 บัณฑิต (สาขาวิชาประวัติศาสตร์) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- พระไทร ไทรสังขवालลิน 2549 ศึกษาพิธีกรรมชาวพุทธชุมชนกะเหรี่ยง กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหิดล
 พระมหาช่วง อุเจริญ 2535 ประวัติศาสตร์การอพยพชาวมอญ
- พะตีจอนิ ไช้เดชา. 2547. กำฟ้าชนนก. เขียนความโดย นาโกะลี กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สวนเงินมีมา
- ไพบุลย์ เสงสุวรรณ. (2547) “เสียงผา กวาง และชาวม้ง: ความรู้ อำนาจ และการต่อสู้ทางชาติพันธุ์”,
 เอกสารการประชุมประจำปีทางมานุษยวิทยาครั้งที่ 3 ทบทวนภูมิปัญญา ทำทลายความรู้ ณ ศูนย์
 มานุษยวิทยาสิรินธร 24-26 มีนาคม 2547.
- มณฑล คงแถวทอง 2538 ชาวไทยเชื้อสายกะเหรี่ยงในจังหวัดกาญจนบุรี กาญจนบุรี:ศูนย์
 ศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏกาญจนบุรี
- มูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ 2553 “วิถีการผลิตในระบบการเกษตรและการจัดการป่าชุมชนกับการเปลี่ยนแปลง
 สภาพอากาศและการสร้างความมั่นคงทางอาหารของเกษตรกรรายย่อยบนพื้นที่สูง กรณีศึกษา
 รูปแบบการผลิตในระบบเกษตรไร่หมุนเวียนและป่าชุมชนห้วยหินลาด”
- วินัย บุญลือ. 2545. “ทุนทางวัฒนธรรมและการช่วงชิงอำนาจเชิงสัญลักษณ์ของชุมชนชาวปกากะญอ”
 วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม บัณฑิตวิทยาลัย
 มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- วิสุทธิ เหล็กสมบุญ. 2546. “พลวัตของความสัมพันธ์เชิงอำนาจในชีวิตครอบครัวและบทบาททางเพศ
 สภาพของผู้หญิงอิวเมี่ยน (เย้า) ภายใต้ผลกระทบของการพัฒนา” วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต
 (สาขาวิชาการพัฒนาสังคม) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ศุภรา มณีรัตน์. 2548. โรงเรียนศึกษาสงเคราะห์: พื้นที่สร้างความเป็น “พลเมืองไทย” ในกลุ่มคนชายขอบ
 กรณีศึกษา โรงเรียนศึกษาสงเคราะห์พนมทวนจังหวัดกาญจนบุรี วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและ
 มานุษยวิทยามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สมุตราชนบุรี 2468 กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์หนังสือพิมพ์ไทย
- สรินยา กิจประยูร. 2541. “การรับคริสตศาสนากับการปรับตัวทางวัฒนธรรม: กรณีศึกษาชุมชนอาข่าใน
 อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย” วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต (สาขาวิชาการพัฒนาสังคม) บัณฑิต
 วิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

- สุนทร สุขสราญจิต. 2551. *มายาคติและความรุนแรงของภาพแสดงแทน "ชาวเขา" ในแบบเรียน บทเพลง และภาพยนตร์* วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต(การพัฒนาลังคม) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- สุริยา รัตนกุล. 2529. *พจนานุกรมภาษาไทย-กะเหรี่ยงสะกอ*. กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย และสถาบันวิจัย ภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล
- สารินีย์ ภาสยะวรรณ. 2553. "โฮมสเตย์บ้านยะดู: การซื้อขายชีวิตประจำวันบ้านของชาวลานู และการ สร้างภาพตัวแทนทางชาติพันธุ์," *วารสารสังคมศาสตร์* 22(2) หน้า 199-230.
- อะภัย วาณิชประดิษฐ์. 2546. "พลวัตของความรู้ท้องถิ่นในฐานะปฏิบัติการของการอ้างสิทธิเหนือ ทรัพยากรบนที่สูง: กรณีศึกษาชุมชนม้ง บ้านแม่สาใหม่ อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่" วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต (สาขาวิชาการพัฒนาลังคม) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- อะยาโกะ โดมิตะ. 2545 *เครือข่ายการเรียนรู้ของชาวเขาที่ขายสินค้าในเขตเมืองเชียงใหม่* เชียงใหม่ : วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต (สาขาวิชาการศึกษานอกระบบ) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- อิทธิพล เหมหงษ์. 2544. *การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของเยาวชนชาวเขาที่เข้ามาอาศัยอยู่ในเมือง* เชียงใหม่ : วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษานอกระบบ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- อรัญญา ศิริผล. 2546. "กลุ่มชาติพันธุ์กับ "พื้นที่" ต่อรองข้ามพรมแดนรัฐชาติ : กรณีศึกษาเว็บไซต์ของ องค์กรชาวไตกับชุมชนม้งบนอินเทอร์เน็ต" บทความเสนอในการประชุมประจำปีทางมานุษยวิทยา ครั้งที่ 2 เรื่อง ชาติและชาติพันธุ์ : วิถีชีวิตและความหลากหลายทางชาติพันธุ์ในโลกปัจจุบัน กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)
- อาริยา เสวตามร์ 2542 *ฝ่าป่าข้าว: บทสะท้อนวิถีคิดของชุมชน* กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการ วิจัย(สกว.)

รายชื่อผู้นำและชาวบ้านผู้ให้สัมภาษณ์

ตำบลไลໂວ່ อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี

1. นายโจ้ ร่มไพรงาม อายุ 54 ปี บ้านเลขที่ 30 ผู้นำพิธีกรรมและด้านศาสนา ประวัติท้องถิ่น
2. นายหนองเซ็ง จอมบรรพต อายุ 69 ปี บ้านเลขที่ 10 ผู้ดูแลพิธีกรรมศาลประจำหมู่บ้านหรือ พู่ผะดู่
3. นายไมตรี เสดตะพันธ์ อายุ 58 ปี บ้านเลขที่ 8 หมู่ที่ 3 อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี นายกองค์การบริหารส่วนตำบลไลໂວ່ (ให้ข้อมูลด้านแผน อบต.ไลໂວ່ ข้อมูลพื้นฐานไลໂວ່ และประวัติตำบลไลໂວ່)
4. นายหยี่ของแจ้จิ่ง สังขเพลินไพโร อายุ 69 ปี บ้านเลขที่ 1 ภูมิปัญญาด้านงานบุญและงานพิธีกรรมต่าง ๆ
5. นายอานนท์ เสดตะพันธ์ อายุ 60 ปี บ้านเลขที่ 24 ภูมิปัญญาเรื่องตำนานท้องถิ่น ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและประวัติตำบลไลໂວ່ที่เป็นทางการ
6. นายเนเส็ง ธาราวนารักษ์ อายุ 75 ปี ผู้นำพิธีกรรมและปรัชญ์ชาวบ้านตำบลไลໂວ່ อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี

บ้านหินลาดใน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย

วันสัมภาษณ์ 7, 17 มิถุนายน 8, 22 กันยายน 21 สิงหาคม 4-5 ธันวาคม 2554

1. นายนุ ปะปะ ฮี้โฮ (ผู้นำหมู่บ้านตามประเพณี) อายุ 72 ปี
2. นายปรีชา สิริ ประธานคณะกรรมการหมู่บ้าน อายุ 57 ปี
3. นายชัยประเสริฐ โพคะ ผู้ใหญ่บ้านปัจจุบัน ประธานป่าชุมชนลุ่มน้ำแม่ลาว อายุ 56 ปี
4. นายดวงดี สิริ อดีตสมาชิก อบต ปัจจุบันกรรมการหมู่บ้าน อายุ 32 ปี
5. น.ส.ดาวใจ สิริ แกนนำเยาวชนบ้านหินลาดใน อายุ 21 ปี
6. นายเกรียงศักดิ์ ปะปะ แกนนำเยาวชนบ้านหินลาดใน อายุ 38 ปี
7. นางบัวคำ ปะปะ ผู้ริ้ววัฒนธรรมชุมชนบ้านหินลาดใน อายุ 61 ปี
8. นายทาแก่ สิริ กรรมการหมู่บ้าน อายุ 56 ปี
9. นางสาวจิตรา โพคะ ประธานเยาวชน บ้านหินลาดใน อายุ 23 ปี
10. นายธวัชชัย จอมติ แกนนำเยาวชนบ้านหินลาดใน อายุ 29 ปี
11. นายเฉลิมพล เวชกิจ ประธานประชาคม อายุ 56 ปี
12. นายน้อย นุแฮ กรรมการบ้านหินลาดใน อายุ 55 ปี

13. นางสาวพัชรี แนะโพ	เยาวชนบ้านหินลาดใน	อายุ 24 ปี
14. นางสาวจันทร์เพ็ญ สิริ	เยาวชนบ้านหินลาดใน	อายุ 22 ปี
15. นายบุญยศ เวชกิจ	แกนนำเยาวชนบ้านหินลาดใน	อายุ 25 ปี

บ้านแม่ะหลวง สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 27 ธันวาคม 2554

1. นายศุภจิตร์	วนาเฉลิมเงิน	สมาชิกอบต.แม่ะหลวง	อายุ 30 ปี
2. นายกลีชวย	ศิริคัมภีร์ภาพ	ผู้รู้วัฒนธรรมชุมชน	อายุ 54 ปี
3. นายดอยก่อ	ดอกไม้ช่อวิไว	กรรมการหมู่บ้าน	อายุ 34 ปี
4. นายจะละงวย	แสงจันทร์อำไพ	ชาวบ้านแม่ะหลวง	อายุ 40 ปี
5. นายดอยละแฮ	หงส์พิศสุข	ชาวบ้านแม่ะหลวง	อายุ 42 ปี

บ้านแม่ละมาหลวง สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 25 พฤศจิกายน 2554

1. นายอุพอ	สุขเฉลิมมาลี	ผู้รู้วัฒนธรรมชุมชนแม่ละมาหลวง	อายุ 67 ปี
2. นางอ้อริ		ผู้รู้วัฒนธรรมชุมชนแม่ละมาหลวง	อายุ 65 ปี
3. นางแปะลา		ผู้รู้วัฒนธรรมชุมชนแม่ละมาหลวง	อายุ 57 ปี
4. นางฉ่าแบละ		ผู้รู้วัฒนธรรมชุมชนแม่ละมาหลวง	อายุ 58 ปี
5. นายบารมี บุญดวง		ผู้รู้วัฒนธรรมชุมชนแม่ละมาหลวง	อายุ 64 ปี

บ้านห้วยไต้ สัมภาษณ์ วันที่ 14 พฤษภาคม 20 สิงหาคม และ 9 กันยายน 2554

1. นายต่วน	ทาเปลือย	ผู้รู้วัฒนธรรมชุมชนแม่ละมาหลวง	อายุ 58 ปี
2. นายจะปี	ไชยหลวง	ผู้รู้วัฒนธรรมชุมชนแม่ละมาหลวง	อายุ 82 ปี
3. นายน้อย	โยะแฮ	ผู้รู้วัฒนธรรมชุมชนแม่ละมาหลวง	อายุ 62 ปี
4. นางเง	รุ่งเรืองสันติ	ผู้รู้วัฒนธรรมชุมชนแม่ละมาหลวง	อายุ 67 ปี

บ้านมอวาติ สัมภาษณ์ 21-22 กันยายน 2554

1. นายหลัง(กีหลู)	มณฑาอารี	ผู้รู้ชุมชนมอวาติและอดีตกรรมการโรงเรียน	อายุ 67 ปี
2. นายนะดิชิ	ธาดารักษ์สกุล	ผู้รู้ชุมชน	อายุ 68ปี
3. นายพาโละ	วงศ์ดำรงไพร	ฮีโร่ หัวหน้าหมู่บ้านตามประเพณี	อายุ 69 ปี

4. นางหน่อ อิบู่ มงคลพนาไพร ผู้รู้ อายุ 47 ปี
5. พาดี้แก้ว จิเก อดีตผู้ใหญ่บ้านทุ่งหลวง ผู้รู้บ้านทุ่งหลวง อายุ 60 ปี
6. นาย เสาร์คำ อนุสรณ์พนา ผู้รู้บ้านทุ่งหลวง อายุ 53 ปี
7. กลี (คมนิดา) ภูมิปัญญาดีสม ประธานเยาวชนมอวาดี อายุ 25 ปี
8. พี่พะโต๊ะ หน่อเจ้าะ (ไม่มีนามสกุล) ผู้รู้แม่เฒ่าของหมู่บ้าน อายุ 90 ปี
9. พ่อหลวง จอนิ ไอโดเซา ประชาชนชาวบ้าน ผู้รู้บ้านหนองเต่า อดีตผู้ใหญ่บ้าน อายุ 66 ปี
10. นางน้อย วงศ์ดำรงชัย ผู้รู้บ้านมอวาดี อายุ 45 ปี
11. นางนารีรัตน์ ชะโด ครูใหญ่โรงเรียนชุมชนมอวาดี อายุ 31 ปี
12. ครูบุญชัย นิรุชากุล ครูโรงเรียนชุมชนมอวาดี อายุ 31 ปี
13. นาง มรกต พงศ์ชำนาญชัย ครูโรงเรียนชุมชนมอวาดี อายุ 29 ปี